

A-12393

H. JÄNES — A. MEIESSAAR — O. PARLO
B. SOOT — P. VIRES

EESTI
KIRJANDUSLUGU

III

EESTI KIRJASTUSE KOOPERATIIV TARTUS

1000

160970

A-12393

H. JÄNES — A. MEIESSAAR — O. PARLO
B. SÖÖT — P. VIRES

EESTI KIRJANDUSLUGU

III

TOIMETANUD H. JÄNES

28723.

EESTI KIRJASTUSE KOOPERATIIV
TARTUS

2

160970

G. Roht'i trükk, Tartu 1939.

A-12393

Saateks.

„Eesti kirjanduslugu“ III on mõeldud kirjanduse õpperaamatuks gümnaasiumi ja kõrgema astme kutsekoolide III klassile. Nagu eelmistes osades nii selleski on esile tõstetud tähtsaid autoreid ja nende paremaid teoseid. Täienduseks kirjandusloolisele ülevaatele on teose lõppu lisatud valimik käsiteldud autorite luuletusi ja stiilinäiteid-proosakatkeid.

Teose käsikirja on läbi vaadanud ja teinud selles mitmeid kasulikke parandusi ning täiendusi mag. J o h. A a v i k, kellele selle eest olgu lausutud sügavaim tänu. Samuti olgu tänatud ka Õpperaamatute Komitee arvustaja mag. J. V ä i n a s t e ja aruandja Komitee esimees Haridusministeeriumi Kooliosakonna direktor mag. V. A l t t o a arvustuslike märkmete eest, mis on tulnud raamatule kõigiti kasuks. Õpperaamatu välimusliku külje eest on innukalt hoolitsenud Eesti Kirjastuse Kooperatiivi juhataja hr. A. P i l l, hankides teosele rikkalikult pildimaterjali, mille eest talle kuulub autorite suurim tänu.

„Eesti kirjandusloo III“ käsikiri on Õpperaamatute Komitee poolt läbi vaadatud ja selle tarvitusele võtmiseks koolides õpperaamatuna on antud eelluba.

Toimetaja.

Võsul, 10. aug. 1939. a.

VI. Noor-Eesti-aegne kirjandus (1905—1917).

A. Ülevaade Noor-Eesti liikumisest.

Rahvaste elus vahelduvad tõusud mõõnadega. Elevuse- ja hoogsuseajastule järgneb tavalisesti vaikus, millal rahva vaimsed ja füüsilised jõud otsekui puhkavad.

Eesti ühis-
kondlikud
olud 20.
saj. algul

Meie rahva ajaloo võib 20. sajandi algust mitmeti võrrelda 1860-ndate aastate sündmuste ja meeleoludega. Seda on nimetatudki eesti rahva teiseks ärkamisajaks, millal ta virgus venestusperioodi varjusurmast. Selle sajandi esimene kümnend tähendab eesti ühiskonna järsku linnastumist, jõukuse kasvamist ja haridusliku taseme tõusu. Jõukuse kasvamise ja linnastumisega suurenesid kohe rahva kultuurilised nõuded ja hariduse omandamise võimalused. Sajandi alguses kasvas eesti soost kesk- ja üliõpilaste arv endisega võrreldes mitmekordseks ning seega tugevnes rahva juhtimisvõimeline element.

Rahva haritud juhid asusid plaanikindlalt ja täie andumusega võitlusse eestlaste eluõiguste eest. Õhutati rahvuslikku iseteadvust, varanduste kogumist, hariduse omandamist ja arendati ka poliitilist agitatsiooni.

Rahvas omandas kiiresti poliitilist arusaamist, iseteadvust ja otsustusvõimet, ühes sellega tugevnes ka tahe oma õiguste ja olukorra parandamise eest välja astuda. Ja kui a. 1905 puhkes ülemaaline revolutsioon, siis äratas see kohe ka Eestis elavat vastukaja.

Haripunkti tõusis ärevus 1905. a. sügisel. Kuigi valitsus lubas kodanikele mõningaid vabadusi, jätkasid töölised võitlust. Korraldati miitinguid ja avaldati käremaid nõudmisi, mis ulatusid isegi mõisade jagamiseni või vägivallategudele õhutamiseni. Tallinnast ja Lätist voolas maale ülesässitatud töölisjõuke, kes

korraldasid mõisadepõletamist. Juubeldati vabadusele ja joo-
buti revolutsiooni näilikest edusammest.

Aga siis järgnes kurb lõpp. Valitsus pani kehtima sõja-
seaduse ja rahutused suruti maha suure julmusega. Vene kasa-
kaist karistussalgad, osalt kohalike parunite juhtimisel, liikusid
maale, ja nendega käis kaasas mahalaskmiste, peksmiste ja van-
gistamise laviin. Säärane range surve ja reaktsiooniline poliitika
kestis kuni Maailmasõjani.

1905. a. vapustusist oli siiski mõndagi kasu. Rahvas küpses
poliitiliselt, sisemine vastupanujõud aina tugevnes. Ja kuigi
eestlased esialgu suruti poliitiliselt tagaplaanile, algas sellest
hoolimata enneolematu tõus majanduslikul ja kultuurilisel alal.
Haridusolud paranesid eesti koolide asutamisega, algkoolis lu-
bati esimesel aastal õpetada emakeeles. Kunsti- ja kirjanduselu
tõttas edasi imesteldavate sammudega. Üksteise järel kerkisid
uhked eesti teatrihooned — „Vanemuine“ a. 1906, „Estonia“
a. 1911 ja „Endla“ a. 1913. Kirjanduselu juhtivaiks organisat-
siooniks kujunesid Noor-Eesti (1905) ja Eesti Kirjanduse Selts
(1907). Rahvuslike teaduste elu suursündmuseks oli Eesti
Rahva Muuseumi avamine a. 1908. Ilmus rohkesti teoseid kõi-
gilt aladelt. Sellele lootusrikkale progressile andis hoobi Maa-
ilmasõda, millal tekkis seisak ja tagurpidimine kõigil elualadel.
Ainult talupoegade õiguslik seisund paranes. Venestusrežiimile
tegi lõpu 1917. a. revolutsioon.

Noor-Eesti
esiisad

20. saj. alguse pinevus ja protestimeeleolu leidis soodsaima
pinna õppivas noorsoos, kelle hulgas hakkas kujunema üksikuid
rühmitusi mitmesuguste aktuaalsete päevaküsimuste arutlemi-
seks. Et avalik organiseerumine oli võimatu, siis korraldati
omavahelisi kooskäimisi konspiratiivselt. Neis salauhinguis
saidki esimesi kogemusi tulevase iseseisva Eesti kultuurilise ja
poliitilise elu juhid.

Tolleaegses koolinoorsoo meelsuses oli palju romantilist ja
heroilist. Põranda alla surutud ja taga kiusatud, avaldas noor-
sooliikumine imesteldavat hoogsust.

Opositsioonimeeleolu ühendas noori kindlaks ja aatelseks
tervikuks, millest kujunes tugev kaitsemüür ümberrahvustamise
ja tagurliku riigivalitsuse surve vastu. Aga veel enam. Asuti
ise rünnakule. Uued voolud, vabaduseideed, patriotismi leegit-
sused ja muudki revolutsioonilised mõjurid vallutasid südamed,
tekitasid rahutuid aimusi uuest ja paremast tulevikust ja sundi-
sid tegudele. Tartus, Tallinnas, Pärnus, Kuressaares ja mujal
tekkinud salajastes õpilasringides aruteldi väga mitmesuguseid

poliitilisi, majanduslikke, filosoofilisi, eeskätt aga kunsti- ja kirjanduselusse puutuvaid küsimusi, kusjuures huvi tulipunktiks kujunes eesti oma kirjandus ja rahvaluule, mida ju kool ei õpetanud.

Varsti tungisid neisse ringidesse ka moodsad välismaised kirjanduslikud ja filosoofilised voolud. Loeti läbiseigi kõike, mis aga kätte puutus ja mis oli kuulus ning väärtuslik.

Tartus arenes õpilasringide elu kõige aktiivsemaks. Tegutsemise esialgseks väliseks eesmärgiks oli oma kirjanike mälestamine, austamine või toetamine. Korraldati Koidula, Kreutzwaldi ja Jakobsoni õhtuid, organiseeriti toetuste kogumist õnnetule Juhan Liivile jne.

Mälestuspildudele kutsuti kõnelema nimekaid eesti tegelasi. Sääli puutusid kokku noorem ja vanem põlv ning ühinesid koostööks. Organiseerijail õpilasil tuli hiljem koolijuhatuselt poolt mõndagi kannatada: kel alandati käitumishinne, keda hoiatati ja kes heideti koolist välja. Kõik see aga ei kohutanud võitlus-himulisi noorukeid.

Tartu koolinoorte silmapaistvaimaid kirjanduslikke üritusi oli albumi „Kiired“ väljaandmine Kirjanduse Sõprade poolt. Seda ilmus kolm vihku (a. 1901—1902). „Kiired“

Esimene ilmus 1901. a. kevadel ja sisaldas 144 lk. algupäraseid ilukirjanduslikke töid, tõlkeid, artikleid jne. Autoreina esinesid Suits, Sööt, Kitzberg, Mändmets ja Pöögelmann. Albumi eesmärgiks oli mainitud eesti algupärase ilukirjanduse edendamine. Muud sihid on jäänud mainimata kitsendavate tsensuuriolude tõttu.

Teise vihu sisu kujunes soome kirjanduse tutvustajaks. Esines tõlkeid ja algupärandeid soome kirjanikelt. Koguteose keskse tähelepanu osaliseks on aga saanud L. Koidula 15. surmapäeva meenutamine.

„Kiirte“ kolmas anne paistab silma sisukuse ja kindlama ilme poolest. Ilukirjanduslikest tõist pälvib kõige rohkem tunnustust A. H. Tammsaare naturalistlik novell „Kaks paari ja üksainus“.

Üldise meeleolu tõlgitsejana tuleb mainida G. Suitsu sissejuhatavat artiklit „Eesti elu või Eesti surm?“ Noorusliku paatosega pöördub siin toimetaja isamaalusest tulvava üleskutsega lugejate poole.

„Kiirte“ ümber hakkas rühmituma ärksam noorus ja siin avaldus esimesi tunnuseid uuest suunast kirjanduslikus elus. Juhitivaks tegelaseks kujunes G. Suits, kes oli juba tollal veendunud patrioot.

1903. aastaks oli juba kujunenud mitmete linnade kirjandus- Noor-Eesti
huviliste noorte vahel omavaheline kontakt, mis tihenes ja hakkas sünd
kindlamat ilmet omandama Tartus kui ülemaailises hariduslikus keskusel. Kirjandusharrastajate ringkonda kuulusid Gustav Suits ja Friedebert Tuglas Tartus, Johannes

Aavik Kuressaarest, pisut hiljem liitusid nendega Bernhard Linde Pärnust, Villem Grünthal Kuressaarest ja veel mõni aeg hiljem Anton Hansen-Tammsaare.

See rühmkond tundis eneses jõudu pakkuda rohkem ja saata korda midagi paremat kui vanem põlv. Ajajärgu rahutus erutas meeli. Noorrahvuslikke liikumisi teiste rahvaste juures oli tundma õpitud Saksast, Belgiast ja eriti Soomest. Ja kui Suits 1903. a. Soomest naasis, tõstatas ta mõtte kutsuda ellu noorsoomlaste eeskujul noorte liikumine ja asutada nooreestlaste rühmkond. Nimetus ja eesmärgid olid kõigile vastuvõetavad. Olude tõttu ei saadud aga avalikku ühingut asutada ja tegutseti poolsalaja. Noor-Eesti liikumise organisatsiooniliseks eluavalduks sai esialgu poolsalajane kirjastusühing, kes omavahel kokkupandud kapitaliga andis välja Noor-Eesti albumeid, ajakirja ja mõned muud teosed. Noor-Eesti-nimeline kirjanike selts saadi asutada alles a. 1912.

Noor-estluse liikumine muutus varsti väga populaarseks ja kujunes esimeseks silmapaistvaks eesti kultuurielu avalduks pärast ärkamisaega. Kui meenutada seda, et 19. saj. lõpul eestlus oli surutud nii tugevasti venestuspihtide vahele, et juba tõsiselt kaheldi meie rahvuse säilitamises, siis paistab noor-estlaste elevust tekitav esinemine eriti rõõmustavana. See oli eestluse tormilise vasturünnaku üks avaldusi — kultuuritahteline. Ei! eestlased ei kao! hüüdsid noored. Avalik elu muutus elavaks. Pärast aastakümneid kestnud ainult majanduslike eesmärkide tatlemist hakati uuesti ellu äratama tukkuvat vaimuelu ja saavutati suuri tagajärgi.

Noor-Eesti
liikumise
ilme

1905. aasta revolutsiooniline romantika kajastub ka Noor-Eesti liikumises. Ajavaimu hoogsus ja sõjakus avaldub rühmkonna juhi G. Suitsu värssides:

Rauda raome, terast taome,
Teeme mõõka, teeme oda,
Et võiks kaitsta oma koda!

Ja poliitilise kõrgpinge õhkkonnas sünnivad kõik noor-estlaste esikteosed. Üldiselt annab liikumisele domineeriva värvingu kirjandus-esteetiline suund, kuid kaasa kõnelevad ka filosoofilised, ühiskondlik-poliitilised ja muud huvid. Esialgu ühendas kõiki rühma liikmeid tugev rahvuslik meelsus, millesse aga varsti hakkasid mõrasid taguma vasemusliikumise internationalismi põhimõtte ja muud maailmavaatelised lahkuminekid.

Sajandi alguse noorte usutunnistuseks olid individualism

ja sotsialism ning prohveteiks, kes vaimustasid nende meeli, Friedrich Nietzsche ja Karl Marx.

Noor-eestlaste enamiku sümpaatia kuulus esialgu indi-Individualism
vidualismile, mis rahuldab rohkem nooruse iseteadlik-
kust, võitlustahet ja uhkust.

Eetiline individualism on tõekspidamine, mille järele kõlbelse tegevuse eesmärgiks on üksikisiku häaolu. Seepärast ühiskondlik kord peab olema seesugune, et üksikisikul oleks häa elada. Inimkonna elu eesmärgiks on sünnitada üksikuid suurvaime — silmapaistvaid isiksusi, sest need viivad kultuuri ja elu edasi. Individualism pooldab egoistlikku ellusuhtumist. Radikaalseimat egoismi propageeris saksa filosoof Max Stirner, kes lausub: „Isikul ei ole kohustusi kellegi muu kui vaid iseenda vastu, otsige endid, saage egoistideks, võtke endile vabadus ise! Sa oled õigustatud kõigeiks, mida sa suudad! Maha ebajumalad, perekond, partei, rahvas!“

Palju enam sütitas meeli moodsa individualismi kuulutaja saksa filosoof ja kirjanik Friedrich Nietzsche (1844—1900) oma originaalsuse, otsekohesuse ja äärmuslikkusega. Tema filosoofia on ülimal määral elujaatav ja rünnakuline.

Inimkonna kultuurilise elu kõrgeim eesmärk on, ütleb ta, geniaalsete isiksuste sünnitamine; need on nn. üliinimesed, täiuslikud vaimu- ja tahteinimesed, vabad, uhked, käskijad ja isandad. Maailmas kahjuks kõik kordub, isegi kõige viletsam ja armetum olend pöördub kord tagasi — see on Nietzsche pessimistlik põhikonstateering —, kuid vabastava tunde tekitab võimalus, et inimene võib sellest üle areneda — üliinimeseks, see ei kordu kunagi, olles suur ja ainuline. Inimene peab püüdma elu säilitada, sest see on kõrgeim hüve — aga see peab olema terve ja jõuline elu, kus valitseb tahe võimu järele. Kõik see on häa, mis tõstab võimutunnet; pahed põlvnevad nõrkusest. Seepärast peab igasugune nõrkus kaduma ja esimene inimarmastuse seadus on: nõrgad kadugu! Teineteisele vastandid on härrasmoraal ja orjamoraal. Viimane on vaid kasulikkuse moraal. Nietzsche ei poolda selles mõttes ristiusku, mis olevat orjade usk. Selle asemele seab ta kangelasinimese ja ideaalinimese usu. Ka pooldab ta sõda, väites, et sõda ja julgus on rohkem suuri asju teinud kui ligimesearmastus. Sõda aitavat tõsta inimese kõlbelist väärtust.

Nietzsche filosoofia üleolev, jõuline moraal, valitsejaliku üliinimese idee, ta stiili värskus, paradoksaalsus ja prohvetlikkus veetlesid õige paljusid noori 19. saj. lõpul ja 20. saj. algul ja ulatusid mõjustama ka eesti noori.

Niisama paelus paljude noorte meeli ühiskondlik liikumine Sotsialism
sotsialism, mis mitmes suhtes on eelkäsiteldule vastupidine.

Inimkonna elu kõrgeim eesmärk on mingi täiuslik ühiskondliku elu vorm, kus üksikud on arenenud võrdseiks ja kaotanud oma egoistliku

iseseisvuse. Säärases ühiskonnas on üksikindiviidil parim elada. Sotsialism peab inimkonna õnne olulisimaks aluseks majanduslike küsimuste õiglast korraldust. Vaimu ala ei huvita teda esmajoones. Sotsialism eitab eraomandit ja rõhutab kõigi ühiskonnaliikmete kohustust ühiskondlikust tööst osa võtta. Ka sotsialism on ristisu vastane, kuid järeldusel, mis johtub materialistlikust maailmavaatest.

Sotsialismi mõju eesti ühiskonnasse aina suurenes 1905. a. revolutsiooniga ja ka pärast seda.

Noor-Eesti
ja kirjandus

Ennekõike aga oli noor-eestlaste liikumine, nagu öeldud, kirjanduslik-esteetiline, mõjustatud toleagest ajavaimust, mis ülistas ilukirjandust ning kunste ja pidas neid iga rahva tähtsaimaiks kasvatusvahendeiks ja rahvuslikuks väärtuseks, selle kultuursuse mõõdupuuks. Seepärast oli noor-eestlaste tegevusprogrammiks eesti rahva vaimuelu arendamine kirjanduse kaudu. Leiti, et nüüd on juba aeg endast teada anda suurele maailmale — Euroopale. Seega õigustame enda olemasolu ja võime elada teiste rahvaste teadvuses väärilise kultuurrahvana. Teistel väikerahvastel, norralastel, rootslastel, taanlastel jne., on juba tähtis sõna kaasa rääkida Euroopa vaimuelus. Selleni peavad eestlasedki jõudma. Seepärast püstitati loosung:

Enam kultuuri! Enam euroopalist kultuuri!

Olgem eestlased, kuid saagem ka eurooplasteks!

Ainult kultuuriga — kirjanduse, kunsti ja teadusega võime jõuda Euroopasse, sest meil pole vägevat armeed, kaunist loodust ega rikkalikke maapõuevarasid.

Kõigepäält tuleb rajada algupärane ja väärtuslik kirjandus. Noorsoole olid avanenud väliskirjanduse unistatud ja ihaletud salved ja säälsete varadega võrreldes tundus kodumaine kirjavara üsna mannetuna ja ilmetuna. Parajasti valitses siin realistlik jutukirjandus, mis käsitles maaelu ja oli määratud talupoegkonnale, ilma et see oleks rahuldanud rohkemaarvulise intelligentsi nõudeid. Noor-eestlased asusid võitlusse säärase argipäevase ja lamedavõitu külakirjanduse vastu. Seati üles juhtlause: kunst kunsti pärast. Kuulutati kadu vanale moraliseerivale ja tendentslikule kirjandusele, kes pidavat nagu kerjus ulualust otsima kõik-suguseilt moraaliaateilt, teenides ustavalt kord isamaad, usku, karskust, põllundust, sotsialismi jne. Uus kirjandus peab olema ülim kunst, puhas, pidulik, idealistlik ja esmajoones hää stiiliga. Selleks saadi eeskuju Läänes juba kümmekond aastat varem mõjule pääsenud uusromantismist ühes selle mitmete alavooludega. Eriti sooja imestelu äratas noor-eestlasis romaani rahvaste kirjandusmaailm.

Noor-Eesti kunstiprogramm, inspireeritud uusromantismi meeleolust, seadis enesele eesmärgiks eesti kirjanduse ja kunsti tõstmise Euroopa kirjanduse tasemele, millest see oli kaugemale maha jäänud. Sellest arenesid orgaaniliselt ka muud kultuurilised taotlused ja saavutused.

Väärtusliku kirjanduse väljendusvahendiks vajati paremat keelt. Ja varsti rajati eesti keeleuendusliikumine, mille hingeks sai Joh. Aavik. Keele-uendus

Trükingute välimuselegi pöörati enam tähelepanu, ka see pidi arendama lugeja esteetilist maitset: raamatud trükiti hääl paberil ja rikkalikult illustreerituna. Viimasel alal kerkis esile mitmeid häid jõude, kes andsid Noor-Eesti väljaandeile ka illustreeritiivselt moodsa ilme.

Nii pidi hakkama arenema eesti intelligentsi kirjandus, kunst ja keel. Selleks asuti tegevusse sõna ja kirjaga, loodi ise ja avaldati mitmekülgset elavat propagandat.

Noor-estlaste taotluste esimene nähtav mälestis pärineb aastast 1905, see on „Noor-Eesti album“ I, mis ilmus pärast pikemaid ettevalmistusi ja oli oma aja kohta julge ning romantiline ettevõtte, ähvardades noori idealiste nii majandusliku kui ka sisulise karilejooksmisega. Noor-Eesti albumid

Kuid tegelik elu andis õigustuse nende algatusele. Albumi ilmumine tekitas ennenägematu elevuse, noored lugesid seda imestluse ning uhkustundega ja vanem põlvgi suhtus esialgu võrdlemisi häätatlikult noor-estlaste esinemisse.

Varsti aga olukord muutus. Noor-estlastele hakkas sadama vaenuavaldusi ja halvustusi. Neile heideti ette vanema põlve poolt eluvõõrust, jõuetust, edvistamist. Eriti terava seisukoha Noor-Eesti vastu võtsid vasempoolsed ringkonnad, kustpoolt leidis muuseas taunimist ka uue liikumise apoliitiline ilme, eriti aga selle peenutsev ja aristokraatlik individualismikultus.

Arvustused ja kallaletungid andsid Noor-Eesti tegelastele aina hoogu ja vaimustasid neid vasturünnakule. Nad jätkasid kõige kiuste oma eesmärkide taotlemist ja saavutasid üha paremaid tulemusi. Varsti ilmus nende poolt uusi ja uusi väljaandeid, koguteoseid, albumeid, ajakiri ja üksikautorite isiklikke teoseid.

Üksteise järel üllatasid lugejaid väärtuslikuma sisuga Noor-Eesti albumid — II (1907), III (1909), IV (1912) ja V (1915). Kui esimeses ja teises esinesid noorte kõrval ka vanemad tegelased ja kirjanikud (Kitzberg, Haava, Sööt jt.), siis III albumist päälle loobuti nende kaastööst ja albumid sisaldasid ainult noorte

(G. Suitsu, Fr. Tuglase, A. H. Tammsaare, M. Underi, J. Aaviku, B. Linde ja J. Oksa) töid.

Albumite illustreerijaist mainitagu N. Triik'i, osalt ka J. Koort'i ja A. Tassa't.

N. Triigi joon.

„Noor-Eesti“ III albumi kaas.

Neljandas albumis pälvib märgitsemist J. Aaviku pateetiline artikkel keeleuunduse põhjendamiseks. Sellega on keele-reformi põhimõtte tõstetud Noor-Eesti taotluste tulipunkti ja algas selgi alal pidev töö, et jõuda sinnamaani, kus „Eesti Fraas.

nüüd alles kohmakas ja värvitu, rütmiliselt lookleb ja end vibutab, nõtkena ja meloodilisena, uhkena ja mitmevärvilisena, omapärasena ja kultuurilisena,“ nagu unistab sellest J. Aavik ise. Ka keeleuendusliikumine kujunes noor-eestiliselt mässuliseks, ründavaks ja subjektiivseks.

Väga optimistlik ja julge ettevõtte noor-eestlaste poolt oli oma ajakirja väljaandmine a. 1910/11. Selle ümber koondati parimad eesti kunsti- ja kirjanduseinimesed ning isegi välismaisi jõude. Sisuliselt ja väliselt kujunes ajakiri täiesti soliidseks, olles esimene säärane eestikeelsete trükingute hulgas. Kuid seda ettevõtet ei suudetud jätkata üle kahe aasta ja meie esimene kõrgetasemeline kirjandusajakiri suikus surmale.

Noor-Eesti maitset iseloomustavad välismaised autorid, kellele töid tõlgituna ilmus albumeis ja ajakirjas: Dante, Franciscus d'Assisi, Baudelaire, Verlaine, E. A. Poe, d'Annunzio, Rimbaud jne. Sellesse maitse- ja imestluspiirkonda ulatusid nii vanad kui ka moodsad kirjanikud, kusjuures vastukaaluks senisele ühekülgsemale vene ja saksa mõjule seati romaani, anglosaksi, skandinaavia ja eriti soome kirjanduse mõju.

Arvustuse alalegi tõi Noor-Eesti põhjaliku pöörde. Juba „Kiirtes“ algatas G. Suits nõudlikuma ja asjatundlikuma kirjandusearvustuse avaldamist ja see jätkus Noor-Eesti päevil. Silmapaistvaim artikkel nimetatud alal oli Fr. Tuglase arvustus Ed. Vilde ja E. Petersoni loomingust Noor-Eesti kolmandas albumis. Selles vaadeldakse realismi ja naturalismi häid ja halbu külgi, eriti aga piitsutatakse meie realistide halba stiili.

Veel tuleb mainida noor-eestlaste kirjanduslikest üritusist Kr. J. Petersoni ja J. Liivi loomingu väljaandmise algatust. Kr. Jaan Peterson kerkis nende kaudu lugejaskonna teadvusse esimese lendtähelise eesti poeedina ja J. Liiv tõusis imesteldavate lüürikute hulka.

Pääle selle pälvivad märgitsemist Noor-Eesti muud kirjanduslikud väljaanded, nagu artiklite kogu „Võitluse päivil“ (1905), ajakiri „Vaba Sõna“ (1914—1916) ja mõned teised.

Noor-Eesti tegevuse pääfaasiks on aastad 1905—1915. Alannud kärarikkalt elutule luulega, küpses see mõne aastaga tunnustatud kirjanduslikuks rühmkonnaks, tootis hulga peenemaitselisi teoseid, äratas uusi mõtteid ning harrastusi, ja taltus aegamööda ühes võitlejate vananemisega ja aegade muutumisega rahulikuks ja tasakaalukaks, et lõppeks peagu kustuda Maailmasõja liginevasse mürasso. Rühmituse tegevuse esimese kümnendi lõpupoole hakkasid üksikud Noor-Eesti tegelased üksteisest eemalduma,

Ajakiri

Arvustus

Noor-Eesti
loojang

osalt huvide ja elukoha muutumise, osalt lahkkelide tõttu. Nende ettevõtete sagedane ebaõnnestumine, vanema põlve vastutööta- mine ja nurjunud katsed a. 1913 sekka lüüa avalikku poliitikasse tekitavad noor-eestlastele meelehäarmi. Eriti aga tumestab meeli suur sõda. Ja a. 1915 liikumise juht G. Suits peab tunnustama: „Oleme pettunud euroopalikus kultuuris ja individualismis. See kultuur polnud nii tugev, et vältida sõda. Verevalamine aga tumestab teadust, kunsti ja inimest.“ See oli Noor-Eesti loojang. Üks võitlusajastu eesti kultuurielus oli jõudnud lõpule. Oli tõusnud avalikkusesse rühm andekaid idealiste, pannud sähvima vaimumõõgad, kandnud hoogu ning indu kirjandusse, äratanud unest suikuva ning venestusrammetuses viibva maarahva, tõst- nud kõrgele euroopalise hariduse lippu ning viinud rahva sellest otsesesse osasaamisse.

Tagasivaade
Noor-Eesti
saavutustele
ja tähtsusele

Noor-Eesti kirjanike esinemine ja saavutused pälvivad tõ- sist imestlust. See kirjanikepõlv viis eesti kirjanduse kokkupuu- tesse moodsate kirjandusvooludega ja ajastutega.

Loova kirjanduse, arvustuse ja kunsti maailmas toimus ilmne murrang. Võime täieliku õigusega kõnelda eesti kirjan- dusest enne ja pärast Noor-Eestit. Selle rühmituse reformid ei puudutanud ainult asjaosalisi noori, vaid tõmbasid kaasa kogu kirjandusliku elu. Nüüd algab eesti intelligentsi kirjandus ja taandub kaugemale talupoegkonnale määratud vähenõudlik, kergetoimeline ja lihtne sõnakunst.

Kõigepäält seisnebki Noor-Eesti reformi tähtsus selles, et kirjanikud pöördusid nüüd haritud lugejate poole. Ei hoolitud sellest, et laiemad hulgad võib-olla kõrvalegi jäid uue kirjanduse lugemisest; mindi idealistlikus vaimustuses edasi mitte rahva järel, vaid rahva ees. Rahvast tuli kirjanduslikult ja kunstiliselt kasvatada ja viia ühele tasemele haritud lään- e- u- r- o- o- p- l- a- s- t- e- g- a.

Vooluliselt pääses esikohale uusromantism oma mitmesuguste ala- ja sugulusvooludega. Seejuures elas eesti kir- jandus üle oma esimese vormi- ja stiilivaimustuse ja ühes sellega pääses valitsevale kohale kõige vormikindlam kir- jandusliik — lüürika.

Noor-Eesti lüüriku- d tõstsid sama ala jälle suurmoeks ligi viieteistkümneks aastaks, nagu see oli olnud Koidula ja Veske päevil. Lüürika suurnimeks sel ajastul jääb G. Suits oma mõteterikkuse ja vormikindlusega. Uusromantilise müstika, subjektivismi ja sümbolismi tundehell ja sügav tõlgendaja on

E. Enno. Looduslüürika ja objektiivse luule esindaja on aga V. Ridala

Sel puhul ei saa kuidagi märgitsemata jätta noor-eestlaste rahvaluule vamu st. Suits, Ridala, Aavik on kõik veendunud folklooriharrastajad ja propageerivad sõnaga või teoga selle veetleva kirjandusliigi eeskujulikku vormi ja stiili.

Uusromantilise proosaepika suurnimi ja stiilivirtuoos on Fr. Tuglas. Oma imepärase novellitoodanguga rajab ta aluse moodsale ja rafineeritud stiilile. Psühholoogilise novelli ja romaani suurmeistriks aga kujunes A. H. Tammsaare, kelle „Tõde ja õigus“, „Kõrboja peremees“ ja „Juudit“, mis küll ilmusid alles Eesti iseseisvuse ajal, seega pärast Noor-Eesti liikumise vaibumist, on ainulaadsed eesti kirjanduses.

Murrang' tekkis ka kirjanduse kriitikas. Nüüd alles rajati asjatundlik ning põhjalik arvustuskirjandus, mis seni oli tallanud J. Liivi poolt ironiseeritud dr. Ükstapuha lamedat, üldsõnalist ja sisutut rada.

Keeleuendusliikumine ühtib Noor-Eesti liikumisega ja seegi on üks tähtsamaid rahvusliku kultuuri uuestisünni elemente.

Noor-Eesti liikumine oli eesti rahva teise patriootilise ärkamise ja sisemise jõuavalduse üks nähtusi. See ärkamisaeg erines esimesest. Nüüd jätkus inimesi juba spetsiaalaladele. Tõusid võimsalt esile kirjanikud, poliitikud, arstid, õigusteadlased, muusikud jne. Polnud enam ühel rahva haritud pojalt vaja tegelda kümnel alal. Seetõttu saavutati ka küpsi tulemusi.

Noor-Eesti töö on tõstnud kirjanduse ja kunsti jumaldatavale aukohale, pannud kaunitelt helisema eesti keele, äratanud iseteadvust ja uhkust ning arendanud rahva maitset. Selle töö sooritajad on nüüd vanaks saanud ja kõnelevad rahulikke sõnu, aga nende noorusteed helendavad ikka veel veetliku eeskujuna kõigi nüüdisaja noorte silmade ees.

B. Noor-Eesti-aegne lüürika.

Uusromantiliselt häälestatud Noor-Eesti tõstis kirjanduses esiplaanile lüürika kui tundmuste väljendamiseks sobivaima žanri. Esileküündivamad uusromantilised lüürikud on Gustav Suits, Ernst Enno ja Villem Ridala.

1. Gustav Suits (1883).

Noor-Eesti liikumise keskseks kujuks, selle juhiks ning organiseerijaks on Gustav Suits. Ta püstitas juhtlauseid ja teostas neid ise loova kirjanikuna, teadusmehena, ajakirjanikuna ja kõnelejana.

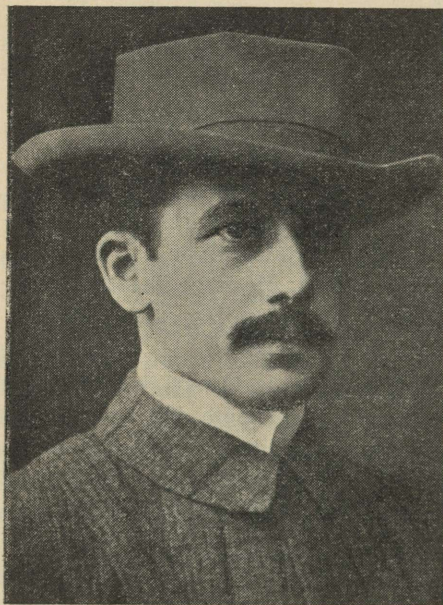
Elulugu.

Kirjaniku esivanemad põlvnevad Tartumaalt Võnnu kihelkonnast. Ta isa Henrik teenis oma igapäevast leiba kohaliku külakooli õpetajana, selle vend Jaan — ka koolmeistri ametit pidanud mees — tegeles tollal

puutööga, hiljem aga hakkas Võnnu kiriku kellameheks. Temap ongi see kuulus „oma lell“ „Kerko-kellast“.

A. 1883 novembrikuu 30. (18.) päeval sündis võrdlemisi kõrges eas olevaile vanaemale poeg Gustav, kes sai kogu pere lemmikuks. Eriti suureks sõbraks kujunes poisile lell Jaan, kelle käest ta kuulis huvitavaid lugusid maailma asjust ja kes õpetas talle juba varakult lugemise selgeks. Kuueaastasena kaotas kirjanik oma isa, jäädes pärast seda lelle hoolde, kellele ta oli otsekui omaks lapseks. Hiljem sai perekonnapäaks Gustavi õemes.

Kui poiss oli a. 1892—1895 õppinud Võnnu külakoolis, siirdus ta Tartu III algkooli ja seejärel a. 1896 Tartu kroonugümnaasiumi, saades ainelist toetust isa väikesest pärandist, sugulastelt ja ristiisalt. Lapsepõlve kodu ja muretus jäid seljataha, mõjuma hakkasid uued muljed ja inimesed. Suits õppis gümnaasiumis

Gustav Suits.
Ülesvõte „Noor-Eesti“ päevilt.

saades ainelist toetust isa väikesest pärandist, sugulastelt ja ristiisalt. Lapsepõlve kodu ja muretus jäid seljataha, mõjuma hakkasid uued muljed ja inimesed. Suits õppis gümnaasiumis

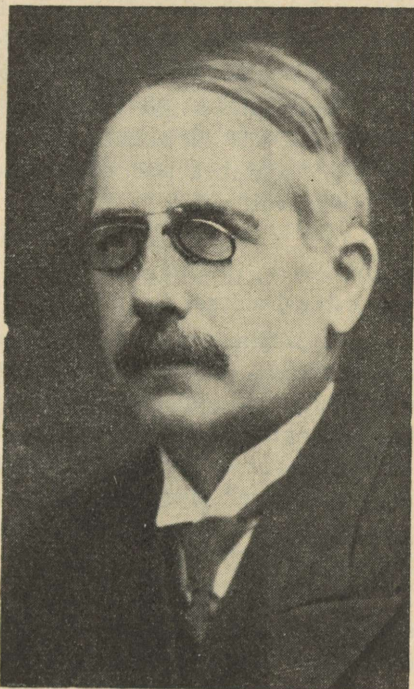
hoolega ning kuulus alati esimeste õpilaste hulka. Tulevast luuletajat huvitasid eriti kirjandus ja keeled.

Majanduslikud olud polnud tal hiilgavad, tuli läbi ajada piskuga, tunde anda ja elamiseks üles otsida katusekambrid.

„Postimehe“ ringkondade kaudu puutus Suits varakult kokku soomlastega ning soomemeelsusega ja pärast tema esimest reisi Soome a. 1901 on kirjanik veendunud Soome sõber. Tõusnud Tartu koolinoorsoo ühe osa juhiks, avaldas Suits energilist rahvuslikku tegevust, organiseeris salaja ettevõtteid ja koosolekuid. 1903. a. kevadtalvel kõrvaldati ta seetõttu isegi koolist. Mõningate eestkostmistest tõttu avanes tal siiski võimalus lõpetada gümnaasium a. 1904.

Samal sügisel astus kirjanik Tartu ülikooli ajalookeeleteaduskonda. Järgmisel semestril siirdus ta Helsingi ülikooli, kus hakkas õppima maailmakirjandust, esteetikat, rahvaluulet ja soome keelt ning kirjandust. Soome üleminek kujunes Suitsule pooleldi maapaoks, sest radikaalse meelsusega poliitikuna kuulus ta kodumaal poliitiliselt kahtlaste isikute nimistusse. Ülikooliõpingute esimesil aastail muutus kirjanik individualistist ja tulisest isamaalasest vasempoolseks. Helsingi ülikooli lõpetas ta a. 1910.

Teadusliku töö ja ilukirjanduse harrastuse kõrval on Suitsul olnud tungi teha ka poliitikamehe karjääri. Juba aastast 1905 kuulus ta sotsiaaldemokraatlikku parteisse. See asjaolu muutis jahedaks ta vahekorra eesti rahvuslike ringkondadega. Kuid ka teises leeris ei tõusnud Suits juhtivale kohale. Öeldakse, et ta oli liiga suur individualist, aristokraatlik ja unistaja. Tal puudusid poliitiku omadused.

Gustav Suits.

Kirjanikul ei avanenud võimalust saada kodumaal korralikku kohta ja ta pidi veetma paljud aastad Soomes poolsunniviisilises maapaos. Ta tegeles Helsingi ülikooli raamatukoguhoidja abijõuna, õpetajana, ajakirjanikuna ja ülikooli stipendiaadina.

Vene 1917. a. revolutsioon kiskus kirjaniku Soome üksindusest poliitika tandrele. Eesti sotsiaalrevolutsionääride partei Helsingi osakonna juhina korraldas ta säälsed parteitegevust, tõstes muuseas üles ka Eesti-Soome kaksikvabariigi küsimuse. Aktiivse poliitikamehena suutis Suits vastu pidada mõned aastad. Naasnud kodumaale, oli ta siin üks esimesi, kes nõudis Eestile iseseisvust. Oma partei ülesandel koostas ta selleks isegi programm-märgukirja „Eesti Töövabariik“ (1918).

Okupatsioonial ajal töötas Suits Stokholmis Eesti välisdelegatsioonis, kus tal tekkis lahkarmumusi teiste delegatsiooniliikmetega. Igatahes pööras ta pärast okupatsiooni lõppu poliitikalale jäädavalt selja.

1919. a. valiti Suits Tartu ülikooli eesti ja üldise kirjanduse professoriks, missugusele kohale ta asus a. 1921, pärast üheaastast ettevalmistust Soomes.

Kirjaniku sulest on ilmunud pääle ilukirjanduslike teoste rida artiklite- ja esseedekogusid, pääle selle kirjutusi ja uurimusi mitmesuguseis ajalehis ja ajakirjus. Neist mainitagu järgmisi: esseedekogud „Sihid ja vaated“ (1906) ja „Noor-Eesti nõlvakult“ (1931), koguteos „Võitluse päivil“ (1905), „Eesti kirjanduse ajalugu tekstides“ (1932, koos M. Lepikuga) jt. Eriti tuleb tähelepanu juhtida ta uurimustele eesti vanemast kirjandusest, eriti Kreutzwaldist.

Prof. G. Suitsus imestleme kahtlemata üht 20. sajandi eesti silmapaistvaimat vaimutegelast, kelle elu viimne sõna pole veel öeldud.

Ülevaade loomingust.

Gustav Suitsu ilukirjanduslik tegevus kuulub ta nooremasse easse. Tähtsaim osa sellest on loodud Noor-Eesti õitsengupäevil ja on selle liikumisega tihedasti seotud, on — võib ütelda — selle olulisim osa ning iseloomustaja. Ta on tootnud ainult lüürikat ja sedagi mitte viljakasti, kuid on selles väheses saavutanud tõelise küpsuse. Suitsult on ilmunud järgmised luuletuskogud: „Elu tuli“ (1905), „Tuulemaa“ (1912), „Ohvrisuits“ (1920),

„Kõik on kokku unenägu“ (1921), „Aastate aknal“ (1933) ja „Kogutud luuletused“ (1938). Viimased kaks sisaldavad peagu eranditult endisi luuletusi, mis on pisut kohandatud ja kohati ümber sõnastatud. Pääle nende ilmus eri teosena ballaad „Lapse süünd“ (1922).

Noorustoodang ja võitlusluule.

Gustav Suitsu veetlesid õige varakult salapärased poeesia rajad. Esimesed säärased katsetused pärinevad õpilaspõlvest ja on ilmunud „Kiirtes“, „Postimehes“ ja perekonnalehes „Linda“. Need on alles nooruki kobavad ja ebaküpsed katsetused, mis osutavad tunduvat ärkamisaja lüürika maitselaadi nii sisus kui vormis. Aga Suits on nobe arenema ja üsna pea paistab ta silma oma lüürika värskuse, jõu ja omapärasusega. Olgu näiteks mainitud „Kiirte“ III albumis esinev „Kui vägivõimud lahti pääsevad“ (hilisema päälkirjaga „Äike“), milles tüübilise epigonismi, liigliha, väärpaatose ja abituse kõrval loeme juba uhke ja jõulise rütmi sähvatusi väljendavaid ridu:

Vaata, määrased mäed need taeva piirel
Üles kerkivad hirmsal kiirel...

Sihvati,

Sähvati

Äkitselt vingerdab tuline tuksatus

Mustade kogude hämaras lademes,

Pilvede sademes.

Siis raksatus,

Praksatus.

Korraga vaikus.

Siis mürin ja ürin —

Ja jällegi vaikus.

Pärast mõneaastast katsetusteagega küpses Suits juba see- „Elu tuli“ võrra, et võis debüteerida esimese luuletuskoguga „Elu tuli“ a. 1905. Osaliselt on see valminud Soome vabamas õhkkonnas ja soome kirjanike eeskuju andev mõju on selles tunduv, eriti kuulsa Eino Leino oma. Kuid pääväärtuse ja -iseloomu annab „Elu tulele“ kirjaniku sisemine värskus, hoolikas enesetäiendamine kirjanduse alal ja huvi asja vastu, nii et ta võis otsekohe anda väärtuslikke ja häid laule.

Raamat äratas erakordset tähelepanu ja tegi autori otsekohe kuulsaks. „Elu tuli“ meeldis eriti noortele, see sai neile otsekui

pühaks kirjaks, sest ta kõneles ühe noore südamest ja mõjus teiste südameisse, kõneles noorusele sädelevi sõnu unistusist kõige suure, ilusa ja sangarliku järele. See oli romantikute võitlusteos ja tulilont eestluse igatsustele.

Elu on võitlus, eriti nüüdisajal. Vanad tõed heidetakse üle parda, sest et need on iganenud, puudulikud ja kõlbmatud. Ja kuidas võiks kirjanik sellest suurejoonelisest võitlusest eemale jääda! Ka kirjandus on nüüdisajal võitlus vabaduse, hariduse ja inimõiguste eest. Noorte seppade vasarad langevad despotismi, silmakirjatsemise ja kildkondliku kõlbluse pihta. Seni pole meie kirjanduses veel nähtud mehemeelt, vaprust ega võimsat igatsustki. Noorte veri aga ihaleb vabadust ja võitlust, vaba kodumaad ja rahvast, sest rahvas, kes vabaduseni ei jõua, sureb. On saabunud võitlusrohked aastakümned ja ka luuletajad hüüavad rahvahulkadega: vabadust ja leiba!

Säärased mõtteid loeme Suitsu teosest „Võitluse päivil“ ja neid esitab ka „Elu tuli“ ilukirjanduslikus keeles. See on kahtlemata populaarseim eesti värsikogu, uue ärkamisaja avateos ja veenvaim tõend selle kohta, kuivõrd kergesti sütitavad üldsuse meeli positiivsed, terved ja jõulised sõnad, kui need kajastavad päalegi aktuaalseid mõtteid. Ja kui palju paremaks ka tuleb puhtkunstilise väärtuse poolest hinnata „Tuulemaad“, siiski hüütakse Suitsu veel tänapäevalgi elutule laulikuks.

„Elu tuli“ tähendab uue suuna algust eesti lüürikas. Siitpääle on surnud ärkamisaja epigonism ja algab moodsa, küpsema ja nõudlikuma elamuskirjanduse ajastu. Noore, 21-aastase üliõpilase luuletusraamat on niivõrd huvitav ja erakordne, tulvil täis patriotismi, kirge, võitlustahet ja julgeid unistusi. Laulik on selles rohkem Marss kui Apollo, ta täristab relvi, aga ei helista kannelt, esitades kõikide aegade nooruse tüübilist ja igavest sõjakust.

Vabadus- ja
isamaaluule

Esmajooes äratav tähelepanu „Elu tule“ v a b a d u s - j a i s a m a a l u u l e. Vabadus ja isamaa on teineteisega seoses. Eestile kuulutatakse vabadust ja kaunist tulevikku. Noored muudavad kodumaa varsti uueks, ilusaks, kultuuriliseks. Sugestiivset vabaduspoeesiat esitab näiteks „Kevade laul“: kaugelt mägede teelt kuulduv imeline lugu: säält ligineb kangete Kalev koos vabadusega; see paneb südame tuksatama ja suu hõiskama.

Teisal hüüab poet tuliselt:

Itaalia — nii olgu Eesti tulevik,
Nii noored tahavad, et paistaks silma!

(„Tulevik“.)

Suitsu patriootilises luules esineb küll palju liialdatut ja väärpaatoslikku, kuid selle purustab ja surub tagaplaanile nooruslik üleolekutunne, enesekindlus ja tulisus. Päälegi tundub see 1905. aasta virgumisperioodil aktuaalsena. Just säärast isamaaluulet oli siis vaja, mitte ärkamisaja loojangu ja järelajastu kaeblevat ning ebamääraat kodulüürikat.

Teiseks tüübilisimaks teemaks võiks selles kogu nimetada **Noorusluule** noorust ja võitlust. Suitsu sellesisulised laulud avaldavad eriti suurt lennukust, mehisust, võitlustuhinat ja rütmi. Neis ülistatakse noorusaega, lauldakse noorte õilsaist püüdeist ja kutsutakse neid üles suurtele tegudele. Noored olgu kindlad, julged, aatelised ja ustavad. Luuletus „Mehed“ kuulub õnnestunumate noorusluuletuste hulka oma tõsise rütmiga, mis meenutab nagu rügementide taktis sammu, vormitäpsusega ja vaimustuslikkusega.

Sellest meisterlikust laulust ei jää palju maha „Noored sepad“ — sõjaka vasaraluule kuulus esiisa ja nooruse lipulaul.

Samasse liiki kuuluvad veel mitmed luuletused, nagu: „Nooruse unenägu“, „Raudlaul“, „Lõpp ja algus“, „Ühte laulu tahaks laulda“, „Noorte laul“, „Elagu elu“, „Nooruse aeg“ jt.

Armastusluuleski pakub Suits uut ja üllatavat. Tema erootilised teemad avaldavad julgemat ja elulisemat eneseväljendust, kui seda tehti varemini, kuid jäävad ses suhtes kaugemale maha „Siuru“ ja hilisema aja armulaulude meelelikkusest. Siiski selles kogus esineb armastusluuletusi kasinasti. Need vähesed, nagu „Noor armastus“, „Nooruse aeg“, „Aeg juua joobnuks armastusest“ ning „Kevad ja sügis“, ülistavad armastust ja noorust. Noor armastus on nagu kevadmaru, mis ei tunne takistusi.

Vana lüürika traditsiooniline loodusluule kui rohkem staatiline motiivistik ei veetle Suitsu otseselt. Vaiksele ja süvenenud loodusevaatlusele ei kärsi laulik jääda. Ja kui esinebki looduspilte, siis stiililiste võtetena, et läheneda mõnele muule teemale. Loodusnähtustest meeldivad laulikule eriti torm, äike ja kevad. Looduslauluks selle sõna otseses mõttes võiks nimetada vaid „Äikest“, mis võib siiski olla ka allegoorilise tähendusega.

Lõpuks mainitagu veel kaht „Elu tule“ mälestuslaulu: **Mälestuslaulud** „Käkimäe kägu“ — Juhan Liivi, ja „Üks ennemuistne jutt“ (hilisemas redaktsioonis „Laija kaabu, musta kübara“) — lauluisa Kreutzwaldi mälestuseks. Esimene neist kuulub luuletaja noorustoodangu hulka (kirjutatud 18-aastaselt) ja on lihtsasõnaline, aga

liigutavalt südamlük, milles avaldub nooreestlaste imestlus õnnetu lauliku vastu.

Kokkuvõte

„Elu tule“ teened on kahe sugused: sisulised ja vormilised. Patriotismi, vabaduse, nooruse ja armastuse käsitus esines selles julges ja iseteadlikus toonis. Lauliku uhkus, individualism ja optimism imponeeris ajavaimule, mis oli ka ennekõike võitluse tahteline ja kangelastegusid janunev. Kirjandusvoolulise uudsusena rajas see aluse uusromantilisele igatsusluulele, mille ilmekaim esindaja kogus on tuntud „Oma saar“, tundmatute kauguste ja unistusmaade otsingu väljendus.

Agakuigi „Elu tuli“ tabas ajavaimu ja oli menukas, ei pärine selle sisuline mentaliteet ometi täiel määral algupäraseist elamusist ja meie oludest. Õige palju eeskujude autor oman-

*Aha, naisele keerdkava mahlu nin jagades
punn kasvatab õunu ka omaniku magades
Nii väärtuste loomiseadused peidetud
Aha, pöö oma metafüüsikasse keidetud
näev polnud ihustavad asu tagades,
väärtused kasvavad omaniku magades*

Gustav Suits

Gustav Suitsu käekirja näide.

danud soome kirjandusest. Tema mehisus, usk noortesse, julges, uljas meel ja rahvaluuleharrastus on Eino Leino algupära, usuvastatus ja vasempoolsus aga Järnefeldt'i oma. Siitpäle avaneb soome kirjanduse lähem kontakt eesti lüürikaga, mil viimase suhtes on olnud väga viljastav mõju. Üldiselt aga jääb Suitsu luule isikuliseks ja omapäraseks, kus ka väliseeskujud on ümber kujundatud meie oma loomisvaraks. „Elu tule“ hinnatavaimaks omaduseks on selle värskus, hoog ja vaimustus, missugust meie lüürikas polnud enam nähtud Koidula ja Veske aegadest saadik.

Niisama oluliseks reformiteoseks kujunes see kogu ka vormiliselt. Värsiehituses taotles Suits vaheldust, tuues luulesse suuremal määral kolmesilbilisi värsijalgu, mitmesuguseid salme ja värsipikkust. Ta vältis värsiehitusvigu ja monotoonsust, taotles rütmikust ja hoogu, valides hoolikalt väljendeid, mis tõl-

gendaksid parimini sisemist jõudu; värsis arvestas ta ka sõnade kõlalisi väärtusi, rakendades musikaalsuse teenistusse pääle selle veel alliteratsiooni, assonantsi ja puhtaid riime.

Niiviisi jätavad „Elu tule“ luuletused ka vormiliselt meeldiva mulje.

Mõningaist nooruslikest ülepaisutatud žestidest ja kohatisest väärpaatosest hoolimata kuulub „Elu tuli“ nende õnnelike luuletuskogude hulka, mille sisu ei vanane. Ühtlasi on see olnud seni suurima tiraažiga eesti värssteos pääle „Kalevipoja“. Kaas-aegseisse avaldas noore poeedi esikteos sügava mulje. R. Kangro-Pool kirjutab sellest nii: „Elu tuli“ oli meil põuetaskus, kooliaias käisime seda deklameerimas — uhkustundega, et vaadake — see uus võitluserõõmu luule on meie oma eesti luule. G. Suits oli meie suus kui pühadus“ *). Ja Aino Kallas lausub: „Eesti keel helises „Elu tules“, nagu ta veel kunagi polnud helisenud eesti luules“ **).

„Tuulemaa“ pettumusluule.

Suitsu teine luuletuskogu „Tuulemaa“ ilmus pärast kaheksa-aastast vaheaega a. 1913 Helsingis ja sisaldas 100 lk. luulet, mida nii kaua oli oodatud pärast „Elu tule“ ilmutumist. Aga see on hoopis muutunud Suits, kes nüüd lugejate ette astub: pettunud, iseendasse pöördunud mees. Võime oletada selle põhjusiks välistunde sündmusi — karistussalkade verepulma kodumaal, vabaduseunistuste luhtumist, avaliku arvamuse sõjakäiku Noor-Eesti vastu, vastuolusid ja pool-sunniviisilist maapagu, majanduslikku kitsikust, ema surma ja teisigi. Teiselt poolt avaldasid kahtlemata mõju ka edasirühkivad aastad, mis viisid kolmekümne kümnisele jõudnud unistaja pessimismi ja resignatsiooni. Aga kõige selle kõrval ei tohi ometi unustada üht olulisimat mõjurit: uusromantilise lüürika tüdimuse ja pettumuse eeskujud, eeskätt soome ja rootsi kirjandust.

„Tuulemaa“ pälvib täiel määral meistriteose nime nii elamuslikkuse kui ka kunstilise küpsuse poolest.

„Tuulemaa“ luuletused on jagatud neljaks osaks aasta-aegade järele, alates sügisest ja lõpetades suvega. Sellega on püütud värsikogule anda kompositsiooniliselt kindel ilme ja silmas peetud meeoleolulist järjestust. Mõtestik samuti kui sõnastus on keerulised.

*) „Päevaleht“ 1933, nr. 327.

***) „Noor-Eesti“, lk. 59.

Avalaulust „Tuulehaud“, mis on tüübiline uusromantiline toode, kajastub luuletaja muutunud meeleolu. Ta kõneleb meiega nüüd keeruliste sümbolite ja nüansside keeles:

Ma laulan muutunud laulu
Vaatepiiri varjutuste all.

GUSTAVSUITS TUULEMAA

N. Triigi joon.

„Tuulemaa“ esimese trüki kaas.

Teda ängistab nukrus luhtunud lootuste pärast, mis on lennanud tuulte teedele. Oma möödunud elurada nimetab laulik Tuulemaaks.

Kogu esimeses osas valitseb sügismeeleolu. Lohutamatu Esimene osa
kurb ja masendav pilt äratav raskeid muremõtteid. Külmad
rajud roobitsevad puud paljaks, tuul puhub läbi rehealustest, kus
vaetakse põllusaaki. Lauliku põlluriib on olnud kehv ja lahja,
liivane ning tuuline, ta pole suutnud seda harida kauniks viina-
mäeks. Kord noorena unistati Alpidest ja Itaaliast, oma isamaa
kuulsusrikkast tulevikust. Nüüd aga nähakse vaid jõuetut ja
mahatallatud rahvast keskkändasoo mülkaid. Keegi ei naera sääl,
kõik käivad kummargil raske koorma all. Pole lootagi meie päevil
paremat aega. Poeet unistab ometi lõppeks tulevaste põlvete
hääolust („Tuulemaa“ I ja II, „Laul Eestist“).

G. Suitsu on vallanud isamaaline pessimism ja etteheite-
meeleolu kodumaa mõõduandvate ringkondade vastu.

Mõjurikkamaid laule selles tsüklis on „Sügisepäev“, süm-
boolne paralleel luuletaja meeleolule:

Sügis, sügis, vaikne, valju,
rinnas hääli helab palju.
Kumisevad Toone kellad,
hirmsad, armsad, õudsed, hellad.

Tusk muutub painajalikuks piinaks, aga pääsu pole, ümber-
ringi laiub lõputu udu ja trööstitu lakkamatu sadu rõhub hin-
gesse kurbuse pitseri.

Sajab ja sajab lõpmata.
Udusse upuvad sihid kõik eel,
haige on süda ja väsinud meel.

(„Sügislaul“.)

Lauliku melanhoolsust ei hajuta ka ükski mälestuskiir mai-
kellukeste ja suudluste ajast. Laulikut ei veetle enam kevad ja
armastus („Maikellukesed“).

Esimese osa lõpupoole leiame elutule luuletuse „Elagu elu“,
mis mõjub sügise ja udupoesia keskel nagu kummaline sähvatus
elujõu virgumisest. Ja selle järel lõpebki sügiseosa vaikse ning
kurvameelelise meenutuslauluga „Vanad noored“.

Teises osas astume talve. „Varases lumes“ esitatakse meelde-
sööv pilt üllatuslikust lumetormist ja külma tulekust. Luule-
taja saab mahti sügavamakski loodusevaatlemiseks („Talvine
hommik“). Isamaaline pessimism kestab edasi. Teine osa

Kodumaad katab pime öö ja sellest kuulduv ohkeid ning
nuttu, mis lõikab südamesse („Meie aja muinasjutt“). Talve-
meeleolude hulka poetuvad ka mõned meeldivad armastuslaulud,

nagu suurepärane „Valge käsi“ ja „Ühele lapsele“. Luuletustes „Ihitaja“, „Tuulemaa“ III ja IV jõuab poeet täielise hukkamõistmiseni: maailm on tühine, materialistlik, omakasupüüdlik, silmakirjatsev ja ülekohtune. Igatsevalt pöörab laulik oma pilgud taevastesse kõrgustesse. Uhkena, üksildasena ja põlgavana sammutab ta vaimu teed — armastuses ja ihalduses üliinimese järele, ning juhib oma mõttelennu kaugele üle aja ja ruumi — eemale igapäevastest maistest askeldustest. See spliin laheneb järgnevalt rõõmsasti helklevas laulus „Ühele lapsele“, tütarlapse muretu naer ja kergemeelsete jalgade tantsisklus lõikavad läbi kirjaniku nukrameelse üksinduse.

Kolmas osa

Kolmandas osas vallandub kevadmeeleolu. Algul mõtleb laulik järele oma elutee üle, kahtleb oma kutsumuse õiguses, siis aga unustab ta maised pahandused ja vastuolud ning laseb oma fantaasial lennelda rendez-vous-meeoludes. Selleks pühendatakse järgemööda kolm luuletust — „Rendez-vous“, „Ootamatused“ ja „Inspiratsioon“, lõpupoole veel „Impromptu“. Kevade põhimeeleoluks on armastus. Selles pääsevad mõjule helgemad helid ja nukrus taandub. Lõpuks pöördub luuletaja heldinult Vanemuise kandle poole, et see oma kunsti kõikeühendava võimuga lepitaks kodumaa tülitsevad inimesed.

Neljas osa

Viimase osa algul jätkub armastusmeeleolu „Rooside elegias“. Seda süvendab Verlaine'i „Valge kuu“ meeleoluline tõlge. Siis aga on suvi läbi ja rõõmutuksed vaibuvad. Enesepihtimustlikus „Kerkokellas“ langeb laulik uuesti nukrameelsusse. See äärmiselt tihe ning soe emaülistus meenutab Kalevipoja lohutuse otsimist isa haua. Nii nagu see, on laulikki jõudnud oma eksi-rännakuil ema kalmule, kus talle selguvad oma suurte unistuste ja kõrge lennu tühisus ja lihtsa ema ohvrimeelne suurus. Mures päi jõuab poeet Saaremaa rannale („Saaremaa rannal“ I, II), veendunud selles, et ta elu pole kujunenud mingiks eriliseks ja suurejooneliseks nähtuseks. Ei ihalda ta enam raiuda oma nime kaljusse, piisab sellestki, kui vajutada jalg pehmesse ja märga rannaliiva. Üliinimene, kes kord tahtis juhatada hulki Töötatud Maale, seisab nüüd ise mere ees, tühjas paigas — Hundvannal. Siit ei vii edasi ükski tee oma saare poole.

Luuletus „Soolaugastel“ on ängistav ja sümboolne oma lootusetu soo, roostiku ja sääskede motiividega.

Siis lõpeb luuletaja rändamistee üksinduses — individualisti kokkusulamisega Suure Loodusega („Värisevate haabade all“). Ta kõnnib üksi värisevate haabade all ja on väsinud unistamisest. Selle luuletuse looduse personifitseerimine ja inimese ühtesula-

mine sellega väärrib võrdlemist Franciscus d'Assissi „Loodute kiitustega“.

Võrreldes „Tuulemaad“ „Elu tulega“ leiame kõigepäält, et Kokkuvõte on kadunud kõrge isamaaline paatos, maad andes pettumusele. Noorusluule on peaaegu täiesti kadunud. Uue alana kohtame süvenenud looduslaule. Tundub aga, et autor ei kirjeldagi siin tõelist loodust, vaid oma meeolusid, mida sümboliseerivad aastaajad. Tüübilisim tervele raamatule on sügisluule, üldse looduse armetu ja kurb pale. Selles peegeldub teissugune inimene kui „Elu tule“ aegne Suits, kes nägi ainult tormi, äikest ja kevadet. Teiselt poolt aga luuletaja on siin muutunud looduse imestlejaks. Ta näeb selles oma venda, sõpra ja lohutajat. Säärast intiimset sisseelamist loodusse näeme vaid Juhan Liivi ja Ernst Enno impressionistlikus looduslühirikas.

Silmapaistvaks ja muutunuks on kujunenud armastusluule, mis osutab süvenemist ja loomulikkust võrreldes „Elu tule“ omaga.

„Tuulemaad“ nimetatakse õigusega üheks meie parimaks elamusluule koguks. Mõtte- ja kujutav luule jääb selles kõrvalisemale kohale. Värvingult kuulub see uusromantikasse, sisaldades kõiki selle voolu tähtsamaid omadusi. Eriti on arvustus imestelnud „Tuulemaa“ vormilist täiuslikkust ja mitmekülgust: sõnarikkust, täpsust ja uudsust, värskust, nüansse, värsimõõdu ja stroofide mitmekesisust. Impressionistliku luuletajana harastab Suits aimuse ja üldmulje poeesiat ja vabavärssigi. Peab tähendama, et ta väljendusviis on raske, mida põhjustavad sagedane ebatavaline sõnade järjekord, neologismid ja ka teatav üldine tumetsemismaneer.

Isikliku tundeluule koguna kehastab „Tuulemaa“ kirjaniku kõrget enesehinnangut, uhkust, subjektivismi, põlgust ning irooniat ümbruse vastu, kes temast aru ei saa, süüdistusi ja rahulolematust, millest vabanemiseks pöörduakse üliinimes-idee imestlusse ja üksindusse.

N u k r a m e e l s u s e s ü v e n e m i n e j a ü h i s k o n d l i k
l ü ü r i k a.

Pärast „Tuulemaa“ ilmumist kirjanduspublik võis lugeda „Ohvrisuits“ Suitsu uut teost alles a. 1920, millal ilmus ta „Ohvrisuits“. Selles leidub endiste luuletuste valimiku kõrval ka rida uusi. Kõik need käsitlevad enamikus armastust. Jälle märkame kirjaniku mõtte-

suundi ja meeleolusid muutuvad ja ta vormi ning sõnastust arenevad.

„Kõik on kokku unenägu“

Aastal 1922 ilmus Suitsu järgmine luuletuskogu „Kõik on kokku unenägu“, mis sisaldab laule a. 1913—1921. Eessõnas tunnustab autor omaks Calderon de la Barca olemasolutunnetuse: elu on unenägu. Luuletaja tunneb hämmastust elu muutlikust palgest ja leiab, et inimese hing eksleb sageli pettekujutlustes. Rahvakäskija, kes veel täna arvab peremeest mängivat teise enesetaolise elu ja surma üle, segab homme juba oma põrmu maa põrmuga. Selle asemel et elada kõrgete vaimsete olendite kohaselt, muudavad inimesed üksteise kooselu viha ja vaenu tuliseks põrguks. Luuleraamat on seega õilsa vaimuinimese kohtumõistmine inimliku väikluse ja piiratud üle.

„Kõik on kokku unenägu“ käsitab kirjaniku loomingut vaheldusrikka sündmustikuga aastaist. Võrreldes teiste kogudega on käesolev küpsem, elulisem ja ühiskondlikum. Autori huvi on tagasi pöördunud poliitilise ja avaliku elu aladele. Ta ei saa kõike vaikides päält vaadata. Maailmasõda teeb endisest sõjaulaulude müristajast vihaseima antimilitaristi, revolutsioonis ja iseseisvusheitluse näeb ta hädad ja halba. Enamasti küll jääb poeet pettumuslikuks siingi, kuid ta ei kaldu enam nukrameelsusse, vaid õhutab kallaletungile. Seepärast asetseb mainitud värsikogu palju lähemal „Elu tulele“ kui „Tuulemaale“.

Uute teemadena esinevad revolutsioon, sõda, tõusiklus, isamaa. Värsiehitus ja vormiline külg on selles kogus veel viimisteldum ja mitmekesisem, sõnastusviis aga veel raskem. Talle võib ette heita isegi ebaladusust. Seda püüavad korvata värsside musikaalsus, alliteratsioonide ja onomatopoeetiliste sõnade rohkus ning mõteterikkus.

„Lapse sünd“

1922. aastal ilmus Suitsu sulest rahvaluulevormiline ballaad „Lapse sünd“ — autori õnnestunumaid katseid istutada mood-sasse kunstluulesse rahvaluule keelt, stiili ja meelsust. Säärasena pälvib see tähelepanu ja esiletõstmist teiste omataoliste hulgast (Eiseni „Kuldja“, Ridala „Merineitsit“ jne.).

Viimased kogud

Asunud professorina kirjandusteaduslikule tööpõllule, pole Suits enam mahti saanud või tahtnud esineda luuleloomingu alal. Üle kümneaastase vaikimise järel ilmus talt a. 1933 luuletuskogu „Aastate aknal“ — kirjaniku 50-nda sünnipäeva tähistamiseks. See sisaldab päämiselt luuletusi eelmistest kogudest ja ainult paar uut laulu. Autori töö paistab nüüd selles seisnevat, et ta endisi luuletusi kohendab igas uues trükis — „seab uutele keeltele ümber“. Arvustus on ses suhtes peagu üksmeelselt leidnud,

et muudetud tööd on küll võitnud vormi suhtes, kuid kaotanud oma värskuselt ja hoogsuselt.

Lõppeks mainitagu veel seni viimset Suitsu värsikogu „Kogutud luuletused“ (1938). Sellesse kolme-ja-poolse-saja-leheküljelisse raamatusse on kogutud kõik vähegi olulisemad luuletused Suitsu loomingust. Seejuures esineb vanade tööde kõrval ka paar uut. Kogu annab ilmeka ülevaate kogu G. Suitsu lüürilisest loomingust ja kuulub väärtuslikemate teoste hulka meie ilukirjanduses.

Lõppvaatlusi.

Suitsu looming jaguneb sisuliselt ja meeleoluliselt nelja perioodi. E s i m e s e l — „Elu tule“ ajastul on Suits sõjakas revolutsionäär, noorusjõust joobunud tuliratsur; t e i s e l, mis piirdub „Tuulemaaga“, pettunud 30-aastane nukrutseja ja pessimist; k o l m a n d a l kindlaile veendumusile jõudnud küps 40-aastane arvustaja ning ühiskondlike huvidega luuletaja; siin avaldub tugevasti ta protestivaim, trots, aga taltsamal kujul kui esimesel perioodil; sellesse kuulub kogu „Kõik on kokku unenägu“. Pärast seda muutub Suits rahuliseks ja kaotab ründava või süüdistava iseloomu, aga ühtlasi ka tootlikkuse, viljeldes süvenenud loodusevaatlusi ja loobumismõtiskelusi. Kuid midagi rahulolematut, otsingulist esineb Suitsu luules alati.

Suitsu esimese luuletuskogu ilmumist oodati suure huviga, samuti jälgiti tähelepanelikult ta järgnevaid teoseid. Meie lüürika elas sellal nagu varjusurmas. Suits tõstis lüürika jälle mõneks ajaks esirinda. Seda saavutas ta oma andekuse, julguse ja asjatundlikkusega. „Elu tule“ rünnak vanurite kantside vastu õnnestus hiilgavalt ja Suits oli rajanud oma lüürilise kooli ja austajaskonna. Talt oodati küll suuremat viljakust, kuid kirjaniku loomingu väärtus ei seisne niipalju selle mahus kui omadustes. Ja viimases suhtes leidub Suitsu kõrval lüürika alal vaevalt paremat. Isikupärasus, mõteteterikkus, vormitäius ja elamuste selgus teevad tast esimese eesti laitmatu lüürika tootja.

Ärkamisaja isamaa, looduse, kodu ja armastuse motiividesse toob Suits lisa nooruse, sõja, revolutsiooni jne. motiivide näol. Temas imestleme haritud mõtlejat ja õiglast ning selgepäist kohtumõistjat, tundepeent luuletajat ja südamlikku ning kaastundlikku inimest.

Veel suurem oli Suitsu vormiline mõju. Värsitehnika ja stiili tase paranes tema mõjul tunduvalt. Esmakordselt esineb meil nii rikkaliku sõnavaraga lüürik. Sellesse on hangitud huvitavat lisa murdeist, soomest ja neologismide vallast; esimesena tarvitas ta kee uuenduslikke vorme lüürikas. Niisama rikkalikke uuendusi tõi Suits värsitehnikasse. Noor-Eesti vormikultuse arengu viimne järk viis ta isegi vormiliialdustesse. Värsis ja keeles ei tekita Suitsule miski raskusi, siin on ta täieline pere-mees ja virtuoos. Tertsiiinid, trioletid, distihhonid painduvad sõnakuulelikult ta sule all, säält väljuvad suurepärased sonetid, ta laulude musikaalset mõju süvendavad puhtad ja rikkalikud riimid, alliteratsioon, jäljendavad sõnad. Esimesena viljeles ta neljasilbilisi värsijalgu („Elu tuli“, „Maikellukesed“). Kõik see avaldas mõju ja õhutas järeletegemisele.

Veel väärrib märgitsemist Suitsu rahvaluulevormi harrastamine, milleks ta sai eeskuju Eino Leino meistri luulest. Tema „Primitiivides“ heliseb vana regivärss meie ees oma muistses kauniduses ja nõtkuses. Kahju vaid, et arvukas Noor-Eesti epigoonidepere ses suhtes Suitsult peagu sugugi pole äratusi saanud.

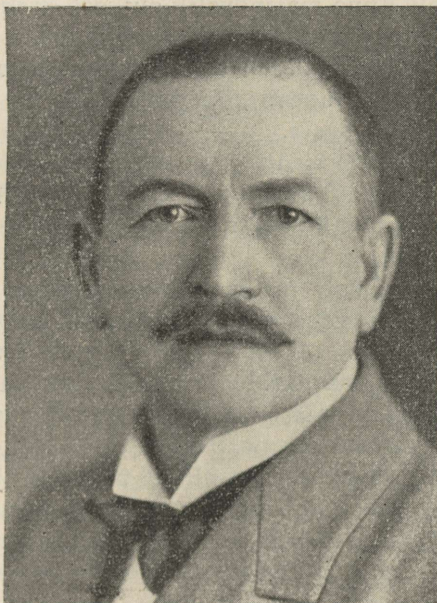
Gustav Suitsu reageerimine elunähtustele on vilgas ja julge, ta hing tunde hell ja varjundirikas. Kuid tuleb tähendada, et temast õhkuv poeesia pole soe, vaid karge; ta pettumusluulestki õhkub ähvardavat pilvitust. Tundub, nagu esitataks meile solvunud ja pettunud mõistuse ning aru tõrelemisi, vähem aga südame-liigutusi. Sellest kajastub paljulugenu isik, filosoof, sotsioloog, poliitik, armastaja, sõdur, patsifist ja kannatav mõtleja. Suitsu luule mõju on rohkem hariv ja peenendav kui elamuslikult kaasakiskuv. Sellesse on sulatatud päälle kõige muu kogu maailma-kirjanduse mõju ja kõik see ümber kujundatud loova isiksuse poolt küpseks ning isikupäraseks eesti luuleks, mis on vääri liselt teostanud autori juhtlauset — viinud eesti nime Euroopasse.

2. Ernst Enno (1875—1934).

Kuigi Ernst Enno pole liitunud ühegi kirjandusliku rühmitusega, vaid on üksikult sammunud oma luulerada, kuulub ta siiski uusromantikute perre. Tema põgenemine välismaailmast irreaalsesse, oma isiklike elamuste ja kujutluste maailma, tema religioosne ja panteistlik eluvaade, lõppeks tema luule muusikaline värvus ühendab teda tihedasti romantilise suuna viljelejatega.

Elulugu.

Ernst Enno sündis Tartumaal Rannu kihelkonnas 8. VI (27. V) 1875. a. Köödsa kõrtsmiku pojana. Ta võrsub perekonnast, kus tunti suurt huvi usuliste küsimuste vastu. Kõrtsi ümbrus oli rikas mitmesuguste inimtüüpide poolest, kelledest luuletaja meile hiljem on vestnud oma proosateoses „Minu sõbrad“. A. 1884 ostis ta isa Rõngu valda Koruste külla Soosaare talu.

Ernst Enno.

Siin looduslikult kaunis ümbruses veetis tulevane luuletaja oma muljete- ning mälestusterikka lapsepõlve. Koolipõlve algas noor Enno Laketukme külakoolis, kus õpetajaks oli südamlük Mälk. „Siia pandi mind, et vallatust ja kärsimata poisikesest mõneks ajaks rahu saada“, kirjutab Enno ise. Hiljem viidi ta Rõngu Paaslangi möldritütre Auguste Blanki kodukooli. Siis jätkus hariduse omandamine Tartus, esmalt H. Treffneri eragümnaasiumis, hiljem reaalkoolis.

Enno halb edasijõudmine matemaatikas ei võimaldanud tal

reaalkooli 6 kl. lõpetamisel pääseda lõppklassi. Sellega oli talt võetud võimalus jätkata oma õpinguid üliskoolis. Ta astus nüüd Riia polütehnikumi kaubandusteaduse osakonda, kuhu pääses reaalkooli 6. kl. lõpetamisel. Erilist huvi kaubandusliku hariduse vastu ta aga ei tundnud. Õpingute kõrval võttis ta osa üliõpilaste elust ja tegeles lugemisega. Erilist huvi tundis ta usu-teadusliku ja filosoofilise kirjanduse vastu. Ta luges idamaa usundeid käsitlevat kirjandust ja tutvus saksa müstikute teostega

Vahepeäl oli Enno majanduslik olukord raskeks muutunud, seepärast võttis ta vastu J. Tõnissoni kutse ja tuli Tartusse „Postimehe“ toimetusliikmeks. A. 1904 lõpetas ta oma õpingud Riias ja töötas seejärel uuesti „Postimehe“ juures ja Tartu Vastastikus Krediit-Ühisuses.

Aastad 1909—1919 teenis Enno Valgas krediit-ühisuse asjaajajana ja oli õpetajaks kohalikus keskkoolis. A. 1919 kutsuti ta Läänemaa koolinõunikuks, millisele kohale ta jäi kuni oma surmani (1934).

See on Ernst Enno maine teekond. Nagu näeme, on see olnud tagasihoidlik ja vähe vaheldusrikas, mille kohta B. Kangro õigusega on lausunud: „Enno — see on meie kitsaste olude ja väikeste võimaluste maa kurbbloomus: see, kes laulis lõputuist teedest ja rändajast, ei pääsenud ise kunagi muidu rändama kui kujutlustes ja koolinõuniku portfelliga“ *).

Ja kuigi see väline tee on olnud üksluine ja sündmustevaene, hall ja igapäevane, siis seda rikkam oli see sisemaailm, mida kätkes endasse luuletaja ja millest ta on pärandanud kaasajale ja tulevikulegi nii palju sügavaid ning haaravaid värse.

Ülevaade Enno luuletegevusest.

Enno esimesed luuletused ilmusid trükis a. 1896 (ajalehes „Olevik“ ja „Postimees“). Hiljem avaldas ta neid teistes ajalehtedes ja ajakirjades, eriti rohtesti „Lindas“ ja „Lastelehes“. Esimese iseseisva luuletuskoguna ilmusid talt 1909 „Uued luuletused“, järgmisena „Hallid laulud“ a. 1910. Ja alles kümneaastase vaheaja järele (a. 1920) avaldas ta trükis jälle kaks luuletuskogu: „Valge öö“ ja „Kadunud kodu“.

Päälle nende teoste on talt ilmunud veel väike jutukogu „Minu sõbrad“. Enno on kirjutanud ka rohkesti lastelaule. Need on ilmunud paljudes ajalehtedes ja lasteajakirjades.

*) Vt. B. Kangro, Ernst Enno (E. Enno, Valitud värvid, lk. 32).

A. 1937 ilmus posthuumselt Eesti Kirjanduse Seltsi väljaandel kogu Enno luuletusi päälkirja all „Valitud värsid“, mis sisaldab eelmistes kogudes ja ajakirjas „Eesti Naine“ ilmunud luuletusi ja ühe osa ta seniavaldamata luuletusi.

Enno varasem looming, mis enamasti on jäänud käsikirjadesse, ei erine palju tole ajastu rohkearvuliste värsiseppade-epigoonide väheütlevaist luuletustest. Ta selleaegsed värsikatsed on alles abitud nii aineteringi, väljendusvõtete kui ka värsitehnika suhtes. Enno luuletaja-isiksus kujuneb alles ühes tema maailmavaate arenemisega. Tema luuletused muutuvad isikupärasemaks ja tundesügavamaks. Seda murrangut võib nentida luuletustes, mis ilmusid 1905. a. ümbruses. Neid iseloomustab mingi eriline tunderõhutatus, sissepoole pöördunud luulelaad. Domineerivaks nüüdsest pääle saavad tema luuleteostes usulis-filosoofilised teemad. Luuletaja hakkab otsima teid, mis viivad jumaluse juurde, ja püüab mõistatada kõiksuse olemust.

Varasem
looming

Et mõista paremini Enno luulet, selleks peab tundma tema usulis-filosoofilist maailmavaadet. Enno usundilis-filosoofiline põhivaade kajab nagu juhtmotiiv tema luuleloomingus ja seepärast tunduvad Enno luuletused nagu ühe ning sama meloodia üksikud katked.

Enno usulis-
filosoofiline
maailma-
vaade

Enno usulis-filosoofilisel maailmavaatel on sugulusjooni india filosoofiaga. Ta usub, et inimese elu lõppeemärk on ühineda jumalaga-kõiksusega. See jumalus on killustunud miljooneiks osadeks, see on tunginud igasse inimesse, loomasse, esemesse. Inimese ülesanne on edeneda ja täieneda, arendada endas seda kaasaantud jumalikku osa, jõuda üha lähemale jumalusele. Mida kõrgemale vaimsele tasemele inimene jõuab, seda selgemalt saab end temas avaldada see jumalik säde. Pika kujunemise teel, paljude taassündide järel jõutakse lõpuks kaugesse „kadunud kodusse“, sulatakse ühte jumalusega-absoluutsusega.

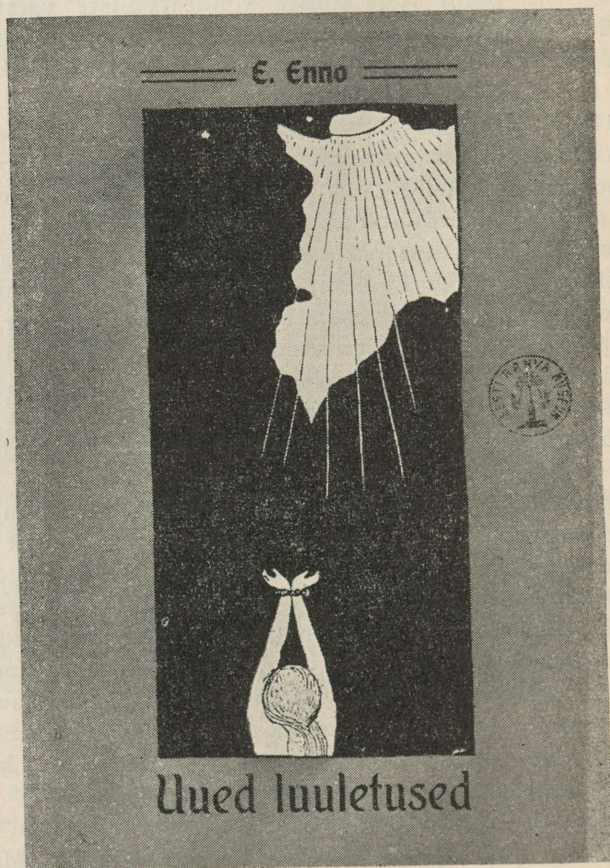
Juba tema esimeses luuletuskogus „Uued luuletused“ (1909) kohtame seda usundilist põhiheli. Kogu avalaulus „Ma tulen hilja“ ütleb luuletaja:

„Uued
luuletused“

Ma laulan üksi laulu muinasjutust,
Kus valgus maeti mulda võrsuma,
Ja sellest hing sai inimese rinda
Ja igatsus kui tuli tungija.
Ses tules nägin jumaluse randa.

Seda janu „jumaluse surematuse lille“ järele, inimese hingedütsildast igatsemist üle enese „jumala randade, valguse vainute“ poole leiame enamikus neist „Uutest luuletustest“.

Üle öö rada rändajat viib elu sees salaja,
Kuni sääl, üle enese, kui taevas kõlab su keelest,
Kuni sääl üle enese sa leiad lõpmata teel eest
Vaikset hääd, kuhu hädusest ei teadvust jäänd kumama.
(„Pane pää mu rinnale.“)

„Uute luuletuste“ kaas.

Luuletaja tahab saada üheks kõiksusega, sulada ühte jumalusega:

O meri, mind võta ka,
Mind oma südame läiki,
Et üheks saaks kõigega.
(„Väsinud.“)

Sest ainult sääl kõiksuses, igavikus —
Sinna surevad kõik sihita teed,
Sinna lõpevad kõik teeta sihid...
(„Igatsuse laul.“)

Samasugusest luuletaja süvenemisest endasse, ärapöördumise-
st välismaailmast sisemaailma ja tunglemisest valgusemaailma,
jumala randade järele vestavad paljud sesse esimesse kogusse
paigutatud luuletused, nagu „Mina“, „Igatsuse laul“, „Nõmme-
allik“, „Üksik põuapilv“, „Kurbus“ jt.

Eriliselt kunstiväärtuslikud selles esimeses kogus on kodu-
meeleolusid tõlgitsevad luuletused: laulev „Kojuigatsus“, vide-
vikuline „Õhtu kodutalus“ ning „Rehetare“ ja härras „Jutluse
ajal“.

Üldiselt aga ei ole luuletaja oma esimese koguga saavutanud
veel erilist kõrget taset. „Uute luuletuste“ suurimaks puuduseks
on liigne ebamäärasus, teatav abstraktsus ja hämarus, millist puu-
dust ei suuda täielikult korvata ka luuletuste ideeline külg. Sel-
lest oleneski, et Enno „Uued luuletused“ arvustajate poolt jahe-
dalt vastu võeti ja et nende poolt jäi märkamatuks asjaolu, et
puudustele vaatamata see kogu siiski sisaldas palju ehtsat ning
sügavat.

Järgmine kogu „Hallid laulud“ (1910) sisaldab vormitäius-
likumat ning plastiliselt väljakujundatud luulet Enno lüürilisest
loomingust. See kogu jätkab samade meeoleolude tõlgitsemist kui
„Uued luuletused“. Esiialal on siingi usulis-filosoofilised mee-
lisklused, igatsus avaruste, lõpmatuse, valguse järele ja kurtmine
maisesse puuri suletuse üle. Juba selle kogu avalaul sisaldab
seda meeoleolu:

Nad puuri mind kinni pandsid
Ja laulja nime mul andsid,
Nüüd nutab mu igatsus.
(„Hall laul.“)

Peaaegu kõigis neis luuletustes igatseb luuletaja jumala
poole. Jumala rand, valguse avarus, kauge meelitav kuma, vaikne
valgus, õndsuse õu, valguse süli, tolmuta, kauge rand — need on
nimed luuletaja igatsuse ning püüdluste eesmärgile. Elu on rän-
damine selle õnnemaa poole. Elu ise on hall tee, otsatu nõmm,
valuõnnis rada:

O inimese rada, valu lõpmata —
Ja õnn ja laul, sa oled üksi tuul,
Kui tare taga vana niine lehtes.
(„Tuul laulis.“)

„Hallid
laulud“

Peame otsima kaarnakivi, mis teeb pimedad nägijaiks ja valgustab südamed:

Sa otsi ja leia, kus kaarnad
On kivi kätkenud,
Mis avab kõik hangunud silmad,
Kõik südamed tuimunud.

(„Nii uinusin magama.“)

Sest „kõrguste valguse sülle“, „vaimu avaruse õnnemaale“ jõuavad üksnes need, kes valmistuvad selleks:

Üksi need, üksi need, kes tõusevad üles
Iseeneses, võitjad need, rändajad.

Ennast leidvad need kõrguste valguse süles.

(„Kalmude keskel.“)

Kuna

Kõik, kes tuimad, need maetud on kalmusse.

(„Kalmude keskel.“)

Oma teel jumaluse poole tuleb meil läbi käia palju astmeid, tuleb elada tuhandeid kordi maist elu. Uuesti sündides ei korda me enam sama elu, vaid elame uute olevustena. Selt hingede rändamise maailmavaate seisukohalt lähtudes tuleb mõista ka luuletust „Nii pikk, nii pikk...“, milles ema seletab pojale:

Sääl kaks on teed, ühte rändasin ma —
See — armastus keset tööd;
Sa mine teist, rada teist rända sa —
See tarkus on keset ööd.

Ja kui me kord jälle tuleme koos,
Et jätkata mulla teed —
Sa isa, ma tütar, nii üheskoos,
Sa tasanda mulle teed.

Ilusaimad luuletused selles kogus on ballaaditaolised „Võiks otsast alata“, „Kolm eite“ ja „Vanaisa surm“. Oma südamliku tundesoojuse ja videvikulis-müstilise meeoluga suudavad need laulud haarata lugeja, panna värisema tema alateadvusse kätketud hingekeeled ja äratada tema südames seletamatut igatsust ning

nukrust. Neist kõigist on tunda nagu mingit teisest maailmast tulevat hingust. Luuletuses „Võiks otsata alata“ lastakse eidel vokivurina saatel hämaras toas meenutada ja leinata taga oma möödunud elu.

Kõik linnad mul olivad valged kui päev,
Nii läksin ketrama.

— — — — —

Ja siiski see heie nüüd hall, nõnda hall,
Kui tehtud takkudest.

Laulus „Kolm eite“ kuuleme kolme eite resigneerunult jutustamas möödunud elu vaevalisest teest. See süнге mee-oluline pilt lõpeb Ennole iseloomuliku usuga uuesse elusse teel „õndsuse õue“:

Ei ole, ütles kolmas, lõpp ammugi veel,
Tee pikk veel puhkele.

— — — — —

Õo hauas on päev, õo elu ei vii,
Kord tõuseme kalmudest.

Samasugune usk hauatagusesse ellu loorib ka luuletust „Vanaisa surm“, mis on, võib ütelda, kunstitüüslisem Enno luuletus. Nii südamliselt ja tundesoojalt ei ole keegi eesti luuletajaist veel kirjeldanud vanaisa surma, kui on teinud seda Enno selles luuletuses.

Õnnestunud on ka „Vaenelaps jaaniöö“, milles suure lüüri-ise tõhuga kirjeldatakse vaeslapse mahajäetust ning nukrust kesk helisevat suveloodust.

Parimad selle kogu luuletused on pääle mainitud ballaadide veel loodusetundelised „Suvi“, „Põud“, „Valgel ööl“, sümbolist-likud „Samm sammu ikka“, „Nii uinusin magama“, „Nii pikk, nii pikk“, „Hõõgamine“, „Rändaja õhtulaul“, „Tuul laulis“ jt.

„Luuletuskogus „Hallid laulud“ on Ennol õnnestunud kuns-tiks lõimetada looduseilu armsust, inimese elu nukraid mee-le-olusid, tema igaviku kaebust ja surmavarju-riigi viirastusi.“ *)

A. 1920 ilmusid Ennolt kaks luuletuskogu „Valge öö“ ja „Kadunud kodu“, mis sisaldavad luuletusi aastaist 1916—1918 ja mida luuletaja algul oli kavatsenud avaldada ühise koguna.

Intellekti osatähtsus neis kogudes näib olevat suurenenud. Selle vastu aga on nõrgenenud side luuletaja sisemaailma ja välis-maailma aine vahel, ja sellest johtub, et luuletused on kaotanud

„Valge öö“
„Kadunud
kodu“

*) Ridala, Ernst Enno, lk. 16.

oma konkreetsuselt ning plastilisuselt ja et need kaks viimast kogu üldiselt oma poeetilise mõju poolest kahest esimesest maha jäävad.

Luuleainete piirkond on jäänud peaaegu samaks kui „Uutes luuletustes“ ja „Hallides lauludes“. Samuti on jäänud endiseks tema usulis-filosoofiline eluvaade. Inimene on rändaja, hall teede linnuke. Elu ise on imelik rada pikk, tolmunud rada, hall aja-

Isika laulab enda ahte
Oma laulu mere meel,
Isika kuulab süda, tunnet:
Võõrül oled, võõrül veel!
Kõrje kunnas jälle sõnad,
Kõrje kunnas jälle põnad
Oma lapsepõlve randa,
Süda et põlvkõlmi anda
Oma koda rõõhale,
Oma murtja meelele...

E. Enno.

E. Enno käekirja näide.

raudne rada, kitsas puur. Luuletaja hing nutab, ta süda „heliseb nii, sest kaugel kumisevad kodu kutsuvad kellad“. Sinna kodusse, kauguse randa, valguse kodumaale jõuab hing aga alles pärast pikka rännakut, läbi valude ning vaeva, enese kaudu, sest „Sa ise sügavus ja võti kõigega.“ Selleks pead süvenema endasse, valgustuma. Selle valgustumise sümboliks on valguse särk, kaarna-kivi, sõnajalaõis.

Nagu eespool selgus, usub Enno uuesti-sündimist. Meil tuleb sündida lugematuid kordi, et saada täiuslikuks. Eelmises elus võidakse olla juba teineteisega kokku puutunud, teineteisele omaseks saanud. Sellised sugulashinged leiavad ka uues maa-päälses elus teineteist:

„Kus ilmas küll iial, kus rannas ehk raal
Üksteisel' nii armsaks saime,
Et jälle siin mure ja kurbuse maal
Üksteisel' nii armsaks saime.“

(„Üksteisel' nii armsaks saime...“)

Elu rännukaaslastega kohtume taas järgmises elus. Sellepärast hääd jälleägemist uues elus:

Hääd jälleägemist!... Miks nõnda kurvaks jääd?
See hõbe juustel tuleb kullaks jälle muuta.

Ja armastusel üksi vägi seks.

(„Hääd jälleägemist.“)

Kõik siin maapäälses ringis on vennad, kõik on reisiseltsilised. Nagu inimene nii on kõik teisedki olevused ja esemed rändajad lõputul hallil teel — loomad, linnud, lilled, muld, kivid, tuul, pilved, ojakesed, teed, kõik on vennad siinses elus:

Vend muld, vend kivi, lill, lind, loom, me ühte sugu.

(„Meil kõigil ühine on pulmapidu ees...“)

Kõiki ootab ees pulmapidu, ühtesulamine jumaluse-absoluutsusega:

Siis surub kivi rinna na'ale inimese,
Muld linnukesel teretades annab suud;
Loom võtab käe kõrva väikse lillekese —
On siis kõik tuleleegid sulatusel truud.

(„Meil kõigil ühine on pulmapidu ees.“)

Sellist juhtheli valguse kodumaast, rändamisest, valgustumisest, üksteise taasleidmisest ja ühtesulamisest kõiksusega kohtame peagu eranditult kõigis „Valge öö“ ja „Kadunud kodu“ luuletustest.

„Valge öö“ parimate luuletustena tuleks esile tõsta järgmisi: „Kas sa ei iial küsi“, „Imelikku rada pikka“, „Öö valge on õnn“, „Tartu valgel ööl“, „Vari“, „Kui sind jumalaga jätsin“ jt.

„Kadunud kodu“ nimelises kogus pälvivad erilist mainimist järgmised luuletused: „Ja pisarad mul kipuvad nii silma“, „Meil kõigil ühine on pulmapidu ees“, „Kadunud kodu“, „Nad lähevad pikas reas“, „Kodu imeline töö“ jt.

Enno luuletustele võib ette heita teatud vormilist abitust. Tema sõnastusstiilis on tunda korduvust ja šabloonsust, mis teevad tema luuletused üksluiseks, halliks. Luuletaja ei suuda leida oma tundmustele üha uusi väljendusvahendeid ja tarvitab sageli samu.

Riimide alal pole Enno eriti leidlik ja tarvitab sageli võrdlemisi kulunud ning ebapuhtaid riime (öö! — töö!, tuulega —

Enno luuletuste vormiline külg

tundega, teed — veed, aab — saab, kuulevad — rändavad, lugu — sugu, otsima — endaga jne). Luuletaja näib eelistavat ristriimi, kusjuures esimene ja kolmas värss jäetakse sageli riimimata.

Ka värsiehituslikul alal pole Enno saavutanud erilisi võite. Ta tarvitab kindlavormilisi värssse ja stroofe. Eelistamist näib leidvat tavaline neljarealine salm, mida leiame kõigist neljast kogust. Värsimõõtudest domineerivad trohheus ja jamb, millele seltsib ka daktül. Enno on harrastanud isegi soneti ranget vormi, kuigi tundub, et see ei taha hästi sobida tema luulesisule. Paistab, et Enno luulesisule vastab kõige rohkem vaba värss, kus luuletaja ei tarvitse täpselt kinni pidada värsside pikkusest ega kindlast värsimõõdust. Nii näit. on kirjutatud vabas värssis esimeses kogus leiduv „Igatsuselaul“, mille meeleoludele vaba värss kõige paremini vastabki. Veelgi rohkem harrastab Enno vaba värssi oma järgmistes kogudes (näit „Vaanelaps jaani-ööl“, „Kolm eite“, „Vanaisa surm“ jt.).

Enno oligi üks esimesi, kes järjekindlalt hakkas viljelema vaba värssi eesti luulekirjanduses, kuigi seda ka juba enne teda oli tarvitatud (näit. K. E. Sööt).

Mis Enno luulele annab erilise meeldivuse, on selle suur musikaalsus, laulvus. Seda saavutab ta mitmesuguste vahenditega, nagu sõnade ja värsside kordus, onomatopoeetiliste sõnade tarvitamine jne.

Erilise sugestiivse luulevõttena tarvitab Enno sõnade ning värsside kordust. Enamasti valib ta selleks musikaalsed fraasid. Näit:

Kuldkeeled on tõmmatud üle vee,
Üle laia ja sügava mere,
Kuldkeeled, kui kiired, üks õnnis tee
Kuldkiired kui päikse helinast kee
Üle elu, see sügava vee.

(„Hõõgamine.“)

Sageli kordab ta esimese salmi ridu viimses salmis (näit. luuletuses „Öö valge on õnn“, „Rändaja õhtulaul“ jt.).

Luuletaja valib hoolega oma luule sõnavara, eelistades neid sõnu, mis omavad enam helivärvust, näit. *helin, kumin, sumin, kandled, kumisema, kõlisema, vurisema, vubisema* jne.

Lõppvaatlusi.

Enno on erandlik nähtus meie luuletajate peres. Välismaailma vastu ei ole ta osutanud mingit huvi. Tema luule — see on

põgenemine reaalsest maailmast iseendasse, see on tee otsimine enese kaudu jumaluse manu. Sügav usuline tunne annab tema luulele lüürilist kandvust.

Enno luulele omane usuline põhiheli teeb tema laulud väga sarnaseks. Kuigi jagatud nelja kogu vahel, võib kõiki neid vaadelda kui ühe ühise kogu luuletusi väikeste erinevustega. Visnapuu on iseloomustanud Enno nelja kogu järgmiselt: „Kui esimeses kogus „Uued luuletused“ päikese-eelset eredust valgub üle kogu lausangu, siis järgmises hallid koed segunevad eelmise eredusega, kuni kõik sulab ühte valgese öös. Jääb ainult määramatu igatsus kadunud kodu järele, millest on jäänud hinge kustumatu valguse kuma.“*)

Enno luuletuste esteetilist mõju vähendab teatud hämarus ning abstraktsus, mis on omane paljudele tema luuletustele, eriti viimase kahe kogu omadele. Kõige paremini on tal õnnestunud luuletused, kus filosoofilistele mõtisklustele seltsib reaalsest maailmast pärinevaid sugemeid — lapsepõlve kodu oma ümbrusega ja looduse mitmesugused ilmingud.

Enno loomingu väljenduslik külg on puudulik. Aga Enno pole polnudki luuletuste väline vorm nii tähtis kui selle sisu, selle maailmavaateline ning elamuslik külg. Ja kuna tema maailmavaade on sisukas ja tema elamus sügav, siis andestame talle tema vormilise ebatäiuslikkuse ning teatud monotoonsuse.

Ennot on kõrvutatud Ridalaga. Aga neil kahel luuletajal on siiski rohkem erinevaid kui sarnaseid jooni. Rida luule on jahe, sellevastu vormitäiuslik. Enno luule aga paelub meid just eeskätt oma tundesoojuse ning südamlikkusega, kuna selle väljenduslik külg on nõrgem. Viljakam on Ennot kõrvutada Juhan Liiviga, kelle loominguga vastu Enno näibki olevat tundnud erilist huvi ja kelle luuletusi mõned Enno luuletused meenutavad. Neid mõlemaid eesti luuletajaid seovad tunnete sügavus ning ehtsus, subjektiivsus, luuletuste musikaalne värving ja teatav vabadus väljenduslikul alal.

Enno luule ei leidnud kohe eesti lugejaskonnalt mõistmist ega hindamist. Enno astus Eesti avalikkuse ette just ajal, mil noor-eestlased olid hakanud eriti rõhutama luule vormilist külge. Aga aegamööda on Enno luule võitnud täieliku tunnustuse. Eriti on hinnatud tema luule tundetugevust ja metafüüsilist sügavust.

„Tema loominguga parem osa hõõgub meie luules seni ületa-

*) Visnapuu, Enno tee, Looming 1934, lk. 318.

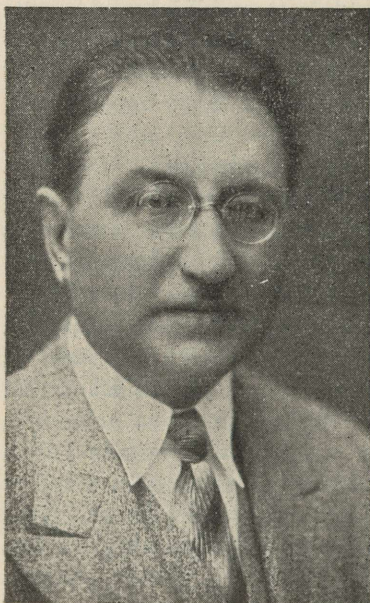
matut metafüüsilist tõsidust, sügavust, kosmilist igatsust, puhast tunnet. See on puhas luule, hinge värisema panev muusika. mille helisemises hakkab vinetama lõpmatute kauguste rand.“*)

3. Villem Ridala (1885).

Elulugu.

Noor-Eesti rühma teine silmapaistev lüüririk Villem Ridala (Grünthal) sündis 30. (18.) V 1885 Muhu saarel Kuivastu sadamas kõrtsmiku pojana. Hiljem elas ta Muhus Hellamaa ja Viira

külas, kus isa oli kaupmeheks ja kõrtsipidajaks. Tulevase luuletaja hinge sööbis unustamatult saarte ja ranniku loodus ning selle omataoline romantika.

Villem Ridala.

Alghariduse sai Ridala Hellamaa kihelkonnakoolis, mida ta täiendas kaks aastat Kuressaares ühes erakoolis. A. 1897 astus ta Kuressaare gümnaasiumi, kus õppis samal ajal ka teine saarlasest noor-estlane Johannes Aavik. Siin huvitasid Ridalat kirjandus ja keeled. Suvitajate ja kooli raamatukogu kaudu avanes tal hää võimalus tutvuda parema väliskirjandusega, eriti soome omaga. Siinsed eest soost õpilased andsid isegi välja käsikirjalist ajakirja „Noor-estlane“. Hiljem liitusid Ridala ja Aavik juba gümnaasiumiõpilastena Noor-Eesti liikumisega.

Gümnaasiumi lõpetamise järel a. 1905 astus Ridala Tartu ülikooli keeleteaduskonda ja sattus siin otsesesse ühendusse Noor-Eestiga ning selle juhi G. Suitsuga. Selle mõju arvele tuleb kirjutada ka see, et Ridala juba samal aastal siirdus Helsingi ülikooli filosoofiateaduskonda. Helsingi ülikooli lõpetas ta

*) Säärirts, Eesti Kirjandus, 1934, lk. 203.

a. 1909, omandas samas magistri astme a. 1911 ja tegutses seejärel a. 1910—1919 Tartus eesti keele õpetajana. 1919. a. siirdus Ridala teadusliku stipendiaadina edasi õppima Helsingi ülikooli. 1923. a. valiti ta Helsingi ülikooli eesti keele lektoriks, kus ta töötab tänini.

Ülevaade loomingust.

Ridala kirjanduslikud katsetused pärinevad Kuressaare „Laulud“ kümneaastase käsikirjalise õpilasajakirja ajastust. Trükist ilmu- nuist äratas aga esmakordselt meeldivat imetlust luuletus „Talvine õhtu“ Noor-Eesti esimeses albumis a. 1905. Iseseisva luule- tuskoguga debüteeris ta a. 1908, see oli „Villem Grünthali laulud“, mis erineb teise noor-eestlase G. Suitsu avateosest „Elu tuli“ nii sisult kui vormilt.

Kõigepäält pakub see ainult looduslühirikat ega huvitu vä- himalgi määral ühiskondlikest, armastus- jms. teemadest. Selle ühe motiivistiku aga on luuletaja arendanud täiuseni. Vaatlusele kuuluvad kõik aastajaad ja mitmesugused paigad saarte loodusest, kusjuures kirjaniku loodusemeel, tähelepanuvõime ja sisseela- mine vaadeldavasse ainestikku on sügav ning võltsimatu.

See omapärane ning uudne maailm, millesse meid viib Ri- dala loodusluule, kujutab värssidesse valatult kirjaniku kodu- kohta, kus elavad kalurid ja mitmedkümned erilised merelinnud ja kus asuvad merikud, kadakad, maltsad, legendikud, pikad teed ja kiviaiad. Seejuures veetlevad luuletajat eriti k e v a d ja s u v i ning õ h t u n e aeg; hämarikutundidel on Ridala suhtes ise- äraline külgetõmbejõud. Ta kujutab talveõhtute karget häma- rust ja suvist ning kevadist videvikku, mis on täis kaugeid ja ime- lisi hääli. Suvisele või kevadisele päikeseloojangule annab ta piduliku ilme, see on valguseallika suurejooneline laskumine helklevasse merre. Varsti valdab loodust vaikus, mida segavad üksikud merelindude hääled. Aegamööda muutub see ööks — tähtedeks, kuuks, uduks ja pimeduseks.

Parimaid laule kogus on: „Külvi“, „Koitis“, „Luitel“, „Süda- talve öö“, „Maru“, „Kaljudel“ ja „Hallid sügispäevad“. Loodus- likest piltidest võtavad ülekaalu meri ja rannik. Kevadisest külvi- ja ärkamismeeleolust õhkuvad „Kevadtunne“ ja „Külvi“. Koidu- ja hämarikuluulet imestleme lauludes „Koitis“, „Luitel“, „Südataalve öö“, „Talvine õhtu“ ja „Linnusel“. Viimases mõjuvad meeldivalt mälestusvärahtused muistsete eestlaste võitlustest.

Ridala maalib loodust realistlikult, kannatliku täpsusega

jälgib ta kõiki detaile. Seejuures hoidub luuletaja piinlikult tarvitamast mina-vormi, püüdes olla objektiivne ja impersonaalne. Ridala ongi puhtakujulisem parnaslane ja marinist eesti luules — sihilikult viljeleb ta keerulist ja iseäratsevat väljendusviisi. Halluse, hämaruse ja nüansirikkuse poeesiaga kuulub ta sümbolistlikku kooli.

Kõige silmapaistvam Ridala luules on ta keel ja vorm. Teda veetleb keele keerulisus, täpsus, uudsus, nii-ütelda stiili filoloogiline külg. Ta üllatab meid haruldaste neologismide, dialektismide ja barbarismidega, hoolimata vähimatki sellest, kas lugeja neist aru saab. Kirjaniku kireks on väljendada iga mõttenüansi täpselt ja koguda selleks haruldasi sõnu, mis taotlevad samal ajal ka värskust. Ridalal öeldakse olevat oma erikeel, seda ei või kunagi vahetada teiste luuletajate omaga. Lugemise hõlbustamiseks lisas ta luuletuskogule juurde sõnastiku. Vormiliselt on Ridala tugev, mõned luuletused kuuluvad ses mõttes eeskujulikemate hulka. Ta eriliseks lemmikvormiks paistab olevat värss, milles puudub reeglipärane värsimõõt.

Oma iseloomult on Ridala luule haritlasluule, määratud väljavalitud esteetidele, mitte massile — raskesti lahtimõtestatav, külmalt ebaisiklik ja tõemeelne.

„Laulud“ võeti arvustuse poolt vastu üldiselt tunnustavalt. Hinnati selle kogu uut ainevalda ja käsitluslaadi.

„Kauged
rannad“

Ridala parim ja küpsim luuletuskogu on „Kauged rannad“ (1914).

Jälle avardub meie ees Saaremaa loodus. Kogu koosneb tsüklitest „Noorusmaa“, „Kevad“, „Suvi“, „Kangastused“ ja Kauged ajad“. Soojade sõnadega hingestab autor lapsepõlve-aega luuletuses „Noorusmaa“. Sellele järgnev osa „Kevad“ moodustab kaaluvama osa luuletuskogust, koosnedes 12-st sonetist; tsüklit „Kangastused“ mainitagu luuletusi „Luiged“, „Eleegia“ ja „Rannamaastik“, viimasest tsüklit — „Nägemused“.

Päikeseveeru ja hämariku või koidueelse looduse meeolelu kujutamine jääb siingi luuletaja lemmikalaks ja osutab süvenemist. Talvine hämarik on raske ja külmnukker, suvine värvi-küllane, kevadel on see aga eriliselt erutav ja saladuslik, täis ärkava elu häälightsusi. Seda loeme kevadsonetidest, sonetist „Luiged“ jt.

Rannamaastiku iseloomulisteks elustajaiks jäävad tuhanded linnud. Need on autorile eriti tuttavad kuuldemuljete kaudu ja siin on teda esmajoones kütkestanud kauged häälightsused enne hommikuvalgust: üksikud hõiked, vaiksed vidinad ja erutatud

hoiatused. Sageli mainib kirjanik rannapilliroogu, mis on Väike Väina rannalooduse olulisim osa.

Erilise joonena Ridala lüürikas mainitagu kauguse ja avaruse motiive. Need juurdusid temasse koduümbruse lagedast maastikust ja mere avarusest, mis lasevad takistamatult vaadelda

A. Tassa joon.

„Kaugete randade“ esimese trüki kaas.

kõiki taevakaari ja sisendavad hinge igatsuse kaugete randade järele.

Ka selles kogus hoidub Ridala piinlikult enesepaljastusest, ta kardab sõna *mina*. Kuid ometi see teadlik ja tahtlik impersonaalsuse rõhutamine ei luuda ta luulest sügavat elamuslikku joont, sest puhast objektiivset kunsti ei saagi olla. Ta isik ei jää vaid asjade, nähtuste külmaks vaatlejaks, ükskõikseks vahe-

talitajaks nende ja lugeja vahel. Ei, näeme kõike luuletaja südame kaudu, kõik on hinnatud ja läbi tuntud, ja isegi väga sensuaalselt. Loetagu näiteks luuletusi „Noorusmaa“, „Luiged“ jt.

K u i a r m a s oli üksik palu,
niit, männik, laas ja kauge salu,
ja vaikne hämar metsatee,
koivalu,
mis kustus õhtul üle vee.
Kuis unuks see!

(„Noorusmaa“.)

Ridala objektiivsus seisneb tema asjalikkuses, detailide esitamises; võib ütelda, et selles on ta teistest luuletajaist tunduvalt erinev. Üldiselt jätab Ridala loodusluule rahuliku, temperamentu mulje, sel puudub sõjakus ja hoog, nagu ta isegi lapsest saadik on kaldunud üksindusse, rahulikku vaatlusse. Sellest helgib kohati nukrameelsust ja maailmavalugi. Juba „Lauludes“ esindasid seda liiki kurblevad, udused sügismeeleolud, hallus, kadunud kevade kustumine jne.

Ridala muljeterohkus ja üksikasjade nägemine kuulub ta tähelepanuvamate omaduste hulka. Paistab, nagu tahaks ta lugejat üllatada asjade külluse raske koormaga.

Su ees on meri, väinad, laiud, ümber kevad,
rooäärsed käärud, lõukad, tutvad rajad,
ja tuttavad neemed, külad, valgmad, vesiojad.

Looduspilt pole Ridalal värvikirev, vaid tagasihoidlik. Mere värvid on hall, mustjassinine, sinetav, hõbedane, taevas on hallruuge jne. Kirjanik osutab ühesuguse kannatlikkusega tähelepanu suurile ja pisisajule: meri, taevas, rand, tee, põõsas, kors-ten, jah, isegi sipelgas jalgrajal köidavad ta tähelepanu. Ridala rahulikkuses ja raskepärasuses on nähtud eesti tõulist erijoont, mis keelab tal ennast avaldada kärarikkalt ja pääletungivalt.

Keeleliselt jääb autor siingi raskesti mõistetavaks, koormates laule uute ja võõrsõnadega. Ta keeles domineerib staatiline sõnavara, vähem on verbe, rohkem noomeneid. Vaheldust pakuvad uhked lindude- ja loodushääli jäljendavad sõnad. Kõige rohkem edenenud on luuletuskogu vormiliselt. Selles ei leidu ühtki mittepuhast riimi, ühtki udust kontuuri, salmid on kui lihvitud marmoritükid. Üle poole selle kogu luuletustest on sonetid, millele kirjutamine nõuab erilist hoolt, punktipäälsust ja asjatund-

likkust. Aga Ridalat otsekui kihutavad taga rasked värsi- ja salmivormid ja ta harrastab neid meelsasti. Üks raskepärasuse nähteist on tal ka pikkade värsiridade tarvitamine.

„Kauged rannad“ on täiusliku vormi suhtes eeskujulikemaks raamatuks eesti lüürikas.

Kolmas luuletuskogu „Tuules ja tormis“ ilmus a. 1927. See sisaldab „laule ja ballaade“. Tähelepandavamaid luuletusi ses kogus on „Kaks pihla“, „Metshaned“, „Paju all“, „Pühapäev Ema-jöel“, „Haapsalu õisis“ ja rahvaluulevormiline „Romanss“.

„Tuules ja tormis“

Kõige rahuldavama mulje jätavad looduslaulud ja lapsepõlve-mälestused.

„Tuules ja tormis“ sai rohkem arvustuse etteheiteid kui tunnustusi. Leiti, et kirjanik kaldub enesekordamistesse ja lõpmatu- tuisse kirjeldusisse.

Puudusist hoolimata pakub käsiteldud luuletuskogu ometi küllaltki nauditavaid lehekülgi.

Ridala seni viimne luuletuskogu „Meretäht“ ilmus kirjaniku 50-ndaks sünnipäevaks aastal 1935. Selles kogus leiduvaist luuletustest pälvivad mainimist „Estrellamar“, „Höbe laev“, „Udu Helsingi all“, „Lihavõte“, „Igatsus“, „Nukrus“ jt.

„Meretäht“

Luuletuskogude kõrval on Ridala sulest ilmunud rida pike- maid jutustavaid luuletooteid rahvaluulevormis.

Eepilised luuletused

Esimenesena ilmus a. 1915 „Ungru krahv ehk „Näckmansgrund“, milles esitatakse tuntud Hiiu meriröövli ainestikul röövli- ja armulugusid. Rohkem tähelepanu väärrib a. 1918 ilmunud „Merineitsit“. Teose põhiteemat juhib rahvaluulest laenatud naise- röövimotiiv. „Merineitsit“ kui tänuväärt katsetus rahvaluule- vormi elustamiseks pälvib õnnestunud kunstitoote nimetust oma huvitava sündmustiku, mereromantika ja haaravate looduskir- jeldustega.

Pääle nende mainitagu poolfilosoofilist lugulaulu „Saarnak“ (1908) ja pikemat luuleteost „Toomas ja Mai“ (1924).

A. 1930 ilmus Ridalalt kogu ballaade ja legende „Sinine kari“.

Ridala eepikaski tunneme Saaremaad ja merd. Siin muu- tub kirjanik viikingiks — sõjakaks ja sangarlikuks, kirjeldades sõjasõite, röövimisi, võitlusi ja tapmisi. Kirjanikku veetleb mi- nevik ja ta on käsitelnudki seda alates eestlaste paganlusajastust ja lõpetades orjaajaga. Kooskõlas rahvalaulude maitselaadiga ku- jutab Ridala füüsiliselt tugevaid kangelasi, kuid püüab rõhu- tada ka nende sangarlikkust, vaimu ja võidukust.

Lõppvaatlusi.

Villem Ridala kui noor-estlase tähtsus on kirjanduslik ja keeleline. Esimeses vallas hindame teda esmajoones lüürikuna, kes rajas meie moodsa loodusluule. Tema luuletodangu motiivistik liigub kitsais piires, kuid see imestab meid oma täpse vaatlusega.

Ta püüab säilitada käsitluses impersonaalset maneeeri ja jääda otsekui erapooletuks vaatlejaks. Ühtlasi iseloomustab ta suhtumist loodusesse realism, kuid seejuures intiimne soojus. Tundub, et loodus on Ridalast tugevam, surudes talle end pääle. Seda vaatleb luuletaja väliselt, sageli eemalt.

Suure vormivirtuossina kujunesid Ridala teened eriti mõjuvaks lüürika stiili ja värsitehnika arendamisel.

Ridala luule kuulub uusromantikasse nii oma vormikultuse kui sisumotiivide ja meeolude poolest.

Tema luulet võib nimetada ratsionaalseks, mõistuse saavutuseks rohkem kui elamuste peegeldajaks. Selles kaalutellakse rohkem vormiliste küsimuste juures kui püütakse luua hoogus elamusteos. Tema kaudu kodunesid meil sonett ja ka muud raske- ja värsi- ja salmivormid. Rahvaluulevormi harrastamises seisab ta noor-estlaste seas esirinnas.

Samal ajal rikastas Ridala mõningal määral ka meie keele sõnavara. Temalt pärinevad sõnad: ulgumeri, luide, valdama, halisema, ihar, jõhker, milline, terendama, vaid, ülev, veetlev jt. Tema kaudu tungivad kirjakeelde saarte sõnastu, meremeeste erikeel, veelindude nimetused ja muud rannaelus esinevate esemete nimetused.

Käesoleval ajal on Ridala jäänud kodumaast kaugemale ega kõnele enam aktiivselt kaasa meie kirjanduslikus ja keelelises elus.

Marie
Heiberg

Noor-estlaste hulka võiks kuuluda ka vähem tuntud kirjanik Marie Heiberg (sünd. 1890). Teataval määral kirjandusliku imelapsena algas ta värsikatsetusi üsna noorelt ja ilmutas juba 16-aastasena oma esimese luuletuskogu „Murelapse laulud“ (1906). Raamat äratas tähelepanu oma naiivse värsikusega. Hiljem järgnesid Heibergi sulest luuletuskogu „Luule“ (1913) ja jutustused „Elukevad“ (1910) ning „Enne viimast päeva“ (1914).

Tähelepandavat väärtust evivad mõned ta luuletused ja „Elukevad“. Heiberg haigestus hiljem raskesse närvihaigusse ja jäi kirjanduslikust elust eemale.

C. Noor-Eesti-aegne jutukirjandus.

Lüürika kõrval kujunes teiseks silmapaistvamaks kirjandusliigiks proosaepika, kus noor-eestlased rajasid varsti oma kooli. Esialgu viljelesid noored autorid külarealismis ja astusid esimesed sammud Vilde, Liivi, Särgava ja Kitzbergi õpilastena, hiljem aga omandasid nad mõjutusi uutest moevooludest.

Noor-Eesti tähtsaimad prosaistid on Fr. Tuglas ja A. H. Tammsaare, pääle nende aga ilmus tähelepandavaid novelle veel J. Oksa, A. Tassa jmt. sulest. Tuglase uusromantiline „Jumala saar“ ilmus a. 1907 Noor-Eesti II albumis, Tammsaare psühholoogiliste novellide kirjutamine algas a. 1908.

1. Friedebert Tuglas (1886).

Eesti proosastiili arendamisel ja uuendamisel ja eesti kriitilise kirjanduse rajamisel on suuri teeneid Friedebert Tuglasel, keda tuleb lugeda „Noor-Eesti“ liikumise üheks tähtsamaks ilmes-tajaks ning sisustajaks.

Elulugu.

Friedebert Tuglas (end. nimi Mihkelson) sündis 2. III (18. II) 1886. a. Tartumaal Võnnu kihelkonnas Ahja mõisas peenpuusepa pojana. Kirjaniku vanemad olid, hoolimata vähenõudlikust kooliharidusest, kirjandushuvilised inimesed, kellel oli üsna mainimisväärne raamaatukogu. Nõnda võis tulevases kirjanikus tekkida lähem kokkupuude kirjandusega juba varases lapseas. Ahjalt kolisid Tuglase vanemad Võrumaale, kus ta isa oli paar aastat Tammel kõrtsipidajaks. Siis siirdusid nad Rõngu kihelkonda Kirepi mõisa karjaravitsejaks. Tammel algasid noore Tuglase kooliaastad. Esmalt õppis ta Maaritsa venekeelses kihelkonnakoolis, siis Kirepis elades Uderna ministriumikoolis. Juba Udernas on Tuglas hakanud katsetama kirjanduslikul alal.

A. 1901 asusid Tuglase vanemad Tartu, kus ostsid Tallinna

tänavasse poolelehitatud maja. Siin astus Tuglas linnakooli, kus õppis 1903. a. alguni, olles õpiülesannete täitmisel väga edukas. Linnakooli õpilaskonnas ärkas sel ajal elav rahvustunne, mis tun-

Friedebert Tuglas 1906. a.

gis esile ms. eesti kirjanike austamisaktsioonides. Õpilased korraldasid „Vanemuises“ Mihkel Veske mälestusõhtu, kus peo algataja õpilane Mihkelson esines oodiga, mille ta oli luuletanud

Mihkel Veske mälestuseks. Sellele rahvuslikule üritusele järgnes vali juurdlus Riia üleminspektori poolt, mis hoidis kauaks ajaks hirmul kogu Tartu õpilasperet ja õpetajaskonda. Seisukorra päästmiseks astus Tuglas koolist välja, nii et raskeim süü võidi veeretada temale. Siiski võimaldati Tuglasel 1903. a. kevaldel sama kooli juures õiendada lõppeksam eksternina. Talvel 1903/1904 teenis Tuglas „Postimehe“ talituses, tehes samal ajal kaastööd ka lehe toimetusele.

Sügisel 1904 astus Tuglas Hugo Treffneri eragümnaasiumi.

Sajandi algul oli eesti ärksam õppiv noorsugu tugevasti rahvuslikult häälestatud. Ta oli otsisklev, rahutult-aktiivne, täis protestivaimu rõhuva Vene surve vastu. Koolinoorsoo poliitikkasse kaldumine sündis täiesti loomusunniliselt, ajavaimust endast tingitult. Nii spontaanselt, nagu mõni aasta varem olid tekkinud kirjanduse ja kunstiliste küsimustega tegelevad õpilaste salaringid, tekkisid nüüd poliitilised salaseltsid.

Tuglase huvi poliitiliste küsimuste ja võitluste vastu oli kasvanud päev-päevalt ja juba 1905. a. jaanuaris võttis ta osa Tartus Tähtvere metsas suuremaist rahvakoosolekuist ja esines Tartu tänavail massidemonstratsioonidel.

Kevad-suvel 1905 läks Tuglas jala Peterburi ja sõitis siis esmakordselt Soome.

Vahepeäl oli ta saanud poliitiliselt kahtlustatuks ja politsei poolt korraldati tema korteris läbiotsimisi.

Revolutsioon süvenes silmanähtavalt ja Tuglasel ei olnud enam püsi olla pöranda all, vaid ta sõitis mõni päev enne 17. oktoobri manifesti väljakuulutamist jälle Tartu. Hoolimata kõvenдатud valvekorrast, mis suurendas ohtlikkust, oli vaja esineda mitmel kihutuskoosolekul.

Oktoobri manifesti järele oli Tuglas jälle saanud legaalseks, ent edasiõppimisele polnud enam aega mõelda; kõik päevad oktoobri keskpäevist kuni novembri lõpuni kulusid tal kõige ägedamas revolutsioonilises tegevuses Lõuna-Eestis, kuna vabamad minutid olid pühendatud kirjandusele.

Edasi kandis revolutsiooni käik noore Tuglase Põhja-Eestisse ja lõppeks vanglasse.

Vene esimese revolutsiooni äpardumisega algas Tuglasel üheteistkümneaastane maapagu. Ta elas mitmel pool välismaal; ent iga aasta käis ta salaja ka kodumal, kus ta viibis vahel nädalate, koguni kuude kaupa. See elu sisaldas palju riskimist.

Esmalt varjas ta end Peterburis, siis Helsingis.

Soomes algas Tuglasel hiljemini nii tugevalt rõhutatud estee-

tilise individualismi läbimurrang, millele kaasa mõjus ka alatine kokkupuutumine mitme Helsingi ülikooli siirdunud mõtteosalisega „Noor-Eesti“ rühmast (G. Suits, J. Aavik, V. Ridala). Seda läbikäimise ringi suurendasid veel lisaks Peterburi rahutustest tulnud noored kunstnikud (N. Triik, K. Mägi, A. Tassa). Ent poliitiliste pagulaste seisukord muutus Helsingis järkjärgult hädaohtlikumaks: kes tabati, kes oli sunnitud põgenema kaugemale. A. 1907 eraldus Tuglas Ahvenamaa saarestiku üksindusse.

1909. a. sügisel asus Tuglas Pariisi. A. 1910 matkas ta Pariisist Itaaliasse, kus sattus äärmiselt ainelisse puudusse.

Friedebert Tuglas.

Tuglase pagulaspõlve 11 aastast puudub üksikasjalisem ülevaade, sest asjaosaline ise on sellest elujärgust jutustanud üsna napisõnaliselt ning katkendlikult. „Need aastad sisaldasid palju kannatusi, aga ka palju elu ja kunsti kogemusi“, nii lausub kirjanik.

Kõigil neil aastail kirjutas ta palju kriitilisi töid ja tegi tõlkeid. Ilukirjandus aga ei olewat õnnestunud, jutustab kirjanik.

Siis tuli Maailmasõda. Kirjanik oli asetatud kõige raskemasse tingimustesse. Soomest ta enam välja ei pääsenud. Aineliselt muutus elu rahaväärtuse langemise tõttu veelgi raskemaks, kui see oli olnud enne.

Vene teine revolutsioon märtsis 1917 aga andis Tuglasele tagasi tema kodanikuõigused ning lõpetas pagulaspõlve. Kodumaal vabana hakkas ta avaldama oma endist aktiivsust. Elades alguses Tallinnas asutas ta koos teistega „Siuru“ ühingu.

Varsti seejärel astus ta Tartu „Postimehe“ toimetusse ning juhtis lehe kirjanduslik-kunstilist osa. A. 1918 lõpul enamliku sissetungi eest Tartust lahkunud, teenis Tuglas Tallinnas Välis-

ministeeriumile alluvas Ajakirjanduse Büroos ja pärast seda Haridusministeeriumis.

1919. a. sügisest alates elab Tuglas kutselise kirjanikuna Tartus, kus ta mitu aastat on toimetanud kirjanduslikke ajakirju: „Ilo't“ ja „Odamees't“ (1919—1921), „Tarapita't“ (1921—1922) ja „Loomingut“ (1923—1926). Tuglas on agarasti osa võtnud ka eesti kirjanike kutsehuvilisest organiseerimistööst, olles pikemat aega Eesti Kirjanikkude Liidu esimees. Samuti on ta 1929. a. pääle Eesti Kirjanduse Seltsi esimees.

Viimaseil aastail on Tuglase ilukirjanduslik looming jäänud kõrvaliseks tema muidu väga mitmekülgses ning viljakas suletöös. Juba kauemat aega töötab Tuglas kodumaa kultuuri ja kirjanduse ajaloo alal. Ta on võtnud osa ka „Eesti biograafilise leksikoni“ ja „Eesti entsüklopeedia“ toimetustööst rohke kaastöoga. Samal ajal on ta kirjutanud arvustusi, reisikirju ja teinud tõlkeid.

Ülevaade loomingust.

Tuglase esimeseks trükki pääsenud teoseks on jutuke „Siil“, mis ilmus „Lastelehes“ 1901. aastal, kui autor oli viieteistkümnenaastane.

Täis huumorit ja situatsioonikoomikat on järgmine jutustus „Hunt“, mis ilmus „Linda“ veergudel 1903. a. „Hundi“ sündmustiku arendamisel kui ka sõnastuses jälgib noor Tuglas eesti vanemate realistide eeskujut, tarvitades lopsakat rahvakeelt ning jäme-naturalistlikke kõnekäände.

„Hunt“

Sellest perioodist mainitagu veel jutukest „Asuja“, mis esmakordselt ilmus „Noor-Eesti“ I albumis a. 1905. Päälkirja andis novellile Gustav Suits, noore algaja esimene kirjanduslik nõuandja ning arvustaja. „Asujas“, milles on tahetud näha Juhani Aho mõju, esineb meie kirjanduses nii tuntud oma toa — oma loa motiiv.

Esimese eri raamatuna avaldas Tuglas aastal 1906 pikema realistliku jutustuse „Hingemaa“. Hiljem ilmus jutt „Liivakellas“ ja raamatus „Kaks juttu“ koos „Hundiga“. „Hingemaas“ kujutatakse vaese kantniku viletsust ja igatsust oma maalapikese järele. Jutu aine on saadud isiklikest kogemustest. „Hingemaas“ kajastub tugev revolutsiooni ja selle nurjumisele järgnenud masside meeleolu.

„Hingemaa“

Tuglase varasema loomingu valik ilmus 1913. a. päälkirjaga „Liivakell“. Raamat sisaldab nelikümmend jutukest ja lühipala

„Liivakell“

(novelle, katkendeid, laaste), mis pärit kirjaniku koolipoisipõlvest ja esimesist rändamisaastaist. Pääle ülalkäsiteldud realistlik-naturalistliku kallakuga jutustuste on kogus terve rida meeleolulis-unistuslikke fantaasiakujutusi uusromantilises sõnastusstiilis.

„Liivakella“ II trükk ilmus kahes osas, I 1919. ja II 1920. aastal. Esimesse ossa on koondatud põhiolemuselt realistlikud jutud, nagu „Õnne kaalud“, „Hunt“, „Asuja“ ja „Hingemaa“.

„Jumala saar“

Teine osa sisaldab esimesi uusromantilis-sümbolistlikke lühipalu — etüüde ja lüürilisi luuletusi proosas. Rohkem tähelepanu pälvib pikem fantastiline novell „Jumala saar“, mis esmakordselt ilmus „Noor-Eesti“ II albumis aastal 1907, kui romantism juba oli tungimas eesti kirjandusse. Jutu stiil on ebahütlane, proosakeele kõrval leidub tervete lehekülgede ulatuses riimitud proosat. Üldiselt aga tundub selles uusromantilises noorea teoses juba tugevasti hilisemale Tuglasele omast ornamentaalsust ja musikaalsust keeles. Selles õigupoolest peitubki jutu ilmumisel tema uudsus ning teatav võlu.

„Jumala saares“ on Tuglas eesti kirjanduses esmakordselt ja üsna alateadlikult kasutanud salapärast soo-ainet, mida hiljemini teadlikult on viljelnud mitmed luuletajad ja prosaistid.

„Liivakella“ teises andes lahkub Tuglas realismist ja siirdub uusromantilisse fantastikasse või kaldub lüürilisse meeleolutsemisse. Tüübilisemaist novellidest ja miniatuuridest mainitagu mõned, mille päälkirigi juba viitab uusromantismi suunda: „Oma päikese poole“, „Unede kuristik“, „Surm“, „Vaikus“, „Lillelises infernos“ jne.

„Kahekesi“

Mainitud palad on nagu ettevalmistavaiks eelharjutusiks suuremale kunstiküpsusele, mille Tuglas saavutab oma järgmises novellikogus „Kahekesi“ (1908), kuhu on võetud järgnevad tööd: „Oma päikese poole“, „Toome helbed“, „Suveöö armastus“ ja „Midia“. Täiendatud mõne uue lühipalaga („Pilved“, „Vilkuv tuli“ ja „Õhtu taevas“), ilmus novellikogu uus trükk a. 1913 päälkirja all „Õhtu taevas“.

„Õhtu taevas“

„Õhtu taevas“ astub Tuglas juba teadlikult sellesse sõnakunsti keskkonda, mida nimetatakse kunstiks kunsti pärast.

1907. aasta suvel elas Tuglas esmakordselt pagulasena Ahvenamaal, kus ta sai esimese äratuse stiili suhtes. See suvi olnud temale looduse värvi ja joone mõistmiseks eriti tähtis. Siit tulebki otsida lähtekohta Tuglase looduskirjelduste impressionistlikule stiilile, mis ei maali välismaailma laialt ning objektiivselt, vaid upub üksikdetailidesse lõpmatult vahelduvate värvilaikude ja

valgusvarjundite näol. Impressionistlikuks teeb kujutusviisi ka see kirjeldus sageli domineeriv lüürilis-meeleoluline subjektiivsus.

FRIEDEBERT MIHKELSON

KAHEKESI

NOWELLID

NOOR - EESTI WALJAANNE „Postimehe“ trükk Tartus

K. A. Hindrey joon.

Novellikogu „Kahekesi“ kaas.

Sel ajastul arenes Tuglase stiil märgatavalt ka väliskirjanduses tuntud stiilimeistrite Nietzsche, O. Wilde'i ja J. P. Jacobsoni mõjul.

Uusromantismile omase kauni sõnastusvormi taotlemise kõrval on „Õhtu taevas“ uusromantiline teos ka oma psühholoogiliste probleemide asetuse ning inimhinge peene eritluse poolest. „Õhtu

taeva“ põhiteemaks on mehe ja naise vaheline armastus selle lõpmatu isilmnemisvormides ning tundeelulises erivarjundeis. „Toome helbed“ ja „Suveöö armastus“ on selle novellikogu ulatuslikumad ning tähelepandavamad tooted.

Novellikogu „Õhtu taevas“ oma viimisteldud impressionistliku sõnastusstiiliga oli ilmumisel meie kirjanduses midagi esmakordset. Siit pääle tuleb Tuglast nimetada juba küpseks sõnakunstnikuks.

„Felix Ormusson“ (1915).

Fr. Tuglase ulatuslikum teos on päevaraamatu vormis kirjutatud psühholoogiline romaan „Felix Ormusson“ (1915), mis omal ajal arvustajate peres äratas väga erinevaid sõnavõtte.

„Felix Ormussoni“ on peetud puhtautobiograafiliseks teoseks. Ometi on selle sündmustik täiesti mõttekujuslik. Mis temas isiklikku, on ainult ta meeleolud, mõtiskelud ja mõned üksikud kõrvaldetailid.

Autor väidab, et ta pole „Felix Ormussoni“ kunagi võtnud tõsise romaanina. See olevat pigemini nali iseenda ja oma aja-järgu arvel, paroodia, pamflett. Ka möönab autor, et teose sündmustik ja tegelased pole tõenäolised, vaid paberlikud. Nad võimaldasid aga väljendada mõtteid ja meeleolusid ning olid taustaks mõningaile paradoksile, mis kirjanikul ajajärgust oli ütelda.

Päätgelane

Romaani päätgelane Felix Ormusson kuulub nende eluvõõraste, „maailmamuret“ südames kandvate romantiliste kaunis-hingede liiki, keda nii rohkesti tunneb maailmakirjandus. Ta on suur esteet ning filosofoeringuisse kalduv intellektuaalne tüüp, kes, selle asemel et elada reaalselt elu, vaevab end teoretiseerim-gutega elumõtte ümber. Eluvõõra unistajana on ta konfliktis reaaleluga. „Elu on üldse igav. Elu on hall. Tõelisus on vaev-valt väärt, et tast vaimustust tunda... Elav inimene on ikka väike, hale ja naeruväärt“, kurdab Ormusson.

Seepärast viibib ta enam fantaasiamaailmas, kus kõiki elu-nähtusi on võimalik stiliseerida esteetiliselt ning vältida tõsielu karmi inetust.

„Kõik suur on olematu. Ainult olematu on ilus. Saagem olematuiks, et võiksime olla ilusad ning suured!“ „Ilusam kui kõik kordasaatmised on fantaseerimine.“ „Vale, olematu, unistus-lik maa on tõeliselt alati mu õige kodumaa olnud.“

Nõnda mõlgutleb Ormusson.

Felix Ormussoni suur õnnetus seisneb selles, et ta ei suuda midagi korda saata spontaanselt ning jõulis-värskelt. Isegi tema tundmuste ja kirgede intensiivsust nüristab see alalõpmatu targutamine ning eritelu. Nõnda kujuneb ta ainult teoretiseerivaks raamatuinimeseks, kes elab oma egoistlik-individualistlikku erakuelu kujuteldud maailmas, tundes otse hirmu halli tõsielu ees. Ta tajub ise oma küllalt arenenud mõistusega oma saamatuse naeruväärsust reaalelu pisiprobleemide ette asetatuna. Traagikat süvendab veel seegi, et Ormussoni mõistus meenutab talle ometi igal sammul, kuivõrra temagi on seotud selle vihatud argieluga.

Väike Ellimar, kirjeldan sind nõnda, nagu mäletan minevikest ja nagu näen nüüd. Olen sinuga koos kasvanud, olen kõik su peavad ühes elanud, olen peaaegu sa ise, ja peaksin sind tundma. Kuid olen nüüd ometi ka palju vanem ja näen ning mõistan kõike hoopis teisiti.

Friedebert Tuglas.

Friedebert Tuglase käekirja näide.

Fr. Tuglas on tahtnud Felix Ormussoni isikus anda ajajärku iseloomustava tüübi, kes mentaliteedilt ja ideoloogialt üldjoontes on üsna lähedane „Noor-Eesti“ liikumisele. Felix Ormusson põeb seda „kultuurahaigust“, mis pole olnud mõeldav eesti talupojakirjanduses enne „Noor-Eesti“ ajastu saabumist. Selle lõhestatud hingeeluga vaimuinimeses võib näha ka teatava üldinimliku traagika jooni. Felix Ormussoni meenutavad ühest või teisest küljest kõik need suured kõhelejad, unistajad, egoistid-esteedid ja igasugused maailmamuret põdevad romantilised kaunihinged-individualistid Hamletist, Wertherist ja Byroni sanga-rist alates üle suure vene kirjanduse tüüpide galerii kuni tänapäeva Thomas Mann'i Hans Castorp'ideni. Ja siin loeteldud vaimuaristokraatidel ei puudu ka hoopis lihtsatoimelisemaid ning algelisemaid hingesugulasi. Olgu sel puhul mainitud meie kurvakujulise Taavet Soovere nimi.

Felix Ormussoni taoliste tüüpide juures tuleb arvestada ka nende iga. Tavaliselt on nad ikka noored inimesed, kes elavad

üle oma tormi ja tungi ajale järgneva kõiges kahtlemise kriisi, võideldes seejuures rasket sisemist võitlust. Romantikud aga ei näita nende taltumist ja kainenemist ühes aastate kulumisega, nende võimalikku leppimist reaalsusega. Pigemini lastakse neil kangelastel varakult surra.

„Mehe „kardetav iga“, — see on 25 aasta vanus“, ütleb Tuglas. „Ei ole enam esialgset nooruse vaimustust, aga ei ole ka vaatleja rahu. Kõige raskema kriisi aeg.“ *)

Just selles kriitilises eas ongi „Felix Ormussoni“ nimi-kangelane. Tema päevikust nähtub, kuidas ta aeg-ajalt ikka jälle püüab sobitada lepitust või vähemalt vaheerahu reaaleluga. See lubaks ehk koguni oletada, et ta veidi vanemas eas jälle saavutab hingelise tasakaalu ning leiab elu mõtte.

Kui Felix Ormussonil lahkumisplaan on kindel, lausub ta sügisnukras lootusetuses: „Siin ma lähen oma armsama poole, keda olemaski pole, — mina, kes enese olemist sügissajus iseäranis hästi tunnen!

Lähen ilma rahata ja juba ammugi ilma krediidi lootuseta linnas, — nüüd, kus ma raha eriti vajaksin, et jälle välismaale putkata!

Sest kas pean ma ometi siia jääma, elama viletsais mööbel-tubades võõral nimel, vantsima sügismudaseil tänavail, kuni viimaks politsei pihku puutun“ (F. O., 3. tr, lk. 211).

See väike kirjanduslik autobiograafiline paralleel romaani päätegelase saatusega selgitab nii mõndagi Ormussoni karakteri ja käitumises. Ormusson ei ole lõbus, muretu suvitaja, vaid poliitiline põgenik, kel on juba ränki kogemusi ja kelle lähemad tulevikuperspektiivid ei tööta midagi lohutavat. Sellest siis suurel määral see kogu teost läbiv sapine iroonia ja nukker pessimism.

Komposit-
sioon

Romaan on kirjutatud päeviku-vormis, mis vastab kõige enam selle sisule. Teose sündmustik on üsna lihtne. Faabula moodustab siin vaid nagu mingi välise raami sisundile, et see oma mosaiigilises ehituses hoopis laiali ei pudeneks paljalt mingiks aforismide ja sententside koguks. Tüübilise impressionistliku teosena on romaan hetkeelamuslik ning katkendlik, selle üksikud pätükid ei ole üksteisega seotud kuigi tihedasti.

Selles impressionistlikus teoses võib vaadelda kõiki neid rohkeid lüürilisi meeleolukujutusi, kauneid looduspildikesi ning maastikukirjeldusi, sageli sügavamõttelisi aforisme, teravmeel-

*) Vt. „Kriitika“ V, lk. 240.

seid paradokse jne. kui iseseisvaid väärtusi omaette, mis oma kauris sõnastuses õigupoolest annavadki teosele elamusliku tuuma ja teatava mahlakuse.

Romaani stiil on hoolikalt viimisteldud ning paiguti üle küllastatudki mitmesuguste figuuridega, nii sõna-, lause- kui ka kõlafiguuridega. Kujundeist paistab eriti silma võrdluste, metafooride ja epiteetide rohkus. Lausefiguuride küllus toob sõnastusse paiguti liigset retoorikat ja sentimentaalsust, millist mõju aga taas vähendab sageli esinev ironia ja eneseironia. Kirjeldestes on pandud suurt rõhku värvide, helide, lõhnade ja muude meeleliste elementide täpsele edasiandmisele. Seega on „Felix Ormussoni“ stiilile omane ka tugev sensuaalne joon.

Stiil

„S a a t u s“ (1917).

Fr. Tuglase ilukirjandusliku loomingu tippsaavutust on peagu üksmeelselt nähtud tema fantastilis-sümbolistlike novelide kogus „Saatus“, mis ilmus a. 1917. Kogu teost läbib painajalik saatuslikkus, see hirmu sisendav mõistmatu tegur, mille ees inimene seisab abituna, suutmata ise rajada oma eluteed ning olla oma õnne sepp.

Reaalsest lähtekohast siirdub autor siin fantastika valdkonda. Ent seda irreaalset maailmagi püüab ta kujutada võimalikult „tõetruult“. Fantastikagi pidavat võrsuma ainest, millega traditsiooniliselt ollakse harjunud, ja loodav illusioon peab olema võimalikult selgete kontuuride ja elavate värvidega. „Oleme kaotanud lootuse tabada tõe teaduslikus vormelis, katsugem teda siis tabada vähemalt aimustes, meeleoludes, unistustes. Inimese hinge *mare tenebrarum* on nii ääretu sügav, et selle põhja ükski lood ei ulatu,“ ütleb Tuglas.

„Saatuses“ teostas Tuglas oma kunagise uusromantilis-sümbolistliku kunstiideaali, uue mütoloogia loomise, milleks ta on saanud äratust esijoones Nietzsche. Programmiline on siin Tuglase lause: „Luu müüte, — see on kõrgeim. Luu seda üks, mis rahvad ja sajandid on loonud, — see on jumalik. Suuremat õnne ei pea kunstnik lootma.“

„Saatuses“ moodustavad viis novelli: „Maailma lõpus“, „Inimesesõjad“, „Vabadus ja surm“, „Popi ja Huhuu“ ja „Kuldne rõngas“.

Novelli „Popi ja Huhuu“ on peetud Tuglase parimaks novelliks. „Popi ja Huhuu“ sündmustik areneb kuskil keskaja lin-

„Popi ja
Huhuu“

nas kellegi Isandaks nimetatud alkeemiku-rauga korteris, kes elab eraku elu koos oma koera ja ahviga.

Novell on fantastilis-sümbolistlik teos. Siin on saatusmotiiviks nn. kosmiline hirm, hirm arusaamatute jõudude ees, mis juhivad elu. „Popi ja Huhuu“ näib olevat allegooria, sümbolistlik kujutus inimesest, kes kannatab saatuse all ja ise seda saatust ei oska juhtida. Kahe looma, koera ja ahvi iseloomus ja käitumises on kujutatud sümboolselt kahte suurtes joontes vastandlikku inimitüüpi. Malbes Popis on nähtud mitmeid inimsuse väärtomadusi, nagu intelligentsust, peenetundelisust, südamehäädust, truudust. Aga temas leidub ka puudusi: saamatust, kartlikkust ja orjameelsust.

Keigarlikku Huhuisse on koondatud ainult pahesid õeluse, tooruse, hoolimatuse, edevuse ja kergemeelsuse näol.

Novelli fantastilist ümbrust ja tegevustikku näidatakse Popi tähelepanekute kaudu koera vaatekohast. See asjaolu teeb teose eriti liigutavaks. Ja tahtmata tekib mõte, et niisama abitu, nagu on Popi oma südantängistavate mõistatuste ees, niisama teadmatuna ning jõuetuna seisab inimlapski elumõistatuste ees.

Novellikogu „Saatus“ on väga tähelepanuväärne saavutus eesti kirjanduses. Just siia kuuluvad novelle on ka kõige rohkem tõlgitud võõrkeeltesse ja päämiselt nende kaudu on Tuglase nime tutvustatud väljaspoole kodumaa piire.

Fantaasia, intuitsiooni ja intellekti koostööl on kirjanik „Saatuses“ tootnud peenusteni viimisteldud, veidi raskepärast ning nõudlikku sõnakunsti, mille väärtused on püsivad.

Eriti tuleb „Saatuses“ rõhutada Tuglase ornamentaalset sõnastusstiili, mis — kuigi paiguti ülemäära koormatud kõnekujundite ja lüüriliste lausefiguuridega — saavutab tugeva suggestiivse mõju.

„Raskuse
vaim“

Novellikogus „Raskuse vaim“ (1920) arendab Tuglas edasi oma sümbolistlikku fantastikat. Kogus leiduvad novellid: „Merineitsi“, „Kangastus“, „Inimese vari“, „Taevased ratsanikud“ ja „Arthur Valdes“.

Selle novellikogu fantastika on paiguti üsna tõsielu lähedane. Autorit on siin loomisele õhutanud mõned kaasaegsed kogu maailma vapustanud suursündmused — Maailmasõda ja Vene revolutsioon.

„Hingede
rändamine“

„Sest sündinu sureb kindlasti ja surnu sünnib kindlasti jälle. Sellepärast ära leina seda, mida ükski ei või takistada.“

Need idamaa usundist võrsunud oletused on Tuglas seadnud põhiprobleemiks oma novellikogule, mille üldpäälkiri „Hingede rändamine“ (1925) on nõnda siis programmiline. Hingede taaslihasumist, reinkarnatsiooni, s. t. nende rändamist pärast ühe keha surma teise, seda motiivi arendab Tuglas selles novellikogus korduvalt. Ja kui „Raskuse vaimus“ autor siin-sääligines tõsielule, siis „Hingede rändamises“ irdub kirjanik väheste erandi-tega täiesti reaalmaailmast.

Kogus „Hingede rändamine“ leiduvad järgmised novellid: „Androgüüni päev“, „Rändaja“, „Õhk täis on kirge“ ja „Poet ja idioot“.

1937. aastal avaldas Tuglas realistliku kallakuga kaheosalise noorusromani „Väike Illimar“.

„Väike
Illimar“

See on lüüriliselt hingestatud memuaarteos kirjaniku varasest lapsepõlvest, kus kaugeid, hämaraid kujutelmi ja mõtiskelusi on arendatud igapäevase tõsielu taustal. Sündmustikku ja elu vaadeldakse päämiselt väikese Illimari uneleva lapse-silmaga, mis annab teosele paiguti fantastiliselt salapärase varjundi. Kuigi raamatut üldjoontes võiks nimetada realistlikuks, on temas tunda siiski rohkesti endist Tuglast, kes ka kõige igapäevasemaid elu-pilte kaldub stiliseerides ümber sulatama vormikindlaks kunsti-tööks.

Võib ütelda, et „Väike Illimar“ on kauneimaid saavutusi eesti uusimas proosas. See köidab nii oma lüürilise meeleoluga kui ka jõuliste, paiguti drastiliste elupiltidega. Ja kogu teose üle hõljub kirjaniku lepitav ning rahustav huumor, mis ühesu-guse häätahtliku muigega suhtub kõigile tegelaskujudele, olgu need siis hääd või halvad.

Tuglase loomingus on see realistliku kallakuga teos pöörde-lise tähtsusega. See kinnitab jälle kord, et miski pole maailmas absoluutne ja lõplik, vaid nagu kõik elutõed on määratud alati-sele liikumisele ja muutumisele, nõnda on lugu ka kirjanduselus.

Friedebert Tuglas, kes pikemat aega püsis eemal ilukirjan-duslikust loomisest, on viimaseil aastail süvenenud päämiselt eesti kirjanduse ja kultuuri ajaloo uurimisse. Samal ajal on ta jätkanud ka kaasaja kirjanduse arvustamist, tehes kokkuvõtteid aastatoodangust või analüüsides lähemalt üksikteoseid. Tuglase tähtsamad arvustuslikud artiklid on ilmunud sarjas „Kriitika“.

Kriitilised
teosed, uuri-
mused ja
muud tööd

Tuglase kirjandusloolisist uurimustest on silmapaistvaim ning põhjalikum teos „Juhan Liiv. Elu ja looming“ (a. 1927).

Lõppeks olgu mainitud ka Tuglase reisukirjeldusi. Kirg-liku matkajana on Tuglas üsna rohkesti rännanud, küll maapao-

põlves, küll pärast seda. Oma mälestused ja tähelepanekud on ta sõnastanud teostes „Teekond Hispaania“ (a. 1918) ja „Teekond Põhja-Aafrika“ kolmes osas (1928—1930).

Lõpphinnangus võib ütelda, et Friedebert Tuglas on oma ilukirjandusliku ja muu loominguga, harides eesti stiili ja tõstes meie kirjanduslikku kultuuri üldse, võitnud endale meie kirjan-
duse ja vaimukultuuri ajaloos kindlustatud positsiooni.

2. Anton Hansen-Tammsaare (1878).

Noor-Eesti rühmkonda kuuluvaist jutukirjanikest tootlikem ja kaasaja parimaid eesti romaniste on Anton H. Tammsaare.

Elulugu.

Tammsaare elukäigus esineb omapärast suurust ja ise-
loomukindlust. Kirjaniku esivanemad pärinevad Viljandimaalt.

Anton Hansen-Tammsaare.

lus alghariduse omandamiseks Sääsküla ja Prümli vallakoolis ning Väike-Maarja kihelkonnakoolis. Sellest ajast oli huvita-

Aastal 1872 saabusid säält Järva-Madise kihelkonda Albu valda Põhja-Tammsaare tallu Peeter ja Ann Hansen, kes olid äsja abiellunud ja asusid siia endile uut kodu rajama. Need olid tulevase kirjaniku vanemad: isa — arenenud talupoeg, tuttav ärkamisaja püüdluste ja kaasaja sündmustega, seejuures range, aga õiglane perekonnapäa, ema — elavaloomuline, tundlik, hääsüdamlik ja lauluarmastaja.

30. (18.) jaanuaril 1878 sündis Hansenite abielupaarile poeg Anton, nende neljanda lapsena. Ta koolipõlveaastad möödusid isatalus, osasaamises maalooduse kõigist veetlusist ja huvitavaist nähtusist. Karja-
põlve möödudes tuli tal asuda õpinguile. Kümme aastat kul-

vaim kolm aastat viimases kohas, kus tollal oli õpetajaks tuntud kirjanik Jakob Tamm.

1898. a. jaanuarikuus avanes noormehel, kes oli algkoolis olnud andekaimaid õpilasi, võimalus edasi õppida Tartus Hugo Treffneri eragümnaasiumis. Nüüd oli kirjanik üliõnnelik ja sööstis innukalt õpinguisse, kusjuures tal tuli mõningate soodustuste eest täita koolis ka mitmesuguseid erikohustusi.

Gümnaasiumi lõpetas Tammsaare 1903. aastal, olles 25-aastane. Tal mõlkus pääs mõte romaanikirjanikuks hakata ja ülikooli astuda, aga selleks puudus raha. Vaevaga omandatud küpsustunnistus taskus, siirdus kirjanik seepärast Tallinna ja teenis mitmed aastad ülalpidamist ajakirjanikuna. Ta elas kaasa revolutsiooni lootused ja pettumused, tutvus põrandaaluse tegevusega ja sattus isegi poliitiliselt kahtlaste isikute nimistusse.

1907. a. loobus Tammsaare kehvast ajakirjanikuleivast ja siirdus Tartu ülikooli õigusteaduskonda edasi õppima, kuna tal oli avanenud võimalus laenata selleks otstarbeks üsna vähenõudlik summa raha. Õppimine edenes jõudsasti.

Ülikoolis õppis kirjanik 8 semestrit, kuni 1911. aastani, mil tal olid õiendatud kõik tarvilised eksamid ja praktilised tööd, et asuda viimsele jõupingutusele — riieksamite õiendamisele. Sääli selgus aga, et Tammsaare põeb raskel kujul tiisikust. Otsekohe katkestas ta arstide nõuandel õpingud, sõitis Tartust maale, oma venna juurde Koitjärvele ja säält varsti Kaukaasiasse tervist parandama.

Tervis paranes lõunamaises hääs kliimas jõudsasti. Meeldivad päevad Kaukaasias möödusid kirjandust lugedes ja puhates.

Pärast üheaastast terviseparandamist naasis kirjanik kodumaale ja veetis siin seitse aastat maaüksinduses Koitjärvel, alati valvel oma tagasisurutud kopsuhaiguse suhtes. Tahtekindla eluga parandas kirjanik oma tervise sellevõrra, et ta võis a. 1919 maalt Tallinna asuda ja a. 1920 lõplikult tervenenuuna abielludagi.

Ja nüüd alles algas kõige imesteldavam ja viljakas kirjaniku elu, mis tõstis Tammsaare mõne aastaga eesti rahva kuulsaimate vaimuinimeste hulka. Üle vaesuse, haiguse ja ebaõnnestumiste jõuab Tammsaare lõppeks eesmärgile ja üllatab meid 40.—50. eluaastate vahel ühe väärtteosega teise järel. Haiguse ajal on ta tutvunud väliskirjanduse rikkalike varadega, kogunud mõtteid ja jõudu. Pärast haigusajastut ongi ilmunud kirjaniku pääteosed.

Tammsaare iseloom armastab üksindust ja eraklikkust. Ka

Eesti riikliku iseseisvuse tulekul on ta hoidunud eemale poliitilisest ja avalikust tegevusest. Ei ole teda kunagi saadud isegi oma austamisaktusile ega isegi mälestussamba avamisele, mis toimus tema koduvallas Albus a. 1936 prof. G. Suitsu vaimustava pidukõnega. Tammsaare laseb enda eest kõnelda oma loomingul, tõendades selle kaudu, et ta on erksalt tähele pannud ümbruse pisimaidki eluavaldusi.

Ülevaade loomingust.

Realistlikud ja naturalistlikud külajutud.

Tammsaare on alanud kirjanduslikku tegevust noores eas luuletuste sepitsemisega. Varsti aga meeldis talle rohkem jutustav ala, kus ta algas Liivi, Kitzbergi ja Sargava õpilasena. Eriti hingesugulased olid talle kaks esimest. Tammsaare esimene trükitud jutuke „Kilgivere Kustas“ ilmus 1900. a. „Postimehes“. Esmakordselt mainiti tema nime kiitvalt „Kiirte“ I vihus (1901)

*L-i suhtes oli ja on ikka veel suurimaks keisi-
märgiks ja mõistatuseks: miks elas ta nõnda, nagu ta elas?
Miks loobus ta juba kolmeaastaselt kõigist maist elu soo-
dustarist ja puges nimeta hulga senna nuletama oma pari-
maid päevi?*

A. Hansen

A. H. Tammsaare käekirja näide.

ilmunud külajutu „Kuressaare vanad“ puhul. Helgetujulise huumori, soojuse ja häätahtlikkusega sarnleb jutustus „Sauna-Antsu oma hobusega“ ja Gogoli idüllitsevate novellidega. Siin esinev riiu-motiiv aga osutub endeliseks Tammsaare tulevase loomingu suhtes.

„Kaks paari
ja üksainus“

Järgnevalt tegeleb Tammsaare mitmes raamatus ikka kehvi-
kute ja popsidega, teenides ustavasti külarealismi. „Kaks paari
ja üksainus“, järjekordne külajutt, ilmus a. 1902 „Kiirte“ III al-
bumis. See on autori naturalistlikem toode, täis suurt viletsust,
kurjust, ürginstinkte, mõjustatud É. Zola põhiväitest, et inimene
on oma olemuselt vaid julm loom ja talitab ürginstinktide mõjul.
Niisama on kirjanikku huvitanud loodusteaduslikud teooriad
looma- ja taimeriigi sarnasusest. Novelli ainestik ja tegelaskond
pärinevad osalt isiklikest mälestusist.

Tammsaare naturalism erineb Wilde ja Sörgava omast: ta ei huvitu ühiskondlikest ja majanduslikest nähtusist, vaid jälgib tegelaste hingeelu ja ürgvaistude avaldusi. Igatahes vaatleb ta elu erapooletult ega avalda agiteerivat tendentsi.

Selleski novellis esineb keskse motiivina riid.

Tammsaare noorea töödest on väärtuslikem jutustus „Vanad ja noored“, mis ilmus a. 1903 „Postimehes“. See on õnnestunud maaelukäsitlus. „Vanad ja noored“

„Vanad ja noored“ kujutab vastuolu vana ja noore generatsiooni vahel. Töös leidub ka palju tegelikust elust võetud materjali.

Autori poolehoid kuulub noortele. Ta näitab selgesti vanade tuima isemeelsust, jonnit ja rumalust, mis ei suuda või ei taha näha Kaarli töö paremusi. Tõusev vihavaen muutub mõlemale poolele otsekui paratamatuks elutarbeks.

Vanade ja noorte vastastikuse vihkamise teema leidis selles töös esmakordselt eesti kirjanduses ulatuslikuma käsitluse ja usutava põhjenduse. Autor ei lavasta küll mingit suurt ja võimsat kokkupõrget, aga ta teeb seda põhjaliku hingeelutundmise ja kunstivõimega.

Teine oluline motiivistik jutustuses on maaharimine ja -parandamine, ühe sõnaga — ülespoole rühkimine. Siin juba esineb ilmekasti „Tõe ja õiguse“ üks põhimotiive. Maa annab leiba raske tööga ega lase ennast kunagi lõplikult võita, ennem on vastupidi: maa tallab oma peremehe põrmu.

Teose heerooseks on energiline Kaarel — Vargamäe Andrese esiisa, kelle kohta võib ütelda, et maa sööb ta tervist, vanad hinge.

Õigusega peetakse käsiteldud jutustust eesti novellistika üheks silmapaistvaimaks esindajaks.

Pääle gümnaasiumi lõpetamist ei andnud tegelik leivateenistus kirjanikule palju mahti ilukirjandusega tegelda. „Teatajas“ ilmus a. 1903 lühijutt „Tähtis päev“, karjapoisi nelipühameeleolu hingestatud esitus; samast ajavahemikust pärinev „Tõsi jah“ oma flegmaatilise Mikuga toob lisa Tammsaare idülliliste ja poolromantiliste külajuttude sarja. Lühijutte ja novelle a. 1903—1907

A. 1907 ilmus kirjaniku sulest „Sõnumetes“ kaks pikemat jutustust, mille tegevuspaigaks on jälle maa, nimelt „Uurimisel“ ja „Rahha auk“. Viimases läheneb Tammsaare E. Wilde vasempoolsele realismile, haarates oma huvidega juba ühiskondlikke sündmusi. Teosel pole aga erilisi kirjanduslikke väärtusi. Enam tähelepanu pälviv „Uurimisel“, mis mõjub tasa-

kaalukuse ja süvenemisega. Teos arutleb hingeelulisi nähtusi, jälgides eriti armastuse ja armukadeduse mõju inimese hingesse, pakkudes küllalt põnevustki.

P s ü h h o o l o o g i l i s e d a r m a s t u s n o v e l l i d .

Üliõpilaspõlves liitus Tammsaare Noor-Eestiga. Samal ajal muutus ka ta loomingu ainevald ja käsitlusmeetod. Arvustus oli tema maaelu käsitleva „Raha augu“ tunnistanud ebaõnnestunuks. Kirjanik, otsides uusi kujutusalasid, omandas noor-eestlasilt uusi mõjutusi, loobus külarealismist ja siirdus psühholoogilise impressionismi. Tegevusmiljööks valis ta nüüd linna ja tegelasiks üliõpilased, kirjanikud ja nende sõbratarid. Oma järgnevais teoseis autor ei joonista enam üksikasjaliselt-realistlikult miljööd, olukordi, iseloomu, vaid püüab anda iseloomustavaid üldjooni ja -muljeid, taotelles seejuures kergust ja mänglevust. Kõigis novelles esineb pääteamana armastus.

Tammsaare üliõpilasnovellide hulka kuuluvad „Pikad sammud“, „Noored hinged“, „Üle piiri“ ja „Kärbes“.

„Pikad
sammud“

Esimene sellelaadiline teos „Pikad sammud“ ilmus a. 1908 Noor-Eesti kirjastusel ja tõi eesti tolelaegsele proosaepika kehvale põllule midagi uut.

Sündmustikuvaeses esitelmas pakub päämist huvi armastuspsühhologia analüüsimine. Kõigile tegelasile ei too armastusmuud kui kannatusi ja pettumusi. Mehi iseloomustab neis vahekorris egoistlik omandamisvaist, naisi muutlikkus, kergemeelsus ja uudishimu. Jutustuse tegelased on tundlikud, peenendunud hingeeluga, närvilised, haiglaselt isekad linnastunud haritlastüübid. Tegevad isikud pole kuigi elulised, sügavatundelised; nad armastavad palju kõnelda, paradoksidega hiilata ja targutella, kuid teoinimesi neist pole.

„Pikad sammud“ on omasuguste seast ühtlasim teos. Selles püstitatud vabamõtteliste haritlasnoorte armastuse kohta võeti elavalt sõna, vaeti jutustuse väärtusi ja puudusi. Lõppeks jõuti otsusele, et teost võib nimetada eesti kunstiväärtusliku proosa aluskiviks.

„Noored
hinged“

Teine armastusnovell „Noored hinged“ ilmus järgmisel aastal (1909) ja jätkab endiste probleemide ja vahekordade käsitlemist, olles suurel määral eelmise kordamine. Raamat sai jahe-dama vastuvõtu osaliseks, kuigi hinnati tunnustavalt selle stiili ja hingeelulist analüüsi.

Aastal 1910 ilmus Tammsaarelt kolmas üliõpilasnovell „Üle „Üle piiri“ piiri“. Siin käsitletakse ühe naise vahekorda kahe mehega, millest see väljub pettununa. Kumbki meestest ei vääri teda, ta otsustab loobuda neist mõlemast ja hakata iseseisvaks, töötajaks naiseks, kasvatada ise üles oma laps ja vilistada väiklastele seltskondlikele eelarvamustele.

Selle järel katkestas raske haigus Tammsaare kirjandusliku loomingu mitmeks aastaks.

Järgnevalt ilmus Tammsaarelt a. 1917 armastusnovell „Var- „Varjundid“ jundid, mis on kirjutatud pärast Kaukaasiast naasmist, kirjaniku olles veel haige.

Unistavalt kaunis lõunamaise looduse rüpes möödub meie silmade eest surmale määratud südamehaige mehe ja 19-aastase vene tütarlapse mõnekuine armuidüll ja ängistavalt kurb lõpp. Nende armastus on peen, tagasihoidlikult jumaldav, ülihellade hingede joobumus, nii afekteeritud, nagu seda teame olevat ise-loomulise uusromantikuile.

Käsiteldud jutustus kuulub parimate Tammsaare armastus- novellide hulka, üllatades oma peene hingelise analüüsi, erilise seletamatu nukruse, hääde loodusekirjelduste ja küpse stiiliga. Usutavust lisandab sellele autori sugulus heerosega ja mälestus- elamuste isikulisus.

Viimne üliõpilasnoorte armastuslugu „Kärbes“ ilmus a. 1917. „Kärbes“ See esineb nagu lõppkokkuvõttena katusekambrite üliõpilaste, boheemlaste ja nende sõbrataride elust. Veel kord kõnelevad nad selles oma targutusi, armastavad, pettuvad ja leiavad üks- teist uuesti.

„Kärbes“ üliõpilasnovellide epiloogina esitab küpsust, tihe- dust ja pakub lõpul rahuldava lahenduse. Päätegelased Tiksi ja Kulno leiavad sisemise rahu ja tasakaalu õnnelikus abielus.

Kirjaniku puhtsümbolistlikud katsetused ilmusid kogus „Poiss ja liblik“ (1915). Need on skeptilised ja unistuslikud muistendid ja miniatuurid. Sellised on „Kuningas ja ööbik“, „Laulik“, „Kandlemängija“, „Poiss ja liblik“, „Ööbik ja lilled“ jmt., mis moodustavadki raamatu hinnatavaima osa, kuna pääle nende leidub selles veel terve rida autori külarealistlikke esik- töid ja visandeid. Siin kuulub Tammsaare tõeliste noor- eestlaste hulka, on fantast ja romantik.

„Poiss ja liblik“

„Juudit“ (1921).

Hoogsa loomingujärgu pärast tervenemist avas Tammsaare neljavaatuselise draamaga „Juudit“ (1921). Ta astus esmakordselt lugejate ette näitekirjanikuna ja see toimus väärikasti.

Draama pääülesanne on anda huvitav naisekuju piibli aineil. Paljud kirjanikud on käsitelnud selle kangelasliku juuditari elu, keda piiblis kujutatakse rahvuskangelasena. Tammsaare annab oma herooinile juba algul teissuguse iseloomu kui piiblis: ta kujutab Juuditit ennekõike naisena, kelle olemuse on vallutanud võitmatu tung sünnitada lapsi, aga ainult täiusliku mehega. Emainstinkti, auahnuse ja naiseliku uudishimu võimsad käsklused ajavad Juuditi Olovernese, selle kuulsa vallutaja ja sangari juurde.

Vaimustuses kujutleb Juudit end Olovernese kõrval kuningannana. Täis auhannust ässitab ta meest mässule Nebokadnetsari vastu. On ilmne, et Juudit ihaldab rohkem Olovernese nime kuulsust, kui teda ennast nagu inimest ja meest. Kardetud sõdur osutubki inimlikumaks kui kaunis naine. Teda ei meelita enam kuulsus ja võim, ta ihkab rahu ning unustust ja ootab seepärast naiselt hellust ja andumust. Olovernes on haruldane isikus — suurvaim, tahtejõuline, iseseisev ja tark, kes Juuditi täiesti läbi näeb kõige tema auahnuse ja egoismiga.

Olovernese üleolek solvab Juuditit ja hukutab ta meeletule toole — oma ihaldatu mõrvamisele, mida ta hiljem meeletult kahetsusvalus lunastab, sellal kui rahvas talle kui isamaapäätjale vastu juubeldab.

Juuditi armastus on meeste jaoks liiga tugev — see tapab. Neli parimat meest sureb Juuditi armastuse tagajärjel: Olovernes, Nimetu, Manasse ja Osias. Ürgnaiselikud instinktid teevad Juuditi ebainimlikuks kujuk. Temas on liiga palju isekust, et ta võiks ise õnnelikuks saada ja seda ka mehele jagada, kuid puudub naiselik hellus, leplikkus ja ohvrimeelsus.

Ülesehituslikult rahuldab „Juudit“ kirjandusteose nõudeid, kuid lava omi mitte. Tegevus areneb liiga aeglaselt pääle pikki arutlusi ja jutuajamisi; üldse selles draamas rohkem kõneldakse kui tegutsetakse. Stiil on laitmatu, sisaldades tugevasti piiblilikke sugemeid, realistlikke elemente ja romantilisi pihtimusi, mis on üksteisesse sulatatud. Dialoog voolab loomulikult, kuigi sageli liiga aeglaselt.

Näidendi hinnatavaimaks omaduseks jääb siiski sügav mõtestik ühes usutava hingeiluga. Selle poolest kuulub mainitud näidend julgesti maailmakirjandusse.

„Kõrboja peremees“ (1922).

„Kõrboja peremehe“ põhikavand ja idee on kirjanikul valminud juba 1911. a. Aga alles 1922. a. kirjutas Tammsaare romaani valmis.

Romaanis elame kaasa Katku Villu ja Kõrboja Anna draamaatilise armastusloo. Autor vaatleb eriliste ning huvitavate inimeste vastastikust kiindumust. Huvitavam ja tähtsam kahest on Villu. Ta põhjustab tegevuse, tekitab tormi ja tema surmaga lõpeb romaan. Villu on erandnimene, ümbruse silmapaistvaim mees, keda kõik naised armastavad, aga mehed vihkavad. Seda põhjustab tema mehelik huvitavus, mille moodustavad: uhkus, kirglikkus, tugevus, tundlikkus, ettevõtlikkus ja muud omadused. Teistega võrreldes elab Villu mitmekülgsel elu. Püsimatu ja ohjeldamatu, tegeleb ta salaviinapõletamisega, lihunikuaemetiga, salaküttimisega, joob ja kakleb. Ometi ei või Villut seepärast nimetada tavaliseks külakaklejaks ja kõlbmatuks inimeseks ühiskonnas. Tal on eeldusi saada eriti innukaks tõsise töö tegijaks, selleks jätkub tal külluses jõudu, taipu ja peidetud tulist hoogu. Kuid tema käes läheb kõik viltu, nagu oleks saatus ta vastu vaenuline. Villu eluteel etendavad tõepoolest suurt osa saatuslikud sündmused. Esmajoones aga peitub ebaõnnestumise pääpõhjus Villu enese vastuolulises iseloomus. Tema vaimu ürgjõulist aktiivsust ei juhita õigeile tegutsemisradadele, tal puudub selleks põhjalik haridus ja iseloomukasvatus. Villu on sõjaaja rahutu ja püsimatu vaimu nähtus, kodust lahti kistud, aga ka mujal mitte juuri ajanud. Nii on temasse pesitsenud mingi „nimetu“ võim, kes teda ajab jooma ja seiklema, kihutab meeleusteni, aga ka suurile ettevõttele, mis vajavad julgust ja kindlust. On vaja õige raskeid saatuselööke, et muuta Villu taltsaks. Ja siin tõendab kirjanik armastuse tugevust. See pöörab teise lehekülje Villu elule. Kas pole liigutav näha, kuidas mälestused Kõrboja Annast mõjuvad temasse hoopis isemoodi, kuidas ta muutub töökaks, kuidas ta elu omandab kindla sihi ja kuidas ta kaotab iseenese, oma uhkuse ja trotsi ning järgneb Annale. Villu kui jõulise indiviidi elule võiks anda tasakaalu, mõtte ja õnne

Tegelaskond
ja ideeline
küll

Villu

Anna. On midagi suurt ja saatuslikku selles tugeva maapõisi kiindumuses, mille algjuured pärinevad juba lapseast.

Üldmulje Villust jääb hoolimata kõigist puudustist meeldiv; temas peitub palju rüütellikku, mehist, julget ja otsekohest.

Anna

Kõrboja Anna kuulub samuti erandnimeste hulka. Villuga võrreldes evib ta rohkem vastandlikke kui sarnaseid jooni. Anna on vaikiv ja endassesüvenenud naine, kuid suure sisemise kirglikkusega ja püsivusega. Ta ei avalda kärarikkalt oma siseheitlusi, aga erutushetkedel toimib ta niisama meeletult kui Villu. Temagi pole endale leidnud elus õiget paika ega sobivat ülesannet. Omandanud hää hariduse, on ta rännelnud võõrsil, kuid nägematud köidikud seovad teda koduga ja lapsepõlve-mälestustega. Pettunud ning väsinud naisena tuleb Anna Kõrbojale ja siin lavastub tema viimne haarang eluõnne järele, mis ei õnnestu.

Villu ja Anna armastus kuulub romantikasse; see on täiel määral südamate asi ega ole seletatav mõistusega. Kirjanik tõendab, et hariduse, rikkuse, seltskondliku kuulsuse erinevus ei suuda takistada armastuse tekkimist. Mehelikkuse ja naiselikkuse ürgvaistud inimestes on tugevamad kui kõik muu. Sellega seletub Villu edu naiste juures, nende seas ka Anna sügav kiindumus temasse. Anna ja Villu armumisel teineteisesse on aga purustavad tagajärjed, sest nad on mõlemad liiga tugevad. Mõlemad on liiga kaua oodanud üksteise järele ja õnne järele üldse. Ja kui see lõppeks ligineb, siis pole kumbki suuteline teda vastu võtma. Eriti aga Villu, keda tõsine armastus teeb nõrgaks. Jälle näeme, kuidas naise armastus (nagu „Juuditis“) on mehe jaoks liiga tugev. Kui otsida Villu surma põhjust, siis on selleks esmajoones uhkus — ta ei tahtnud vigasena saada Anna meheks, teiselt poolt armastus — ilma Annata ei suutnud ta ka elada. Villu iseloomu alused purunevad kergesti, sest ta pole tahtetugev valitsejainimene, vaid afektide poolt juhitud mees.

Villu ja Anna elu traagika seisneb selles, et nad pole osanud teineteist leida õigel ajal. Nad leiavad ise: see oleks pidanud juhtuma palju varem. Elu on nad paisanud teineteisest eemale, nende rahuliku elu kujunemine on olnud takistatud. Pääle selle peitub neis poolharitlase traagikat: nad ei suuda olukordade üle selgesti järele mõelda ja neid rahulikult lahendada.

Kõrval-
tegelased

Usutavad on ka kõrvaltegelased. Kõigepäält kangekaelne Katku Jüri, tüübiline eesti talumees — range, töökas, jonnakas ja realistlik-praktiline. Kontrastne temale on Kõrboja Rein —

reaalses elus saamatu unistaja ning idealist. Sääraseina täiendavad need kaks vana rivaali teineteist, lastes teise iseloomu reljeefsemalt silma paista. Taluinimeste naispaar Katku ema ja Kõrboja Madli esindavad loomulikke inimesi. Tähtsam neist on esimene — hoolitseja ja kaastundlik ema. Eevi on ennastohverdav, õrn ja andestav, ta pole võistleja ning ründaja naine, vaid alistuv ning andestav.

„Kõrboja peremehes“ kisub lugejat kaasa ka maaharimis-motiiv. Seda jälgime Kõrbojal ja Katkul. Kirjaniku seisukoht ses suhtes on, et inimesed on maa orjad ning käsualused. Ta ei anna neile üldse aega ega rahu isiklikuks eluks, sest maal ei lõpe tööd kunagi. Seejuures tõstab inimese tööindu oma töö tulemuste nägemine ja teadmine, et selle maa pärivad kunagi su enese lapsed. Ilusa mulje jätab Kõrboja Reinu fantaasiakujutus uuest Kõrbojast; veel südamlikum on aga suhe Villu ja Kivimäe vahel, kus kivid otsekui vestleksid Villuga. Töö ja töö — see on, mida maainimesed peavad armastama ja mis annab nende elule sisu.

„Kõrboja peremees“ asetseb romaani ja jutustuse vahemail. Selles pole tegelasrohkest ega keerulist sündmustikku. Kuid tegevus areneb järjekindlasti, on keskendatud ja lõpeb ümmarguselt. Pääteema domineerib kogu teoses ega lase kõrvallugusid ja üksikuid episoode enesest üle kasvada.

Kogu teoses valitseb mingi hämar, poolpidulik, muinasjutulik ja nukker meeleolu. See pole argipäeva elu kujutus, vaid pühapäevane armulugu mehest ja naisest. Tähtsamad tegevus-episoodidki kõnelevad pühadest, pidudest, kooskäimistest; möödaminnes vaid näeme inimesi ka nende töö juures.

Ilma suurte väliselt põnevate sündmusteta kisub tegevus meid kogu aja kaasa, mõjub sügavasti ja õilistavalt. Kõik see johtub autori poolt kasutatud häist kompositsiooni- ja stiilivahendeist. Hingeline analüüs on põhjalik ja kirjanik juhib meid sellega tegelaste sisemailma, põhjendades nende toimimisi ning tehes need meile arusaadavaks. Pääle selle on nende iseloomud huvitavad, harilikust elust erinevad ja tugevamad. Intriig ei valgu harudesse, meie põnev huvi jälgib ainult päätegelasi. Ekspositsioon pole koormavalt pikk, vaid õige lühike, päälegi jaoteldud tagasihaaravalt, kohe algab sündmustik. Päätegelased esialgu k u u l e v a d teineteisest, siis n ä e v a d teineteise jälgi, võib-olla eemalt ka kaaslast ennast, ja asuvad siis järjekindlasti teineteisele lähemale — kõik areneb otsejoones ja loomulikult. Tagasihaaravad motiivid taanduvad aegamööda hoopis ja intriig

Kompositsi-
oonist

tõttab kiiresti edasi. Konflikt süveneb ja piitsutab tegelasi kahelt poolt: omaenese hingest ja väljastpoolt — ümbrusest, sest nagu ikka, on viimasel palju tegemist oma ligimeste saatusega. Tekivad kokkupõrked, katastroofid, tihendatud üksikute rahulike kõrvalmotiividega, lavastub haritipp ja lahendus: heerose vabasurm, mis tuleb ootamatult. Elu jätkub ühe tegelaseta. Juhitagu tähelepanu sagedasile kontrastele ja ka aimuste poeesiale (ema hoiatused, Mousi surm jne.). Viimane hoiab lugejat lakamatult traagiliste eelaimuste ärevuses ja suurendab pinevust.

Sündmustiku põhjendus on psühholoogiline, aga ka romantiline. Suur osa antakse juhusele ja saatusele, mis juhivad heeroste elu. Tegelased on individualistid, arvestavad iseendid ega hooli miljööst; seega muretsevad nad endile vaenlasi juurde. Tüübiline sisemine melanhoolia valitseb kõigi tegelaste isikuis, nende kõnedes ja tegudes; nad nagu pool unelevad, pool elavad. Ja üle selle kõige hoovab sügav ja peidetud armastus, otse haiglane. Kuid see ei paisu kusagil nähtavaiks tegudeks. Seda jõulisemalt mäaleb kirk nende sisemuses, paisub, vallandub siis ja purustab inimelud.

„Kõrboja peremeest“ võiks nimetada uusrealistlikuks teoseks ses mõttes, et selles realistlikud tunnused esinevad rööbiti tugevate romantismi sugemetega.

Stiilist

Ka stiililt võib pidada romaani hääks ja proportsionaalseks. „Kõrboja peremees“ on tundlik, muinasjututaoline — see pärast valitseb selle stiiliski analüütiline, lapselik-kahtlev, ettevaatlik ja äraootav väljendusviis. Keele muudab eriliseks autori erutuvus, kes oma tegelaste saatusega kaasa elab.

Tammsaare väljendusviis kuulub tagasihoidlike hulka, aga on intiimne, impressionistliku hämarusvarjundiga ja peenetundlik. Erilise mõjukuseni tõusevad looduskirjelduste osad: õhtune mets, linnud, Kõrboja talu lugu, Kivimäe ja Villu vahekord ja jaanituli. Meelde jäävad ka kakluspildid. Mõnedes kohanimedes ilmneb juba autori kaldumus kummaliste nimetuste järele (Katku, Kõrboja).

Romaani
üldhinnang
ja mõju

„Kõrboja peremees“ on õnnestunud teos nii sisuliselt kui vormiliselt. See jätab õilistava ja sügava mulje, lõppedes kokkõlalise ja lepitava akordiga. Kõrboja ja Katku vaen unub heerose surma tõttu. Katku Villu lunastab oma surmaga omakseile ja tuttavaile rahu ning vaikuse, ta ise tekitas vaid sekeldusi, tormi ja valusid. See teos kuulub tõeliste kunstitoodete hulka ja tekitas oma suure eduga meie kirjanduses uue ajastu — realistliku romaani õitsengu, olles selle esimeseks väärtteoseks.

Eesti kirjanduses väärrib suurteose nimetust Tammsaare viieköiteline romaan „Tõde ja õigus“, mis sisaldab üle 2500 lehekülje eesti rahva elu kujutust ärkamisaja lõppajast kuni kaasaajani. See on teataval määral meie kirjanduse küpsustunnistus, sest mitmed osad romaanist kuuluvad oma väärtuse poolest maailmakirjandusse.

Suure maaelu käsitleva romaani mõtet on kirjanik haudunud juba koolieast pääle. Teda kütkestasid Dostojevski, Zola, Tolstoi, Hamsuni jt. kuulsate kirjanike suurteosed. Siirdunud „Kõrboja peremehega“ tagasi maaelu käsitlemisele, jäigi ta selle ainekliku juurde. Ja kui 1926. a. ilmus romaan „Tõde ja õigus“, mis kujutas talupoegade elu, siis väljendas arvustus peagu üksmeelselt: see on alles meie esimene tõeline romaan. Ja varsti olid Vargamäe Andres, Pearu, heledahääleline Krõõt, Juss jt. kõigile tuntud nimed.

Romaani motos viitab autor selle ainevalla päämisele mõjustajale — kaugele lapsepõlvele, mille veetlused, rõõmud ja mured paisuvad andeka kirjaniku käes mõjuvaks teoseks ja juhivad lugeja kõige imelisemasse ja armsamasse mälestustemaailma. Kui otsida „Tõest ja õigusest“ aga ühtlast ideelist juhtprobleemi, siis valgub meie otsing ometi tühja. Romaan on elu ise, aga elu pole kunagi lahtine raamat, vaid eksleb kummalistesse salakäärudesse, olles küll huvitav, tormiline, suur ja silmapaistev, kuid jäädes meile mõistatuseks.

„Tõe ja õiguse“ inimesed elavad sedasama imetaolist elu. See on suur ja avar pilt töötavaist talupoegadest, maaelu kangelasist. Töö ja töö, lakkamatu heitlus maaga — säärase nime võib anda nende elule. Seejuures valgustab kirjanik töösse suhtumise mitmesuguseid astmeid: ühele see on elumõtteks, teisele äraelamisvahendiks, kolmandale tähtsusetuks kõrvaltoiminguks. Aga kõik see mitmesuguseil põhjusil toimuv töö, füüsiline töö, on kohutavalt võimas sundija, kes muudab inimesed tuimaks ja kalgiks ega too lõplikku õnne ja rahu.

Igal isikul on kujunenud oma elutõde ja eluõigus, mille järele ta toimib. Romaanis esineb niipalju elamistaktikaid, kui säääl on tegelasigi. Igaüks teostab oma elu ja õnne otsingud selle järgi. Sündmustik peab vastama küsimusele: mis on elutõde, kuidas kindlustatakse endale elamisõigus ja saavutatakse õnn. Ja vastus kujuneb sääraseks: elu koosneb tööst järeltuleva põlve ja iseenda kasuks, eneseohverdamisest, egoismist, kannatusest, võit-

„Tõde ja õigus“ I (1926) ilmumine ja vastuvõtt

Romaani juhtmõtted ja teised kujunemistegurid

lusest ja üsna väikesest annusest õnnest. Elamisõiguse saavad võitlejad ja töötajad. Kes Vargamäele ei tule terasest lihastega, üliinimese tahtjõuga, terava mõistuse ja kavalusega, see kaob siit varem või hiljem.

Pääle selle leiame romaanist mõtteid nooruse ja vanaduse vastuolust ja huvide erinevusest, elamistaktika muutumisest ole-

J. Vahtra joon.

„Tõde ja õigus“ I osa esimese trüki kaas.

nedes vastasest ja ümbrusest, sugupooltevahelise armastuse vääramatust tugevusest jm.

Teema ja
faabula

Oma suure tööromaanii kujundamiseks on kirjanik valinud ainealaks 19. saj. lõpu maaelu, kus oli aktuaalne talude ostmine

ja maarahvas töötab eriti hoolega ja ennastsalgavalt. Sündmustiku miljöö ja üksikmotiivid on autorile vägagi tuttavad — see pole muud kui avardatud ja täiendatud lugu tema lapsepõlvkodust, tema vanemaist ja naabreist. Romaan kujutab kahe talu elu ühe sugupõlve noorusest kuni vana-eani.

„Tõde ja õigus“ pälvib ka tegelaskonna poolest talupoja-^{Tegelaskond} eepose nimetust, sest romaanis esineb üle 40 tegelase, kelle nimed ja ideed meelde jäävad. Siin näeme rikkaliku valiku taluperemehi ja -perenaisi, sulaseid, teenijaid, saunikuid, karjapoisse, lapsi, ei puudu isegi pastor, köster, kõrtsmik, rätsep, kirjutaja ja külalaulikud. Esmakordselt üllatab meid siin Tammsaare tugeva karakteristikaandega: kõik isikud eralduvad üksteisest, kõik on huvitavad ja omapäraseid.

Vargamäe Eespere peremees Andres on füüsiliselt tugev, ^{Andres} vaimselt arukas ja kindla iseloomuga talupoeg — tüübiline eesti mees. Andrese elu juhtlauseks on lakkamatu töö ja eneseohverdamine, selleks et üles ehitada oma kodu. Meelelahutust ja puhkust tema jaoks peagu pole olemaski, ja niisama sunnib ta elama ka oma kodakondseid. See tööind ja sihitaotlus tunduvad otse titaanlikuna.

Andres kehastab sellisena kogu teoorjusest vabanenud eesti talupoegkonna kangelaslikku tahet tõusta ruttu inimväärsele seisukohale. Tema isiku kaudu näeme kõiki säärase ülipingelise elu pahesid ja hüvesid. Kahtlemata on Andrese elutöö kõrgeimal määral eetilise ja ühiskondlik, tal peagu polegi isikliku hüveolu huve, vaid ainult ohvrimeel. Kogu oma kehalise ja vaimse jõu rikkaliku tagavara annab ta kõhelemata teiste eest.

Näeme seda tugevat meest tulemas Vargamäele ja endastmõistetava julgusega tööle asuvat. Ta on alles noor ja tuline, ta ei tunnegi võitmatuid raskusi; pääs aina pulbitsevad ülevoolava jõu suurejoonelised plaanid: kuidas parandada maad, kuidas pigistada sellest välja suuremaid tulusid. Maa on nüüd ta suurim sõber, sellesse saab paigutada tööd ja energiat. Andres võis noorena rõõmu pärast hõisata iga uue aia, kivihunniku ja kraavi pärast. Kuid aastate kuludes hakkavad osad vahetuma. Maa muutub jonnakaks ja visaks, veel enam — see nagu elustub võimsaks vastaseks, suureks ja vägevaks. Tema nõudmised inimeste vastu on otsekuu jumala omad. Andrese jõu kuludes paistab maa tugevnevat nii vägevaks vaenlaseks, keda ei suuda alistada ükski sugupõlv.

Ja nii kulutab Andrese eneseohverduse tee ta jõudu ja hinge. Kuid mitte see üksi. Alatised tülid Pearuga elamisõiguse

ja tõe nimel, ebageeldivad sündmused oma koduski — ka need närivad teda ja kutsuvad heerose iseloomus esile aeglase muutuse. Rõõmus, otsekohene, aus ja hääsüdamlik mees muutub vananedes kalgiks, pahuraks, äkiliseks, kavalaks ja kinniseks. Viha hoos ägestub temagi nüüd naist ja lapsi lööma; vähesed asjad pakuvad talle veel nalja, sageli tuleb tal rõhutada oma peremeheõigusi. Naabrimehe altvedamistaktika, mis paistis talle algul täiesti autuna, nakatub Andresessegi: elu ei luba suurustada oma aususega, kui sul pole ausad vastased! Esialgu toimuvad kokkupõrked veel naerul sui, nagu töödki, aegamööda aga unub naer ja Andres käib ringi aina morni näoga. Ta pole rahul oma elutöö tulemustega, ta pole õnnelik täiel määral. Näeme teda üksindusse taanduvat oma tööst kangete jalgadega ja vimmas seljaga. Ja lõppeks näeme, kuidas vägev mees, kes varem kunagi ei alandanud paluma, vaid nõudis õigust isegi Jumalalt, ei tõmbunud küüru raskeimategi saatuselöökide puhul, kuidas sama mees kaotab trotsi ja julguse ning otsib lohutust piiblist. Aga seda ei saa kuskilt. Pead olema ise mees ja endaga toime tulema! Andres kuulub valitsejate hulka, tugevate isiksuste leeri, ta ei tunne kompromisse, tema kas võidab või puruneb. Ja Andres võidab! Sest ta armastab elu, oma kodu, lapsi ja naist. Andrese külge ei hakka ükski hammas ja ta jääb oma perega Vargamäele elama igavesti. Sellelt eluvõttelejalt ei suuda keegi võtta elamisõigust!

Krõõt

Krõõt, Andrese esimene naine, on romaani meeldivaim perenaisetüüp. Tema ümber valitseb nagu pühalik aupaklikkus ja teatav imeline nukrus. Krõõda naiselikud omadused painutavad ta alla kõik mehed. Andres austab ja armastab oma esimest naist; see naine nagu õilistab tema hinge, sest Krõõdas peitub teatav suursugusus, haprus, lepitav hääduis, ohvrimeelne allaheitlikkus, aga seejuures mitte orjalikkus.

Mari

Maris leidub Krõõda hääduis, arukust ja unistavat meelt, aga ka fiiisilist vastupidavust, matsakust, arenematust. Ka Mari muutub töö ja murede mõjul endisest muretust leelutajast kurvameelseks ning vaikseks. Andrese hinges ei suuda ta aga asendada Krõõta.

Mõlemad naised murduvad üliinimliku tööpinge all.

Pearu

Heerose põline vastane Oru Pearu on oma tõsisest, praktilise meelega ja süngest võistlejast täiesti erinev.

Pearu elumõtteks pole raske töö, vaid elamise kergendamine nuketega. Andrese tõemeelele vastandina on Pearu hoopleja ja tujukas. Oma võimu näitamine, tüssamishimu, despotism

ja jonn on ta muud iseloomujooned. Kuid ka Paerus peitub nn. jumalikku sädet. Põhiliselt polegi ta nii halb inimene; mitmeski asjas näitab ta oma häädustki, eriti Krööda suhtes, oma laste vastu jne. Pearu on leidlik ja nupukas, väga liikuv. Ta võtab elu kergemalt. Ärplemine ja protsessimine on talle spordiks, sest muidu elu tunduks igavana. Pearu on romantik, Andres realist, esimene suurustleb ja ärpleb, silmanurgis naeratus, teine vihastub ja kulub seetõttu kiiremini. Mida vanemaks, seda kalgimaks ja tõsisemaks muutub ka Pearu. Silmapaistev tema iseloomus on juba algul võimujanu. Kui ta jõud ei hakka üleaedse külge, kannatavad kodakondsed.

Pearu on igatahes ka vääriiline vastane Andresele. Neis mõlemas kujutab autor tegelikus elus nähtud isikuid — oma isa ja selle naabrit, kellelt pärinevad paljud kummagi peremehe iseloomujooned.

Oru perenaine, tüse ja matsakas Pearu „lambasihver“, ongi see õige Vargamäele sobiv naine. Selle keha ja hing peavad siin vastu. Sest tal puudub õrnatundelisus mehe tõrelemisest ja peksmisest solvumiseks ning kurvastumiseks, säärased asjad tunduvad talle isegi loomulikena. Ta on naine-ori, naine-kõiketaluja.

Oru
perenaine

Käsiteldud kesksed tegelased moodustavad sümmeetrilise rühma. Kahe pere üksikliikmed erinevad üksteisest reeglipärase kontrastsusega: Andres — Pearu, Krööd, Mari — Pearu naine, kusjuures sugulashinged on Pearu ja Krööd, jah, ka Andres ja „lambasihver“.

Kõik nad mornistuvad romaani lõpupoole ühes vananemisega ja pettuvad. Andrese suguvõsa on elulisem, Pearu järeltulijad degenererumisele kalduvad. Aga elu on esimesele ka raskem, see karastab ja tugevdab. Vargamäe talude vaheline vaen pole siiski surmaviha, vaid rohkem vembumängimine ja üksteise ületrumpamine.

Taluperemeestest paistavad veel silma haritud ja arukas Hundipalu Tiit, lõõpija Rava Kustas, alati tukkuv Vihukse Anton, Aaseme Aadu, Kassiaru Jaska jt.

Vanapõlve kõrval esinevad noored, esialgu karjapoised, siis pere omad lapsed. Vana Andrese kehaline ramm ja iseloomu otsekohesus korduvad noores Andreses; tema vastand, enam Kröödasse läinud (kuigi ta on Mari poeg), on Indrek, kirjaniku enese võrdkuju. Temap see muutub romaani lõpposas päätegelaseks. Andres toetub elus jõule, vägivallale, hoolimatusele; ta on

Lapsed

realist. Indrek on nõrgem, õrnatundeline, kaastundlik, unistaja-romantik.

Lasteelu kujutab kirjanik erilise soojusega, sest selles peegelduvad tema enese intiimsed mälestused. Kuid need on nii üldinimlikud, tuttavad, armsad ja lähedased kõigile, et lugeja võib neid niisama hästi omiks pidada: karjaskäimine, linnupesad, vesiveskid, mängud, kollid ja muud kerkivad elavaina meie silmade ette ja kannavad meid tagasi ilusasse lapsepõlve.

Teenijad

Sulastüübist jäävad meelde vastandid Juss ja Matu. Puna-juukselise Jussi elu ristleb saatuslikult Andrese omaga. Ta on inimesena õrnatundeline, häätahtlik, eriskummaline ja tugeva sisemise erutuvusega. Jussi liigutav-truu kiindumus Marisse, töökus, otsekohesus ja püstitatud kannatused teevad talt saatusel valulapse ja lugeja kaastundeosalise. Temas peitub iseloomu suurustki.

Matu aga kuulub eluliste inimeste hulka; alates karjapõlvest huvitavad teda vembud ja nali.

Nagu Pearu ise on Andresest kõlbeliselt allpool, nii on ka laste ja karjastegagi. Eespere noored hoiavad linde, on ausamad, otsekohesemad, arenenumad, Oru omad ulakad, verejanuliste vaistudega linnupesalõhkujad. Siiski seda viimast esineb kõigis Tammsaare tegelasis, isegi hellatundeline Indrek muutub lindusid kaitses verejanuliseks ja laseb surnuks pureda Riia kassi. Üldiselt aitavad noored leevendada rõhutatud meeleolu. Mida nukramaks vanad jäävad, seda enam kerkib esile noorte elu omade huvidega.

Tegelaskonna eluga kirjanik näitab, et inimese olemasolu pole muud kui alatine võitlus ja kes pole selleks suuteline, see kaob. Õigeimat ja parimat elu elab Andres. Tema pettumus pole lootusetu pessimism.

Ta tunneb, et elu teda valitseb, et see on tugevam kui valitud ja mured. Kogu see rähklemine pole muud kui ühe sugupõlve ohverdumine teisele, ilma et selle eest keegi mingit tasu nõuaks. Seepärast me pooidame Andrese elutööd. Raskuste, vaeva, nõudlikkuse ja suure järjekindlusega võidab ta oma suguvõsale eluõiguse ja elamispaiga siin maailmas. See on väärtuslik ja mehelik elu.

Kompositsioonist

Kompositsiooniliselt on romaanil nii hüvesid kui puudusi. Suurepäraselt ja väarikalt esinevad üksiktseenid, kuid suure materjalihulga üldine tervikuks kujundamine jätab soovida. Üldine meeleolu aga sobib suurromaanile. Tegevus liigub rahulikult, süvendatult ja on esitatud suure põhjalikkusega.

Kui lahutada teos üksikosadeks, saame terve rea esmaväär-
tuslikke maaelupilte, sügavat hingeelukujutust, oivalisi dialooge.
Aga see pole ühtlane. Teose algul on heeroseks Andres, pärast
Indrek, esineb lõdvalt seotud episoode, mis sündmustikku edasi
ei vii, patustatakse liikuvuse vastu pikkade targutlustega, pääle
selle puudub vajalik dramaatiline tõus ja haritipp. Neid puudusi
korvavad hingeeluline sügavus, hää karakteristika, tundesoojus
ja maaelu rikkalik ainevara.

„Tões ja õiguses“ võime märgata võitlust kolmel rindel.
Teose päätegelane Andres võitleb siin kõigepäält maaga, teiseks
oma naabriga, kolmandaks on tal vastuolusid oma perekonnas.
Heitlus maaga algab juba esimesel päeval: tuleb välja aidata
sohu vajunud lehm; teine vastane Pearu jääb mõneks ajaks era-
pooletuks, kuid juba II päätükis saab Andresele selgeks, et tal
tuleb selle piirimärkide ümbertõstjaga näha raskeid päevi. See
intriig kujuneb väga järjekindlasti; vastased uurivad üksteist,
proovivad siit ja säält. Avalikult puhkeb sõda Pearu algatusel:
ta laseb Eespere sead oma rukkisse. Siitpäele arenevad kaks
intriigi rööbiti ega lahenege selles romaani-osas. Krööda surm
muudab Andrese elu veel raskemaks: lisandub uusi võitlusala-
sid — konflikt Jussiga, ümbruse jutud ja lõpuks vastuolud oma
perekonnas; viimased mõjuvad temasse eriti kurvastavalt. Tal
pole nagu koduski tuge ega lohutajat, tundub, nagu oleks And-
res oma koja ehitanud liivale. Siiski pole see nii: ta pere liik-
meid seob aus ja sügav armastus üksteise vastu, ajutised arusaam-
amused mööduvad.

Romaani esimene osa kujutab seega alles õigupoolest And-
rese eluintriigide sõlmitust ja arengu pääfaasi, kuid ei lahenda
neid.

Mitmed kõrvalintriigid ristlevad selle pääsündmustikuga.
Pikim neist on Mari ja Jussi lugu, siis ka Liisi ja Joosepi võit-
lus oma vanemate vastu.

Tegelaste võitlustaktika erineb. Andres toetub oma jõule,
uhkusele, õigusele, ta on valmis ka käsitsi oma vastastele kallale
minema, ta võitleb ausasti. Pearu aga on salalik ja ootamatu rün-
daja. Selles võitluses Andres kohaneb vastase relvadega ja kasu-
tab lõppeks samu. Maa vastu seab Andres oma jõu, kodakond-
sete vastu karmi sõna ja peksu, kõige enam saavutab ta aga hää-
duse ja õiglusega. Andres võitleb mehena, Pearu poisikesena.
Seepärast tekibki viimasele karjapoiste seast vastaseid. Neid
huvitavad sedalaadi vembud.

Niisama kasutavad teised tegelased oma iseloomule vasta-

vaid võitlusvahendeid. Naised pole nii aktiivsed kui mehed ja jäävad nende kõrval varju, sageli ei anta neile nimesidki.

Tooniliselt ühtlased pole romaani esimene ja teine pool: Andrese elu kujutuses valitseb realistlik laad, Indreku lapsepõlv aga antakse edasi romantilises toonis. Nagu tavaliselt, leiavad selleski romaanis rakendust kontrastid. Üldmulje teosest jääb mõjuv. „Tõde ja õigus“ pole niipalju konstrueeritud kui loodud, kaasa elatud ja tuntud.

Stiilist

„Tõe ja õiguse“ stiil on lähedane „Kõrboja peremehe“ omale, kuid jätab rahulikuma ja veelgi küpsema mulje. Liiglihali väljendusi esineb üsna vähe, keel on asjalik ja vaheldusrikas. Sagedane dialogiseerimine lisab teosele hoogu ja vaheldust. Kirjeldused tõusevad suure mõjukuseni; meenutatagu heinaliste õhtut luhas, kalastamisi, karjaskäimist ja maadlemisi maaga. Tegelaste keelt eraldatakse. Eriti isesugust stiili kõneleb Pearu, kelle monoloogid kujunevad stiilikunsti pärleiks. Romaanis rakendatakse veel piibli stiili sugemeid ja isegi vemmalvärse.

Mõju

„Tõe ja õiguse“ esimese osa ilmumine kujunes eesti kirjanuse suursündmuseks romaani alal pärast „Mahtra sõja“ ilmumist. Sellest oli kulunud 24 aastat. Võib näha, et selle aja kestel meie romaan on arenenud küpsemaks, peenemaks, intelligentsemaks. „Tõe ja õiguse“ mõju oli määratu suur. Romaan sai kirjanuse suurmoeks, ja nüüd oleme pidanud üle elama isegi romaani-uputusi. „Tõde ja õigus“ kuulub haritud lugeja lauale. Kuigi selle teema viib meid maaellu, aga eluprobleemid ja käsitlusviis selles on palju sügavamad, mitmekesisemad ja põhjalikumad kui muudes meie romaanides enne seda.

„Tõde ja õigus“ II (1929)

Romaani teine osa viib meid ühes Indrekuga Tartu härra Mauruse kooli ja annab selle õpilaselust põhjaliku ning kaaskiskuva pildi. Teose põhisündmustik koondub Indreku ümber, kusjuures jälgitakse selle poisipõlve. Teine silmapaistvam tüüp romaanis on vana Maurus ise, segu suurepärasest inimesesõpra, pedagoogi, isamaalast, kadakat ja diplomaati. Sageli tundub ta meile kummalisena. Õpetajatüübdest kerkivad nähtavamale kohale venelased Slopašev ja poolakas Voitinski, kaks napsivenda, kes esinevad naeruväärses valguses, ning Timusk ja Schulz.

„Tõe ja õiguse“ teisele osale võib nimeks anda koolieluromaan. Selle teema ja ainekäsitlus kipub kirjanikul laiali valguma tegelaste rohkuse, sündmustiku mosaiiksuse ja keskse juhtiva idee puudumise tõttu. Huvitavate, sügavasti läbituntud ja

vajalike episoodide kõrval esineb üsna rohkesti koormavat materjali — targutusi, vempe, kooliepisoodide jne. Väärtuse poolest jääb käsitletud teos maha eelmisest, tas pole säärast haaravust, tihedust ja tõsidust.

Kolmanda raamatu tegevus toimub peamiselt Tallinnas ja kujutab 1905. a. revolutsiooni sündmusi. Indrek on juba mees ja liikleb Tallinna revolutsionääride killas. Ta ei kuulu siiski uue liikumise vaimustatud pooldajate hulka, vaid esineb rohkem häätahtliku vaatlejana, olles seejuures otsekui juurdleja filosoof, mitte aga riigikordade kukutaja. Lõppeks ei sobigi ta sesse met-sikuste ja mõttetuste möllu ja lahkub. Indreku sisemine inimene tõrgub oma humaansuses ja kaastundlikkuses kaasa tegemast revolutsiooni toorusi, tõrgub oma ligimest surmamast ainult maailmavaateliste lahkuminekute pärast.

Revolutsiooni segased ajad tabavad Indrekut raskesti ta isiklikus elus: vend Ants saab süütult ja traagiliselt surma, isa Andres peab kannatama karistusena 15 vitsahoopi ja ema sureb piinarikkasse haigusse, kusjuures Indrek annab talle piinade lõpetamiseks mürki. Nii lõpeb romaan äärmiselt sünges meeleolus. Surma ja kannatuse draamaatilised haarded ähvardavad Vargamäe Andrest ja ta koolitatud poega.

Seejärel kirjanik juhib lugeja jälle linnaellu ning lahkab abielupsühholoogia salajasi ja hukutavaid kurde. Ta kujutab Indreku abielu ja selle traagilist lõppu, otsides ühtlasi lahkkelide põhjusi. Pääle selle annab autor huvitava läbilõike tolleaegsest Eesti linnaseltskonnast selles domineeriva karjerismi, rahajanu, spekulatsioonivaimu, tõusikluse, lõbuhimu ja vaimse piiratusega. Seega osutab ta selleski teoses tunduvat huvi ühiskondlike probleemide vastu.

Selles miljöös lavastubki Indreku abieludraama. Indreku ja Karini abielu sobimatusele annavad põhjenduse nende iseloomude erinevus ja miljöo mõju. Indrek on oma naisest nii moraalselt kui mõistuslikult üle, seepärast nende arusaamisvõime elust on erinev. Karinit veetlevad kärarikas seltskond, kerge-meelne elupõletamine, austajate malev, seiklused ja klatš. Indrek ei tee seda kaasa, sest teda huvitab vaimne töö. Nii liigub Karin üksinda, sõlmib tutvusi ja satub hädaohtlikule teele. Tema truudusetus oma mehe vastu on küll rohkem tingitud tahtest selles armukadedust äratada. Kuid see ei paranda seisukorda ja nii saabubki katastroof.

Karini kergemeelsust aga karistatakse romaanis surmaga. Nii on kirjanik naise üle mõistnud ranget kohut. Naise üle,

„Tõde ja õigus“ III
(1931)

„Tõde ja õigus“ IV
(1932)

kelles peegeldub poolharitlase traagika, mis ei lase tal õnne maitsta rahulikus ning tagasihoidlikus perekonnaelus, vaid ajab seiklema ning lõbutsema. Sellega liitub tema kirglikkus, naiselik uudishimu, hoolimatus ja tujukus. Aga siiski kuulub Karinile ka meie kaastunne; ta pole tavaline labane seikleja naine, vaid kannataja inimene, kes pole suutnud tasakaaalustada oma hinges fantaasiat tõelisusega.

„Tõde ja õigus“ IV kuulub eesti kirjanduse sügavaimate psühholoogiliste romaanide esirinda.

„Tõde ja
õigus“ V
(1933)

„Tõe ja õiguse“ viimses osas jõuame ringiga tagasi Vargamäele, kus lavastub tegelaste elu lahendav järk ja mis kujuneb autori elufilosoofiliseks epiloogiks. Enne selle teose kirjutamist rännelnud Tammsaare ringi kodupaigas ja värskendanud mälestusi, et ammendada seega elamuslikku materjali ning meeoleolu suurromaanil lõppkokkuvõtteks.

Selleks tuuakse kokku kõik tähtsaimad tegelased, kelle kaudu elu on vaadeldud, ja nende järeltulijad, kellest kuuleme esmakordselt. Vargamäe Andrese ja Pearu suguvõsa astuvad kokku viimseks jõukatsumiseks. Ometi ei suuda nüüd enam midagi ette võtta vana põlv, see peab leppima rohkem päältvaataja osaga. Teos on õigupoolest Vargamäe kolmanda põlve romaan, võrreldes esimese osa tegelaskonnaga. Ajad ning olud on muutunud. Leiame endid uueaegses eesti talus, moodsal Vargamäel, kuhu ulatuvad juba autodki. Romaani esimese osa pessimistlikud mõtted Vargamäe tulevikust, et kõik lapsed kaoksid siit meeeldi, pole osutunud õigeks. Kolmas põlv armastab oma kodu ja on sellesse juurdunud omamoodi kiindumusega. Maa ei kuulu ühele põlvele, vaid siirdub käest kätte. Andresel ja Pearul pole enam mingit õigust oma nii palju nende vaeva neelanud pinnale. Ja õnn sellele, kes seda olukorda mõistab. Andres ongi taandunud puhkusele ja elab talu saunas; sellest nähtub tema iseloomu kõlbelisus, eneseohverdus ja elulisus. Pearu aga püüab nüüdki etendada võimutsejat egoisti, kuigi ta on selleks juba nõrk. Oma elutee lõpulgi kestab Vargamäe kangete vanade vimm teineteise vastu edasi. Siiski on nad vaid endiste vägevate vastaste varjud. Elu on neid õpetanud tunnustama ka vastase tõtt ja õigust; kummagi elu pole asjata raisatud, mõlemad esindavad sihiteadlikke töömehi. Enne surma lahtub neis vana jonn ja nad tahavad leppida, kuid paraku hilja! Liiga hilja andis järele aja jooksul südamesse sööbinud kangekaelne vaen. Kirjanik näitab viimaks ka seda, et Andrese elu, mis oli rajatud tõe ja õigusenõudmisele, oli õige ja eluline. Ta ise sureb

rahuldalt, nagu uinuma jäädes. Andrese sugu jääb elujõuliselt ja lootusrikkalt Vargamäele elama; selles avaldub leplik ja rahuldav lahendus. Heeros saab ometi enne surma tasu oma elutöö eest!

Tööreligiooni kuulutab ka Indreku naasmine kodutallu petunud ning murtud mehena. Ta otsib siit unustust ja rahu sellesamas raskes töös, mis ähvardas kord kõiki noori Vargamäelt eemale peletada. Tolstoiline füüsilise töö hingeravi-võime rändab siin eesti kirjandusse. Inimene on maa laps ja kuulub oma eluga temale, sest maa on siiski ustav ja hää ema: ta kergendab hingelisi kannatusi oma rahustava palgega ja tööga.

Põnevaim osa romaanist lavastub Vargamäe noorte armusuhteist, mis ulatuvad riivama ja mõjustama ka keskmise põlve saatust. Esiplaanil ongi nende elu, vanad inimesed liiguvad ringi kõrvalistena ning passiivseina. Ideaalset naist tahab autor näidata Tiina kaudu. Ta omaks antakse äärmine naiselikkus — haprus, ohvrimeelsus, võlu ja soojus. Tiina on naine-ümmardaja, koduhoidja, alistuv, vähenõudlik, mehe imestelija ning seejuures ometi kindlameelne. Eriti huvitavaks teeb tema mingi iginaiselik salapärasus ja õrnus. Säärane naine ja maatöö — need vaid suudavad Indreku tagasi võita elule ja kodurahule. Karin talle ei sobinud.

Ja nii lõpeb Vargamäe inimeste elu kujutus lahtiselt rahulikku ja harmoonilisse lahendusse. Selle tunnuslausega vaid, et ikka peab sääl ka mõni valu tundma, kus keegi õnnelikuks saab. Pole täiuslikku rahu ega õnne, on ainult elu — salapärane, nõudlik ja õiglane.

„Tõde ja õigus“ märgitseb Tammsaare senise loomingu Üldhinnang haritippu. See on kirjaniku elutöö, juurdleva ja sügavatundelise isiksuse erk eluhinnang.

Romaanis vaadeldakse eesti inimeste elu umbes 60 aasta kestel. Eestluse esimeseks elueesmärgiks pärast vabanemist on iseseisvaks inimeseks saamine. Ta tungib raske tööga tahtekindlasti ülespoole. Esialgu kulub selleks kogu tema tööjõud, rõõm ja aeg. Puhuti kipub ränk töökoorem isegi üle jõu käima ja kutsub esile pettumust ning tuimust. Põlvest põlve aga paraneb eestlaste majanduslik seisukord ja avarduvad elamisvõimalused. Põlvest põlve kasvab nende hariduslik tase. Romaan on ülistus meie esivanemate eneseohverdavale elule.

Siiski pole kirjanik tahtnud esmajoones näidata ühiskondliku elu arengut, vaid selle üksikute liikmete, elavate ja tunde-

liste inimeste elu ja hinge. Näeme, et enamasti varjutavad inimeste eluteed muremõtted ja õige pisut on seda õnne, mis jagatakse inimeste vahel. Mõned ei ulatu üldse sellest osa saama, paljud aga näevad oma unistuste täitumist alles väsinud raukadena. Aga kõigis valitseb tugev elutunne ja soohoiuvaist, mis paneb neid võitlema ja töötama. Tugevamad, ausamad ja targemad tungivad aegamööda esiplaanile, nõrgemad peavad käima kõveraid teid ja osutuvad siiski kaotajaiks.

Rikkalik ainek rullub romaani viie köite kaudu lugeja ette: maatöö, tülid, võitlused, kool, revolutsioon, abielu, jumal, haridus, kunst, kannatuste õilistav mõju ja muud motiivid leivad siin käsitlemist. Kõige kohta esitatakse läbimõeldud ja põhjendatud seisukoht, kõiges tunneme kirjaniku rikkalikku vaimujõudu, tähelepanelikkust ja suurust. Ta on näinud ja hinnanud kõike, mis võib toimuda inimeste sünni ja surma vahemail.

Iseloomude kujutus romaanides tõuseb erilise kõrguseni; meie kirjandus on rikastatud hulga unustamatute tüüpidega.

Vähem võime imestella kompositsiooni ja sündmustiku suurejoonelisust. Võib mõndagi ette heita materjali õige ja ökonoomse jaotuse suhtes. Stiililt on autor küps, tugev ja tabav, eriti esimeses osas.

Teistest osadest kõrgemale küünib kõigiti esimene — Vargamäe töö- ja võitluselugu, nii sisuliselt kui ka stiililiselt.

Suurromaan „Tõde ja õigus“ on tõeliselt elujaatav ning positiivse maailmavaatega teos. Pessimism, mis varjutab puhuti tegelaste elu, väljendab mõtleva isiksuse kriitilist suhtumist ellu. Kannatuste rida puhastab heerosed ja muudab nad väärtuslikemaks ühiskonnaliikmeiks. Filosoofilise rahuga juhatakse nende elusaatus lepitavasse õhtusse.

„Tõde ja õigus“ on suure loova vaimu imesteldav toode.

M u u d t e o s e d.

Tammsaare sulest ilmus a. 1932 huvitav ja populaarseks saanud lastejutt „Meie rebane“. Lapsehingeelu suure tundjana esitab autor selles hubase ja sooja loo väikesest Atsist ja tema lemmikust, taltsutatud rebasest Mossast. Romaanis „Elu ja armastus“ (1934) ja „Ma armastasin sakslast“ (1935) pöördub kirjanik oma lemmikteema — armastuse juurde, esitades huvitavat armastuse psühholoogiat.

1936. aastal katsetas kirjanik uue näidendiga „Kuningal on külm“, mis siiski ei aratanud elavamat tähelepanu.

Lõpuks mainitagu Tammsaare vestete ja artiklite kogusid

„Keelest ja luulest“ (1915), „Sõjamõtted“ (1919) ja „Sic transit“ (1924). Siin ja sääl ajalehis ja -kirjus on tema sulest ilmunud mõni lühijutt ja artikkel. Ka on ta soetanud meie kirjandusse rea väärtuslikke tõlkeid.

Lõppvaatlusi.

A. H. Tammsaare kuulub kaasaja tähtsaimate eesti kirjanike hulka. Kogu tema kirjandusliku tegevuse vili üle kolmekümne aasta kestel moodustab imesteldava vaimse väärtuse. Selle taolist annavad oma rahvale vähesed loovad jõud.

Tammsaare parimad tööd kuuluvad klassikasse ja küünivad võistleva üle oma rahvuse piiride muude kultuurmaade kirjandusteostega. Nende väärtus jääb muutumatuks. Kirjanik oma 60-aastase elu kestel pole laskunud sensatsioonijanusse ega tootnud nn. müügikirjandust, ta on jäänud ustavaks kunsti kõrgeile põhimõttele.

Tammsaare toodangu võime jagada kolme perioodi. Esimesel kirjutas ta realistlikke saunikujutte, teise moodustavad psühholoogilised armastusnovellid ja kolmas on psühholoogilise realismi ajastu. Väärtuslikem osa selle seas on maaelukujutused. Kõikjal suure soojusega, kõikjal vaimukas ja peen hingeelu analüüsija, on Tammsaare meie kirjanduse tõeline meister romaani alal.

Maailmavaateliselt rohkem idealist kui materialist, tõstab ta kõikjal esile inimvaimu, juhhib tegelasi õilsaile ideelisile radadele ja õpetab neile oma eluparooli: suruge maha oma sõgedad ja isekad ihad!

Lõviosa Tammsaare loomingust kuulub eepikale, haarab ka draamatikasse, aga jätab hoopis puudutamata lüürika. Paljulugenu ja arenenu isikuna on ta sulatanud oma loomingusse mitmete väliskirjanike mõjustusi, andes aga sellele isikulise, väga omapärase ja hoopis uue kuju. Tammsaare jääb iseeneseks. üle kõige avardub tema loov geenius oma mitmekesisuses ja surub oma pitseri paljude kaasaja jutukirjanike loomingusse.

3. Muid noor-eestlasi.

Jaan Oks (1884—1918).

Noor-Eesti kirjanike seast paistab iseärakuna silma Jaan Oks (1884—1918). Pärit Saaremaalt Pärsamaa vallas ja omandanud hariduse Kaarma seminaris, töötas ta a. 1905—1907 õpetajana Läänemaal Massu vallas ja hiljem Venemaal Samara kuber-

mangus eesti asunduses kuni 1911. a., mille järel oli sunnitud korratute eluviiside pärast senisest ametist loobuma. Ta tegeles pärast seda äritsemisega, laadakauplejana, kraavitöölisenagi. Suri Maailmasõja päevil Tallinnas luutiisikusse.

Oksa nimetatakse trollide lapseks tema lõhestatud hingeelu, välimuse, eluviiside ja loomingu iseloomu pärast. Inetu, haiglane, alati kõigi vastu opositsioonis, äge vaidleja, veider ja

Jaan Oks.

eriskummaline, jõhker, vasempoolse orientatsiooniga, rännuhimuline ja rahutu — säärase pildi joonistavad Oksast ta kaasaegsed. Massu päevil algas Oksa suhe Noor-Eestiga Fr. Tuglase kaudu, kellega ta oli kirjavahetuses. Üllatavalt suur on Oksa tootlikkus, mille haritipp asetseb 1906—1909. a. vahel. Ta olevat kirjutanud mitusada novelli, luuletusi, arvustusi ja artikleid. Ühe päeva jooksul valminud tal kolm novelli. Suurem osa neist kõigist aga pole näinud trükimusta.

Ta tähtsamad trükitud teosed on novellikogud „Tume inimeselaps“ (1918) ja „Neljapäev“ (1920), värsivormiline oratoorium „Kannatamine“ (1920) ja esseedekogu „Kriitilised tunded“ (1918).

Nagu Oks isiklikus elus oli haiglaselt jonnakas ja hoolimatu, niisama trotsiv on ka tema looming. Oks on dekadent sõna

tüübilisemas tähenduses. Tema novellidest õhkub afektiivsust, silmapilguelamise meelsust, viha, trotsi ja meeleheitlikku iseteadvust. Ta kunst on äärmiselt subjektiivne, masendav, süüdistav, robustne, ebaloomulik ja haiglane, äärmustest äärmustesse hüplev. See mõnitab kõike ja kõiki. Kirjaniku tsünismi, robustse naturalismi ja värske fraasi ning meeoleolu sugestiivsuse parim näide on novell „Tume inimeselaps“, jutt tumedast, metsikust, kangest ja protesteerijast külapoisist, kes suurima külma-verega ohverdas oma elu vabaduse eest.

Aleksander Tassa (1882).

Noor-Eesti liikumisega liitub ka kunstitegelane ja kirjanik A. Tassa, kelle tähtsamad teosed on novellikogud „Nõiasõrmus“ (1919) ja „Höbelinik“ (1921).

Johannes Aavik (1880).

Ka J. Aavik, Eesti keeleuuenduse isa ja praegunegi eestvõitleja, kuulub Noor-Eesti juhtivate tegelaste hulka.

Aavik sündis 8. detsembril 1880 Saaremaal Kõiguste vallas. ülikoolis keeleteadust. Pärast ülikooli lõpetamist on ta tegutsenud gümnaasiumiõpetajana Krimmis ja kodumaal ning olnud Tartu ülikooli eesti keele lektoriks. Praegu on koolide peainspektor.

Joh. Aavik on väga mitmekülgete huvidega isik ja kaasaja silmapaistvaimaid eesti kultuuritegelasi. Tema elutööks ja südameasjaks jääb aga suurejooneline eesti keeleuuendus. Esimese uuendusnõude püstitas ta juba Noor-Eesti I albumis a. 1905, kuid jõuline uuenduspropaganda algas pisut hiljem, nimelt a. 1912. Sellest pääle on keeleküsimumused seisnud avaliku tähelepanu tulipunktis. Sule ja sõnaga töötab Aavik oma eesmärgi kasuks ja saavutab häid tulemusi.

„Noor-Eesti“ neljandas albumis a. 1912 avaldatud Aaviku artikliga omandab keeleuuendusliikumine kindla suuna. Kui ta enne seda oli piirdunud peamiselt sõnavaralise külje täiendamisega, siis seadis ta nüüd üles ka muud loosungid, nagu: vabaneda germanismidest, parandada süntaksit, arendada ja korraldada morfoloogiat jne. Seejuures on Aavik otstarbekohasuse printsiibi kõrval alati rõhutanud ka keele esteetilis-kõlalist külge.

Aga kogu aja on J. Aavik kuulunud ka ilukirjanduse harastajate ja austajate hulka. Tema sulest on ilmunud terve rida arvustusi, aga ka belletristilisi tooteid.

Aaviku belletristiline sensatsiooniteos on „Ruth“, mis ilmus Noor-Eesti kolmandas albumis (a. 1909) J. Randvere nime all. See äratas laialdast tähelepanu ja elavaid sõnavõtte. Need olid suures enamikus halvustavad. „Ruth“ kujutab enesest teo-

Johannes Aavik.

retiseerivat kirjeldust ideaalsest ja moodsast naisest. Sündmustik puudub selles täiesti. Ruth on vaimuinimene, esteet, individualist, naine-isand, täiuslik kehalt ja vaimult, ühe sõnaga — ülinaine. Tal on mehe mõistus ja naise veetus.

Selle aristokraatliku naisideaali kujutamises tunneme selgesti prantsuse sümbolisti Huysmans'i romaani „Vastuoksa“ mõjutusi. Töö ise kui säärane väärib märgitsemist kui tüübiline avaldus Noor-Eesti maitsest ja meeleoludest.

Karl Ast-Rumor (1886).

Uusromantikute perre oma loominguga kuulub ka Karl Ast-Rumor (sünd. 19. [7.] II 1886). Ta tähtsamad ilukirjanduslikud tööd on: „Sääsed tormis“ (1911), „Lumiste kõrguste poole“ (1913), „Tuled sügisöös“ (1919) jt.

VII. Revolutsiooni- ja iseseisvusaegne kirjandus (alates a. 1917).

A. Sissejuhatus.

Maailmasõja lõppaastail oli Eestis avalik kirjanduslik tegevus jäänud peagu täiesti seisma. Sõjafrondi alatasa lähenedes oli muutunud olukord niivõrd rahutuks ning pingeliseks, et kirjastustel oli võimatu oma tööd jätkata. Vene veebruarirevolutsioon 1917 tõi enesega aga järsu pöörde ka meie kirjanduslikku ellu, kus üleöö puhkes enneolematu meelerõõm ja otse pakitsev loomistarve. Vaimustust tekitas kirjanduslikus elus juba meie nimekamate kirjanike — maapagulaste E. Vilde ja Fr. Tuglase tagasitulek Eestisse revolutsioonista varakevadel. Sel puhul tekkis mõte ühendada leplikuks koostööks kogu Eesti kirjanikkond, nagu see oli suurelt osalt teostunud Noor-Eesti tegevuse algpäevil. Kuid peagi osutus, et kirjanikkond oli ühisfrondi loomiseks juba liiga diferentseerunud ning erimeelne. Ühisaktsiooni ideest haaras kinni kirjanike kitsam rühmitus, kuhu kuulusid Fr. Tuglas, M. Under, A. Adson, A. Gailit, H. Visnapuu ja J. Sempër, ja asutas 1917. a. mais kirjanike ühingu „Siuru“. Ühing ei püstitanud mingit ideelist tegevusprogrammi, tal oli ainult tähtis oma „loova vaimu avaldamise võimalus“. Ühiseid kirjanduslikke sihte loodeti selgitada alles tegelikus töös (vt. Fr. Tuglas, „Kirjanduslikud väljavaated“). Peagi selgus, et ühing võiski toetuda ühisele maailmavaatelisele alusele — kõigepäält vaimustusele äärmuslikust individualismist ja mina-vabadusest. Noort rühmitust haaras ühiselt muretu elujanu, mis kaldus viima enesepõletamiseni, hülgas kehtiva moraali ja uhkeldas boheemlusega. See kiskus kaasa ka mitmeid neid, kes ei kuulunud organisatsiooni: Alle, Barbarus,

„Siuru“

R o h t ja T a s s a said peagi Siuru-rühma lähemaiks kaastöölisiks. Ei jäänud eemale ka noor-estlased Suits, Ridala, Joh. Aavik jt.

Juba ühingu asutamisaastal esinesid siurulased M. Under, H. Visnapuu, J. Semper ja A. Adson oma luuletuste esikkogudega, mida üldiselt iseloomustab piiramatult julge sensuaalsus, egotsentrilised elamused ja enam või vähem tähelepanдав kalduvus eksotismi (võõramaised motiivid, rohke võõrsõnade harras-

„Siuru“ kirjanikke: J. Barbarus, Fr. Tuglas, A. Alle,
A. Kivikas, J. Semper, M. Under ja A. Adson.

tus jm.). Hoolimata sisulisest kui ka stiililisest lialdusest ja ühekülgsusest tähendab 1917. aasta eesti lüürika uuestisündi just mainitud teoste kaudu. Vastates sõjaegsest hoolimatusest erutatud naudinguhimulise massi kalduvustele, haaras uus luule enne-olematus ulatuses laiemaid rahvakihte; aga see pakkus oma julguse, spontaansuse, pillava värvirikkuse ja kujukusega palju uudset ka nõudlikumale ning teadlikumale lugejale. Ühtlasi tekkis vastarind ja äge poleemika. Kirjandus pääses nii oma voo-
ruste kui pahedega jälle üle hulga aja rahva huvi keskusse.

Peab märkima, et kui siurulaste-lüürikute esinemist võib pidada oma laadis küpseks, siis ei saa seda kaugeltki ütelda kõikide kaasatulijate kohta, kes esinesid Siuru-rühma samanimelises albumeis, mida ilmus 1917—1919 kolm numbrit. Paiguti on neis, „Siuru“ albumid I—III mindud liialdusis grotesksuseni, mida raske on vabandada. Albumist „Siuru“ II (1918) alates tungib juurde uusi teemasid: reageeritakse ajanähtusile (Suits, „Kõik on kokku unenägu“, Semper, „Püha“), esitatakse linnaluulet (M. Under, „Hämar linn“), mis on mõlema luuleliigi õitseaja esimesiks tähiseiks. „Siuru“ viimane album (1919) näitab veelgi suuremat aja- ja linnaluule kasvu.

Sensuaalse joovastuse laine, nii julge, iseteadlik ja eneseuhke, kui see oligi, vaibus aga juba paari aastaga, veel enne kui ühing „Siuru“ a. 1919 lõpetas oma tegevuse. Aja erakordsed ja rutakad sündmused põhjustasid kirjanike meeolulodes järeks ja kiiresti arenevaid muudatusi. „Siuru“ oli toetunud revolutsiooni-aja isikuvabadusi hellitlevale maailmavaatele. Järgnev Saksa vägede okupatsioon (1918) piiras oma karmi survesüsteemiga kõiki avalikke rahvuskultuurilisi üritusi ja soodustas seega omaltki poolt siurulaste enesesepöörunud kitsalt-subjektiivset loomingut. Peagi saabusid aga veel erakordsemad ning nõudlikumad ajad. Saksa vägede lahkumisele 1918. a. hilissügisel järgnes kangelaslik Eesti Vabadussõda ja unistatud riiklik iseseisvus. Eesti ühiskond oli asetatud kiires korras ulatuslike eneseteostusprobleemide ette, millede lahendamine ei saanud olla juba kogemuste püüdumiste tõttu raskusteta. Pääle Vabadussõda kuhjus eriti järsu majandusliku tõusuga kaastuvaid pahesid: kultuuri-vaenulist karjerismi ja tõusiklust. Olude tõttu, aga suurelt osalt ka saksa ekspressionistliku luule mõjul hakkas eesti luule 1919. a. alates valdavalt kajastama sõjaaegseid ja -järgseid pahesid. Tekkis uus, nn. ajaluuale ajajärk (1919—1922), mida iseloomustab sõjakoleduste, ühiskondliku ebaõigluse, pimedade egoismi ja vaimse tooruse forsseeritud kujutus, kusjuures kahjuks unustatakse peagu täiesti omaaja ülesehitavad ning edasiviivad momendid. See on eesti luule ühekülgsemaid arengufaase, millele pidi paratamatult järgnema kriis. Radikaalsem kirjanikkond, kes oli koondunud ajakirjade „Murrang“ (1921) ja „Tarapita“ (1921—1922) ümber, kaotas peagi omavahelise kooskõla ning löögijõu. Laiema üldsuse huvi luule vastu kadus enam kui aastakümneks ja on alles viimaseil aastail jälle näidanud virgumise tunnuseid. Selleks on omajagu kaasa aidanud orbiitlased, noorem, 1900. a. paiku sündinud kirjanikupõlv, kes kümmekond aastat tagasi püstitas nõude,

Ajaluuale

et on aeg loobuda „Noor-Eesti“ algatatud romantismi, individuaalsismi ja estetismi-harrastusest kirjanduses, mida tuleks asendada asjalikkuse, eluläheduse ja ühiskondlikkusega. Uus suund sai uusrealismi nime. Selle eelkäijaks on proosa alal A. Kivikas, kes oma asunikuelu kujutava romaanitrioloogiaga (1921—1924) avas eesti kirjanduses enneolematu realistliku romaani võidukäigu. Enne kui uusrealismi pääseti teoreetiliselt propageerima, esinesid selles laadis oma päteostega veel A. H. Tammsaare („Tõde ja õigus“ I, 1926) ja M. Metsanurk („Punane tuul“, 1928). Luules on uusrealistliku suuna silmapaistvamaks esindajaks Juhan Sütiste (Joh. Schütz).

Paaril viimasel aastakümnel on eesti kirjandus näidanud tunduvat kasvu, sisulist mitmekesisustumist ja küpsemist, mis on olnud eriti silmapaistev eepika alal. Alles riikliku iseseisvuse olud on võimaldanud eesti kirjandusel kõigis tema põhiliikides ulatuslikumalt tõusta teiste kultuurrahvaste vaimse toodangu tasemele ja lisada sellele juurde tunnustatavamalt uut ning omapärast. Praeguse kirjanikkonna vanem generatsioon — nagu realistid Tammsaare, Metsanurk, Luts, Hindrey ja neile umbes 10-aastase vahemaaga järgnev „Siuru“ põlvkond — on andnud päämiselt just riikliku iseseisvuse päevil oma parima, rääkimata 1900 a. paiku sündinud nooremast kirjanikupõlvest (Sütiste, Adams, Hiir, Kivikas, Vallak, Mälk, Jürna, Jaik, Jakobson jt.), kelle looming kuulub juba täiel määral iseseisvusaega.

Viimaseil aastail võib tähele panna eesti kirjanduse silmapaistvat lähenemist rahvapärasele ja olustikulisele ainele, optimismi ja rahvusliku meelsuse kasvu, mida tõendab muuseas isamaalüürikagi elustumine peagu kõigi me iseseisvusaegsete lüürikute toodangus.

B. Luulekirjandus.

1. Marie Under (1883).

Eesti iseseisvusaegse lüürika suurandeks tuleb pidada Marie Underit, kelle jõuline elamus, erakordne väljenduslik individuaalsus ja intellektuaalne avarus on eesti moodsas luules kõige meelivaldavamaks nähtuseks.

Elulugu

M. Under sündis 27. (15.) III 1883. a. Tallinnas, kus ta isa Priidik, kes pärit Hiiu-Kärdlast, pidas abikooliõpetaja ametit. Perekonnas valitses olude mõjul saksik vaim ja saksa keelgi oli

kodukeeleks. Seetõttu sai Under hariduse kohalikus saksa tütarlastekoolis. Andeka lapsena oli ta lugemise selgeks õppinud juba 4-aastaselt ja peagi kujunes temast kirjandusesõber.

Eesti seltskonnaga tekkis Underil lähemaid kokkupuuteid pärast kooli lõpetamist, eriti aastail 1901—1902, millal ta töötas „Teataja“ talituses, puutudes sääil muuseas kokku ka Ed. Vildega. 1902. a. Under abiellus raamatupidaja K. Hackeriga, kellega ta koos siirdus Moskvasse, kust nad tulid Tallinna tagasi a. 1906 koos oma kahe tütreaga. Kirjanduskunstiliste huvide tõttu tihenes peagi läbikäimine eesti kirjanduse- ja kunsti-inimestega, kellelt noore luuletaja värsikatted leidsid hääskiitu.

Aktiivsemasse kirjanduslikku liikumisse sattus Under alles revolutsiooni-päevil, 1917. a. kevadel, millal ta lähemalt tutvus tolle aja noorkirjanike Fr. Tuglase, A. Adsoni, Joh. Semperi ja H. Visnapuuga. Samal aastal üheskoos asutatud kirjanduslik ühing „Siuru“ valis Underi oma esimeheks.

Siiptäele algab Underi pidev kirjanduslik looming, mille kestel tal on ilmunud luuletuskogud „Sonetid“ (1917), „Eelõitseng“ (1918), „Sinine puri“ (1918), „Verivalla“ (1920), „Pärisosa“ (1923), „Hääl varjust“ (1927), „Rõõm ühest ilusast päevast“ (1928), „Õnne varjutus“ (1929), „Lageda taeva all“ (1930) ja „Kivi südamele“ (1935).

Mehest lahutatud, M. Under elab Tallinnas vabakirjanikuna. Ta matkab Soomes, Saksamaal, Prantsusmaal, Itaalias, Hollandis, Tšehhoslovakkias. 1924. a. ta abiellub luuletaja A. Adsoniga, kellega koos asutavad endile Nõmmele kodu.

1932. a. valis Eesti Kirjanduse Selts Underi, tema kirjanduslikke teeneid arvestades, oma auliikmeks.

M. Underi ettevalmistusaeg on tänu tema loomupärasele Ülevaade loomingu- tagasihoidlikkusele oma teostega esinemises erakordselt pikk. Tema esimese luuletuse ilmunisest kuni esikteoseni „Sonetid“

Marie Under.

kulus 13 aastat. On arusaadav, et need üksikud luuletused, mis selle aja kestel Underilt ilmusid, et suutnud võita küllaldast tähelepanu, kuigi mõnd neist, nagu „Noor-Eesti“ albumis ilmunud kaunist „Emalaulu“ ja haaravalt jõulist ning onomatopoeetiliselt vahendeid suure kunstilise võimega sugestiivseks pildiks liitvat „Sügismaru“, võib pidada väljapaistvaiks saavutusteks.

„Sonetid“

Luuletaja kirjanikukuulsus algab „Sonettidega“ (1917), mille mõju oli otse sensatsiooniline. Kõiki üllatas selles kogus kõigepäält enneolematult julge sensualism, otse ekstaatiline joo- bumus armuelamustest. See sisulaadilt järsult uus armastusluule oli lisaks hoogsalt lüüriline ja pillavalt värvideküllane, mis siit- pääle on Underi luule üldisiks omadusiks. Erakordse nägelik- kuse ja suure tundeintensiivsusega esineb armastusluule kõrval või sellega ühenduses ka värsket kevade-, suve- ja sügisemeel- olulist looduslüürikat. Maastikuliselt on see küll piiratud õige kitsa alaga — aia- ja mereranna-vaadetega, millega liituvad ise- loomulike kohamotiividena „villad, terrassid, trepid, kumersil- lad“ ja kaunis ning naiselikult väga mugavaks tehtud elamu- interjäär. „Sonettide“ luule on rafineeritud, ilutsev, aga ühtlasi siiski haruldaselt vitaalne. Huvi on täiel määral keskendatud isiklikele elamustele, mille tõlgitsemise siirus ning julgus tun- dus arusaadavasti eriti oma-aja oludes irriteerivalt äärmuslik ja moraalikahjustav.

„Sonettide“ luule jätkab täiel määral Noor-Eesti esteetilis- t suunda, teda ümbritseb eredalt-saagaline õhkkond, millest on pä- rit kogu raamatu meie luules enneolematult tihe kujundirikkus. Looritud unistuslikust ja ülevast, leevendub luuletaja jõuliselt esileuhkava meelelisusegi teravus ja puhastub paiguti otse eba- maiseks. Ses mõttes evivad ulatuslikku tähendust värsid:

Nii nagu kuu, mis valgeid õisi heidab
Mu jalgele, nii hinges katab vist
Üks puhas pärg kõik tungi meeletut.

„Sonettide“ kitsalt piiratud lõõmleva idülliga ei saanud luu- letaja muidugi rahulduda, veel samas kogus ta ihaleb: „mind sõua siit“.

„Eelõitseng“

„Sonettide“ menu julgustas luuletajat värsipõimikuks ko- guma ka ta varasemaid luuletusi päälkirja all „Eelõitseng“ (1918). See kogu sisaldab, nagu eelminegi, luuletaja isikuga piiratud joo- bumuslikku armastus- ja looduslüürikat ning näitab, et luuletaja oma nn. eelõitsengu-ajalgi oli juba küllalt silmapaistev. Ühtlasi näeme sellest kogust, et luuletaja naiselik tundeskaala sisaldab

pääle enese ja armsama veel ühe olulise momendi — lapse. Eespool mainitud „Emalaul“ tõlgitseb ses kogus intiimse soojusega emaõnne ja -mõtisklusi oma last vaadeldes. See iseenesest eluliselt rikas lüüriline ainek on päris harukordne. Underi luules leiab see hiljemgi korduvat käsitlust.

Mis juba „Eelõitsengus“ Underi luule kõige põhilisema omadusena ilmneb, on selle haruldaselt rikas ning naiselikult konkreetne nägelikkus. Paiguti, nagu ühes varasemas luuletuses „Päikese loojaminek“, „Hümn hommikule“ (1918) jt., kohatame otse haruldaselt värvi- ja valgusküllaseid impressionistlikke sõnamaalinguid. „Sonettides“ see võime aina tiheneb. Erakordseks saavutuseks on siin sel alal eriti „Sinine terrass“.

„Eelõitsenguga“ samal aastal ilmunud „Sinine puri“ (1918) „Sinine puri“ jätkab värskust kaotamata endist suunda, aga ta annab ka uut, eriti tertsiinides kirjutatud tsüklis „Hämar linn“, milles on märgata ilmset autori huvi kaugenemist enese isikust. Siitpäle algabki Underi siirdumine ühiskondlike elamuste valdkonda. Kahes järgmises kogus „Verivalla“ (1920) ja „Pärisosa“ (1923) on ta juba kõigepäält sotsiaalne luuletaja, ajalaulik, kes kujutab sõdadest tingitud ühiskondliku viletsuse õudusi ja protesteerib

Luuletuse

Päev valla praevatab kui aardekast:
Oa jälle õnnisluusi alla last.

Ja olgu: see kõik on emme näht —
Shüid, tuskar, tule käi kui eksitätt!

Marie Under

Marie Underi käekirja näide.

ülekohtu vastu. Luule huvikeskuseks on nüüd maailma saatus.

Võrreldes „Sinise purjega“ on „Verivalla“ järsult süngema- „Verivalla“
meeleoluline. Kogu luuletuskogu varjutavad sõjakoleduste-, surma- ja viimsepäevamotiivid. Luuletaja tunneb siiski ummikust väljapääsu ja seda mitte ühiskondliku korra ümberkujundamises, vaid inimlikus tahtes s a a d a h ä ä k s. See võimaldab luuletus-
kogu lõpetada lootusega inimesoo ülestõusu.

„Verivalla“ luule on juba vormiltki eelmistest kogudest järsult erinev. Kui Underil oli seni esikohal sonett, tertsiin, oktaav (kaks viimast „Sinises purjes“), siis astub ta nüüd üle klassilise vormi piirastusest. „Verivalla“ värs kaotab oma endise nõtkuse ja kindluse, muutub pikaks, komistavaks, proosataoliseks. Ilmselt on tunda saksa ekspressionistide mõju, mis avaldub eriti paisutatud pateetilises stiilis, õuduste liialdustes, kramplikes žestides, katkendilistes lausetes.

Ka järgmine luuletuskogu „Pärisosa“ (1923) on ekspressionistlik, mis eeskätt avaldub suureulatuslike teemade käsitletluses (vt. luuletusi „Inimene“, „Jalutusel“ jt.). Võõrast elementi pole siin aga enam kuigi häirivalt ning luuletaja omapära pääseb kehtivusele paiguti suure jõulisuse ning tihedusega. Tähelepanu äratav ühtlasi kandvalt optimistlik häälestus. Värs tundub veel selleski kogus enamasti väsivalt pikk, aga siiski rütmikam, kõlalitem (sise- ja lõppriimid, alliteratsioon, assonants), kohati otse verivärskelt kujukas ning tabav.

„Pärisosa“

„Pärisosaga“ lõpeb Underi huvirikas õpi- ja katsetusaeg, millest ta väljub haruldaselt rikkana ja avarana. Siitpäele on luuletaja alati tugevalt individuaalne, sügava tundeintensiivsusega ja väga tabava ning ilmeka vormikäsitusega. Ta on avardunud üle eesti kirjanduse kitsaste piiride rahvusvahelise tähtsusega andeks.

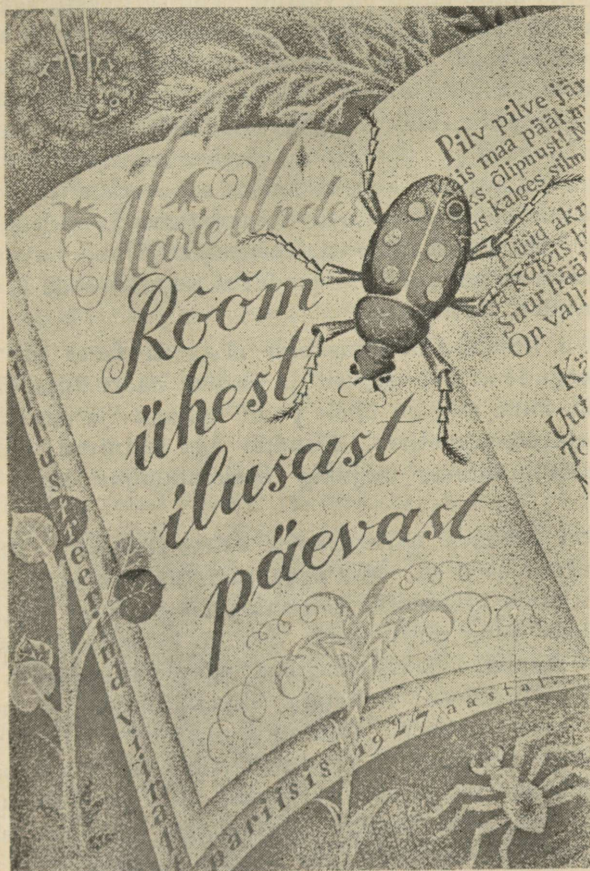
Underi loomingu kõrgaja esimene pool, mil ta siirdub jälle puhtisikulise luule valdkonda, kuulub aastaisse 1923—1928, mille kestel on valminud kaks põhimeeleolult vastandilist luuletuskogu „Hääl varjust“ (1927) ja „Rõõm ühest ilusast päevast“ (1928).

„Hääl
varjust“

„Hääl varjust“ tõlgitseb sügavat masendust, pingelist närvlikku rahutust, painavat ummikutunnet. Meie silmade ette kerib kõigepäält naturalistlikult ürgjõulises pildistikus räpane agul, vaestepatuste tänava viletsused, seek, kõikjal kummitav õudus ja vaev. „Kontvõõras“, aga võib-olla veel enam „Unetuma laulus“ saavutab painajalik pinget oma hariastme. Siin kujutatud neurasteeniku kehaline unetus tõuseb nagu sümboolseks — vaimseks unetuseks, mida põhjustavad ühiskondlikud ebakohad, kaasa-tundmine elusthüljatuile ja abituile, maailmavalu. Murede ja vaevade ummikust juhib välja ainus pääsetee — surm. Lohutuseks jääb vaid nõrk aimus teispoolse elu olemasolust.

„Hääl varjust“ on niisiis väga süнге, aga ühtlasi ehedalt tervikuline ning jõuline raamat, milles sisu ja stiili ühtsust võib pidada kõrgeimal määral õnnestunuks.

Luuletuskogu „Rõõm ühest ilusast päevast“ juhhib moto „Rõõm ühest Saalomoni Koguja raamatust: „Hää! päeval olgu sul hää meel...“ ilusast päevast“
 See on raamat täis värskeltpuhkevate kevadist meelerõõmu loodusest, lastest, lindudest. Võib seejuures ainult imestella lauliku

Ed. Viiralt'i joon.

Luuletuskogu „Rõõm ühest ilusast päevast“ kaas.

võimet ühtaegu eelmise luuletuskogu süngete elamuste kõrval nii täielikult anduda puhtale rõõmule. Reipa rõõmsameelsusega liitub puhuti kõige õnnelikumalt huumor, mis mõjub elustavalt eriti õhulises, pildirikkas legendis „Taevaminek“.

Maastikupildid, mida Under ses kogus annab, on endistega võrreldes tõsielulisemad, mitmekesisemad ning elavamad.

„Rõõm ühest ilusast päevast“ on vormilisestki küljest eelmise teosega samal tasemel.

„Õnne
varjutus“

Järgmises luuletuskogus siirdub Under täiel määral uuele alale — eepikasse. „Õnne varjutus“ (1929) on täies ulatuses ballaadide-kogu, mille ained on võetud peamiselt eesti, aga osalt ka baltisaksa folkloorist ja Piiblist. Need on traagilised, sünged ja paiguti võikad lood, mida ühendab inimsaatusi varjutav ebaõnn. Luuletaja võime ühte sulada primitiivse rahvaliku ainega, tema ülevoolav fantaasia, elav ning graatsiliselt liikuv rütm, draamaatiline hoogsus ja spontaanne, värske, rahvapärastelt lopsakas ning groteskne kujukus koos rikkaliku sõnavaraga on loonud esitatud kaheteistkümnest ballaadist kunstiteosed, milledele võime olla uhked. On õigusega konstateeritud, et „Õnne varjutusel“ on sama asendamatu koht eesti kirjanduses, nagu on seda Eino Leino „Helkalauludel“ Soomes.

„Lageda
taeva all“

1930. a. ilmunud luuletuskogu „Lageda taeva all“ tundub eelmiste kogude „Hääl varjust“ ja „Rõõm ühest ilusast päevast“ järelkajana, kuna siin on ühelt poolt haiguse- ja surma-, teiselt poolt ka elurõõmu-motiive. Puudub aga mainitud luuletuskogude meeoleoluühtsus, mõjukas keskendumine ning sisuline uudus.

„Kivi
südamelt“

Underi kümnes luuletuskogu „Kivi südamelt“ (1935) on jällegi kõrgsaavutuseks. Mis seda luuletuskogu eriti esile tõstab, on luuletaja kristaseks selgunud, filosoofilist laadi elu- ja enesevaatlused ning pihtimused. See on haruldaselt sisutihe ja mõtestatud raamat, kus välismaailma tagaplaanile jäädes avaldub kõigepäält paljuütlevalt luuletaja ellusuhtumine ja põhiliselt panteistlik maailmavaade. Luuletaja eneseteostust kannab siin tung vaimse uuestisünni ja enesepuhastuse järele. Vabanemine kõigest iganenust on joovastusallikaks. Siin on hulk luuletusi, mis võivad võistelda Underi parimatega endistest aegadest, mõtte- ja vormisüvenduselt neid koguni ületada, näit.: „Kõik tuultesse“, „Hingede päeval“, „Aher maastik“ jt. See luule, mida Under sellistes luuletustes pakub, on täisküps, paiguti küll sünged, mõrumaiguline või külm, aga alati rikastav ja väga avaraid perspektiive manav, kõige nõudlikumatki lugejat arvestav. „Päeva-laule“ I osa lõppstroofis ütleb luuletaja:

Õnn olla teel!

Muld meie eksisammudest ei võppu.

Ning nagu Elu võrdpilt eel:

Lai avarus, mil pole lõppu.

See Elu võrdpilt sobib ka Underi avara, kord õnnekalt, kord traagiliselt, aga alati täie andumusega ellu kiindunud ning tuiselt pulseeriva luule võrdkujuks.

Tagasi vaadates näeme, et Underi varasemas luules domineerivad üldteemadena loodus ja armastus, mis hiljemini küll taanduvad, aga jäävad kogu ulatuses ikkagi pääteemadeks. Loodusluule alal pakub Under kõigepäält dekoratiivseid, värvi- ja valgusküllaseid ning romantiliselt eredaid impressionistlikke maalinguid, mis aga järjest muutuvad tõsielulisemaks, mitmekesisemaks ning elavamaks, võttes tublisti juurde dramaatilist elementi. Armastusluule mahutavus ja varjundirikkus on niivõrd erakordne, et Underit võib õigusega pidada meie suurimaks armastuslaulikuks, kuigi see ala pole kvantitatiivselt esikohal. Underi tundeskaala ulatub sel alal kõiki vaheastmeid märkides nooruse tagasihoidmatust meeltelõõmast kõige hellemate ning hapramate unelmateni. Lisaks ei ole meil kedagi, kes sellise meelikõitva sügavusega oleks kujutanud sõprust, nagu Under luuletuses „Aknal“. Underil on veel eriline, haruldaselt vähe viljeldud ala — emalik-naiselik tundeluule lastest, mis algas juba varakult „Emalauluga“ ja mida kohtame hiljemini kõige veetlevamalt luuletustes „Lapsed“ („Sonetid“), „Päev“ („Sinine puri“), „Noorte laul“ („Pärisosa“) jm.

Alates luuletuskogust „Sinine puri“ esindab Under kõige mitmekesisemalt ning tähelepandavamalt meie linnaluulet, millise ala rajajaks eesti luules teda tuleb pidada. Underi luule on suutnud talle omase konkreetseusega linna välisilmel, elurütmi ja hinge eri aastaaegadel, valdavamalt aga talvel ja kevadel, edasi anda kõige plastilisemalt ja värskemalt.

Eriline ala Underi luules on veel haiglaste, neurootiliste elamuste kujutus, mis paiguti saavutab eriti kõrge, otse ületamatu kunstilise taseme.

Loomingu viimaseil aastail on Underi toodangus aina tihenenud filosoofilise tagapõhjaga, objektiivsed ning süvenenud elu- ja enesevaatlused ning -pihtimused, mis kõige pregnantsemalt esinevad kümnendas luuletuskogus „Kivi südamest“.

Märkigem lõppeks, et Under on leidnud pälvitud tähelepanu ka väljaspool Eesti piire. Tema luuletusi on korduvalt tõlgitud soome, läti, vene, saksa, rootsi, ungari, prantsuse, juudi ja eriti palju esperanto keelde.

Kokkuvõtlikku

2. Henrik Visnapuu (1890).

Elulugu

Siuru-põlve lüürikute esinduslikemaid kujusid ja moodsa kodumaaluule elustaja Henrik Visnapuu sündis 2. I 1890 (21. XII 1889) Valgamaal Leebiku vallas talutöölise pojana. Isa, kes paremaid elutingimusi otsides rändas koos perekonnaga sageli ühest töökohast teise, siirdus kolme aasta pärast metsavahiks Vana-Kongutasse, kus Visnapuu veetis oma lapsepõlve kuuenda

Henrik Visnapuu.

eluaastani. Ta noorusaastad möödusid hiljem väga mitmeis Lõuna-Tartumaa mõisakeskustes mõisatööliskonna laste keskel. Õppimist alustas Visnapuu Reola vallakoolis a. 1899, läbis hiljem vastavalt isa elukoha muutustele paljusid kooli. 1907. aastal õiendas Visnapuu Narva algkooliõpetaja kutseeksami, mille järel ta pidas kuni 1912. aastani algkooliõpetajaametit mitmes eri kohas, peatudes kõige kauem Kastre-Võnnu Peravalla algkoolis (1907—1910). Sellest ajast on pärit Visnapuu esimesed tähelepandavamad luuletuskatsed. 1912. a. asus Visnapuu Tartusse, kus ta andis eesti keele tunde M. Aidniku tütarlastekoolis ja õppis edasi Pedagoogilise Seltsi üldhariduslikel kursustel, milledest arenes välja õhtugümnaasium. Ühtlasi jätkab ta futuristlikus laadis kirjanduslikke katsetusi, andes koos R. Rohu jt. välja albumid „Moment“ (1913) ja „Roheline moment“ (1914), kus autorid püüavad teha opositsiooni Noor-Eesti vastu. Lõpetanud õhtugümnaasiumi kursuse 1915, õiendas Visnapuu järgmisel aastal eksternina küpsuseksami ja asus a. 1917 edasi õppima Tartu ülikooli ajaloo-keeleteaduskonda. Samal ajal algab Visnapuu intensiivne kirjanduslik looming. Võttes elavalt osa Siuru-rühma tegevusest, avaldab ta a. 1917 esikluuletuskogu „Amores“. 1921. aastal veedab Visnapuu pool aastat Venemaal, peatudes peamiselt Moskvast, kus ta tutvub vene nooremate luuletajatega,

teatri- ja kunstieluga. 1921. a. Visnapuu jätkas oma kirjandus-teaduslikke õpinguid kolme semestri kestel Berliini ülikoolis, mille järel ta elas Tartus elukutselise kirjanikuna. Ühtlasi oli Visnapuu aktiivselt tegev Eesti Kirjanike Liidu juhatuses, Kultuurkapitali Kirjanduse Sihtkapitali valitsuses jm. 1934. a. kutsutakse Visnapuu Tallinna Draamastuudio dramaturgiks ja järgmisel aastal kultuurnõunikuks Vabariigi Valitsuse juures töötava Propagandatalituse juurde. Tallinnas elades on Visnapuu oma ametitöö kõrval juhtinud säälse kirjanikkonna organiseerumist.

Visnapuu looming enne esikkgu ilmumist oli väga mitmesuunaline, rahutult otsisklev ja äärmustesse kalduv. See algas noor-eestilise ilutseva sümbolismiga, siirdus peagi katsetama naturalismi äärmustega, tegema opositsiooni just nooreestlastele ja propageerima futurismi. Päämiselt püsimatuse, pinnalisuse ja teravate sisemiste vastuolude tõttu ei äratanud luuletaja varasem looming, kuigi see sisaldas mitmeti uudset, silmapaistvat tähelepanu.

Seda üllatavamalt mõjus Visnapuu luuletuste esikkgu „Amores“ (1917), mille menu ei olnud mingil viisil vähem samal aastal ilmunud Underi „Sonettide“ omast. „Amores“ lõikas kõigepeält loorbereid liiga julge, paiguti otse jultunud sensuaalsusega. Aga sel luuletuskogul ei puudu ka oma püsivamad ning hinnatavamad voorused. See mõjub juba oma tervikulisusega, moodustades otsekui mingi värssromaani, mille pääteemaks on hinge ja ihu omavaheline heitlus (Fr. Tuglas). Visnapuu värss on siin tunnustavalt leidlik, vahelduv, spontaansusega haarav, rütmirikas ning värске. Selles avaldub suure jõulisusega luuletaja ande tugevus ning omapära. Kahjuks pääses ses kogus liiga esile künism.

„Amorese“ menu oli luuletajale virgutuseks. Järgmise kolme aasta kestel ilmus talt neli luuletuskogu „Jumalaga, Ene!“ (1918), „Talihari“ (1920), „Hõbedased kuljused“ (1920) ja „Käoorvik“ (1920). „Jumalaga, Ene!“ ja „Käoorvik“ sisaldavad nagu „Amoreski“ eeskätt armastusluulet, aga neis on juba hoidutud sensuaalse naturalismi küünilisist liialdusist. Rida luuletusi, nagu I, III, VI ja X kiri Ingile „Käoorvikust“, „Eokene eo-eo“ „Jumalaga, Enest!“ jt., õhkuvad tundesooja lüürikat, on oma rütmilt haruldaselt graatsilised ja meie luules otse enneolematult veetleva hääkõlaga. „Hõbedastes kuljustes“ aga seevastu pidutseb jälle robustne naturalism kõige äärmuslikumal kujul. On siiski märkimisväärne, et suurelt osalt see on ilmsesti enam läbi

Ülevaade
loomingust

„Amores“

„Jumalaga,
Ene!“
„Hõbedased
kuljused“
„Käoorvik“

tuntud ning mõtestatud kui „Amoreses“. „Hõbedaste kuljuste“ toorevõitu tagapõhjal tõstub seda enam esile haruldaselt kaunis legendiline nägemusluuletus „Jõuluöö“, mis kuulub eesti luule iganematu põhivara hulka.

„Talihari“

Kui kõik eespool käsitletud luuletuskogud piirduvad kitsalt-isiklike elamustega, siis „Taliharjas“ siirdub luuletaja huvi esmakordselt sellest väljaspoole — ajalule valdkonda. Sellesse kogusse on luuletaja koondanud ajavahemikust 1915—1919 kõik oma luuletused, mis on seotud sõja- ja revolutsioonija ning traagikaga. Visnapuu pole siiski „õudse aja“ kuigi sugestiivne sõnastaja, tema mänglevalt kergerütmiline ja liialdatult kõlaefekte taotlev värss (näit. luuletused „Sireli“, „Ärge tapke inimest!“) ei saavuta vajalikku kokkukõla aine sünguse ning õudusega. Mis „Taliharjas“ tähelepanu äratav, on otsene tagasipöördumine, kuigi esialgu väga piiratult, isamaaluule harrastusele, millist haru Noor-Eesti sünnist alates oli julgenud ja suutnud tõhusamalt edasi arendada ainult vanem kirjanikupõlv, eesotsas K. E. Söödiga. „Taliharjast“ leiame sel alal Visnapuu silmapaistvaima, koguni Eesti hümniks ettepanud „Kodumaa laulu“. Selle luuleliigiga liituvad sisult mälestusluuletused „Jääb inimene ikka, ikka meil veel velleks“ (J. Kuperjanovi mälestuseks) ja „Ole tervitet, tervitet!“.

Käsitletud ajajärgu loomingut iseloomustavad eriti intensiivsed vormilised otsingud. Juba „Rohelisest momendist“ alates avaldub silmapaistvalt luuletuste välise kuju mitmekesisus; näiteks paigutab Visnapuu luuletusi futuristide eeskujul graafilis-tesse figuuridesse, mis sarnanevad luuletuses kujutatavate asjadega (vt. „Vaarao tütar“ jt.). Ühtlasi on luuletaja eriti taotlenud sõnastuse musikaalsust. Ta on kirjutanud luuletusi, mis katsetavad elamust väljendada eeskätt glossolaaliatega („Kevade külas“ jt.), kasutanud ohtrasti onomatopöat, mitmesuguseid sõnaja häälikukordusi, koguni vahelduseks rakendanud rahvaluulelist skandeerimisvõtet („Sa midà minòta teed?“ — „Kümnes kiri Ingile“). Sellised taotlused esinevad kõige tulemuslikumalt veetlevais õrnsüdamlikes luuletustes, nagu eespool mainitud „Eokene eo-eo“, „Matsin mulda“ („Hõbedased kuljused“), „Näitsik ja päitsik“ (Jumalaga, Ene!“), mis esindavad omal alal meie luules parimat.

Käsitletud uuenduskatsed esinevad kõige tihedamalt luuletuskogus „Hõbedased kuljused“, mis, nagu luuletaja ise ütleb, „on inspireerit kõige kaugemale minevalt musikaalsest ja arhitektoonilisest printsiipest“.

„Ränikivi“ (1925) võiks alata Visnapuu luuleloomingu „Ränikivi, teist ajajärku, mida kõige olulisemalt iseloomustab isamaaluule (uue nimega k o d u m a a l u u l e) harrastus ja kaldumus eepikasse. Kodumaa tunnetamise püüd on seotud esialgu kibedustundega, kuna ta puudutab eeskätt negatiivsemaid nähtusi, muutub hiljemini aga järsult optimistlikumaks, rahvuslike väärtuste otsimiseks ning hindamiseks.

lgaveeti sulle astud olla kurb,
olla rõõmusest hull,
olla hell, olla karm.

Võlund tunnil sel meeled sinu armu
jälle sõida mul
Tulikal, tulikal sulle!

Henrik Visnapuu

Henrik Visnapuu käekirja näide.

„Ränikivi“ parimaks luuletuseks on autobiograafiline poem „Üits ränikivi“ — karge nägemus keset Berliini suurlinnaelu „õhetavat tulekahju puna“ noorpõlve elamustest kodumaal, millega luuletajat seob tugev ühtekuuluvustunne. „Üits ränikivi“ kõrval on tähelepanavam „Tartu oktoober“, kus esitatakse nägemusi neljast pöördelisest oktoobrist Eesti iseseisvuse saamisloos (1905, 1915, 1917, 1918).

Kodumaale pühendatud luuletuskogust „Maarjamaa laulud“ leiame eeskätt kodumaa julgeoleku, töö tähtsuse ja esiisade vere mõju motiive, eriti väljapaistvalt aga sügava kiindumuse tõlgitust kodumaa loodusesse, mis avaldub selgunud tundekülluse ning omapärase sooja lihtsusega. „Maarjamaa laulud“

Õigusega ütleb Visnapuu lõpluuletuses „Maarjamaa laulud“ III:

Su järvikud ja vaarad, metsaniit,
neist tuleb tuge minu südamele.

Vormilt on käsiteldud luuletuskogus seniseid traditsioone arvestades uudne eriti isamaaluule vabavärss, mille vahelduvus,

aga küllalt tähelepandavalt ka sisuline pingelisus mõjuvad soodsalt.

„Puuslikud“
„Tuule sõel“

Ka järgnevais luuletuskogudes „Puuslikud“ (1929) ja „Tuule sõel“ (1931) kuuluvad samuti tähelepandavamad saavutused kodukohaga lähedalt seotud intiimse loodus- ja mälestusluule alale. Üldiselt aga tähendavad need kogud Visnapuu loomingu mõõna-aega, mille põhjaks on ummikuliselt pessimistlik tunnetus, et kõik need, keda seni hardumusega teenitud, nagu armastus ja loodus, on osutunud tühiseiks ebajumalaiks, petlikeks puuslikeks.

„Päike ja
jõgi“

Luuletuskogus „Päike ja jõgi“ (1932) pakub luuletaja jälle oma pärisosa — puhast lüürikat. Avalauluks on ülevameeleoluline, haaravast vaimustusest kantud pühendusluuletus „Hakkame kinni päikesest“ (ÜENÜ-le). Siin väljendatud optimismist on kantud kogu luuletuskogu. Kuna „Tuule sõel“ vaatamata tas valitsevale pessimismile lõpeb optimistlikult, pole see just üllatuseks. Loodus on värskenданud poeedi südant, hajutanud pessimismi ja pannud jälle värskest laulma enesest. See on omapäraselt lihtne, pehmekõlaline ning soe looduse luule, mis siin valdavamalt saavutab uusi võite. Kõige uudsem on „Kalalaulude“ sari, kuhu kuuluvad luuletused, nagu „Viidikas“, „Särg“, „Puruvanake“, „Vigiseja“ jt.

Päämiselt oma seni avaldatud kodu- ja isamaaluule koondas Visnapuu valikkogusse „Üle kodumäe“ (1935), lisades juurde rea uusi eesti rahvusprogrammi tõlgitsevaid luuletusi.

„Põhja-
valgus“

Visnapuu seni viimane ning XI kogu luuletusi „Põhja-
valgus“ (1939) näitab veelgi ilmekamalt, et luuletaja on välja jõudnud madalseisust. Senises loomingus väljendunud kaks eri suunda — ühelt poolt lihtsa ning südamliku lüürika, teiselt poolt tiheda mõtteluule taotlus, mis seni enamasti uppus vormilisse raskepärasesse — on siin jõudnud valdavamas ulatuses silmapaistvalt küpsede saavutusteni.

Mis „Põhja-
valguses“ väärrib erilist hindamist, on selle eepiline osa. Ammugi juba näidanud erakordseid võimeid legendiainelises luules, annab Visnapuu siin oma parima sumedalt helisevas legendis „Laul lumest“. Kui sellele lisandada veel vähem musikaalne, aga keeleliselt värskem legendilähedane ballaad „Sulase poja sünd“ ja „Vilbus“, siis näeme, et Visnapuu on suutnud meile pakkuda rea saavutusi, kus luuletaja seni enamasti küpsemata eepikaharrastus on kristalliseerunud ehedalt individuaalseks ning tervikuliseks. Selle eepika omapäraks on, et ta looritub mingisse pehmesse, sooja ning hämarvalgesse

lüürikasse, mis on meeldivas kooskõlas legendi ainega. Nagu Under ballaadis, nii on Visnapuu just legendis esmajärguline.

Visnapuu on teataval määral juba oma loomingu algusest pääle eesti luule kõige silmapaistvamaid riimiuendajaid. Futuristide mõjul ta hakkas kasutama kõigepäält nn. assonantsriime (riimid, mis rajanevad vokaalide samakõlale, kusjuures konsonandid erinevad), nagu: salgun: annud, ekstaasin: paadid. Hiljemini, oma loomingu teisel ajajärgul, on Visnapuu avaldanud kirjutusi riimi üle (vt. näit. „Looming“ nr. 3, 1932), kus ta on propagerinud muuseas tavaliste irdriimide kõrval veel nn. konsonantriime, nagu: kupli: kopli, märk: mürk, räti: roti jt., mis ta viimaseaegses loomingu esinevad. Sellised luuletused on toonud eesti luulesse avaramaid ning uudsemaid riimimisvõimalusi, aga soodustanud ka liiga puuduliku samakõlaga, defektiivsete riimide kasutamist.

Tagasi vaadates näeme, et kõige viljakamaks pääteemaks Visnapuu loomingu on olnud kogu selle ulatuses loodus. Selle kõrval on veel pääteemaks varasemas loomingu armastus, hilisemas kodumaa. Luule kõrvalharudest on muu hulgas märkimisväärsem juhuluule, mis, tänu luuletaja alati aktiivsele kaasaelamisele ajaga, ulatub sageli tunduvalt sügavamale pidulike puhkude põgusaist meeleoluavaldusist.

Visnapuu on tugeva realistliku kallakuga luuletaja, kelle loomingu suur spontaanne jõud, liitudes vormikäsitsemise osavusega, on rikastanud eesti luulet kõige esmajärgulisema pärandiga ning väljapaistvalt kaasa aidanud eesti moodsa luule palje kujunemises.

Väliskirjandusest on Visnapuu kõige enam mõjusid vastu võtnud Venest (I. Severjanin'ilt jt.) ja teda ennastki on kõige enam tõlgitud just vene kirjandusse. 1921. a. ilmus tema esikogu „Amores“ tervikuna I. Severjanini venekeelses tõlkes. Üksikuid Visnapuu luuletusi on tõlgitud aga ka paljudesse teistesse keeltesse.

Johannes Semper (1892).

Joh. Semper on väga mitmekülgsede annetega kirjanik, kes tegutsenud luuletajana, esseistina, novellistina, romanistina ja reisikirjelduste autorina. Ta sündis 22. (10.) III 1892 Paistu kihelkonnas Tuhalaane vallas Pahuvere rahvakooli õpetaja pojana. Gümnaasiumihariduse sai Semper Pärnus, kus ta muide õppis

Kokku-
võtlikku

Elulugu

koos Joh. Barbarusega, võttis osa põrandaalusest poliitilisest tegevusest, huvitus sotsialismist ja vene sümbolistlikest autoreist (Brjussov, Blok, Balmont). Oma õpinguid jätkas Semper Peterburi ülikoolis (1910—1914) keele, kirjanduse ja filosoofia alal. Kirjanduslikku loomingut algas Semper gümnaasiastipõlves. 1911. aastast päälle avaldab ta esimesi luuletusi „Noor-Eesti“ ajakirjas ja albumeis. 1915. a. läks Semper, tundes huvi reaalteaduste vastu, üle Moskvasse evakueeritud Riia polütehnikumi. Aga juba järgmisel aastal ta mobiliseeriti sõjaväkke. 1917. a. lõpetas

Johannes Semper.

ta Moskva sõjakooli lipnikuna. Veel samal aastal võttis ta juba juhtivalt osa Eesti I jalaväepolgu ohvitserina, Eesti sõjaväelaste ülemkomitee abiesimehena ja ajakirja „Eesti Sõjamees“ toimetajana Eesti sõjavägede kujundamistööst. Samal ajal oli ta ühtlasi aktiivne „Siuru“ rühma liige. 1919 valiti ta sotsiaalrevolutsionäärina Eesti Asutava Kogu liikmeks. 1921—1925. a. töötas Semper Berliini ülikoolis kirjanduse, filosoofia, esteetika ja võrdleva rahvateaduse alal. 1928. aastal lõpetas ta Tartu ülikooli magistrina eesti ja üldises kirjanduses. 1930. aastast päälle on Semper ajakirja „Looming“ toimetaja. Ta on tegutsenud aktiivselt ka üle-

maalises PEN-klubi organisatsioonis ja väga palju reisinud.

„Pierrot“

Juba Semperi luuletuste esikkogus „Pierrot“ (1917) avaldub silmapaistvalt ta luule põhilaad, mille tunnuseks on, et see oluliselt toetub luuletaja paindlikule intellektile ja eruditsioonile. Noor-eestilise estetismi-kooli pooldajana on luuletaja oma esikkogus elukaugem kui kaasaegsed Under ja Visnapuu. Ta meelolude maailm on romantiliselt habras, unistuslik, hääbu. Ja kui ta siurulasena käsitleb ajakohaseid meelamaid aineid, jääb ta ikkagi võrdlemisi diskreetseks, vähesed kalduvused pikantsusse välja arvatud. Just see teatava diskreetseuse veetlus, mis meeldi-

valt seltsib vaimukusega, võimaldab Semperi luule nauditavust ka siis, kui ta paiguti muutub väljenduses liiga subjektiivseks ning abstraktseks. Pääteemadeks on „Pierrot's“, nagu järgmiseski kogus „Jäljed liival“ (1920) armastus ja loodus. Uudse alana liisandub viimasesse siiski ka ühiskondlikke meelolusid ajaluule näol. Eelmise koguga võrreldes on „Jäljed liival“ kõigepäält astme võrra soojem ning lüürilisem. Aga ta on elulisemgi, eriti luuletuskogu viimases, sõjaaegset õudust ning rahutust kajastavas sarjas „Aja lingudes“.

„Jäljed
liival“

Isiklik elamuslüürika on jäänud juba hoopis tagaplaanile järgmises luuletuskogus „Maa- ja mereveersed rütmid“ (1922). See on kõigepäält kogu ajalaule, mille terav ots on sihitud oma-aja vaimulageda tõusikluse vastu. Luuletaja kuulutab siin uut, eetilisemat inimest ja ühiskonda, nõuab kehakultuuri harrastuse kõrval ka vaimukultuuri. Kuid hoolimata sellest, et mõtteline külg on muutunud teravamaks ning ilmekamaks, värss suurelt osalt väga tihedaks ning pingeliseks (vt. luuletust „Rahutus“ jt.), mõjub luuletuskogu üldiselt veelgi mõistuslikumalt ning külmemalt kui esikkogu. Selles on süüdi eeskätt väljenduslik abstraktsus ja raskepärusus, mis on väsitav eriti pikis luuletusis. Haara- vaimaks võiks pidada luuletust „Ääsi kuman“, samuti sunnib oma avarusega kaasa elama „Ood olevalle“. Vaadates üle elu pisipahe-dest, annab luuletaja siin vaimustatud tunnustuse elurõõmule ja kogu maailmale ta „müriaade planeete ja tähtedega“. See on eel- tähiseks elurõõmu sissemurdmisele järgmistes luuletuskogudes „Viis meelt“ (1926) ja „Päike rentslis“ (1930). Luuletaja eelistab, nüüd ajule südant, ihaleb „Viis meelt kõik lahti lüüa, ning haista elu, kombata ja näha, kuulda, süüa!“ („Autobiograafia“). Üht- lasi kuulutab ta lõppu mehaanilisele kultuurile („Veduri enese- tapp“). Luuletaja läheneb loodusele, kasutab kodumaisi motiive, muutub värskemaks ja uudsemaks. Ideeliselt on Semperi luule meie kõige erksamaid. Tema tunnetusjanu on meil kõige era- kordsemaid, millest on tingitud muuseas ka ta suur rännuiha, mis eriti kõne all olevas luuletuskogus avaldub luuletuses „Sadamast“. Tundmuslikku elementi on hoopis rohkem, aga see toetub ka nüüd tunduval määral mõistuslikele kaalutusile. Luuletuskogus „Päike rentslis“ koduneb tundmuslik külg veelgi enam, ühtlasi sugeneb juurde lihtsust, selgust ning mõttelist kaalukust. Koge- musrikkusega avardatud mõttetihedust leiame eriti avalaulus „Põiki üle põllu“ ja luuletuses „Ligimene“. Elulise ja loodus- liku eelistamine ja imetelu, elu mõtestuse otsing, vaimsele ise- seisvusele virgutamine — need on selle luuletuskogu kandvai-

„Maa- ja
mereveersed
rütmid“

„Viis meelt“
„Päike
rentslis“

maiks ning meeldivaimaiks omadusiks. Lõppluuletuses „Koputus“ ütleb luuletaja:

Tean, raske senist mõttesängi jätta,
kui see on soe ja juba sisse magat.

„Tuuleratas“

Kuues luuletuskogu „Tuuleratas“ (1936) läheneb veelgi enam kodumaisele, reageerib erksamalt ajanähtustele üldse ning muutub ühtlasi tundesoojemaks. Uudne juba ainevalikultki on siin kõigepäält koduluule („Kohtamine“, „Kojutulek“), mis ühtlasi tõstub esile ka oma südamlikkuselt. Detailide märkimiselt on Semper siiski asjalikum oma moodsamaistki eelkäijaist. Luuletuses „Rahutuul päevil“ on siirdunud koduluulest veelgi samm edasi kodu- ehk isamaaluule valdkonda.

„Tuuleratas“ sisaldab rohkesti rahutuid ning satiirilisi, demokraatlikust vaimust kantud ajalaule, mis oma ehtsuselt on meil kõige esmajärgulisemad. Ka oma eriharrastuse alal, rännuluules, pakub Semper „Tuulerattas“ oma parima. Kui ta varem on andnud sel alal eeskätt impressionistlikke momentülevõtteid, siis süveneb ta nüüd ürgsemate elamuste tõlgitsemise suunas. Ta on kujunenud väga ehtsaks, spontaanseks, õnnestavalt avaraks. Mainigem luuletusi „Ood“ rännule“, „Ekvaatori all“, „Merel“. Eriti hääd on kaks viimast.

Kokku-
võtlikku

Aja- ja rännuluule ning filosoofilist laadi mõtiskelud on Semperi lüürika iseloomulikemaks ning väärtuslikemaks osaks, millega liitub enam traditsioonipärane loodus- ja armastuslüürika. Linnaluule alal, mis väljapaistvamalt esineb eriti kogus „Viis meelt“, on Semper meie moodsamas luules Underi kõrval tähelepandavaim. Nagu nägime, ei puudu tal hinnatavad saavutused kodu- ja kodumaaluulegi alal.

Tänapäeval näeme, et Semperi luule on sisult silmapaistvalt avardunud ning süvenenud. See sisaldab paiguti sügavpsühholoogilisi valgusehteid inimhinge ja haarab kõigepäält oma erakordse tunnetusliku erksuse ning tabavusega. Eriti tugev on aga Semperi luule vormiline külg; ta värsistamisvõimel on sageli otse virtuooslikud, milline omadus on tast muuseas teinud meie ühe kõige viljakama ning andekama luuletõlkija, kelle kaudu eesti luule on otsesesse kontakti astunud rea rahvusvaheliste surustega, nagu ameerika luuletaja Walt Whitman, belgia-prantsuse luuletaja Émil Verhaeren jpt.

Kui Semperi luule, eriti selle varasemas osas, ei ole pääsenud alati küllalt mõjule, siis on süüdi selle liiga valdav intellektuaalsus, sõnastuse abstraktsus ning keerukus, hiljemini kirjel-

duste liigne detailsus, mis paiguti areneb kuivaks esemete ja nähtuste loeteluks. Neist puudusist on luuletaja eriti oma kahes viimases luuletuskogus silmapaistvalt vabanenud. Uusi võite töötab asjaolu, et ta võtab kaasaegse luuletaja missiooni kohustuslikumalt kui mõnigi teine.

Ka Semperi loomingu eepilises osas leiame talle omaseid psühholoogilisi ja ideelisi väärtusi, kuid tunduvalt vähema ilmekuse ning tihedusega. Ta novellikogud „Hiina kett“ (1918), „Sillatalad“ (1927) ja „Ellinor“ (1927) evivad küll hoolitsetult stiliseeritud keelt, kauneid kirjeldusi, teravat ühiskonnakriitikat ja vaimukust, ei saavuta aga küllaldast meeleolutihedust või sündmustikulist haaravust. Puudub kompositsiooniline koondumine ja tervikulisus. Tähelepanavam on aga romaan „Armukadedus“ (1934), mis kujutab kahe inimese armukadedusest tingitud traagilist armastuslugu. Esikohal on teaduslikku laadi rangelt asjalik ning pidevalt arenev psühholoogiline analüüs, mis on meil oma laadis esmakordne. Sellele uudusele lisandub kompositsiooniline keskendumine ja lihtne, kuid viimisteldult varjundirikas keel. Tegelaskujud aga, hoolimata sellest et nad evivad ilmselti tõsielulisi eeskujusid, jäävad kahvatuks.

Oma väga sisukad esseed ja kirjanduskriitilised teosed on Semper koondanud kogudesse „Näokatted“ (1919), „Meie kirjanduse teed“ (1927), „Prantsuse vaim“ (1934) jt. Meie väheses esseekirjanduses on need esikohal oma tabava, vaimuka, puhtteaduslikultki pädeva analüüsi- ja suure eruditsioonivõimega.

Oma rohkeid reisikirjeldusi on Semper avaldanud eri raamatutena „Ristirästi läbi Euroopa“ (1935) ja „Lõuna Risti all“ (1937).

Novell ja
romaan

„Armukadedus“

Kriitika

Reisikirjeldus

4. Johannes Barbarus (1890).

Meie kõige opositsioonimeelsemaid luuletajaid Johannes Barbarus, kodanikunimega Johannes Vares, sündis 12. I 1890 (31. XII 1889) Viljandi maakonnas Heimtali vallas taluri pojana. Lõpetanud koos Semperiga 1910. a. kevadel Pärnu gümnaasiumi, kus neil oli rohkesti ühiseid huve ning harrastusi, ta astub samal aastal Kiievi ülikooli arstiteaduskonda, mille lõpetab a. 1914 tegeliku arstina. On siis sõjaväearstiks Venes, hiljem Eesti Vabadussõjas. Praktiseerib närvi- ja sisehaiguste eriarstina Pärnus.

Elulugu

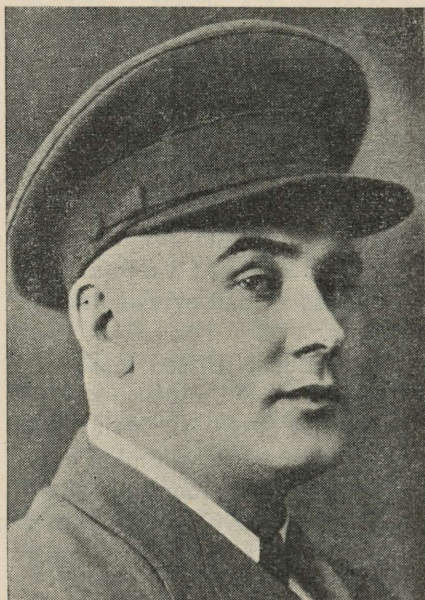
On reisinud Prantsusmaal, Nõukogude Venemaal jm.

„Fata
morgana“

Kirjanduslikku tegevust algas Barbarus „Noor-Eesti“ ajakirjas 1910. Luuletuste esikkogu „Fata-morgana“ (1918) seab teadlikult vastu tugevaid ürgvaistulisi elamusi linlikele kultuuripeenustele ja liigsele tsivilisatsioonikoormale. See on väga meelas, jõuline ja jõhker, nii elu päeva- kui ka ööpooli sisaldav luule, mis oma olemuselt on kantud elurõõmest ning mehisusest. Põhiliiste motiividena domineerib ühelt poolt kujuteldud ürgmaailm hiiglaslike kolosside, fantastiliste loomade, maastiku ja loomterve

„Inimene
ja sfinks“

„Katastroo-
roofid“

Johannes Barbarus.

inimesega, teiselt poolt nägemused suurlinna hävitavaist ahvatlusist. Sama motiivistik, kuid juba oleviku-perspektiivis on iseloomulik ka järgmistes luuletuskogudes „Inimene ja sfinks“ (1919) ja „Katastroofofid“ (1920). Esimene neist liialdab eriti jõhkralt-naturalistliku sensuaalsusega, aga pakub ühtlasi ulatuslikumalt esimese luuletuskoguna õudu kajastavat a j a l u u l e t, teine pühendub juba täiel määral sõjaga kaasaskäiva viletsuse, pahede ja õuduste kujutamisele.

Käsiteldud luuletuskogude kõige tunduvamaks puuduseks on nende kaugele üle loomalikkuse piiri ulatuv meeolude paisutus ja

rohke vormilinegi liigliha. Selle luule keel tundub sageli liiga toorevõitu ning vigane, stiil paigutise plastilisuse ning kujukuse kõrval katkendiline, kohmakas, üle koormatud. Kunstiliselt teistest paremini õnnestunud on „Inimene ja sfinks“.

„Kolmnurk“

1922. a. ilmunud „Kolmnurgas“ esitab Barbarus valiku luuletusi eespool käsiteldud kolmest kogust.

„Vahekor-
rad“

Järgmises luuletuskogus „Vahekorrad“ (1922) on tunda Barbaruse luule seni liiga egotsentrilise maailma avardamist. Rikastumist ja mitmekesisustumist on märgata nii sisult kui vormilt. Ometi liitub seegi kogu veel küllalt tihedalt eelmistega. Pääteemaks on luuletaja suhtumine iseendasse ja kehtivasse ühis-

konnakorda. Barbaruse kalduvus eitada ja kritiseerida on selles kogus arenenud eriti teravaks.

Luuletuskoguga „Geomeetiline inimene“ (1924) algab Barbaruse loomingu teine periood, mida kõige silmapaistvamalt iseloomustab katse kasutada eestigi luules prantsuse uuemate kunstivoolude — kubismi ja konstruktivismi põhimõtteid. Luuletusi on nii siisult kui vormilt püütud sulgeda geomeetrilisse süsteemi, millele osutavad juba päälkirjad „Paralleelne“, „Horisontaalne“, „Vertikaalne“ jt. See luuletuskogu ongi mitmeti huvipakkuv eeskätt vormiliselt uuduselt.

Siit pääle areneb Barbaruse luule ainealade mitmekesisustumise, osalt ka sisulise süvenemise teed, kusjuures uus vorm hakkab saavutama järjest orgaanilisemat kooskõla sisuga. Viljaka luuletajana ta on avaldanud rea luuletuskogusid „Multiplitseerit inimene“ (1927), „Maailm on lahti“ (1932), „E. V-r.“ (1932), „Tulipunkt“ (1934), „Memento“ (Kaks mälestuspoeemi, 1936), „Kalad kuival“ (1937).

Teised
luuletus-
kogud

Neis kogudes on luuletaja pakkunud hää kõrval küll ka halba. Ta on oma laadis sageli väga ehtne ning tabab, aga ei ole vaba eespool mainitud keelelis-stiililistest komistustest. Eriti edasiviiv on olnud ta loomingu teisel ajajärgul suurema asjalikkuse taotlus, mis tulemuslikemalt avaldub tsüklis „Ateljee“, „Maailm on lahti“, südamlikes mälestuspoeemides jt.

Luuletaja ise on aja jooksul õppinud nägema mõndagi uut. Ta on sotsiaalse luuletajana küll alati eeskätt kritiseeriv ja võitlejana liiga ühekülgsest terav, aga selle kõrval ta on hakanud juba kinnistama ümbritseva tõsielu ülesehitavaidki momente ja avaldanud oma vaimustustki (Näit. luuletus „Valmiv rannahotell“ kogust „Kalad kuival“).

Barbaruse luule parimikku iseloomustab vitaalne aktiivsus, mehisus ja elujaatus, hoolimata kõigest kibedusest ja pessimismist. Lisaks väärib luuletaja tähelepanu uute võimaluste näitajana moodsa luule vormilise külje edendamises.

Kokkuvõte

5. August Alle (1890).

August Alle, meie parim epigrammikirjanik, väga siiras ja lõõvalt kritiseeriv lüürik, sündis 31. (19.) VIII 1890 Viljandis, kus ta isa oli ehitusettevõtjaks. On elanud Venemaal apteegiteenistuses, Poolas koduõpetajana, õppinud Saraatovi ülikoolis arstiteadust. 1918. a. tuli Alle tagasi kodumaale, kus ta võttis osa

Elulugu

„Siuru“ rühma tegevusest. Hiljem on ta silmapaistva aktiivsusega esinenud ajakirjas „Odamees“, „Ilo“ ja „Tarapita“ ning osa võtnud Eesti Kirjanike Liidu ja kunstühing „Pallase“ tegevusest. On lõpetanud Tartu ülikooli õigusteaduskonna.

„Üksinduse saartele“

August Alle.

Alle esikogu „Üksinduse saartele“ (1918) näitab, et luuletajal on kaks erisummalist huvipiirkonda: ühelt poolt ta esitab romantilis-sümbolistlikke pilte antiikaja, gootika ja renessansi motiividel, loob ja elustab vanu müüte ja legende, teiselt poolt tunneb ilmset huvi olevikuküsimuste tõsielulise valgustamise vastu. Esimesest liigist, mis luuletuskogus domineerib, on hinnitavamateks saavutusteks sügavasti läbituntud melanhoolne „Hamleti vari“ ja südamlük, klassilise lihtsuse ning selgusega võitev „Legend“, mis nende omaduste tõttu on pääsenud meie koolilugemike põhivara hulka; teisest liigist on silmapaistvaim, koolilugemike kaudu samuti üldtuttavaks

saanud realistlik, aga tõhusalt meelolukas „Eesti pastoraal“. Luuletuskogu lõpeb sapiste epigrammidega.

„Carmina barbata“

Kui „Üksinduse saartele“ lõpupoolel võib paiguti tähele panna ilmset kaldumist naturalismi, siis pääseb see järgmises luuletuskogus „Carmina barbata“ (1921) juba täielikult esikohale. See peamiselt ühiskonna ebakohti, sõda ja revolutsiooni kujutav ajalaulude kogu on kirjutatud suure värskuse ja hoogsusega. Vihaane paatos, terav pildistik, rabav ning tihe liiglihata vabavärsiline sõnastus on ses kogus liitunud ühtsaks tervikuks, mis on orgaanilises seoses käsiteldava toorevõitu ainega. Luuletaja on siin haruldaselt julge, siiras ja ehtne, ta on üle kasvanud igasuguseist võõrmõjudest ja maneerist ning jõudnud sügavasti individuaalse eneseteostuseni.

Luuletaja ründab tõsisiklust, karjerismi, egogeeniust põde-

vaid poeete jm., aga ta ei hellita ka iseend, vaid põletab ka omi liigromantilisi noorusunelmaid „eneseiroonia põrgukiviga“. Üle-meelikuseni sarkastilised ning löövad on eriti ka kogu 15 epi-grammi, millel meie luules pole olnud seni väärilisi võistlejaid. Kokkuvõttes esindab „Carmina barbata“ kogu ulatuses meie aja-laulude parimikku.

Alles üheksa aasta pärast ilmus Allelt uus luuletuskogu „Ummiklained“ (1930), mis luuletajale omase siirusega tõlgitseb ta ummikulist enesetunnet. Siin valitsevad sisemise kriisi mee-olud, tühjuse- ja lohutamatusetunne. Värsside löögijõud on ka-hanenud, puhtlühürilinegi mõjukus tuhmunud. Viimases vär-sikogus „Karmid rütmid“ (1934) tüürib luuletaja jälle vabamaile vetele. Siin on õnnestunud napolisõnalisi nukraid loodusmeeleolu-sid („Pühajärvele“ jt.), mis oma laadilt on lähedased Alle vara-semale luulele, samuti „Carmina barbata“ uljast protestimeeleolu. Luuletaja sihhib oma pilke optantide äritsemislusti, baretiparaadi jt. ajanähtuste vastu, ei saavuta aga ulatuslikumalt endist jõudu, hoogu ega meeoleoluühtsust. Mõneski suhtes on tal aga pakkuda uut ning värsket.

Lõpuks märkigem, et Alle on esimene, kes meil katsetas moodsa poeemi žanriga autobiograafilises värsssteoses „Laul klei-dist helesinisest ja roosast seelikust“ (1925). Päämislt oma kaas-aegsest kirjandusest ja kirjanikest on Alle avaldanud rea jälje-tone, mis on ilmunud ka eri kogus „Lilla elevant“ (1925). Alle julge satiir on siingi tabav, väljendus hoogne ja lopsakas. Mõ-nelgi puhul on neis suhtumine käsiteldavale ainele siiski liiga kitsas ning ühekülgne — seega ka ülekohtune.

„Ummik-lained“

„Karmid rütmid“

6. Jaan Kärner (1891).

Nagu Barbarus ja Alle, on ka Jaan Kärner eeskätt oposi-tioonimeeleolust kantud ajalaulik, oma parima saavutab ta aga loodusmeeleolude kujutamise-ga, milles talle eriomane elegeiline lürism pääseb kõige puhtamalt ning täiuslikumalt mõjule.

Jaan Kärner sündis 27. (15.) V 1891. a. Kirepi vallas Rõngu kihelkonnas Tartumaal väiketaluniku pojana. Hariduse sai ta Uderna ministeeriumikoolis, mille ta lõpetas 1906. Hiljemini on ta lühemat aega edasiõppimist jätkanud Moskvas Šanjavski nime-lise eraülikooli ajaloo-osakonnas.

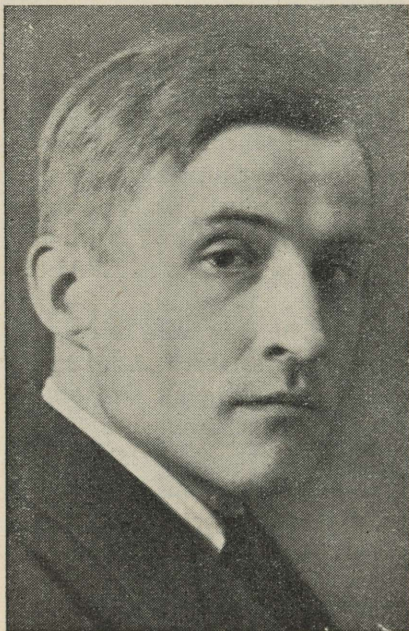
Esimesi luuletuskatseid avaldas Kärner 1908. aastast alates ajalehtedes. On tegutsenud korduvalt ajakirjanikuna „Viru-

Elulugu

lase“, „Tallinna Kaja“, „Sakala“ jt. toimetustes. 1917. a. võttis Kärner sotsiaalrevolutsionäärina juhtivalt osa parteipoliitilisest tegevusest ja valiti hiljem Asutava Kogu liikmeks. 1920. a. alates on ta elanud vabakirjanikuna Tartus ja Elvas. 1927.—1929. a. oli Kärner ajakirja „Loomingu“ toimetaja.

Lüürika

Kahes esimeses luuletuskogus „Tähtede varjud“ (1913) ja „Maises ringis“ (1919) esineb Kärner kõigepäält vähenõudliku looduslaulikuna, kasutades lisaks teatava uudusena religioos-
 seid ja perekondlikke motiive. Neis luuletuskogudes üldiselt valitsev optimistlik meeleolu muutub järgnevas luuletuskogus „Ajaulud“ (1921) järsult vastupidiseks: luuletaja esineb siin ilmselt pettununa oma varasemast elujaatavast idealismist ja püüab kujutada kirjandusliku moe kohaselt oma-aja ühiskondlikku viletsust ja sõjaaegseid pahesid, ilma et suudaks pääseda tähelepandavamalt mõjule.

Jaan Kärner.

Kahes järgnevas luuletuskogus „Lõikuskuu“ (1925) ja „Õitsev sügis“ (1926) esineb luuletaja aga juba küpse ning hinnatava omapäraga. Ta värss on kujunenud väljapaistvalt elastseks ning meeloodiliseks, ta elegeiline lü-

rism saavutanud silmapaistva sugestiivsuse. Eriti õnnestunuks võib pidada looduslähedaste meeleolude kujutust, aga neis kahes raamatus esineb ka Kärneri parim mälestusluule (vt. „Värsid enesest“, „Autobiograafiline poem“ jt. kogust „Lõikuskuu“). Väärtust tõstab luuletaja tõsimeelne suhtumine oma ainesse ja seitimentaalse lõimega ergas tundelisus, mis meie üldiselt härast südamlikkust vältida püüdvast luules mõjub värskelt.

Kärneri elutunne on hommikumaiselt fatalistlik. Sellega kaastub üldiselt resigneeruv alistumine saatusele, paiguti aga ka

kannatusrohke mäss elu liiga kivistunud piiride vastu ja kõige vastu, mis tundub ülekohtune ning mõttetu.

Järgnevais luuletuskogudes ei evi Kärner enam endiselt ehtsat mõjukust. Ta kaotab tasakaalu, liialdab, muutub monotoonseks. Luuletuskogus „Rändur vilistab“ (1928) on küll meeldivat lisa loodus- ja sellega lähidalt seotud armastuslüürikale, ühtlasi ehtsat ning meeleolukat rännuluulet, aga siitpääle hakkab ühtlasi tunduma ilmset tagasiminekut. Luuletuskogud „Tormilüüra“ (1929) ja „Inimesed ristteel“ (1932) tähendavad luuletaja loomingus mõõnaaega. Neis kohtame liiga sageli liialdatud meelekibedust, afektiivseid žeste, mida ei kannu küllaldane tundejõud, ja teravalt-subjektiivset suhtumist kaasinimestesse ja maailma.

Viimases luuletuskogus „Sõna-sütega“ (1936) on luuletaja jõudnud uuesti objektiivsemasse ning avaramasse maailma. Siit leiame värsked loodusmeeleolusid, meeldivaid enesepihtumisi, eepilisi žanripilte ja sotsiaalseid huve rõhutavaid ajalaule. Luuletaja tunnustab, et sel sangarlikul ajal ei sobi laulda oma „tolmkergest elust nagu keskusest“, vaid tuleb mõtelda rahvale, „sa kellest osa nagu kehast rakk“. Korduvalt leiame optimistlikku tahtevirgutust iseseisvaks ning uljaks eneseteostuseks. Julge elutahte kujutus saavutab haripunkti eriti luuletustes „Tung ellu“ ja „Väike tüdruk“, milledest viimane on leidnud juba tee koolilugemikessegi.

Luuletaja, kes vahepeäl oli tõlkinud Heinet, on sellelt värsimeistrilt õppinud juurde mõndagi uut. On vähenenud Kärneri seni omased pikad, ehituslikult hajuma kalduvad stroofid, mida on asendanud teravamate piirjoontega nelikud. Värss on rütmikam ning teravajoonelisem. Üldiselt luuletaja on käinud jälle märgatavat tõusuteed.

Märkigem veel, et meie moodsaist luuletajaist on Kärner meile esimesena andnud värssromaani „Bianka ja Ruth“ (1923), kus on rohkesti kauneid impressionistlikke loodusekirjeldusi ja intiimseid meeleolu-eritelusid, puudub aga haaravam sündmustik. Tegelasukud jäävad ähmaseks. Värsitehniliselt on luuletajal olnud nähtavasti eeskujuks vene luuletaja Puškini värssromaan „Eugen Onegin“.

Kuigi Kärneri tähelepanavamad saavutused kuuluvad lüürika alale, tuleb hinnata tema tegevust ka esseistina-kriitikuna, draamatikuna, romaanikirjanikuna ja tõlkijana. Esimesel alal ta on avaldanud kolm koguteost „Lehed tuulde“ (I 1924, II 1937) ja „Eesti uuemad luuletajad“ (1925), mis juba oma rohke kirjan-

Esseed

düsloolise ainekuga on väärtuslikuks lisaks meie kasinale kriitilisele kirjandusele.

Näidendid

Näitekirjanduse alal on Kärner avaldanud poliitilise komöödia „Ainus idealist“ (1922), tõusikluse pahesid paljastava värsistatud komöödia „Kangelane“ (1924) ja draama „Usutaganeja“ (1934). Üheski neist ta pole saavutanud ei kirjanduslikult ega lavaliselt tähelepanuväärseid tulemusi.

Romaanid

Enam kaalu on Kärneril romaanikirjanikuna. Ta reast romaanidest tõstub esile 1905. a. revolutsiooni eelseid ja aegseid sündmusi ning poliitilist võitlust kujutav kaheköiteline „Tõusev rahvas“ (I 1936, II 1937). Käsiteldava aine suur tähtsus eesti rahva arenguloos, osalt veel tänapäeval elavate ning esikohal olevate avaliku elu tegelaste õnnestunud kujutus, elav ja mitmekesine sündmustik — juba see kõik kindlustab raamatu vastu püsiva huvi ja annab talle suure elulise väärtuse.

7. Arthur Adson (1889).

Elulugu

Eesti murdelüürika rajaja Arthur Adson sündis 15. (3.) II 1889 Tartus. Lapsepõlve veetis ta aga Võrumaal Sänna koolimajas. Hariduse sai Adson Võru linna- ja Pihkva maamõõdukoolis, mille lõpetamise järel (1910) ta elas paar aastat Venemaal. Hiljemini on ta tegutsenud kodumaal nii erialal kui ka ajakirjanikuna, dramaturgina ja teatriarvustajana. Ajuti ta on elanud ka vabakirjanikuna, reisinud Euroopa eri maades ja avaldanud ajalehtedes reisikirju. 1935. a. pääle tegutseb Adson riigi teenistuses filmiinspektorina. Ta alatiseks asukohaks on Nõmme.

Adsoni luuletaja-anne puhkes 1917. a. suvel, virgutatud elavast kokkupuutest „Siuru“ luuletajate, eriti aga M. Underiga, kelle kohta ta ütleb oma juba sama aasta lõpul ilmunud luuletuste esikkogu „Henge palango“ avalaulus:

„Henge
palango“

Sa olet minno laulma armastano —
Ma tennä, tennä Sinno kõigest väest.

Armastus ja kodukohaga tihedalt seotud lapsepõlvemälestused on Adsoni esikkogu pääteemaks. Luuletaja omapära ilmneb mõlemal alal juba algusest pääle küllalt silmapaistvalt. Ta armastuslüürikat kannab erisugune puhas, sentimentaalset laadi heldimus, mis on kaugel ta kaasaegsete luuletajate liigjulgusest; veel enam avaldub aga Adsoni luule eripale ta mälestusluule tsüklis „Sännä laulu“. Neis on esitatud primitiivse keskkonna

värsket ainekku sooja lihtsuse ja südamlikkusega, mille õnnestunud edasiandmist on võimaldanud eriti võru murde pehme häälekõla.

„Henge palangoga“ algabki Adsoni murde-luuletaja kuulsus. Peab tähendama, et murde kasutamine ei tundu Adsonil juba esikkogust alates kunstlik, vaid see on sügavas kooskõlas ta luule sisuladiga. Just murdekeel annab Adsoni värssidele selle eriomase hubase kodususe-tunde, meeldiva maaläheduse, lihtsuse- ning siiruseõhkkonna, ilma milleta nad kaotaksid palju.

Järgmine luuletuskogu „Vana laterna“ (1919) jätkab endist suunda. Mälestusluulet esindavad siin luuletused „Poisikene“ ja „Vahetund“, mis suure südamlikkuse ja otse klassikalise selgusega kujutavad poisikesepõlve-elamusi vanas Sänna koolimajas. Ühtlasi hakkab siit pääle Adsoni luulet tähelepandavalt soojendama ja valgustama huumor. Armastusluulest äratub muu kõrval erilist tähelepanu väga napsõnaline, aga seda mõjukamalt siiras armasama imetelu väljendav luuletus „Pään Sul mütsükene mütä nahast“ („Keemisen tassen“ 7.). Luuletuskogu lõpus leidub loodusluulet aastaaegadest.

Arthur Adson.

„Vana
laterna“

Kolmas luuletuskogu „Roosikrants“ (1920) on pühendatud ajalule. Luuletaja huvipiirkond on siin laienuud eskätt ühiskonna-elu väärnähtuste kajastamiseni, millega on seltsinud ühtlasi vormivabadusi. Adsoni ajalule ses kogus jääb aga võrdlemisi väheütleavaks ega ole sobivas kooskõlas nii autori loomupäraste kalduvuste kui ka võru murde õhkkonnaga. Kus autor viimasega on jäänud ühendusse, nagu luuletuses „Emäle“, „Tädi-pojale“ jt., on ta saavutanud jälle ehtsaid tulemusi.

Luuletuskogusse „Kaduvik“ (1927) on autor koondanud oma „Kaduvik“

„Roosi-
krants“

kõige süngemameeleolulised värvid. Luuletaja kurvad mõtiskelud elu- ja surmaprobleemide üle, eriti sotsiaalsete ebakohtade näitamine, ei sobi siingi hästi murdekeele erimaailma, aga on saavutanud eelmise koguga võrreldes siiski tihedama ning vormikindlama käsitluse. Nii eluvaatlustes kui ka veendumuste väljenduses on tunda filosoofilise suhtumise avarust. Nähakse küll eeskätt elu varjupooli, aga ei kalduta ühekülgsesse eitusse, vaid tunnetatakse ilmsesti ka elu väärtusi. Eriti õnnestunuks võib muu hulgas pidada luuletust „Vanaesä“.

„Katai,
kibuvits
nink kivi“

Järgmisse luuletuskokku „Katai, kibuvits nink kivi“ (1928) on luuletaja koondanud oma optimistlikumast elutundest kantud värvid. Selles kogus on luuletaja juba oma ainevalikult väga elulähedane. Ta kujutab siin uudselt Hiiumaa ja Viru ranniku kehva loodust suure tõsielulise tabavusega, toob ilmekaid ning meeleolukaid portreid oma kodukoha miljööst (tsükl „Mure“), kujutab erakordse andumusega ning piltlikkusega lapsi jm. Viimasel alal on eriti elav luuletus „Väiko sõsar vellega“. Aga ka luuletuskogu tsükl „Latse asja“ on meisterlik.

„Pärlijõgi“

Elulähedase luule esitamist jätkab Adson ka järgmises luuletuskogus „Pärlijõgi“ (1931). Ta toob siingi tabavaid pilte inimeselust, hörku loodusmuljeid ja mälestusi oma noorusmaalt, kaldub aga valdavamalt eepilisse väljendusviisi. Kaheksas ballaadis pakub luuletaja vähenõudlikult lihtsas jutustusviisis isepäraseid inimkujusid oma koduümbruse olustikust.

„Lehekülge
ajaraamatust“

Viimases luuletuskogus „Lehekülge ajaraamatust“ (1937) jätkab Adson oma endiste luulealade viljelemist. Resignatsioonitunne on jälle süvenenud, esikohal on kaduvusmõtted ning järelehüüded lahkunud lähedasile inimesile (näit. Ed. Vildele „Hengekellä lüvväs“ jt.). Endisest pisut enam esiletungivaid vormilisi konarusi katab autori ehtne tundehellus ning südamlikkus.

Kokkuvõte

Adsoni üldiselt lihtsatoimne, maalähedane murdeluule on oma parimikus tugevasti seotud lapsepõlve-elanustega. See haarab enesesse hulgaliselt kodu ja kooliga seotud mälestusi, koduümbruse loodusmuljeid ja maaelus kohatud silmapaistvamaid inimtüüpe. Teatava uudusena leiame palju perekondlikke motiive, mille luulendamises Adson ületab igati Kärneri. Nooruselanustest lähtudes on Adson püüdnud vaadelda elu filosoofiliselt selle põhiliste nähtuste ringis, erilist tähelepanu pöörates surma- ja kaduvusmõttele. Ta päävoorsteks on tundesoojus, siirus ning lihtsus. Teda seob sügav poolehoid kõigi vastu, kes on alandlikud või alandatud. On otse liigutav luuletaja armastus

elu väikeste rõõmude ja pisiasjade vastu, mida ta esitab suure rea-
liteeditunde, leebuse ja rahuga. Adsoni armastusluule on ees-
kätt heldimustundeist kantud, väljapaistvalt mõteterikas ning
ülev. Ta žanripiltides ja osalt ka mälestusluules kohtame roh-
kesti sooja, hingestavat huumorit, mida tuleb seda enam hinnata,
et me oma luules kohtame huumorimeelt harva.

Vormilisest küljest on Adsoni luule üldiselt arenenud suu-
rema lihtsuse ja alalhoidlikkuse suunas, saavutanud aina tiheda-
mat kooskõla käsiteldava ainega. Kujundilist külge on nähtava
teadlikkusega hoitud aineteala piirides, mis aga pole olnud takis-
tuseks väga elavate kujutelmade ja paljude ilmekate väljenduste
tekkimisele, vaid on, vastupidi, nähtavasti oma primitiivse kesk-
konna värskusega nende võrsumist koguni soodustanud.

Eepilise proosa alal on Adson esinenud kirjakeelse jutu-
koga „Käsitkivi“ (1922). Selles on kujutatud enam-vähem tõsi-
eluliselt, paiguti humoristlikus, paiguti tõsisel laadis sündmusi
ja isikuid Sännast ja Võrust. Teos jääb ajaviitekirjanduse tase-
mele sõna paremas mõttes.

Eepika

Milles Adsonit tuleb tähelepanavamalt hinnata, on tema
dramaatiline looming. Tema a. 1923 ilmunud esikteos sel alal
„Läheb mööda“ on meie kirjanduses esimeseks ning võrdlemisi
õnnestunud katseks pakkuda ekspressionistlikku draamat. 7 pil-
dis laseb kirjanik siin vaatleja silmade eest mööda libiseda tava-
lise inimelu lapsepõlvest rauga-eani. Teost juhib juba Adsoni
lüürikast tuntud kõige maise kaduvuse mõte. Kuigi näidend si-
saldab vähe dünaamikat, ei puudu tal siiski lavalist mõju.

Dramaatika

Järgmiseks katsetuseks näitekirjanduse alal on Adsonil
kolmevaatuseline ajalooline värssdraama „Toomapäev“ (1928),
mis on esimeseks tähiseks meie moodsa kirjanduse ajaloolise
žanri elustamises. Juba Bornhöhe „Villu võitlustest“ tuntud
ainet — 1343. a. talupoegade mässu toomapäeval Viljandis — on
autor käsitelnud iseseisvalt. Tervikuna ei saa teost pidada lava-
liseks, kuna tal puudub sündmustikune keskendus ja vajalik
arengupinge, millest ei suuda üle aidata ka draama muud vää-
rtused, nagu paigutine väga meeleolukas ning südamlük lürism jm.

Näidendis „Lauluisa ja Kirjaneitsi“ (1930) on Adson kasu-
tanud kirjandusloolist ainet — meie ärkamisaegsete suurkujude
Kreutzwaldi ja Koidula suhteid ja saatust nende kirjavahetuse
andmeil. Oma õnnestunud olustiku- ja meeleolupiltidega pää-
seb teos täiel määral mõjule ning saavutab Adsoni dramaatilises
loomingus esikoha. Ajalooliselt tähtsaid tegelasi kujutades on
autor näidanud silmapaistvat diskreetsust ja stiilitunnet.

„Lauluisa ja
Kirjaneitsi“

Lühipildilist esitusviisi kasutab Adson ka oma neljandas, jällegi ajaloolises draamas „Neli kuningat“ (1931), mille aine taas on võetud eestlaste jüriöö-mässust 1343. Selles nn. vaatemängus on esitatud rohkesti eri tegevuskohti ja veel ohtramalt tegelasi, ilma et ükski neist pääseks sündmustikku keskendama ning kandma. Teos jääb niisiis katkendiliseks ning laialivalguvaks. Vaatamata sellele tuleb hinnata vaatemängu sisukust.

Oma järgnevas dramaatilises loomingus on Adson siirdunud tänapäevaaineliste ajaviitedraamade kirjutamisele. Ta on avaldanud näidendid „Kolmas tee“ (1932), „Iluduskuninganna“ (1933), „Elav kapital“ (1934), „Karu läheb mee lõksu“ (1936) ja „Üks tuvi lendab merele“ (1937). Neis on käsiteldud tähelepandava lavalise oskusega kergevõitu päevakajalisi probleeme, ilma et oleks saavutatud märkimisväärseid kunstilisi võite. Teistest eelistada tuleb „Üks tuvi lendab merele“, mille olustikupildid on kujukamad ja tegevusareng hoogsam.

Meie iseseisvusaegse näitekirjanduse üldiselt väga kesk-pärase tasemega võrreldes on Adsoni näitekirjanduslik looming küllaltki hindamisväärne. Arendavate ja edasiiviivate momentide poolest ta jääb taha ainult sel alal juhi kohal oleva Hugo Raudsepa dramaatilisest loomingust.

Hendrik Adamson (1891).

Elulugu

Adsoni kõrval meie teine väljapaistvam murdelaulik Hendrik Adamson sündis 6. X (24. IX) 1891 Kärstna vallas Viljandi-maal külarätsepa pojana. Saanud alghariduse Kärstna ministeeriumikoolis, õnnestus Adamsonil pääseda kroonu kulul edasi õppima Tartu õpetajateseminari, mille kursuse ta lõpetas 1911. a. õpetajakutsega. Selle järel töötas Adamson õpetajana Torma-Lullikatku ja Raja ministeeriumikoolis ja a. 1919—1927 kooli juhatajana Kärstna algkoolis. Halva tervise tõttu Adamson loobus õpetajaametist ja elab Kärstnas vabakirjanikuna.

Adamson on kirjutanud oma esimesed luuletuskatsed juba 13-aastase õpilasena. Liitumata ühegi kirjandusliku rühmitusega on ta jätkanud omaette loomingut nii luule kui jutukirjanduse alal. 1919 avaldab ta oma väikese mulgimurdelise luuletuste esikkogu „Mulgimaa“. See äratub tähelepanu tiheda, pildirikka ning humoorika sõnastusega, mis ilmneb meeldivalt juba avalaulus „Mulgimaale“. Omapärasematena tõstuvad esile eriti paroodiad kirjandusloolistel ja piibli teemadel, nagu „Amblet“,

„Ton Kihut“, „Oluvernes“ jt., ilma et nad siiski saavutaksid väljapaistvamat taset. Raamatu tujuküllusega kaastub üllatusi nii hääs kui halvas: plastilise pildistiku ja julgete mõttekäänakute kõrval kohtame tunduvaid stiililisi vääratusi ja värsitehnilisi konarusi.

Järgmises luuletuskogus „Inimene“ (1925) jätkab Adamson murdelist luulet ainult osaliselt, eeskätt kodunurga loodumuljete tõlgitsemisega, mis on eriti õnnestunud luuletuses „Sügis-pilt“. Kujutus on siingi kantud huumorist. Kirjakeelseis luuletusis käsitleb Adamson üldinimlikke teemasid, kaldub filosoofilisse eluvaatlusse, takerdub seejuures aga pessimismi ega suuda ütelda märkimisväärselt uut.

Kolmas luuletuskogu „Tõus ja mõõn“ (1931) kajastab luuletaja haigusest tingitud meeleolukõikumisi. Eleegiliste surmamõtete kõrval leiame aga ka järske, lennukaid meeleolutõuse, eriti ühenduses kevadega:

Kas' te'i kuule, ku libluke laulap
ja einakõrreke õiskap?
Näe, puuossa tantsive,
vesi ojan karglep,
tolmuteräkse tee pääl tiirleve.

(„Kas' te'i kuule?“)

Tähelepanu väärib „Tõusus ja mõõnas“ eriti nii vana kui ka uue rahvalaulu kunstiliste võtete (alliteratsioon, assonants, diminutiivid jm.) õnnestunud ümberistutamine ning -kujundamine reas luuletusis, nagu „Lage maailma pääl“, „Mihe“, „Tõbi“ jt., mis saavutavad kõige ehtsama rahvalaulu mõju. Väga õnnestunuks tuleb pidada ka muistendianete kasutamist suurepäraselt huumorikas, leidlikus ning värskes luuletuses „Must mees“.

Hendrik Adamson.

„Inimene“

„Tõus ja mõõn“

Järgmistes luuletuskogudes „Kolletuspäev“ (1934) ja „Mälestuste maja“ (1936) luuletaja jätkab edukalt ja värskelt rahvaluulelisi ja osalt ka muistendiainelisi värsistusi. „Kolletuspäev“ on eelegiline meeoleu ja rõhutusetunne eriti valdav. Mitmelgi puhul, nagu luuletuses „Küidse“, ta tõlgitseb oma haigusemeeleolusid suure sugestiivsuse ning tihedusega. „Mälestuste maja“ liigub eeskätt looduselamuste ringis ning on jälle elurõõmsam.

Ka Adamsoni seni viimases värsikogus „Linnulaul“ (1937) on pakutud kõigepäält väikesi, hetkemeeleolulisi looduspilte. Neis on meeldivat intiimsust, omapära ja huumoritki, kui autor laseb partidel prääksudes parlamenti pidada või käol logelda mööda lokaale. Kahjuks kannatab sageli tundeühtsus. Uudsete katsetustena äratav luuletuskogus tähelepanu rida rahvaluulelisi ballaade, milledest tuleb pidada õnnestunumaks „Killivere-Kullevere“. Adamson pakub siingi eeskätt meeolulüürikat ja sugestiivseid üksikpilte, mille all kannatab sündmuse areng. Vaatamata sellele võib pidada ta saavutusi sel alal esmajärguliseks.

Adamsoni suurel määral improvisoorset laadi luule on oma parimikus väga ehtne, värske ning siiras. Rahvaluulelises väljenduses, muistendiainete kasutamises ja suurelt osalt ka põgusais looduspiltides ta on meil sageli ületamatu. Eriti pälvib hindamist ta pillavalt rikas huumor. Kui Adamsoni luules huumor paelub eeskätt suure tundesoojuse ning südamlikkusega, siis Adamsoni huumor vallutab meeli avaramalt: ta leiutab ürgse värskusega võrratuid võimalusi kõigilt elamusaladelt.

Adamsoni tuleb hinnata ka novellistina. Pääle rohkeid ja mitmeti ebaõnnestunud katsetusi ta on esinenud esileküündiva novellikoguga „Roheline sisalik“ (1925).

9. Teisi, kaasaja noorema generatsiooni luuletajaid.

Juhan Sütiste (1899).

Uusrealistliku lüürika kõige iseloomulikum esindaja Juhan Sütiste (endise nimega: Johannes Schütz) sündis 28. (16.) XII 1899 Tartumaal Tähtvere vallas töölise pojana. Tööd otsides liikus perekond Tartu lähikonnas ja asus lõpuks Tartusse. Saanud Tartus algkoolihariduse ja töötanud rida aastaid kellasepatöökojas, asus Sütiste 1919 edasi õppima keskkooli õhtukursustel, kust ta Tartu keskkooliõpilaste pataljoniga siirdus Vabadussõtta. A. 1922 lõpetas Sütiste Tartu Õhtugümnaa-

siumi ja jätkas seejärel oma õpinguid mõne aasta kestel ülikoolis. Sütiste valdavamaiks kõrvalhuvideks on olnud sport ja teater. Sportlasena ta on teinud rea välismaareise, muuseas 1926. a. Rooma. A. 1938 asus ta Tallinna Draamateatri dramaturgiks.

Kui Sütiste 1928. a. avaldas oma luuletuste esikkogu „Rahutus“, sai ta juba õigustatult tunnustuse osaliseks. „Rahutuse“ luule haaras kõigepäält oma temperamentse, dramaatilise hoogusega, millele lisandus sisulaadiga orgaanilises kooskõlas oleva vabavärsi ja irdriimide uudus. Luuletuskogu põhimeeleolu ja teataval määral ka ideestik on aga keskendamatu ja ebahühtlane ning hoogsusega seltsib ülepingtonatud paatost.

Puhtisikliku elamüllüürika kõrval kohtame „Rahutuses“ ulatuslikumalt sünnimaa tunnetamistarvet ja eestluse eluküsimuse probleeme („Leib, rist, inimen“), samuti Vabadussõja-aegseid meeolusid ja pilte („Enese eest“), mis on kõige kujukamaid ja tabavamaid, mida eesti luulel sel alal on pakkuda. Enese suhet Eestiga tunnetab luuletaja värssides:

Olen veri su verest
ning tera su külvi.

(„Leib, rist, inimen“.)

Järgnevais luuletuskogudes „Peipsist mereni“ (1930), „Maha rahu!“ (1932) ja „Kaks leeri“ (1933) esineb Sütiste juba väljakujunenud luuletajana, kelle erijooneks on endisest elulähedasema ainekum ja realistlikuma käsitusviisi toomine eesti luulesse. Neis luuletuskogudes kohtame rohkesti kodumaa looduse

Juhan Sütiste.

eri kohtade, meid ümbritseva argipäeva elu nähtuste, eriti aga vaesemast kihist pärit olevate inimtüüpide väga detailseid ning tabavaid kirjeldusi. Luuletaja näitab meile seppi, rätsepaid, maalreid, räbalakaupmehi, kojanaisi, pätte jt. nende igapäevase töö ning toimingute juures ja suhtub neile sooja seltsimehelikkusega. Kujutus on enam pinnal liikuv, aga meeldivalt asjalik ja plastiline, värss rütmirikas ja hoogus.

Sütiste viies luuletuskogu „Südasuvi“ (1934) areneb järsult isamaaliürrika suunas. Luuletuses „Uueks tõusuks“ ütleb luuletaja:

Virgu uueks tõusuks rahva süda,
tõuse, visaduses hingestu!
Teotahe olgu meile püha;
kestku liikmeis püüde pingutus.

Kangelasemeeli kodu vajab,
uude ilma otsib käsi ust.
Ärgu tulgu meile rammu alang,
ärgu tulgu meelte väsimus.

Eriti võimsalt haaravaks on kujunenud Vabadussõja-aegse langesvääri löömist mälestav luuletus „Pööriöö!“.

Kui Sütiste oma argielupiltide pakkumises liikus seni päämiselt maal või agulis, siis siirdub ta „Südasuves“ otse päälinna südamesse ja esitab meile luulepilte vanast Tallinnast.

Eestist väljapoole ulatub Sütiste järgmises luuletuskogus „Sadamad ja saared“ (1936), kus ta maalib rea ilmekaid eksootilisi pilte oma 1935. a. alguses tehtud mererännakust Lääne-Euroopasse ja Aafrikasse. Lõppluuletuses „Vanad rajad“ kujutab luuletaja harukordse südamlikkuse, eluliselt värske pildirikkuse ning lihtsusega oma nooruspõlve kodupaiga külastamist. „Sadamate ja saarte“ luules puudub üldiselt siiski Sütiste eelmistele luuletuskogudele omane tugev, pingeline elamus.

Luuletuskogude „Päikesee ootel“ (1935) ja „Ringkäik“ (1937) luule parimikus esitab Sütiste eeskätt värskeid loodusmuljeid. Viimaseil aastail on Sütiste luule hakanud taotlema objektiivsemat ning eepilisemat vormi. Juba 1935. a. avaldas ta laiahaardelise Vabadussõja-ainelise poemi „Noored partisanid“ ja on selles luuleliigis saavutanud viimaseil aastail aina ehtsamaks ning mõjukamaks muutuvaid tulemusi. Sütiste puškinlikult sujuv ja vaimukas jutustamisviis, värske kirjelduslike detailide küllus ja temperamentne liikumishoog mõjuvad neis suure jõulisuse ning haaravusega.

Juba Sütiste loomingu algusest päale on tal eriti õnnestunud konkreetse välismaailma kujundamine värskeiks ning detailseiks luulelisiks nägemusiks. Tunduvasti vähem meisterlik on ta puhtisiklike elamuste ja olustikukriitika alal.

Vilmar Adams (1899).

Valmar (endine: Vilmar) Adams (sünd. 30. I 1899), üles kasvanud Venemaal, tegi oma esimesed luuletuskatsed vene sümbolistide mõjul vene keeles. Ka ta esimeste, juba eesti keeles kirjutatud luuletuskogude „Suudlus lumme“ (1925) ja „Valguse valust“ (1926) lüürika lähtub vene sümbolismist, muutub aga, eriti luuletaja kolmandas värsikogus „Maise matka poolel teel“ (1932), asjalikumaks ning elulähedasemaks: ta luule pildistik muutub tunduvasti konkreetsemaks ning tõsielulisemaks, mõtestik teravajoonelisemaks.

Adamsi luulel on tugev mõttelüürika kallak, teda ise loomustab oluliselt kiindumine vaimsusse ning liikumine eeskätt vaimsete elamuste piirides. Ta käsitleb tõrjuvalt „päiksepäevitund keha“ päätungi „vaimupäevitund hingele“, ironiseerib teravasti ja vaimukalt päevavõitluste vaimset piiratust, aga jaatab ümbritseva elu üldisi arengusuundi.

Päämiselt mõttekirg kannab ka Adamsi seni viimast luuletuskogu „Põlev põõsas“ (1937), mis pakub peagu võrdselt intellektuaalset tundelüürikat ja kaasaja ebavaimse ühiskonna eba-kohti paljastavat ajaluuulet, ilma et ta saavutaks endisest väljapaistvat ideelist uudust või kõrgemat kunstilist taset.

Adams on esimene, kes virtuoosliku efektiivsusega hakkas meil ulatuslikumalt ning teadlikumalt kasutama irdriime, mis on sügavas kooskõlas ta lahkkelidel rajaneva luule olemusega. Kergelt ning rahutult liikuv rütm, musikaalne värss, terav mõjukas pildistik ja napp mõttetihe sõnastus aitavad Adamsi luulel mõjule pääseda ka siis, kui see jääb liiga kitsalt subjektiivseks, afekteerituks või tundejahedaks.

Erni Hiir (1900).

Erni Hiir (sünd. 29. III 1900) äratas 1919. aastast alates tähelepanu kõigepäält omapäraste futuristlike katsetustega, kus ta päämiselt onomatopoeetiliste sõnade, glossolaaliate ja hääliku-

pikendustega püüdis luulet lähendada niivõrd muusikale, et see sisendaks meeoleolu juba üksi kõlavaheldusega. Ta sellelaadilised katsed aga jäid, vormilisele uudusele vaatamata, väheütlevaks.

1926. a. tungles Hiir kahes luuletuskogus („Lemmiklaulud“ ja „Meeri-Maria-Mari“) piitsutama sõjajärgset marodööritsevat, ebakõlblat ühiskonda. Ta löögijõud takerdus aga enamasti värsivormi liiga kunstlikku ja keerukasse ehitusse.

Järgmistes luuletuskogudes esineb Hiir oma laadis juba väljakujunenult. Ta luule kannatab küll veel tänapäevalgi ehitusliku keerukuse, paljusõnalisuse ja prosaismiohu all, saavutab aga eriti loodusluules ja idüllilises elupiltides sageli juba täit tihedust ja mõjukust. Ometi pole viimased tema pärisala, sest Hiir on võtnud enese pääülesandeks nn. t ö ö - e e s t - l u s e propageerimise. Ta luule kõige valdavamat osa kannab nimelt sangarliku töö idealism. Ta sümpaatia kuulub eeskätt lihtsale „hallile“ tööinimesele, kelle elu ja elumõtet ta püüab luulendada. Ta lemmikangelaseks on näiteks ülesehitavat tööd rühkiv sookuivataja, metsatööline, hoone-ehitaja, põldu hariv maamees. Hiire positiivne idealism on kõrgestihinnatav. Kahjuks aga ei seltsi sellele tema luules kaugeltki alati esmajärgulised kunstilised saavutused.

C. Jutukirjandus.

1. August Gailit (1891).

Elulugu

Siuru-põlve kirjanike kõige iseloomulikum esindaja proosa alal August Gailit sündis 9. I 1891 (28. XII 1890) Sangaste Kuiksillal lätlasest puusepa ning ehitusettevõtja pojana. Kuna ema oli eestlane ja elati pikemat aega eestlaste keskel, eestistus perekond aja jooksul täiesti. Gailiti nooruspõlv möödus neljandast eluaastast alates Laatre mõisas. Õppimist alustas Gailit Valga läti kihelkonnakoolis, kust ta siirdus Valga ja siis Tartu linnakooli. Noor Gailit koolitöö nõuetega ei sobinud, ta jättis 1907. a. kooli, et iseseisvalt ning eratundide abil oma õpinguid jätkata. Ärganud kirjanduslikud huvid katkestasid peagi Gailiti edasiõppimiskatsed. A. 1910 ta esines juba oma esikteosega „Kui päike läheb looja“.

1911. aastast alates töötab Gailit ajakirjanikuna Lätis ja Eestis. Pärast Riia langemist sakslaste kätte 1916 asub Gailit

jäävalt Eestisse, esineb täie aktiivsusega „Siuru“ rühmas ja jätkab 1918. a. alates ajakirjanduslikku tegevust „Postimehe“ juures, kus ta avaldab eeskätt kirjanduslikku poleemikat ja arvustusi. 1922.—1924. a. reisib Gailit Kesk- ja Lõuna-Euroopas. Selle järele elab ta vabakirjanikuna esialgu Tartus (olles muuseumis 1932—1934 „Vanemuise“ teatri direktoriks) ja siis Tallinnas.

Gailiti esikteos, jutustus „Kui päike läheb looja“, jääb kõigiti vähenõudliku katsetuse tasemele. 1914. a. kirjutas Gailit aga juba oma varasema loomingujärgu kõige loetavamana teose, romaani „Muinasmaa“ (ilmus 1918), mis reipas ning

Ülevaade
loomingust

„Muinasmaa“

hoogsalt liikuvus jutustusviisis käsitleb boheemlaste muretuid suveseiklusi. Teos kannab kahjuks liiga tunduvalt K. Hamsuni romaani „Sügistähtede all“ mõju jälgi.

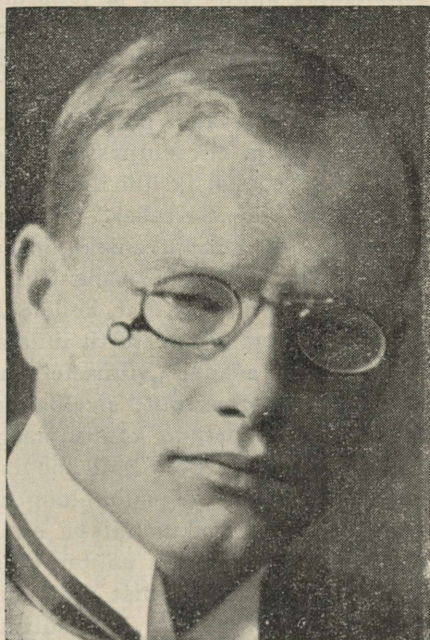
Siurulaste keskel omandas Gailit esikoha aga eeskätt fantastiliste novellide meistrina. Sel ajal tema iseloomulikemaiks teoseiks on novellikogud „Saatana karusell“ (1917) ja „Rändavad rüütliid“ (1919).

Mõlemat novellikogu iseloomustab fantastiliste seikade sidumine tõsieluga, liiga meelevaldseks kalduv üllatuslik sündmustikuarendus ja tegelased, kes on kas kuidagi veidrikud, iseärad, haiglaste kalduvustega või müüdilised olendid.

Fantastiliste ning erakordsete ainete otsimises kõige äärmuslikumaid on paradoksaalne, aga omajagu vaimukaski veste „August Gailiti surm“ (1919), mis oma laadilt on eesmainitud novellikogudele kõigiti väga lähedane.

1924. a. avaldas Gailit teose „Purpurne surm“, mis on meie esimeseks fantastiliseks romaaniks. Teose teemaks on mingi kohutava tõve hävitustöö. Nagu kirjanik ise teatab, tahab romaan

„Purpurne surm“

August Gailit.

Fantastilised
novellid

ilukirjanduslikus vormis pakkuda Euroopa kultuuri kriitikat, pidades seda ainult „briljantseks maskiks toorusele“.

Romaani lõpul kirjanik avaldab lootust „nimeste uvvest-sündi“ põhjarasside kaudu.

„Pupurne surm“ kannatab oluliselt sisulise ühekülgsuse all, mis ilmneb kõigepäält haiglaselt liialdatud erootilise külje rõhutamisest. Stiililt kahjustavad liigsed kordumised.

Sellega lõpeb Gailiti loomingu esimene ajajärk, mida ise loomustab taltsutamatu fantaasia, kõige konventsionaalse trotsimine ning mõnitamine, hoogsalt rütmi- ja pildirikas, kuid paljusõnalisusse uppuv stiil ja jõhkralt sensuaalne naturalism.

Edasises loomingus märkame järjekindlat püüdu tasakaalukamale, sisurikkamale ja tõsielulähedasemale ainekäsitlele, mis avaldub kõigepäält novellikogus „Vastu hommikut“ (1926). Käsitlust süvendavaks põhiideeks on siin, et suurest kannatusest võrsu viha ja eneselunastus. Kõige ilmekamat käsitlust leiab see idee sümbolistlik-lüürilises novellis „Libahunt“ ja legendides „Laatsarus“ ja „Barrabas“. Kompositsioonilt ja stiililt kõige ühtsamaks ning mõjukamaks on kujunenud siiski sümbolistlikku laadi novell „Viimne romantik“, kus jutustatakse puhastverd kukest Kerill-Kerkerillist, kellele ümbritsev segavereline elu näib vastikuna ning kes seetõttu unistab lennust lõuna päikesemaale. See võimalus avaneb „viimsele romantikule“ alles surmaga.

„Vastu hommikut“ sisaldab ka rea realistlikke novelle, milledest tuleb eelistada kodusõjaaegset elu kujutavat niminovelli.

Novellikogu pole küll hoopis vaba Gailitile omaseist motiivide kordamisest ja psühholoogilisist väärtusist, aga on saavutanud oma parimikus siiski esmajärgulise taseme. Siit päale algab Gailiti loomingu nähtav tõusutee.

Teatavat lähenemist realismile näeme ka Gailiti järgmises mahukas novellikogus „Ristiõitjad“ (1927), kuigi Gailit ka siin hindab eeskätt mõttekujutluse tujukat vabadust ja kannatab mõnelgi puhul liialdamise all. Kaalukamaid tulemusi on saavutatud novellides „Taevaskoja asunik“, „Tema Kuninglik Kõrgus“ ja „Peetrus Kuppelvaar“, kus Gailiti elav fantaasia on jäänud loomulikumas ja usutatavamas ühenduses tõsieluga. Eriti hindamisväärtus on novellikogu stiil, mis on tihe, värske, kujundirikas ning jõuliselt hoogus.

Gailiti kirjanikuomapära on aga kõige küpsemaks kunstiliseks saavutuseks selgunud teoses „Toomas Nipernaadi“ (1928), mis sisaldab seitse ühise kangelasega novelli. See nn. „romaan novellides“ kehastab romantilist isikuvabaduse ideed suurejoone-

lise täiuslikkuse ning konkreetsusega. Vabaduseideega on lähimalt seotud mõte, et kodanlikud hüved, nagu aineeline rikkus, mugav kodu ja perekond, pole ülimaliks ihaldusväärsusiks, vaid vastupidi — on neidki, kes eelistavad muretut kehvast, võimalust elada omaette vähenõudlikku looduslähedast elu ja anduda oma kujutlusmaailma veetlustele. Teose kangelane Toomas Nipernaadi jätab kevadel maha kõik oma korraliku kodaniku kohustused linnas, et järgneva kolme aasta-aja kestel anduda maal rännates täie muretusega oma seiklus- ja fantaseerimiskirele. Teose sündmustik koosneb tema väga kirjudest juhtumustest ja elamustest, mis kõik arenevad omaette, olles seotud ainult kangelase isikuga.

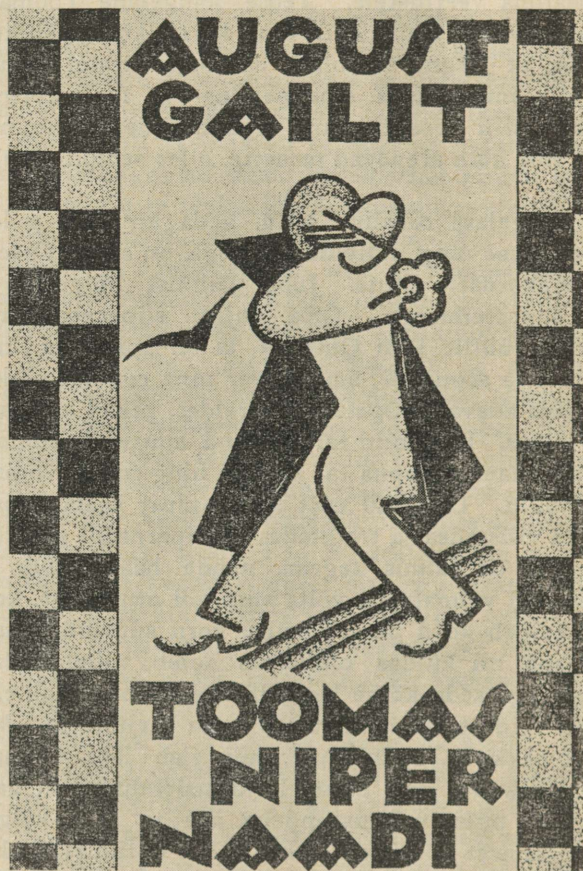
Just kangelase oivaline kuju, keda kirjanik esile manab suure nägelikkuse ning individuaalsusega, on eeskätt see, mis ses teoses on erakordselt ehtne. Juba välimist külge on tabatud haruldase õnnestumisega. Oma kujult Nipernaadi meenutab kurvakujulist rüütlit Don Quijotet, ta on „pikk ja kuivetand, nägu põlenud ja sooniline, suur kõver nina ees kui põiki kirves. Harakana käis edevalt hüpates ja kareldes, pikad käed vehklesid kui lipud tuules. Jalas olid tal säärikud, suured ja lohisevad kui härmoonikud, kaelas rippus tal kannel, ning muud varandust tal kaasas polnudki. Lai rind eest lahti, must kaabu visat kukla. Ning ta läks vilistades ja trallitades“. Nipernaadi seltsib eeskätt kehvikutega ja on valmis tegema nende hääks kõik. Kui tal enesel avanevad võimalused võita vara või armastust, keeldub ta neist. Ta esineb kord parvepoisina, kord suurtalunikuna, kord sookuivatajana, nii kuidas olukorras sobib, vahel töötabki täie andumusega, aga seda kõike kaugeltki mitte mingi ainelise omakasu sihiga, vaid et elu maitsta kõigis ta varjundeis. Mida tõelisus ei või pakkuda, seda Nipernaadi elab läbi fantaasias, ise täiel määral uskudes oma uhket kujutluslendu. Elu karmi tõelisuse ees ta ei pääse nukrustundeist, aga ta jääb kõigist äpardusist ja ebaõnnest hoolimata ikkagi alati optimistiks, kes kõige meelsamini seltsib huumoriga.

Teos rikastab meie kirjandust üksi juba selle väga ehtsa, tervikulise kujuga. Nipernaadi pole küll otse elust võetud, ta seiklused ja elamused on enamini muinasjutust kui tõelisusest, aga ta kajastab täiuslikult inimhinge üht nii olulist osa, et tal on teed ellu avatud. Pääle selle teose ilmumist on hakatud tõsieluski nipernaadisid nägema.

Ka kompositsioonilt ja stiililt kuuluvad „Toomas Nipernaadi“ novellid Gailiti meisterlikemate saavutuste hulka.

Saksa- ja hollandikeelses tõlkes on „Toomas Nipernaadi“
saanud silmapaistva menu osaliseks väliskirjanduseski.

„Isade maa“ Ka Gailiti järgmises romaanis „Isade maa“ (1935), mille
aineks on sõdurite Vabadussõja-aegne fronditagune elu, on
Gailit kõige hinnatavam omapäraste, teravalt joonistatud tüüpide

J. Vahtra joon.

„Toomas Nipernaadi“ esimese trüki kaas.

loomise alal. Siin küll puudub sündmuste arengut juhtiv kange-
lane, aga seda enam on võidud tähelepanu pöörata laiema sõduri-
massi üksikliikmeile, keda igäüht on iseloomustatud mõne
üksiku, tugevalt tõmmatud joonega. Kuigi valgustatud pisut
ühekülgsest ning ohustatud muutuda karikatuuriks, on need siiski

väärtuslikuks lisaks meie kirjanduse tüüpidekogule. Mis teosele tuleb kahjuks, on tõsise sündmuse liiga ühekülgne valgustamine: Vabadussõda peegeldub selles romaanis päämiselt sõdurite vembutamise, luiskamislusti ja sõjaanekdootide kaudu.

Sügava meeoleolu loomises on Gailit olnud meister eriti romaani lõpus, kus ta harukordse südamlikkusega kujutab kahe kangelase surma. Kogu romaani ulatuses meeololuühtsus aga puudub: siin kohtame liiga järsult vaheldumas pidulikkust, grotesksuseni ulatuvat koomikat ja rõhutusetunnet. Kokkuvõttes võib ütelda, et romaan on õnnestunud ainult poolikult.

Kui mitte arvestada „Toomas Nipernaadit“, siis oma parima „Karge meri“ romaani alal on Gailit andnud oma järgmise teosega „Karge meri“ (1938). See on romaan ühe, meie mandrist võrdlemisi kauge saare rahva omapärasest elust. Tõsielulisel taustal rullib kirjanik meie silmade ees lahti isesuguse, eraldunud, romantiliselt pühapäevase maailma, mille taha kaovad argipäevaelu hallus ja pisiasjad. Selles maailmas on veel vääramatult püsinud esisadelt päritud ranged kombed ja traditsioonid, eriline karge mere õhustik, mille vastu tänapäeva mõjud purunevad, jättes ennemini koomilisi kui traagilisi efekte. Kirjanik annab tunda, et selle elu tuum on juba liiga vana: tast õhkub juba ilmset mandumise ja kõdu hõngu. Romaani ainestikust kasvab välja nii huumorit kui ka elegilist meeolelutsemist, mille mõlemä kujutuses kirjanik avaldab suurt meisterlikkust.

Gailit erineb meie prosaistide hulgas kõigepäält oma erakordselt elava ning julge fantaasia, suure fabuleerimisosavuse, väga ilmekate inimtüüpide loomise ja veetlevalt häärütmilise stiiliga. Aga seejuures ei saa unustada, et ta elab ikkagi ainult oma kitsas fantaasiamaailmas, väljaspool tõsielu ja tänapäeva, mida ta looming on suutnud puudutada ainult riivamisi.

Pääle ilukirjandusliku loominguga on Gailit avaldanud oma kirjandusliku tegevuse esimesel poolel rohkesti pamflette ja följetone, mis on kogutud kahte teosesse „Klounid ja faunid“ (1919) ja „Aja grimassid“ (1926).

2. Richard Roht (1891).

Siuru põlvkonna teine tähelepandiv prosaist Richard Roht sündis 13. (1.) IV 1891 Kõlleste vallas Võrumaal taluperemehe pojana. On õppinud Tartus H. Treffneri gümnaasiumis ja Valga reaalkoolis, kus tal raskete aineliste tingimuste tõttu tuli õpin-

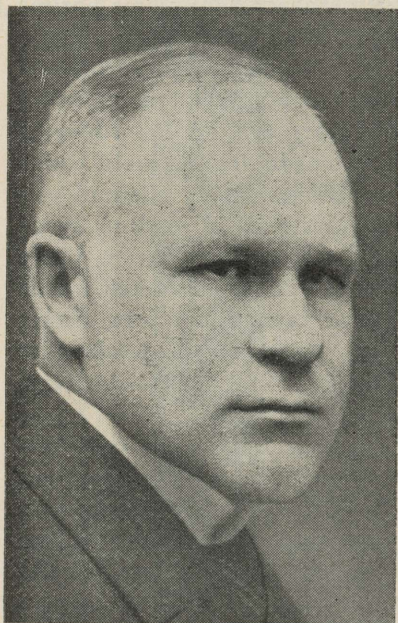
Kokku-
võtlikku

Elulugu

gud katkestada. Maailmasõja ajal lõpetas Roht Kroonlinna lipnikukooli ja teenis Vene sõjaväes Soomes, Sise-Venemaal, Krimmis ja Bessaraabias, võttis 1916. a. osa ka lahinguist. Vabadussõja ajal teenis ta ohvitserina Eesti sõjaväes. Varsti päale Vabadussõja lõppu asus Roht paar aastat Berliinis (1921—1923) ja on selle järel elanud Tartus ja Tallinnas vabakirjanikuna. 1928. a. tegi Roht katse asutada enesele Sangaste lähedale eeskujulik talupidamine sattus seejuures aga suurde ainelisse kitsikusse.

Ülevaade
loomin-
gust

Impressio-
nistlikud
novellid

Richard Roht.

Kirjanduslikku tegevust algas Roht varakult, avaldades oma töid väga mitmesuguseis ajakirjus ja -lehis. Tema esimeseks raamatuks on sümbolistlike ning impressionistlike novelle sisaldav kogu „Üksinduse meeleolud“ (1913). Roht paneb siin rõhku hingelise külje kujutamisele ja teeb opositsiooni kivilenenud kombeile.

Rohti varasemad kirjanduslikud katsetused on leidnud kõige kunstiküpsama kujud impressionistlikus novellikogus „Siluetid ja dekoratsioonid“ (1918), mis pakub teravalt individualistlike elamusi looduse taustal. Kirjaniku võimed sümbolistliku kujutuse alal saavutavad ses teoses oma hariastme. Novellide sündmustikku kannavad mingid salapärased tegelased, kellede

kaudu autor tõlgitseb päämiselt oma isiklike pooldamisi ja eitamisi. Talle omased romantilised kujutlused, nagu metsa kaitsevaim Paan („Õhtu tulekul“, „Tundmatu mees“, „Valguse Vaim“, „Siluettide tants“) jt., võtavad meeldivalt konkreetsema kujud. Eriti õnnestunud on aga kirjeldused, mis hõõguvad elavast värviküllusest ja on eriti värsked loodusmuljete edasiandmises. Ideestikult on novellikogu oma keskpärasusega vähepakkuv, paiguti laskub mõttearendus koguni kuiva targutusse, mis sel juhul tun-

duvasti rikub stiililist ühtsust. Rea novelle, nagu „Surm“, „Siluettide tants“ ja „Muinasjutt“, võib aga pidada kõigiti õnnestunuiks. Oma edasises kirjanduslikus loomingus, alates sõjaainelisest novellikogust „Hing ja veri“ (1913), on Roht hakanud otsima tihedamat kokkupuudet tõsieluga. Esimeseks silmapaistvaks saavutuseks on ühise tegevuskoha ja ühiste päätegelastega romanisari „Hümnid Paanile“ (1922), „Kurgsoo“ (1924) ja „Maa“ (1927). Nendega liitub osalt veel ka novellikogu „Neli juttu“ (1924) novellidega „Kriuka Kusta armastus“ ja „Viimne kevad“, milledest viimast tuleb pidada eriti õnnestunuks. Teemaks ses sarjas on võitlus maa pärast. Tegevustik toimub Lõuna-Eesti looduse tagapõhjal, mille keskusteks on kaunis kase- ja haavasal-kadega kaetud Tuulemägi, ahtakse, aga pikk Haabjärv ja suur Kurgsoo. Kujutades eeskätt popse, taluperemehi, varakaid maaomanikke kui ka kunstnikke, on Roht suutnud anda eriti esimeste hulgas rea hästitatatud huvitavaid tüüpe, nagu Kriuka Kusta, Aida Juhan, Hõpõ-Jakob, Tsilga peremees jt. Suhtumises loodusesse jagunevad tegelased kahte vastakasse rühma: ühed võtavad teda esteetilise objektina, teised hindavad eeskätt viljakandvat mulda. Kuna kunstnik Taavet Dreverk, domineerivamaid päätegelasi, kuulub esimeste hulka, saavad temaga seotud romantilised motiivid häirivalt tähtsale kohale ega lase maaelu kujutust selle täies tuseduses küllalt esile pääseda. „Tuulemäe“-sarja kuuluvast üksikuist teoseist on omaette kõige küpsem romaan „Kurgsoo“, mille mõju tagab juba silmapaistev kompositsiooniline keskendumine ja stiililine tihedus ning ühtsus, millist pole kahjuks sarjal kogu ulatuses.

Pakkunud vahepeäl ligemale kümmekond enam või vähem kergesisulist ja päevakajalist ajaviiteromaani ja viimaseil aastail juba üsna tõsielulisi pilte tänapäevaühiskonnast („Igapäevased inimesed“, 1937; „Ummiktänav“, 1937), üllatas Roht 1938. a. lugejaskonda järjekindlalt ja kõigiti tasakaalukalt arendatud realismiga romaanis „Elutee“. See on puhtakujuline isikuromaan, mis jutustab vaese kantnikupoja Sannä ühekülgse elu tõusiklikku arengukäiku. Nähes ainsat edasipääsuvõimalust raha kogumises, ta teeb seda karmi hoolimatusega nii enese kui ka perekonna vastu. Oma ainelisel tõusuteel Sannä jõuab kõrgemale, kui ta piiratud vaimne areng suudab kaasa teha. Tal on raske kohaneda uues keskkonnas, kuhu ta end visa tahtega on upitanud. Tabatud saatuselöökidest ja oma elu lõpul raskesti haigestunud, tekib Sannäs lõpuks kibe rahuldamatuse- ja kahetsusetunne, mis ta juhib enneaegsesse surma.

Kaldumine
realismi

„Elutee“

Tõusiku elu ei käsita Roht sellise ühekülgse taunimisega, nagu meie iseseisvuseaegses kirjanduses, eriti selle algupoolel, näeme enam kui sageli. Rohti kangelasel on ka hulk hinnatavaid omadusi, mis ei leia aga olude tõttu õiget rakendamist.

„Elutee“ on sisult läbituntud ja läbimõeldud romaan. Sannä omalaadiline kuju on antud niivõrd suure ehtsuse ning ilmekusega, et see ületab kõik Rohti senised saavutused tüüpide-loomise alal. Stiililtki tuleb romaani pidada kõigiti õnnestunuks. „Elutee“ tähendab Rohti loominguga haritippu ja on isikuromaaniga liigis meie esmajärgulisemaid.

Memuaarid

Ilukirjandusliku loominguga kõrval on Roht andnud hinnatavat lisa ka meie memuaarkirjandusele teostega „Sõjasõit“ (1928), „Vana Võrumaa“ (1934) ja „Tsaari ohvitser“ (1935), kuigi neis pääseb paiguti liiga esile subjektiivset elementi.

3. Mait Metsanurk (1879).

Elulugu

Mait Metsanurk, kodanliku nimega Eduard Hubel, sündis 19. XI (2. XII) 1879 Tartumaal Äksi kihelkonnas Kärkna vallas Saare talus peremehe pojana. Selles üksikus metsatalus möödus tulevase kirjaniku lapse- ja karjapõlv mänguseltsilisteta üksinduses.

Juba viieaastaselt õppis ta lugemise selgeks. Kaheksa-aastaselt hakkas poisike soo taga asuvas Orge vallakoolis käima. Kooli kursuse lõpetanud, ei pääsenud Metsanurk vaesuse ja kehvade olude tõttu haridusteed jätkama, vaid jäi Orge vallakooli õpetajale abiliseks. Vahepeäl isa asemel peremeheks saanud vanem vend Juhan võttis enda pääle noorima venna koolitamise mured. Juhan saatis venna Tartu neljaklassilisse linnakooli. Kuid ta vend Juhan ja isa surid ning õpihimuline noormees pidi just aasta enne linnakooli lõpetamist õppimise katkestama. Ta hakkas nüüd ise endale leiba teenima, andes viiulitunde ja töötades mitmesugustes kantseleides. Alles aasta pärast võimaldus tal õpinguid linnakoolis jätkata ja kooli lõpetada. Hiljem aga õnnestus tal laenu varal pääseda Tartu linnakooli juurde asutatud üheaastasesse pedagoogikaklassi, kus ta omandas algkooliõpetajakutse. 1903. a. sai Metsanurk Võrru algkooliõpetaja koha. Siit asus ta paari aasta pärast Tartu, kus ta tahtis edasi õppida, kuid pidi ainelistel põhjustel õpingud katkestama siirdudes Tallinna, kus ta leidis teenistust ajakirjanikuna. Tallinnasse asumisega lõppesid juba täielikult M. Metsanurga ainelise puuduse aastad ja ta võis nüüd paralleelselt ajakirjaniku tegevusega pühenduda

intensiivsemale kirjanduslikule tööle. Siit pääle algas pärast õpi-, otsimis- ja rännuaastaid tõus Metsanurga loomingus, mis on teinud ta tänapäeva silmapaistvamaks eesti kirjanikuks. Praegu elab Metsanurk vabakutselise kirjanikuna Tallinnas.

Metsanurk alustas oma kirjanduslike katsetustega juba Ülevaade kooliajal Tartus — ja seda oma ajale vastavalt realistlikus vaimus. loomingust

Selleks andsid tõuget Juhan Liiv, E. Vilde ja E. Säreava realistlikud tooted ning vene kirjanikud, eriti Tšehhov ja Lermontov, viimane oma pessimismiga ja maailmamurega, mis sobis hästi juba varakult eluvõitluses kibestunud kirjaniku hingelaadiga. Hiljem aitavad kirjaniku toodangu laadi kujundada prantsuse kirjanikud Maupassant ja Zola oma naturalismiga.

Noor kirjanik leiab oma esimeste teoste ained ja kujud kitsamast ümbrusest ning neis esineb tihti saamatu, arg, elus ebapraktiline, kuid hell ja ülitundlik tegelane. Oma esimese lühijutu „Laenamas“ kirjutas Metsanurk 1903. a. Tartus ja see ilmus järgmisel aastal „Linda“ veergudel. Hiljem ilmus teisigi noorea jutustusi „Sädemeis“, „Postimehes“, „Oma Maas“ ja Noor-Eesti esimesis väljaandeis. Mitmed aastad hiljem tegi kirjanik neist valiku kogus „Jumala lapsed“ (a. 1910).

Kirjaniku esimene pikem jutustus, mis äratas omal ajal suurt tähelepanu ja tekitas poleemikat, on „Isamaa õilmed“ (a. 1908). See päevaraamatukujuline jutustus kirjeldab Säravere vallavanema tütre Luise ummikusse joosnud ja eesmärgita eluteed. Kahjuks jääb jutustuse kompositsioon juhuslikuks, pääliskaudseks ja katkendiliseks, seda eriti novelli lõpu poole.

Suurema kunstilise küpsuse saavutab Metsanurk oma järg- „Vahesaare Villem“ mises teoses „Vahesaare Villem“ (1909). Kirjanik näitab siin naturalistlike võtetega, kuivõrd suure tähtsusega inimese saa-

Eduard Hubel-Metsanurk.

tuse määramisel on majanduslikud küsimused. Armastatud kodutalu, mille eest Villem võitleb lõvina kogu romaani kestes, saab talle hiljem needuseks. Talule kuhjunud võlad teevad Villemi olukorra väljapääsmatuks, nii et ta kadestab isegi sulast.

Kirjanik on Vahesaare Villemit kujutanud rohkem olude kui iseloomu ohvrina. Aga ka päätegelase iseloomul on tema elutraagikas küllalt suur osa. Villem on idealist ja meeleoluinimene, rohkem kavatseja ja unistaja kui teoinimene. Ta on ebapraktiline, saamatu ja abitu oma talu ja elu juhtimises ega oska oma ebaetskondliku iseloomu tõttu teisi inimesi kohelda. Ta on valmis oma õiguste ja nõudmistest eest välja astuma. Tihti tõuseb tas viha, nii et ta käed lähevad rusikasse ja ta oleks valmis kõiki, puruks lööma. Kuid see alatasa tormitsev, jõhkralt-tarmukas ja uhke iseloom on oma sügavamalt olemuselt siiski abitu, saamatu, pigemini nõrk kui tugev. Tal puudub vaimne tasakaal, kaaluv mõistus ja enesevalitsemine. Ta käratseb jõhkruks ja isekus peab õigupoolest aitama varjata mõrastunud hinge tundelisust ja habraste närvide hellust*). Romaani lõppstseenis murdub see karm väline koor: kerjuseks muutunud peremees läheb kodutalust lõplikult lahkudes oma naisega üle õitseva luha, silmis pisarad ja käes koduaasalt nopitud pääsusilmakimbud. Leiame, et selle väliselt karmi, jõhkra ja iseka iseloomu all leidub siiski ka midagi väärtuslikku. Ta ripub kogu oma südamega ja noorusmälestustega isatalu küljes. Villem ei ole varanduseahnitseja ega rahaahne. Ta võiks rahahädast pääseda, abielludes rikka vanatüdrukuga. Ta jääb aga siiski truuks vaesele Maalile ja naitub temaga. See tõstab Villemi kõlbeliselt oma ümbrusest ja vaenlastest kõrgemale. Vahesaare Villem pole idealiseeritud kanglane, vaid inimene kõigi oma pahede ja nõrkustega, kes on osalt oma iseloomu puuduse tõttu oma saatuses süüdi.

„Vahesaare Villem“ osutab kirjaniku kompositsioonioskuse kiiret tõusu. Traagiline Villemi saatuse kujunemine on siin antud dramaatilise hoo ja tõusuga. Ühiskondlik tagasein ja olustikukujutused loovad siin laia naturalistliku pildi. Meie silme ette kerkib selleaegne külaühiskond oma talgutega, matustega, pulmadega, kommetega jne. Arvustus on küll omal ajal rahulolematust avaldanud romaani liiga raske meeleolu ja päätegelase liiga väljapääsmatusse seisukorda asetamise vastu. Kuid seda aitavad leevendada romantilised, mõnikord isegi sentimentaalsed meeleolupildid ja autori hingestatud soojus ning humaansus.

*) M. Sillaots, „Mait Metsanurk“, Eesti Kirjandus 1929, lk 451.

Romaani stiil on valdavas ülekaalus naturalistlik, sellele tüübiliselt omase lopsakuse, jõulisuse ja robustsusega. Selles leidub palju prosaisme ja vandesõnu; tegelased kõnelevad oma miljöole vastavalt kirjaniku kodukoha Kärkna murret.

Kokkuvõttes osutub see naturalistlik ühiskonna- ja armastusromaan puudusist hoolimata kirjaniku noorema ea loomingus parimaks teoseks.

Metsanurga järgmine pikem teos „Orjad“ (1912) kirjeldab meie eelsõjaaegse seltskondliku ja isikliku elu närusust ja orjameelsust. Noor ajakirjanik Mart Klaos peab ajalehe „Sõnumitooja“ toimetuses teenides läbi elama suure elupettumuse: ta õilsad ideaalid purunevad, oma sisemisest protestist hoolimata kisub aatevaene, rahaahne miljö ta alla, röövib talt inimliku sisu, iseseisvuse ja väärtuse. Kirjanik on siin rõhutanud miljö saatuslikku mõju inimesele. Romaan jätab ebaühtlase ja laiavalguva mulje ning sügavast ja suurest ideest hoolimata rikub läbipaistev tendents selle teose nautimise.

„Orjad“

Kui „Vahesaare Villem“ näitas Metsanurga kompositsiooniliste võimete kasvu, siis osutab kirjaniku järgmine pikem töö, romantilis-realistlik novell „Toho-oja Anton“ (1916), üllatavat pööret kirjaniku arengus: siin kirjanik taotleb esmakordselt puhtkirjandus-kunstilisi eesmärke — vormi- ning stiiliviimistlust. Nagu vastukaaluks seniseile naturalistlikele teoseile on see novell õrnem, lüürilisem, meeleolulisem, romantilisem ja intiimsem.

„Toho-oja
Anton“

„Toho-oja Antonis“ on kirjanik naeruvääristanud hirmu naeruväärsuse ees. Anton ja Truuta ohverdavad oma isikliku õnne uhkusele, pigemini hirmule saada naeruväärseks kadeda ja rumala külarahva ees.

Mõlemad tegelased on talupoeglikult tublid, idealiseeritud iseloomud, kõrgid, auahned, esimesed oma kihelkonnas, peaaegu ülimuslikud. Isegi teineteist armastades on nad väliselt kõrgid, jonnakad, karmid ja külmad. Heitlus ja võitlus sünnib aga nende hinges. Nende armastus on varjatud, täis trotsi ja tahet teineteist piinata (selles meenutavad nad Hamsuni tegelasi).

Selle impressionistlik-romantilise tooniga realistliku jutustuse väärtus seisneb peamiselt selle viimisteldud stiilis. Kirjanik on siin suutnud luua alliteratsioonide ning assonantsidega ja meeloodilise rütmiga musikaalse sõnastuse. Eriti hästi on õnnestunud lüürilised meeleolupildid oma sulavusega ja ilusad loodusekirjeldused. See näitab autori iseloomu tundelisemat ja hellemat poolt ning romantilist kallakut.

Kirjaniku üleminekut uusrealismi, kuid osaliselt veel uusromantismi elemente osutab ta järgmine romaan „Taavet Soovere elu ja surm“.

Romaani aineks on romantilise unistaja, tahtejõuetu idealisti Taavet Soovere pettumuste- ja vaevarikas elutee.

Kirjanik naeruvääristab päätegelase donkihhotlikku idealismi ning näitab, kui traagiline, kuid ühtlasi ka koomiline on olla ei midagi muud kui ainult idealist. Taavet Soovere on aastait noor, iseloomult naiivne, tihti isegi lapsik ja lüüriline unistaja. Ta on suur idealist õilsate kavatsustega, soovidega ja unistustega, kuid olles tahtejõuetu ja eluvõõras ei suuda ta neid iial teostada. Taavet on kergeusklik, ta loodab valgustada ja harida oma ümbrust ja usub paremasse maailma ning inimese siseväärtuste võidukäiku. See noor idealist omab tugevat võimutahet, kuulsusjanu ja tarvet osa mängida maailmas. Oma huvidele ja ideaalidele on ta valmis ohverdama isegi oma talu majapidamise. Ta kõneleb suure põlgusega leivajahist ja rahakogumisest, kuid häbeneb samal ajal alaväärsustunde all kannatades oma vaesust.

Selsamal ajal liikus ristitud laste mallewa mõista teel, mis tõi Wõruks üle Karva, Antine ja Astijärve kaudu üle Sääde ja Savala poole. Teu oli kaharemas, ilu pilvde ja pome, meksalatvuo kokkus
tuul ja summutas kappjate sakina petmes lümes. Ra-
kkaupa kõrvuti, kaluu lakkadele kummardites, atid
või piigid kaalolal, kintarid rütid kõres draavis
põhjoz fode, sõnatult, kārata.

Mait Metsanurk.

Ed. Hubel-Metsanurga käekirja näide.

Metsanurk on maalinud selle külaromantiku eluloo ja kuju väga veenvalt ja ilmekalt, suhtudes temasse häätahtlikult ja sõbraliku muigega.

„Taavet Soovere elu ja surm“ on kompositsiooniilt „Vahe-
saare Villemi“ kõrval parimaid Metsanurga romaane. Teos on
üles ehitatud progressiivselt, iga sündmus või pilt järgneb otse-
selt eelmisele. Romaani ülesehituses kirjanik tarvitab sageli

antiteesi-printsipi, saavutades sel teel tihti koomilist efekti. Teose puuduseks lugeja seisukohalt on Taaveti lõpmatute unistuste ja pettumuste kordumine.

Romaani stiili iseloomustab lühike, jõuline ja piltlik lause ning teatud närvlikkus ja dünaamilisus. Siin esineb uusromantismi voolutunnuseid kõrvuti uusrealismi omadega. Lüüriliste meelolupildikeste ja hästi tabatud loodusekirjelduste poolest meenutab see „Toho-oja Anonit“.

Vaheajal oli Maailmasõda ja revolutsioon pannud ühiskonna käärima ja seda osalt ümbergi kujundanud. Metsanurk oma ajale kiiresti reageeriva kirjanikuna kajastab sellele ajajärgule omast närvlikkust ja väärtuste ümberhinnangut oma 1918. a. ilmunud romaanis „Ennäe inimest“.

„Ennäe
inimest“

Kõigist Metsanurga senini käsitletud teoseist jätab romaan „Ennäe inimest“ laialivalguvaima mulje, seda just puhtteoreetiliste küsimuste ja probleemide rohkuse tõttu, ning selle sündmustik tundub korduvate meeolude tõttu venitatuna.

„Pärast „Ennäe inimest“ ilmunud jutustusist väärivad Metsanurga toodangus tähelepanu „Epp“ (a. 1920) ja „Jumalata“ (a. 1921). „Epp“ on looke väga vanamoelisest ja jumalakartlikust teenijast. Novelli stiil on selgejooneline ja asjalik, keel mehine ja lihtne, kompositsioon kokkusurutud ja täpne.

„Epp“

Novelliga „Jumalata“ algab Metsanurga toodangus ägedam „Jumalata“ ideeliste ja maailmavaatelistel otsingute ajajärk, millega käib kaasas ka kunstiliste võimete areng.

Selles teoses kirjanik tahab näidata, kui raske on elu, kuid veel raskem surm ilma jumalata, elumõtteta. Novellis avalduvad päälle kirjaniku ideeliste otsingute veel tema taotlused vormi alal. Metsanurk on olnud ajaga intensiivselt kaasa elades võlutud ekspressionismist. Autori stiil on siin üllatavalt jõuline, hoogus, tihti telegrammiline ja ruttav, harmoneerudes teose sisemise ja meeolulise küljega.

Romaaniga „Valge pilv“ kirjanik loobub linnast ja asub kirjeldama maaelu Maailmasõja ja Märtsirevolutsiooni sündmustiku taustal. Teoses esineb aktuaalsena ühiskondlik lahkkelide motiiv: talu ja popsikoha elanikud astuvad vastamisi oma erinevate huvide ja juba tekkiva sotsiaalse kihivõitluse tõttu.

„Valge pilv“

„Valge pilve“ kunstiline ja puhtvormiline külj on kirjaniku seni saavutatud tasemest tunduvalt madalamal. Stiililt on see viimistlemata. Kirjanik töötas romaani hiljem teises trükis ümber (1930).

„Punane
tuul“

„Valge pilve“ sündmustiku jätkuks on kirjanik loonud romaani „Punane tuul“, mis ilmus a. 1928 ja ületab eelmise oma väärtuselt. Selle isiku- ja olustikuromaaniga taustaks on 1917. a. revolutsioon ja Vabadussõda. Kärsitu ja heitlik aeg on lõhestanud meile juba „Valgest pilvest“ tuntud päätegelase Verihurma Alma kaheks: ta kõigub proletaarse ja kodanliku maailma ja elu-

H. Mugasto joon.
Romaani „Ümera jõel“ esimese trüki kaas.

tunde vahel. Kui popsitütart kisub teda kaasa punane, kui jõuka talu perenaist aga valge tuul.

„Punase tuule“ tegelastüübid on elavalt ja ilmekalt maali-

tud ning on antud lai läbilõige segaste ja tormiste aegade sündmustest, oludest ja ühiskondlikust käärimisest. „Valge pilvega“ võrreldes on käesoleva romaani sündmustik palju värvikam, elavam ja kaasakiskuvam. Ka kompositsioonilt ületab teos eelmise, olles enam tasakaalustatud. Puudustena tunduvad situatsioonide, meeolude ja üksikute mõtiskelude kordumine, mis osalt koormavad teost ja pidurdavad sündmustikuvoolu.

Umbes samalaadilist, oma aja kohta aktuaalset ainekku ja probleemi kui eelmises teoses käsitleb kirjanik a. 1926 avaldatud päevikukujulises romaanis „Jäljetu haud“. Selles kujutatakse maksva ühiskonnakorra vastu võitleja, põrandaaluse kommunistide juhi Kristjan Raudma hingelisi elamusi, kahtlusi, kannatusi ja pettumusi.

M. Metsanurga senise kirjandusliku loomingu kulminatsioonipunktiks ja uue suuna näitajaks ta toodangus on ajalooline romaan „Ümera jõel“ (1934). Kirjanik on oma romaanis „Ümera jõel“ suutnud kujukalt ja usutavalt elustada eesti elu 700 aastat tagasi, luues haarava ja tõetruu pildi meie muistsete esivanemate kombeist, tööst ja võitlusist. Ta ei püüa meie esivanemaid ülistada, vaid kirjeldab neid nii kaotajaina kui ka võitjaina ning nende eluviise karmidena, tihti ajale vastavalt isegi toorestena. Romaani tegelased on kujutatud plastiliselt ja ilmekalt. Mägiste vanem Vello, romaani päätegelane ja ajaloolise suursündmuse sangar, on küll unistav ja tagasihoidlik, kuid silmapaistev oma julguse, visaduse, jõu, vahvuse, orienteerumisvõime ja aususega ning avara mõistusega. Ta elab läbi hingelise muutuse ja tõusu noorest autoriteedita vanemast üldiselt lugupeetud kangelaseks.

„Ümera jõel“ väärib tähelepanu ka oma ideestikult. Kui muistset eestlased, vaatamata oma väikesele arvule ja sisemistele vastuoludele, siiski suutsid vastu panna nendest arvuliselt suuremale ja paremini relvastatud vaenlasele ja neid lahingus isegi võitsid, siis tõendab see, et meie esivanemad omasid tublidust ning kangelasmeelt. See ideoloogiline joon läbib kogu teost ja sisendab lugejasse rahvuslikku iseteadvustunnet.

Romaani kompositsioon on võrdlemisi tugev. Selle intriigi pole kuigi keeruline, siiski tõmbab kaasa teose põnevus ja sisu tihedus. Teose stiil on uusrealistlik. See on asjalik, lihtne ja selge, sageli huvitavalt elav.

Selle võrdlemisi mõttetiheda ja kunstiküpse teosega avas Metsanurk meie kirjanduses uuesti tee ajaloolisele romaanile.

Siit pääle hakatakse meil jälle kirjutama romaane meie minevikust. Ka Metsanurga toodangus saab see teos pöördepunkti: ühiskonnaelu väärnähtusi paljastav, kritiseeriv ja protesteeriv toon muutub leebemaks, andes maad elujaatavamale suhtumisele.

Hilisemad
romaanid ja
novellid

Metsanurga hilisemaist teoseist väärivad mainimist „Fr. Arraste & pojad“ (1930), „Soosaare“ (1936), „Kutsutud ja seatud“ (1937), huvitav jutustus noorsoole „Mändide all“ (1933) ja novellikogu „Elu murrab sisse“ (1932).

Näidendid

Metsanurk on tegutsenud ka näitekirjanduse alal. Oma näidendeis on ta kujutanud aktuaalseid aineid ja põlevaid päevaküsimusi, mis on äratanud elavat huvi nende vastu. Esimesed kirjaniku dramaatilised katsed nagu „Uues korteris“ (1908) ja „Vagade elu“ (1923) ei vääri erilist tähelepanu. Omal ajal lõi aga laval hästi läbi oma aktuaalsuse tõttu draama „Kindrali poeg“ (1925). „Kindrali pojale“ järgnes draama „Talupoja poeg“ (1929), mis käsitleb umbes sama probleemi mis „Orjad“ (kuid teises miljöös): inimese iseloomus varjatud orjameelsust. Kirjaniku teistest näidenditest on tähelepanavam veel „Haljal oksal“ (1932).

Kokku-
võtlikku

M. Metsanurga eelistatumaks kirjanduslikuks vormiks on romaan. Sel alal ongi ta suutnud pakkuda oma parimat. Kuid ka novelli alal on Metsanurk suutnud luua väärtuslikku ja anda meie novellistikas huvitavaid ja omapäraseid teoseid („Jumalata“). Kõige vähem on tal aga õnnestunud näidendid.

Stiili alal teeb kirjanik läbi huvitava arengu: „Vahesaare Villemis“ on väljendus naturalistlik, „Toho-oja Antonis“ romantilis-impressionistlik, novellis „Jumalata“ ekspressionistlik, romaanis „Taavet Soovere elu ja surm“ ning sellele järgnevais teis ülekaalus uusrealistlik ja realistlik.

Metsanurk on ühiskondlik mõtleja, kes oma teis sageli lahendab põlevamaid päevaküsimusi. Ta paljastab meelsasti ühiskonnaelu väärnähtusi ja osutab elupahesid. Ta toodangus valitseb seetõttu sageli arvustav ja protesteeriv meeoleu. Päärõhu on ta langetanud ideelisele küljele. Ta tegelased otsivad tihti elumõtet. Metsanurk kui realist aga vaatleb, kas oma aja suurtel ideedel on praktilist tähtsust ja rakendamisvõimalusi tegelikus elus. Ja ta teoste tegelased võitlevadki ideede teostamise pärast.

Metsanurga sagedasim päätegelase tüüp on vaimselt paljunõudlik, hell, kergesti haavuv, unistav, kuid passiivne, jõuetu ja kade idealist, kes haub süngemeelseid mõtteid. See on ühiskonna võõraslaps, kes elab läbi pettumusi.

Hilisemais töis on Metsanurga ühiskonna kriitika muutunud juba leebemaks ja positiivsemaks. Ta mõjub enam oma vaimsuse üldise suunaga: ta teosed rõhutavad aatelse inimese võitlust oma ideede ja nende teostamise eest.

4. Oskar Luts (1887).

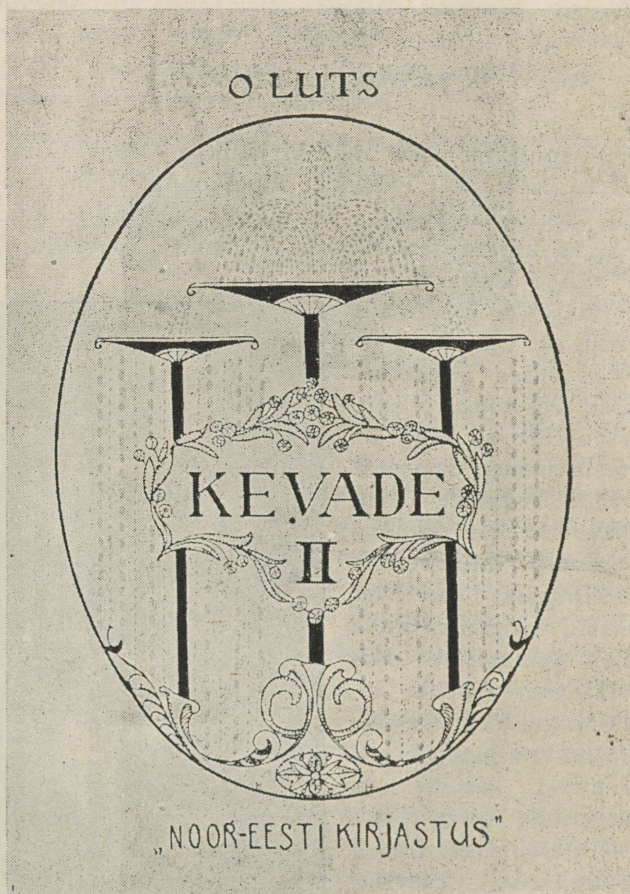
Meie populaarseimaid rahvakirjanikke Oskar Luts sündis 7. I 1887 (26. XII 1886) Palamuse kihelkonnas Kaarepere vallas Posti talus käsitöölise pojana. Isa oli siis puutööline, kuid õppis varsti selgeks kingsepaameti, asus Palamuse alevikku kingse-paks ja ehitas sinna kiriku lähedale varsti ka oma maja. Kõige enam oli Luts oma va-rasemas nooruses kiindunud vanaemasse, kes temasse suh-tus väga hoolitsevalt ning ar-mastas vesta jutte. Õppimist alustas Luts 7-aastasena Än-küla vallakoolis, kust ta siir-dus Palamuse kihelkonna-kooli. Viimasest on tal palju elavaid mälestusi, mida ta kasutab jutuseerias „Ke-vade“ I, II. 1899—1902. a. jät-kas Luts õpinguid Tartu reaalkoolis. Saanud neljanda klassi lõpptunnistuse, kasutas ta võimalust asuda apteekriõpi-laseks. Hiljemini ta teeb proviisoriabilisena Narvas, Tallinnas ja Peterburis. 1911. a. astub Luts Tartu ülikooli õppima rohuteadust. Õpin-gud katkestusid Maailmasõja puhkemisega, mil ta kütsuti farmatseudina sõjaväeteenistusse. Samal alal töötades võttis Luts osa ka Eesti Vabadussõjast. Hiljemini on ta teeninud ametnikuna Tartu ülikooli raamatukogus ja katsetanud lühemat aega raamatuäri alal. Elab praegu Tartus kutselise kirjanikuna.

Elulugu

Oskar Luts.

Ülevaade loomingu- Kirjanduslikku tegevust algas Luts 1904. aastast pääle, avaldades ajakirjanduses jutukesti ja päevakajasid. Silmapaistvamat tähelepanu ta võitis kõigepäält kolgaolustiku koomikat pakkuva ühevaatuselise rahvatükiga „Kapsapää“ (1912), millele kiires kor-

„Kevade“ II esimese trüki kaas. K. Mäe joon.

ras järgnes veel suurem menu koolipõlvemälestusi kujutava jutustusega „Kevade“ I (1912).

„Kevade“ I-ga algab Lutsu üldtuntud jutustustesari, kuhu kuuluvad veel „Kevade“ II (1913), „Suvi“ I, II (1918, 1919), „Tootsi pulm“ (1921), „Äripäev“ (1924) ja „Sügis“ (1938).

„Kevade“ I ja II valdas meeli kohe pääle ilmumist ja levis „Kevade“
meil enneolematu kiirusega. Meeldiv ja uudne oli juba ainevalik, millele lisandus leidlikult-põnev sündmustikuarendus, häätuju-line, huumoririkas või pehmeltnukrutsev esitusviis ja suur vest-lusoskus. Mis pääleselle „Kevadet“ ning kogu jutustustesarja veel esile tõstab, on kirjaniku suur andekus väga ehtsate ning eluliste tüüpide esitamises. Just siin on saavutused kõige suure-joonelisemad. Sellised kujud, nagu vaikne, unistav-idealistik ja hellatundeline Arno Tali; tema vastand, väga seiklushimuline ja praktiliste huvidega Joosep Toots; tujukas, aga hääsüdameline Raja Teele; füüsiliselt tugev, pikatoimeline ja tõsine Tõnisson; muretu Jaan Imelik; metsik Kuslap; punajuukseline, nii välimu-selt kui ka vaimult nigel Jorh Aadniel Kiir jt. — esinevad kõik niivõrd elavaina, et nad püsivad lugeja meeles ka veel siis, kui kõik muu sellest sarjast on ammu tuhmunud.

„Kevades“ Lutsu kujutusviis paistab liikuvat välispinnal, aga ta suudab üksikute sündmuste ja seikade märkimisega paiguti näidata ka väga tõsiseid ning sügavaid hingelisi elamusi. See kõik sunnib „Kevadet“ asetama tõsisema ja sügavama kunsti liiki kui meeleolutsemist või sündmustikulist põnevust pakkuv aja-viitekirjandus.

Kahjuks ei püsi Luts „Suvest“ alates endisel tasemel, vaid „Suvi“
ta teoste väärtuseastmestik langeb seda rohkem, mida enam lähe-neme sarja lõpu poole. Selle põhjuseks on, et Luts ei saa enam toetuda oma koolipõlve värskeile muljeile, vaid tal tuleb sünd-mustik ja olukorrad kunstlikult konstrueerida. Seejuures lähe-neb seikluslik element jandile, huumor muutub liialdatud naljaks. Tegelaskonna koosseis muutub juhuslikuks, tüübid kuluvad ja hakkavad kannatama ehtsuselt. See kõik tähendab laskumist vähenõudliku ajaviitekirjanduse tasemele.

Juba kõne all olnud sarjast paistab selgesti Lutsu loomingu erilaad. Ta on küll realist, aga ta erineb oma eelkäijaist ning kaasaegseist Vildest, Peterson-Särgavast ja Metsanurgast kõige-päält seepoolest, et tal puudub kritiseerimiskalduvus. Ta on pai-guti nukker, rohkesti naljahimuline, aga alati eluga hästi sobiv. Ta ei põgene ka pettununa kujutusmaailma, nagu tegid seda noor-eeslased.

Kalduvused romantilisteks mõttemõlgutusteks ja kujutus- „Kirjutatud
teks Lutsul siiski ei puudu, mida tõendab varsti pärast „Ke- on . . .“ ja
vade“ II ilmunud jutustus „Kirjutatud on . . .“ (1914, teises trükis teised
päälkirjaga „Soo“, 1920). Selles on õnnelikult ühendatud Lutsu romantilised
nii realistlikke kui romantilisi kalduvusi. Jutustus sisaldab tõsi- jutustused

elulise kujutuse kõrval romantilist boheemitsemist, salapärasust ja vaimukustki, mis kõik on ühte sulatatud mõjukaks tervikuks. Stiililtki on jutustus Lutsu kõige viimisteldumaid. Veel suuremat kallakut romantikasse kohtame Lutsu kolmes mina-vormilises jutustuses „Kirjad Maariale“ (1919), „Karavaan“ (1920) ja „Harald tegutseb“ (1921), milledest leiame rohkesti pehmet, südamlikku meeleolulüürikat ja nukrat tõsidust. Oma laadilt on nendega veel lähedalt seotud lastejutud „Inderlin“ (1920) ja „Nukitsamees“ (1920).

Tegelased Lutsu romantikasse kalduvais teoseis jäävad aga selgete piirjoonteta, ähmaseks. Sündmustikku esineb kasinalt, esikohale tõstub meeleolu, mis on paiguti sünge („Soo“), paiguti elegeiline, kantud fataalsusetundest. Huumor puudub täiesti. Üldiselt jääb Luts siin kahvatumaks ja vähemehtsaks kui tõsielukujutustes.

Realistlikud jutustused

Edasises loomingus Luts muutub jälle realistlikuks. Ta hakkab esitama elust võetud inimkujusid, kes on seekord pärit enamasti elu „tagahoovidest“ ning „vaikseist nurgakestest“, ja kujutama nendega seoses olevat miljööd. Tavaliste, keskpäraste inimeste elu kujutus on jutustuste „Andrese elukäik“ (1923), „Iiling“ (1924), „Tagahoovis“ (1933), „Vaikne nurgake“ (1934) jt. aineks. Päätegelased on neis kõigis pärit väikekodanlikust keskkonnast, enamasti lihtsad ametnikud ning käsitöölised. Nad on selleks saagi liiga passiivsed, liiga tundlevad ja unistlevad või vääratunud ning takerdunud olude ebasoodsusse, et olla elus teovõimsaiks edasirühkijaiks (erandeid on eriti tüüpiderikkas „Tagahoovis“ jm.). Kui nad jäävad püsima ja käivad vahel isegi eduteed, siis on selle põhjuseks kõigepäält visa kannatlikkus ning olude õnnelik kujunemine.

Lutsu varasema realismiga võrreldes on käsiteldava jutustesarja tõsielukujutus arenenud suurema, paiguti protokollitaolise asjalikkuseni (vt. näit. „Andrese elukäigu“ algust), kaotanud seejuures „Kevadele“ omase huumori, aga tihenunud hingeelulise külje tõlgitsemises. Tegelaskond on jälle võtnud kindlamad piirjooned ja esineb märgatavalt suurema varjundirikkuse ning mitmekesisusega.

Oma tõepärasuse, väljendusliku tiheduse ning ühtsusega võiks pidada sarja kunstiliselt kõige õnnestunumaks teoseks esikjutustust „Andrese elukäik“.

Alates aastast 1930 on Luts kõige valdavamalt pühendunud oma mälestuste ilukirjanduslikule ümbertöötusele. Ta mälestuste-seerias on seni (1930—1938) jõudnud ilmuda juba kümme teost („Vanad teerajad“, „Talvised teed“, „Läbi tuule ja vee“, „Vaadel-des rändavaid pilvi“, „Kuldsete lehtede all“ jt. Lapsepõlvemälestustest alates on neis jõutud kuni Maailmasõja-aegse fronditaguse eluni Poolas. Kirjeldades võrdlemisi laias ringis oma mälestusi, on Luts nende teostega andnud suurel hulgal kultuurilooliselt hinnatavat materjali. Kahjuks ei ole tema töö rajatud kindlale alusele: alanud enam-vähem ilukirjanduslikus laadis, kaldub ta hiljemini, eriti paaris viimases raamatus, peagu puhta memuaari-ni; täpne ajalooline tõelisus ei ole tal alati just südameasjaks ja viimistlusest ei saa üldiselt võttes rääkida.

Mälestused

Juba oma kirjandusliku tegevuse algusest alates on Luts esi-nenud ka dramaatikuna ja saavutanud osalt tähelepandavaid tulemusi. Töötades „Kevade“ kallal, ta kasutas ühtlasi sama kodu-kohaainet ka kolmevaatuselises naljamängus „Paunvere“, mis koos eespool mainitud ühevaatuselise jandiga „Kapsapää“ sai silmapaistva menu osaliseks. Kui neile lisada „Kalevi kojutulek“ (1919), siis on mainitud, mis Luts on pakkunud tõhusamat lõbusa, rahvapärase jandi alal. Ta tõsisesisulisemad, romantilist või süm-bolistlikku värvingut kandvad näidendid (kolmevaatuseline „Laul õnnest“, 1913; ühevaatuselised „Mahajäetud maja“, 1914, „Sini-hallik“, 1919, ja „Sootuluke“, 1919) on jäänud liiga hõredaks ja väheütlevaks.

Näidendid

Lutsu loomingut iseloomustab üldiselt laiaulatuseline olus-tikulise aine kasutamine. Kirjanik näitab eriti teravat tähelepanu-võimet elu väliste nähtuste märkimises. Ta haruldaselt rikkalik tüübigestik rajaneb kõige valdavamas osas tõsielus leiduvaile ees-kujudele ning on edasi antud sageli otse meeldesööbiva elulisuse ning kujukusega. Iseloomustustes ei märgi Luts tabavalt ainult välist külge, vaid ulatub paiguti näitama ka sügavamaid hingelisi elamusi. Ta põhijoontes tõetruu ja tabav tõsielu peegeldamine kogu loomingu ulatuses pakub pääle muu kõigepäält kõrgesti-hinnatavat kultuurilist materjali. Pääle karakteriseerimisoskuse ja tabava miljöökujutuse on Lutsu loomingut kunstiliselt veetle-vamaid omadusi ta suur fabuleerimisvõime ja meeoleukas huumor.

Kokku-võtlikku

Kui Lutsu ei saa üldiselt hinnata siiski kõrgemalt kui rahva-kirjanikuks selle sõna paremas mõttes, siis selles on kõigepäält

süüdi asjaolu, et ta liigub oma loomingu suures osas ikkagi elu välispinnal, ei haara endasse silmapaistvaid ideelisi väärtusi ja on eriti stiililt viimistlemata ning ebahütlane, mõnelgi puhul ennast kordav ja hõre.

5. Karl August Hindrey (1875).

Elulugu

Iseseisvusaegse kirjanduse kõige esileküündivamaid psühholoogilise novelli ja ajaloolise romaani arendajaid Karl August Hindrey sündis 15. (3.) VIII 1875 Abja mõisas Pärnumaal õllepruulija pojana. Ta sai erihariduse Peterburis Stieglitzi

Karl August Hindrey.

kunstikoolis ja on end oma erialal täiendanud Münchenis ja Pariisis. 1904. a. päale, millal Hindrey astus „Postimehe“ toimetusliikmeks, on ta tegutsenud eeskätt ajakirjanikuna ja karikaturistina. Ta on avaldanud peagu kõigis meie tähtsamais ajalehtedes rohkesti päevakajalisi värsse, följetone, teatri-, kirjanduse- ja kunsti-arvustusi, toimetanud meie kaht nimekamat pilkeajakirja „Sädemed“ ja „Kratt“, kirjutanud ja illustreerinud lasteraamatuid (näit. „Pambu Peedu“, „Piripilli Liisu“ jt.). Umbes kümme-kond aastat tagasi on Hindrey alles täiel määral ning täie tõsidusega andunud ilukirjanduslikule loomingu ja saavutanud otsekohe väga hinnatavaid tulemusi.

Novellid

Hindreylt ilmunud novellikogud „Välkvalgus“ (1932), „Armastuskiri“ (1933) ja „Südamed“ (1938) näitavad kõigepäält õige avarat aineteringi, mis ei piirdu ainult Eestiga, vaid ulatub koguni Aafrikasse. Samuti avar on kirjaniku huvi oma novellide tegelaste valikul: ta võib sama süvenemisega käsitleda nii haritlasi, lihtinimesi kui ka loomi.

Keskseks probleemiks Hindrey novellides on tõu puhtuse ja vitaalsuse probleem, mis on olnud kirjaniku huvi keskuseks juba aastaid. Selle probleemi lahendamisel ta avaldab haruldast kogemusrikkust, erilist võimet eredalt valgustada tegelaste hingeelu ja lahti koorida nende keerukat olemust. Mis seejuures eriti meeldib, on käsitluse suurejooneline diskreetsus, hingeelulise külje tõlgitsemise tihedus ja eluline mitmekesisus.

Hindrey võimed on kõige harukordsemalt väljendunud loomade kujutamises. Karjakrantsi Arest novellis „Argus“ („Armastuskiri“) või Neerot samanimelises novellis („Välkvalgus“) on kujutatud näiteks niivõrd suure elulisuse ja intensiivsusega, et nad püsivad meeles kauem kui milline tahes Hindrey inimkuju.

Sündmustik on Hindrey novellides vähene ega arene alati küllaldase keskendusega. Kuna Hindrey oskab anda aga kõrvalepisoodideski palju olulist, ei ole see puudus novelles eriti tunduval, palju enam aga romaanis, kus rohke ainekogu teemakohane koondumine evib tunduvalt suuremat tähtsust. On juhtumeid, kus Hindrey romaan ehituselt laguneb lõdvalt seotud novellideks („Suremise eod“, 1935). Nii jääb Hindrey romaanikirjanikuna oma väärtuselt tunduva astme võrra tahapoole, kui ta on novellistina. Üldiselt aga võib leida ka Hindrey romaanides küllalt rohkesti neidsamu hüvesid, mida on märgitud ta novellide puhul.

Romaani alal on Hindrey seni eelistanud ajaloolist žanri. Ta esimene ajalooline romaan „Urmas ja Merike“ (I köide 1935, II köide 1936) ulatub oma ainevalikus õige kaugesse minevikku, kujutades eestlaste elu 900 aastat tagasi, nende muistse iseseisvuse ajal. Romaani sündmustik on koondatud ühe päätegelase, Urmase ümber, kelle tõusutee jutustamine moodustabki romaani pääfaabula. Novellidest tuntud tõu puhtuse probleem on siingi esikohal.

Ajaloolised
romaanid

Urmas on üllast tõugu, üllaste vanemate verd ja harjunud elama „suurtsugu meeste ja isandaraha elu“. Juba oma loomult on ta väga taibukas ja tark, nagu sündinud juhiks.

Hindrey on oma kangelasele andnud paiguti liiga tänapäevase varjundirohke hingeelu. Urmas esineb oma-aja oludes ülerõhutatud aristokraatsusega ja tundub Hindrey tõuprobleemi idealistlikus lahenduses ühekülgsena; aga ta on siiski sugestiivne, omapärane ja elav kuju, nagu ka paljud kõrvaltegelased, eesotsas Merikega. Kuigi oma ehituselt liiga katkendiline ja ebahütlane, on Hindrey pakutud ajalooline taust eriti üksikpildes elav ja värvirikas. Näeme silmapaistvat sisseelamisvõimet kuju-

tatava ajastu hingeellu, eriti selle usulistesse ja kombelistesse eluvormidesse.

Järgmises, samuti katkendilises ajaloolises romaanis „Loojak“ (I „Nõid“, II „Lembitu“ — 1938) kujutab Hindrey Vana-Eesti 20-aastase vabadusvõitluse aegseid sündmusi 13. sajandi algul kuni Madisepäeva lahinguni 1217 ning selle lähemate järeldesteni. Romaani esimeses osas on ajaloolised sündmused küll ainult taustaks kangelase kujunemiskäigule, nagu see oli ka „Urmas ja Merike“ puhul, teises osas saab sündmustikuline külg juba esikoha. Hindrey seni näidatud võimed ajaloolise romaani alal ei näita „Loojakus“ silmapaistvat kasvamist ega kahanemist. Ta pakub siingi eeskätt omaette mõjukaid, aga tervikus nõrgalt seotud üksikpilte. Omaaegsete inimeste ja olutingimuste sugestiivses kujutuses ta näitab endiselt suuremat süvenemist kui meie teised tänapäeva ajaloolise žanri harrastajad.

Näidendid Hindrey on katsetanud ka näitekirjanduse alal, kirjutades juba ammu enne oma intensiivse ilukirjandusliku loomingu algust operetilibreto „Koopariüütel“ ja avaldades 1935. a. kolmevaatuselise draama „Raidaru kirikumõis“.

Hindrey on kirjutanud ka reisikirjeldusi ja memuaare.

6. Pilk noorema generatsiooni proosaloomingule.

Albert Kivikas (1898).

Varasemad tööd Albert Kivikas (1898) on iseseisvusaegse kirjanike noorema põlvkonna kõige silmapaistvamaid esindajaid. Juba 1919. a. ta esines Mart Karuse nime all küpse esikteosega „Sookaelad“. See novellikogu on oma elava huumori, tiheda ning napi sõnastuse ja rahvapärase, värske kujundirikkusega meie tolle aja laialivalguvas külanovellistikas kõige esileküündivamaid saavutusi.

Edasist loomingu jätkas Kivikas juba oma õige nimega, aga järsult teises suunas: ta katsetas fantastikaga futuristlikus laadis, püüdis teadlikult lugejaskonda ärritada ja tekitada sensatsioon („Lendavad sead“, 1919; „Mina“, 1920; „Maha lüüriline shokolaad“, 1920 jt.). Sellelaadilised katsetused koondas Kivikas hiljem koguteosesse „Minaatüürid“ (1926). Järgnevais Vabandussõja-ainelistes teostes, novellikogus „Verimust“ (1920) ja veel tunduvamalt romaanis „Ristimine tulega“ (1923), näeme kirjaniku lähenemist uuesti tasakaalukamale eepilisele väljendusviisile. Uusrealistliku romaani eelkäijaks sai Kivikas aga romaanisarjaga

„Jüripäev“ (1921, teises ümbertöötatud trükis päälkirjaga „Murrang“ I, 1925), „Jaanipäev“ (1924) ja „Mihklipäev“ (1924), kus käsitletakse omaaja üht kõige aktuaalsemat teemat: Vabadussõja-aegseid ja -järgseid murrangumomente meie maaelus. „Jüripäevas“ tõstab kirjanik esile vastuolusid maata inimeste ja talunike vahel; „Jaanipäevas“ on esimesed tõusnud maareformi tagajärjel asunikeks, aga vanaperemeeste eneseuhkus ei tunnusta neid veel kaugeltki eneste väärilisteks! „Mihklipäevas“ näitab kirjanik mõlema ühiskonnakihi liitumist „ühistõuks“. See juba ideoloogiliselt tähelepanu pälviv teos annab ühtlasi rohkesti tusedaid inimtüüpe maaolustikust. Kahjuks on selle romaanitrioloogia vormiline külge paiguti liiga viimistlemata.

„Jüripäev“
ja teised
uusrealist-
likud romaa-
nid

Edasises loomingus näitab Kivikas aga juba täiel määral hoolitsemist ka oma teoste vormilise külge suhtes: nende stiil on muutunud erakordselt asjalikuks ning täpseks, kompositsioon — eriti novelles — laitmatuks. See kehtib kõigepäält 1927. a. ilmunud revolutsiooni- ja sõjanovellide kogu „Punane ja valge“ kohta. 1931. a. ilmus Kivikaselt veel erilaadiline, sügavat pettumust tõlgitsev, julge pihtimusromaan „Vekslivõltsija“, mille järel ta asus uuesti veel kord oma Vabadussõja-aegsete kogemuste kasutamisele, tehes seda seekord juba täie põhjalikkuse ja süvenemisega. Selle töö viljana ilmus a. 1936 Kivikase pääteos, romaan „Nimed marmortahvilil“. Kui meil seni ei olnud suudetud ilukirjanduses eluliselt kujutada niivõrd tähtsat ja ajaliselts alles lähedast suursündmust, nagu on meie Vabadussõda, siis õnnestus see nüüd Kivikaselt ootamatult suure ajaloolise usaldatavusega. Nii teoses esinevad tüübid, hingeelu kui ka välised sündmused on üldiselt edasi antud range asjalikkuse ja tõsielulisusega. Romaani pääteemaks on Vabadussõjaaegse õppurkonna

Albert Kivikas.

„Nimed
marmor-
tahvilil“

psühholoogilis-ideelise arenguloo kujutamine, mis on teostatud tõsise suhtumise, kaasakiskuva pinevuse ja elulähedusega.

Peet Vallak (1893).

Peet Vallak (1893), uusrealistliku novelli kõige silmapaistvam harrastaja iseseisvusaegses kirjanduses, on esinenud novellikogudega „Must rist“ (1925), „Epp Pillarpardi Punjaba potitehas“ (1925), „Ajude mäss“ (1926), „Relvad vastamisi“ (1929), „Neli tuult jalge all“ (1934), „Lambavarga Näpsi lorijutte“ (1938) jt.

Vallak on leidnud tugevalt isikupärase ainestiku ja väljendusvormi. Oma argipäevastele, hallidele tegelastele, kes on pärit kitsaist oludest, ta läheneb sageli mingist hoopis erakordselt seisukohast, mis võimaldab nad asetada grotesksesse valgusse. Nende hingeelu areneb sageli ootamatuid kõrvalteid pidi ja küünib mõnikord avama üllatavaid väljavaateid.

Vallak on ühtlasi väga tugev stiililt: ta sõnastus on napp, värske, ühtlasi väga asjalik ning elulisi piasjasju tabav mitte ainult välise külje kujutuses, vaid ka hingeelu valgustamises. Sellest tunduvalt tahapoole jääb Vallaku teoste kompositsioon, millele pole tavalisest omane koonduda väljapaistvalt intensiivseks.

Teataval määral juba algusest pääle, eriti aga viimases mainitud novellikogus kohtame rohkesti hingestavat huumorit, irooniat ning omapärast vaimukust. Siin on mõnes lühijutus, nagu „Hirm“ jt., ehituseltki saavutatud lihtsate vahenditega otse erakordset mõjukust. Samuti asendab Vallaku novellidele sageli omast väheütlevat lõppu siin mõnelgi juhul efektselt irooniline pänt.

Vallaku erialaks on jäänud kuni tänapäevani novell ja lühijutt. Tema ainus katse romaani alal „Hulgus“ (1927) ei küüni ta novellitodangu tasemeni.

August Jakobson (1904).

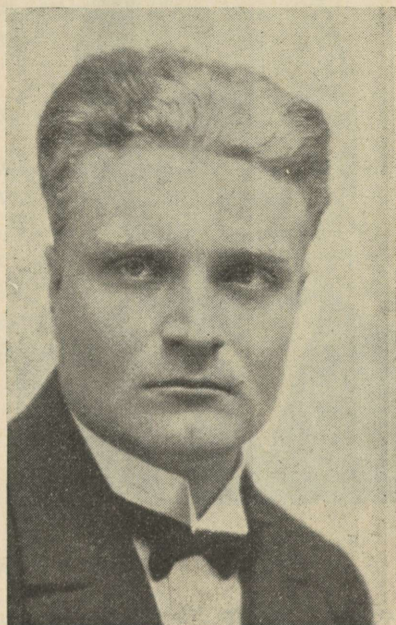
August Jakobson (1904) sai üldise tähelepanu osaliseks 1927. aastal korraldatud romaanivõistlusel esimese auhinna võitnud teosega „Vaeste-patuste alev“, millel oli erakordne menu. Selles romaanis rullitakse lahti Zola naturalismi jäljendava meetodiga laiaulatuseline agulielu pildistik. Huvikeskuseks on manduv töölisperekond, kelle arengulugu jälgides antakse jõhkralt-

naturalistlik, aga jõuliselt mõjuv läbilõige aguli töölistkonna elust ja ajanähtustest, nii nagu autor oli näinud oma noorpõlves Pärnu Rääma-agulis. Teos kannatab eeskätt maitsejämeduse, pahede kuhjamise ja keelelis-stiililiste liialduste all, mis aga siiski ei suuda enese alla matta noore autori tugevat omapära. „Vaeste-patuste alevi“ teeneks on, et ta aitas silmapaistvalt kaasa realistliku romaani läbilõõmisele iseseisvusaegses kirjanduses ja andis tugeva tõuke uute, värskete ja elulähedaste ainete otsimiseks.

„Vaeste-patuste alevile“ järgnenud suures, sama olus-tikku ja tegelaskonda kujutavas romaanis „Tuhkur hobune“ kannatab Jakobson tunduvalt kordamispahe all, millest ta aga edaspidi on püüdnud vabaneda, kuigi mitte täie tulemusega.

Jakobsoni järgnev romaani- ja novellitoodang on olnud erakordselt viljakas ja arenenud suurema vormitiheduse ja stiililise viimistelu suunas, mis on kõigepeält silmapaistvamalt avaldunud romaanisarjas „Andruksonide suguvõsa“ („Miika Valtsbergi roim“, 1931; „Töö algus“, 1933; „Valutajad“, 1934). Selles käsitelakse ühe suguvõsa arenguloo kaudu eestlaste ürgjõuliselt tugeva elutungi avaldusi, alates 19. sajandi teisest veerandist.

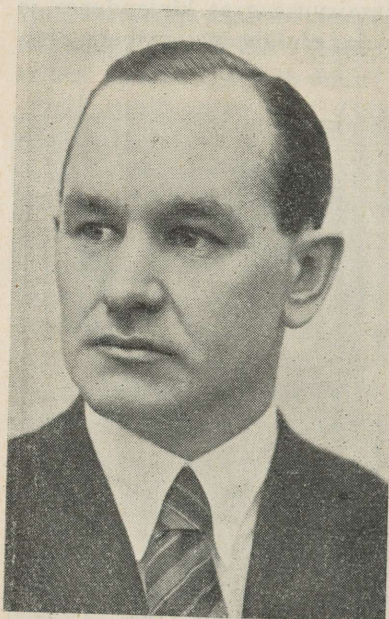
Käsitlust kannab tõhus vaimustus loovast tööst ja eesti rahva visast ning südikast edasitungist. Sama töövaimustus ja uudis-maade vallutamisiha on kirjanikku ennastki juhtinud aina laialulatuslikumate ülesannete juurde. Viimaseil aastail on Jakobson reas romaanis täie innuga pühendunud tänapäeva haritlaskonna noorema generatsiooni, nn. uue inimese elutingimuste ja hingelu kujutamisele.

August Jakobson.

August Mälk (1900).

Jakobsoni kõrval samasuguse erakordselt viljaka proosakirjanikuna esineb saarlane August Mälk (1900), kes on andnud oma parima Saaremaa rannikuelu realistliku kujutuse alal romaanides „Õitsev meri“ (1935), „Taeva palge all“ (1937) ja novellikogus „Rannajutud“ (1936).

August Mälk.

Nende teoste erilaadiline olustik ja inimkujud on antud suure tõsielulise detailsusega. Realiteeditunnet aitab veel tunduvasi suurendada Mälgu rahvapäraselt kujukas, tugeva kohaliku koloriidiga keel. Suure sugestiivsusega on Mälk suutnud tõlgitseda mere avardavat mõju ning külgetõmbejõudu. Ohtudes ja tormides küpsenud kalur ei vaheta oma kehva elujärge sisemaa rikkuste vastu, vaid eelistab elu isade viisi „taeva palge all“.

Rannikuelu kujutavaile teoseile on oma sisulaadilt lähedane noorsooraamat „Jutte lindudest“ (1934). Väga elavais ja tõsielulistes piltides näidatakse meile siin hahku, kajakaid, parte, ristlinde vaeraid. „Jutte lindudest“ on

uudne ning sisukas ja esindab omal alal parimikku.

Mälgu kahest ajaloolisest romaanist, „Surnud majad“ (1934) ja „Läänemere isandad“, on hinnatavam esimene. Suure ajaloolise tõepärasuse ning nägelikkusega esitab siin Mälk pilte Põhja-sõja-aegsest elust Virumaal, eriti mis puutub tollaegse külaühiskonna, ikaldus- ja katkuaegade ning röövretkede kujutusse.

Dramaatilise loomingu alal on Mälk kirjutanud rea keskpäraseid rahvatükke, milledest on osutunud lavaliselt menukaks komöödiad „Vaese mehe ututall“ (1932) ja „Neitsid lampidega“ (1933).

Juhan Jaik (1899).

Teistest noorema põlve prosaistidest mainigem veel Juhan Jaiki (1899), kes on esinenud silmapaistva omapäraga eriti kodukoha-ainelistes kunstmuistendeis, fantastilistes vestelugudes („Võrumaa jutud“ — I 1924, II 1933; „Kaamelid pasunapuhujatega“, 1928, jt.) ja väga elavais lastejuttudes („Uhhuu jutustused“, 1929, „Pombi ja Üdsimärdi nõiad“, 1932, jt.). Jaigi jutustusviis on lopsakas, täis hoogu, tujuküllust ja vembukat huumorit. Viimane pole Jaigile ainult sisuline, vaid rahvaomaseile traditsioonele toetudes suurel määral ka puhtkeeleline ning stiililine (vt. näit. alliteratsioonide kasutamist).

Mihkel Jürna (1899).

Uusrealistlikku suunda rõhukalt arvestava novellikirjanikuna on esinenud P. Vallaku kõrval **M i h k e l J ü r n a** (1899). Ta senine toodang (novellikogud „Tavalised“, 1927; „Üks armastus“, 1929; „Ärigeenius“, 1932) ei ole aga veel osutanud ilmekamat sisulist omapära, kuid tõstub esile stiililt, mis hoolitsetult kujukais, napes ning rütmikais lauseis taotleb silmapaistvate tulemustega kunstilist tihedust ja asjalikkust.

D. Näitekirjandus.

Hugo Raudsepp (1883).

Iseseisvusaegse näitekirjanduse pääesindaja ning juht Hugo Raudsepp sündis 10. VII (28. VI) 1883 Laiuse kihelkonnas Vaimastvere mõisas aedniku ning viinapõletaja pojana. Ta nooruspõlv möödus 7-ndast eluaastast Laiuse Sarapuu kõrtsis. Hariduse sai Raudsepp Laiuse kihelkonna- ja Tartu linnakoolis, mille ta lõpetas 1900. a. Teeninud selle järel mõne aasta kantseleiõpilasena ja ärimehena, siirdus Raudsepp ajakirjanduse alale, kus ta kujunes peagi silmapaistvaks följetonistiks ja kriitikuks. Ühtlasi ta tegutses ka poliitika alal, 1919. a. valiti ta sotsiaal-revolutsionäärina Asutava Kogu liikmeks. 1924—1925 Raudsepp viibis kopsu- ja tiisikushaigena Taagepera sanatooriumis, mille järel ta loobus aktiivsest ajakirjanduslikust tegevusest ning andus täiesti ilukirjanduslikule loomingule.

Elulugu

Jutustused Ajakirjaniku-põlves esines Raudsepp Milli Mallika nime all rea jutustuste, lühijuttude ja ühe romaaniga („Imbi“), mis aga jäid üldiselt liiga ühekülgeiseks ning pinnaliseks visandeks, et väärida tähelepanu.

Draamatika alal olid Raudsepa esimesiks tõsisemaiks katseiks piiblainelised draamad „Kohtumõistja Simson“ (1924 „Loomingus“, raamatuna 1927) ja „Siinai tähistel“ (1928).

„Kohtumõistja Simson“

„Siinai tähistel“

Hugo Raudsepp.

rõõmsalt puhub sõjasarve“. Võitluses oma ideede eest on Moosesele tarvilikeks abilisteks kõnemees Aaron ja tegudemees Joosua.

Need draamad on kõigepäält huvitavad oma avaralt nähtud, aga hingeliselt ülemäära moderniseeritud pääkujude ja rikkaliku ideestikuga. On märgata rahvapärase, kaaluka ning napi väljendusviisi taotlust.

Komöödiad Oma suurimad võidud on Raudsepp saavutanud aga komöödia alal. Esimeseks silmapaistvamaks ja menukamaks komöödiaks on „Ameerika Kristus“ (1926), mille tunduvamaks väärtsuks ning ühtlasi puuduseks on see, et ta pakub palju mõtteid ja

„Kohtumõistja Simson“ on ehituselt rajatud suurel määral kontrastile, mis ilmneb eriti tugevasti kangelase Simsoni järsus eraldumises oma rahvast: Simson on kerge-meelne, elujanune, riski ja sensatsioon armastav, Iisrael vastupidi: väga kaine, karm ja asjalik. Simsoni õnneks on olla vaba ning selle vabaduse all mõistab ta eeskätt avaraid võimalusi meelaks eluks.

Draama „Siinai tähistel“ kangelaseks on piiblist tuntud Mooses. Raudsepp on teda kujutanud range rahvajuhina, kes painutab rahvast vastavalt oma ideaalidele, pannes neid ennast-salgavalt pühenduma kõrgemate eesmärkide saavutamiseks, täitma oma kohust ühiskonna vastu. Moosese sihiks on kujundada uus noorus, „kes julgelt ja

käsitleb paljusid teemasid. Tõusikluse arvel on siin rohkesti satiiri, huumorit ja vaimukust.

Ta edasisest väga viljakast loomingust mainime siin vaid üksikuid teoseid, mis on kuidagi saavutanud väljapaistvama taseme ja sisaldavad edasiviivamaid momente. Need on kõige-päält „Sinimandria“ (1927), „Mikumärdi“ (1929) ja „Vedelvorst“ (1932).

„Sinimandria“ juhtmõtteks on, et loodu on ja peabki tingi-mata olema kõrgem oma loojast, sest „Milleks siis üldse luua, kui looja luues enesest kõrgemale ei jõua“ (lk. 94). Kui looja tahab valitseda selle üle, mida ta loonud, satub ta väga täbarasse olu-korda. „Sinimandria“ eriliseks uuduseks on selle keel, mis toetu-des suulise rahvaloomingu traditsioonidele, on väga omapäraselt lopsakas. Kahjuks on autor sündmustikuarenduse teinud liiga janditaoliselt kirevaks, mis ei lasknud teost püsida kauem laval.

„Sini-
mandria“

Väga aktuaalselt elulähedaseks muutub Raudsepp „Miku-märdis“ ja saavutab seetõttu enneolematu menu. Ta pakub siin teravais piltides moodsa külaühiskonna naeruväärsusi. Tegelas-test tõstuvad esile tüse hallparun Jaak Jooram ja ta pops Jüri. Ühekülget suhtumist ja naturalistlikke liialdusi aitab suurel määral varjata autori vaimukusi ja paradokse pillav keel.

„Mikumärdi“

Tõhusalt ilmekas ja eluline Jaak Jooram ei jõua siiski sel-lise monumentaalsuseni kui isikukomöödias „Vedelvorst“ Näs-näruda perepoeg Kustav, kes annab juba täiel määral välja A. Kitzbergi Mogri Märdi mõõdud. Nagu viimane, nii on „Vedel-vorstigi“ kangelane võetud otse tõsielust ja vaatamata oma era-lordsusele eluline ning usutav. Sündmustik on tugevamini kui üheski Raudsepa näidendis koondatud pääkaju ümber, mis tun-duvasti tõstab komöödia mõju. Tugev on „Vedelvorst“ ka stiililt. Lopsakalt rahvakeelne sõnastus on siin saavutanud erakordse tiheduse ning ühtsuse. Raudsepa komöödiaist näib just „Vedel-vorstil“ olevat enim eeldusi kuuluda Eesti näitekirjanduse põhi-vara hulka, kuigi selle mõju ei ole olnud kaugeltki niivõrd ula-tuslik kui „Mikumärdil“.

„Vedelvorst“

Teistest Raudsepa komöödiaist on veel hindamisvääremaid „Põrund aru õnnistus“ (1931), „Salongis ja kongis“ (1933), „Roo-sad prillid“ (1934) ja „Mees, kelle käes on trumbid“ (1938).

Raudsepa dramaatiline looming näitab väljapaistvat mõtte-rikkust, mis aga följetonistlikku laadi kerge ning mängleva aine-käsitluse tõttu ei pääse küllalt mõjule. Ta erakordse edu päätegu-reiks on haruldaselt vaimukas ning omapäraselt rahvakeelne sõnastusviis, mis on eeskaju võtnud peagu kõigist meie folkloori

Kokku-
võtlikku

eriliikidest; tänapäeva tähtsamate eluprobleemide elav kajastamine; tüübiloomisuskus ja lavalisus, milles Raudsepp on seni ületanud oma kaasvõitlejad näitekirjanduse alal.

Raudsepa rikkalik eruditsioon on teda meelitanud ka kirjanduskriitilisele loomingule. Talt on ilmunud raamatud „Euroopa uemast kirjandusest“ (1921), „Ekspressionism“ (1922), „Sentimentalism Lääne-Euroopas ja haletundeline vool Eesti kirjanduses“ (1923) ja pikem monograafia „Mait Metsanurk ja tema aeg“ (1929).

Üldine tagasivaade.

1905. a. tekkinud uus kirjanduslik rühmitus Noor-Eesti loobus järsult rahvuslike ja elulähedaste ainete ja küsimuste käsitlelust. Ta päähuvi koondus Euroopa kultuuri ammendamisele ja ümberistutamisele eesti oludesse. Oma uusromantilises kirjanduslikus loomingus taotlesid noor-estlased eriti esteetilisemat sisu ja välimust, pannes ühtlasi erilist rõhku ka keelelisele rikastumisele.

Tung jõuda samale tasemele Euroopa kultuurrahvastega, kaotamata seejuures siiski oma rahvuslikku omapära, saavutas kõigepäält kõrgestihinnatava tulemuse Noor-Eesti juhi G. Suitsu luuletuskogus „Tuulemaa“ (1913), mis oma sisulise tiheduse, küpsuse ning vormitaiusega ulatub esimesena euroopalisele kunstitasemele. Esmajärgulisi tulemusi saavutas ka Fr. Tuglas oma sümbolistlike ning fantastiliste novellidega, mis on harukordsed kõigepäält oma stiililise viimistluse, elamuskülluse ja kujundirikkusega. V. Ridalal on kõige väljapaistvamaid saavutusi saarte-ainelise looduslüürika alal. A. H. Tammsaare katsetas huvipakkuvalt nii maa- kui ka linnaelu kujutuse alal ja võttis hiljem, riikliku iseseisvuse päevil, oma rikkalikud kogemused kokku monumentaalseks suurteoseks „Tõde ja õigus“ I—V (1926—1933), mis oma suure mitmekesisuse, elulisuse ning sisukusega tõstis romaani kõige eelistatumaks kirjandusliigiks, milleks see on jäänud tänapäevani. Kõrgestihinnatavad on ka keeleuendusliikumise juhi Joh. Aaviku teened, kes on meie keelt aastate jooksul arendanud tunduvalt sõnavararikkamaks, kaunikõnalisemaks ja väljenduselt painduvamaks, nii et lihtsast talupojakeelest on kujunenud oma väljendusvõimelt rikas kultuurkeel.

Siuru uusromantismi traditsioone jätkav ja edasiviiv põlvkond on eriti rikas lüürikuist, kes revolutsiooni ja iseseisvuse päevil on arendanud meie luule järjest suurema elulisuse ning

mitmekesisuseni, nii et see tänapäeval vaevalt erineb uuesrealismi püstitatud uusasjalikkuse ning eluläheduse taotlusist.

Vaadates tagasi revolutsiooni ja iseseisvusaegsele lüürikale, näeme, et see jätkab kõige väljapaistvamalt lüürika põhialade armastus- ja looduslüürika harrastust (Under, Visnapuu, Kärner jt.), aga pakub selle kõrval ka väga palju uut. Tähelepanu väärib kõigepäält, et enam kui kümmekond aastat tagasi avastati uuesti Noor-Eesti euroopaliku kultuuri vaimustuses unustatud luulealad, nagu isamaa- ja kodulüürika (Visnapuu, Sütiste, Adson jpt.). Viimasega liitub lähedalt sügavaid elamusi pakkuv ning uudne perekonna- aineeline lüürika (Adson, Under, Kärner). Väljapaistvat süvenemist võime tähele panna mõttelüürika alal, kus eriti filosoofilised enese- ja eluvaatlused on saavutanud erakordset sisulist tihedust ja sisendusjõudu (Under, Semper, Adams jt.). Paiguti on ka sotsiaalne ajalule esinenud erakordse jõulisuse ja haaravusega (Suits, Alle). Üsna uudsed alad, nagu linna- ja rännuluule (Under, Semper, Sütiste jt.), esinevad suure ehtsuse, elulisuse ning nägelikkusega. Sügavat meeleolulist sugestiivsust näitab eriti moodsa inimese ebatervete, neurootiliste elamuste kujutus (Under, Adamson). Ka juhuluulet on viljeldud esileküündiva süvenemisega (Visnapuu) ja epigrammi alal saavutatud harukordset tabavust ning tihedust (Alle).

Umbes poolteist aastakümnet tagasi, sajandi teise kümnendi keskpaiku hakkas luule näitama silmapaistvat kaldumist eepilisse žanrisse. Esimesena kirjutas romaani värssides J. Kärner („Bianka ja Ruth“, 1923), millele järgnes H. Visnapuu värssromaan „Saatana vari“. Teistest eepilistest liikidest on harrastatud ballaadi (Under, Adamson jt.), legendi (Visnapuu, Under jt.) ja poemi (Alle, Sütiste, Visnapuu, B. Alver) ning suudetud igal alal ületada varasemad sellelaadilised saavutused. Väga tähelepanuväärselt on jätkatud ka eepiliste žanripiltide loomist (Adson, Kärner jt.).

Samal ajal kui luules ilmnes silmapaistvam kaldumine eepikasse, said puhteepilised proosaliigid, eesotsas romaaniga, kirjanodusliku publiku huvikeskuseks. Kivikasele ja Tammsaarele järgnes arvukas pere järeletulijaid uusrealistliku romaani alal. Veel ulatuslikumalt kui luules märkame siin uute ainealade otsinguid, huvi ümbritseva tõsielu vastu ja oleviku ning mineviku kõige mitmekülgsemat valgustamist.

Romaani liikidest on kõige enam viljeldud olustiku-romaan (Jakobson, Mäik, Kärner, Luts, Metsanurk), kuid peagu kõik teisedki romaaniliigid, nagu perekonna-romaan (Tammsaare, Jakobson), sellega lähedalt seotud psühholoogiline romaan (Semper, Tammsaare), isiku- ehk tüübiromaan (Metsanurk, Gailit, Roht, Luts), ajalooline romaan (Hindrey, Metsanurk, Mäik, E. Kippel), sõjaromaan (Kivikas, Gailit), sotsiaalromaan (Kärner), fantastiline romaan (Gailit), memuaarromaan ja -jutustus (Tuglas, P. Krusten, O. Luts jt.), on esindatud. Nagu üksikute autorite käsitluse puhul märgitud, on mitmed neist meil omas laadis esmakordsed või ületavad kunstiliselt oma eelkäijad. Meid ümbritseva elu eripalgelisus kajastub just romaanest kõige mitmekesisemalt ning tõetruumalt. Erilist tähelepanu väärib, et ajaloolised romaanid on loobunud traagiliste ja süngete minevikupiltide esitamisest ning tõstavad selle asemel esile meie ajaloo rahvuslikult positiivsemaid sündmusi ja momente.

Romaanitoodangut täiendab vähene, kuid psühholoogiliselt süvenduselt, väljendusvahendite ilmekuselt ning omapäralt seda hinnatavam novellistika, mille pääsesindajaks on Hindrey ja Vallak.

Ka iseseisvusaegse näitekirjanduse probleemide käsitlus on näidanud tähelepanuväärset aktuaalsust, aga on jäänud seejuures üldiselt siiski liiga kergelt päevakajaliseks. Areng on olnud siin enam juhuslikku kui pidevat laadi ja jätnud ka parimate saavutuste puhul ühes või teises suhtes midagi soovida. Kõige enam edasiviivaid momente ja kunstilist õnnestumist sisaldavad tragöödiast Tammsaare „Juudit“, draamadest Adsoni „Lauluisa ja kirjaneitsi“, tragikomöödiast Metsanurga „Vagade elu“, komöödiast Raudsepa „Mikumärdi“ ja „Vedelvorst“. Teistest kõige lavalisem ning seega ka kõige menukam on Raudsepp, kes oma komöödiatega päästis eesti teatri publikukriisist. Tähelepanuväärseiks katsetusiks tuleb veel pidada ka Adsoni ekspressionistlikku näidendit „Läheb mööda“, mis on meil esimene sellelaadiline teos, samuti ka tema ajaloolisi tragöödiad. Mõtterikkuselt pakuvad eeskätt lugemisdraamadena huvi Raudsepa „Siinai tähiste“ ja „Kohtumõistja Simson“.

Käesoleva sajandi kolmandal kümnendil on ulatuslikumalt tähelepanu võitnud ka kaasaja noorim kirjanikepõlv, kes oma enamikus on juba üles kasvanud meie riikliku iseseisvuse vabamais ja kultuursemis oludes. Lüürika alal on siin esileküündi-

Kirjanduslooline tabel.

Ilmumise või kirju- tamise aeg	Teose autor ja päalkiri	Ajastu
13. saj. algus. 1535	Läti Hendriku kroonika Wanradt-Köllli katekismus	Mälestusmärkide ajastu, 1200—1600 (ümmarguselt)
1600—1606 1632 1686 1717 1739	G. Müller'i jutlused H. Stahl, Käsi ja koduraamat I Vastne testament Uus testament Piibel	Vaimulik kirjandus 1600—1800 (ümmarguselt)
1637 1709 1782 1817 18. 8 1818—1819 1821—1825 1824 1839 1843	Carmen Alexandrinum Käsu Hansu nutulaul Arvelius, Üks Kaunis Jutto ^s ja Öppetusse ^s Ramat Willmann, Juttud ja Moistatused Holtz, Luggemissed O. W. Masing, Pühhapäwa Wahhelugge- missed Kr. J. Peterson'i luuletused O. W. Masing, Marahva Näddala-Leht „Permi Jago unnenäggu“ F. R. Faehlmann, Kalevipoja kangelasteod ja seiklused Suve Jaan, Luige Laos	Ilmliku kirjanduse alged 1800—1860 (ümmarguselt)
1857 1857—1861 1863 1867 1872 1878 1879 1880	J. W. Jannsen, Perno Postimees ehk Näddalileht Fr. R. Kreutzwald, Kalevipoeg J. W. Jannsen, Eesti Postimees L. Koidula, Emmajõe Öpik „Säärane mulk ehk sada vakka tangusoola“ C. R. Jakobson, Sakala Jakob Pärn, Oma tuba, oma luba Ed. Bornhöhe, Tasuja	Rahvusliku ärkamisaja kirjandus, 1860—1890 (ümmarguselt)
1888 1890 1893 1894 1895 1896 1899 1901—1903 1902 1903 1904	A. Haava, Luuletused I K. E. Sööt, Aasaõied I Juh. Liiv, Kümme lugu „Vari“ „Nõia tütar“ E. Vilde, Külmale maale E. Särgava, Paised I „Kiired“ E. Vilde, Mahtra sõda A. H. Tammsaare, Vanad ja noored E. Särgava, Rahvaalgustaja	Venestusaegne kirjandus 1890—1905 (ümmarguselt)

Ilumise või kirju- tamise aeg	Teose autor ja päalkiri	Ajastu
1905	Noor-Eesti album I	Noor-Eesti-aegne kirjandus, 1905—1917
1906	G. Suits, Elu tuli	
1908	A. Kitzberg, Tuulte pöörises	
	A. H. Tammsaare, Pikad sammud	
	V. Ridala, Laulud	
1909	Juh. Liiv, Luuletused	
	E. Enno, Uued luuletused	
	M. Metsanurk, Vahesaare villem	
1910	E. Enno, Hallid laulud	
1910—1911	Noor-Eesti ajakiri	
1912	A. Kitzberg, Libahunt	
	Joh. Aavik, Artikkel keeleuenduse üle (Noor-Eesti albumis IV)	
	O. Luts, Kevade I	
1913	E. Vilde, Pisahänd	
	G. Suits, Tuulema	
	F. Tuglas, Ohtutaevas	
1914	V. Ridala, Kauged rannad	
1915	Fr. Tuglas, Felix Ormusson	
1916	E. Vilde, Mäeküla piimamees	
1917	F. Tuglas, Saatus	
1917—1919	Siuru albumid I—III	Revolutsiooni- ja iseseisvusaeagne kirjandus, alates 1917
1917	M. Under, Sonetid	
	H. Visnapuu, Amores	
	A. Adson, Henge palango	
1921	A. Kivikas, Jüripäev	
	A. H. Tammsaare, Juudit	
1922	" Kõrboja peremees	
1926—1933	" Tõde ja õigus	
1927	A. Jakobson, Vaeste patuste alev	
1928	M. Metsanurk, Punane tuul	
1929	A. Gailit, Toomas Nipernaadi	
1930	H. Raudsepp, Mikumärdi	
	A. Adson, Lauluisa ja Kirjaneitsi	
1934	M. Metsanurk, Ümera jõel	
1935	A. Mälk, Oitsev meri	
	M. Under, Kivi südamelt	
1936	A. Kivikas, Nimed marmortahvil	

Valimik kirjandust.

Gustav Suits.

ELU TULI.

Elu tuli helgib kui sinitaeva päikene,
elu tuli sähvab kui pilvedest äikene:
sätendab välkudes hämaramas ööski,
valgustab mõtetes, tulistab tööski —
ja kaduvikusse kustub.

Miks küll nii kohisevad kevadised veed?
Kes need sääl sammuvad mööda teed?
Lõkendavad ihalduste tulised tunglad:
noored need otsivad muinasjutu Kunglat —
kuni kord seisavad Toonela väraval.

Elu tuli loidab ja sähvab ja lööb,
elu tuli inimeste südameid sööb.
Elu tuli põleb ja elu tuli kustub,
ja tule asegi viimati mustub —
jääb järele peotäis tuhka.
Püha on elu tule tuha ase.
Elu tuli punane püham on ise!

MEHED.

Tormi ees murduvad tammepuud:
kindlad on mehed, aatele truud.
Välkugu teras ja raiugu raud:
mehi ei kohuta surm ega haud.

Kaaredes maha langegu hein:
mehed seisavad nii kui sein.
Seisavad. Tuld aga tuksatab rind:
suur on elu ja surma hind.

KEVADELAUL.

Tõest' on, nagu laiemalt merelt nüüd tuul
käiks noorte ja vanade üle.

On nagu hulk urbi ju pakataks puul
ja avaks end suvede süle.

See on nagu liginev kevade kõue,
mis põksuma lööb iga palava põue.
Kel kõrvad on kuulda, see kuulgu!

Löö silmad sa ümber kõik kodumaa,
vaat' õhtu ja hommiku poole:
kes suudaks, kes suudaks veel kahelda,
et liikumas kevade voole?

Kes tõrjuks veel tagasi kerkiva aate?
Kes kustutaks ära veel süttinud vaate?
Kel silmad on näha, see nähku!

Küll kaua ju isegi silmavees
mu kodumaa kurdab ja nutab.
Las tööle nüüd kiirustab igamees
ja tegude põllule ruttab.
Me künname uuesti söötide pinda,
me külvame lootust ka vanasse rinda —
sest tõuskem nüüd, vabad ja noored!

Sest tõuskem nüüd, noored! Meid ootab see maa
ja küsib, mil tuleme juba.

Kõik tuled, mis on, pangem põlema,
et säraks sest kodune tuba.

Sel valgel me noorusepidugi peame,
sel valgel me sihidki üles vast seame —
ja tööle siis tõttame välja.

Ei suuda me kõike küll muuta veel,
sest palju on orjade sugu.

Kuid eemal, sääl koidu ja mägede teel
ju hõisataks imelist lugu.

Kas tagasi tulemas kangete Kalev,
kas päältmaa või altmaa see vägede malev?
Miks tuksatad, süda, mul põlema!

Uus kevade laulikud uued ka ju
toond hõiskama kevade ilu.

Nad laulavad sellest, kuis lehte lööb puu,
saab soojuseks talvine vilu.

Nad tõstavad kõrgele nooruse lippu,
nad näitavad pilviste mägede tippu —
kas nüüd või ei iialgi, noored!

NOORTE LAUL.

Las kasvame, me tõusev sugu,
ja ootame, mil tuleb tund,
kus nendele, kes näevad und,
kord müristame kõrvu sõjalugu.
Las kasvame! Las kogub rammu
me lihastesse noortesse,
las õpetab teel elutee,
kuis tuleb targu seada sammu.

Las kasvame! Las suurdub vägi,
kel lehvib eel ju noorte lipp,
kel sihiks on see mäe tipp,
kust muidu laulik kujutlusi nägi.
Siis aga tõuseme kui rahesadu,
mis sõuab rängalt taeva all,
ja tulekirjal välkuval
maas viletsatel' kuulutame kadu.

NOORED SEPAD.

Laulavad:

Vasarad meil vuhisegu,
ääsi tuli tuhisegu!
Siisi kandke,
kolde pandke,
lõõtsa, poisid, vajutage,
leeki, leeki õhutage

Vasarad meil vuhisegu,
ääsi tuli tuhisegu!
Ei nüüd kustu,

ei nüüd mustu
valge lõke, meie lootus,
meie iha, meie ootus.

Vasarad meil vuhisegu,
ääsi tuli tuhisegu!
Rauda raome,
terast taome,
teeme mõõka, teeme oma,
et võiks kaitsta oma koda.

TULEVIK.

Itaalia — nii olgu Eesti tulevik.
Nii noored t a h a v a d, et paistaks silma.
Nad loota t a h a v a d öö järel valget ilma —
ja sellest jõud ja vägi tuleb imelik.

Oh oleks nõid, siis Eesti lumehanged
ma viljaväljadeks kõik muudaksin,
kust vahelt paist'vad tammed võimsad, kanged —
oh kui ma seda suudaksin!

Kuid tean siiski nõiasõna mõjusa,
mil kaljusid võib paigast paisata.
Töö selle nimi on, töö ilma võitja on —
ta vägevamalt astub kui Rooma leegion.

Seepärast töötab ka nii mõnigi,
kel tuksub süda rinnas soojasti,
Nii mõnelgi tööst kahvatanud palged
ja rinnas idanevad haigus-idu alged....

Mis sest, kui murrabki neid maha
suur töö, mis üle üksikute jõu:
muud tasu nemad ju ei taha,
kui aga kodu kaitseks leiaks nõu.

Nad on ju suurel aatemerel käinud
ja laia vaateringi, hiiglalaineid näinud.

ÜHTE LAULU.

Ühte laulu tahaks laulda,
ühte ainukest:
mis kui vägev merelaine
kerkiks südamest.
Mis kui vägev merelaine
veereks üle maa,
välguksivad vaimumõõgad
suurte tööde teel.
Välguksivad vaimumõõgad
kodutaeva all...

Ja nii mõnda kuldset tähte
säraks üleval,
Kohaks läbi rahva hingest
hiiglahana.
Kohaks läbi rahva hingest —
tõuseks meeste meel.
Ühte laulu tahaks laulda,
ühte ainukest:
mis kui vägev merelaine
kerkiks südamest.

OMA SAAR.

Ma sõuan merel ja sõuan.
Üht saart mina otsin säääl.
Seda kaua ju otsinud olen
laia lageda mere pääl.
Mõnd saart on määratus meres,
mõnd sadamat vilusat.
Oma saart aga mina ei leia
oma unistust ilusat.
Ma sõuan merel — ja hõljun
ja lained hõljuvad ka,
kõrgel kiiguvad, liiguvad pilved —
oma saart aga otsin ma.

TUULEMAA I.

Ju roobitsenud pärtlipäeva rajud
puud esimestest koltund lehtedest;
maast käinud üle rängad, külmad sajud.
Nüüd raskest terast kaugel' lendab lest,
kus aasta lõikust juba tuulatakse;
tuul puhub läbi rehealustest.

Nüüd uudsevilja veskil jahvatakse,
näe, pilvemüüri vastu kerkib tiib;
ja uusi ahtmeid parsil' ahetakse.
Käes sügisene pööripäev. See viib
mu mõtte väljadelt, mis maameest kiitvad.
Kui lahja on su oma põllu riib!
Siin põhikirde iilid noorust niitvad,
ei pärjaks ole iial valminud
su pööripäevad, päikest, tormi liitvad.
Kui vähe oled salmiks palminud!

LAUL EESTIST.

Õudne kui needmine ajalugu,
maha tallatud jõuetu sugu,
kõverad, küürakad vaevakased
juurtega, juurteta mädasoo mülkas.

See on Eesti.

Kes küll kuivatab korra neid soosid?
Noorelt ju närtsivad põskede roosid,
roostetab tegude haljas teras.
Rängalt rabavad hallaöö piitsad.

Oleme Eestis.

Kes küll heledalt naerda siin suudaks?
See, kes mured kõik rõõmuks muudaks.
Koorma all kummargil õhkab elu
veel aga Hädaoru küla kohal.

EESTI ELU.

Hundipajud, pedajapalud...
Teistviisi mühavad tammesalud,
teisiti viinapuulehestikus
lõuna taeva all kostavad laulud.

Eestis sajab
hääletult roosteudude märga.

mu raamatute nukrust läbi lõikas
 kui järve aer.
 Kaks palmikut ja lohud kelmid põskis,
 kaks palmikut
 ja silmad säravad (need ema mõskis)
 kaks salmikut.
 Ja karg ja kihk su rõõmsais tantsujalus
 ja karg ja kihk:
 nüüd mängib tuulispäana terves talus
 su elu ihk.
 Aprilli urb, nii läbi elu püsi,
 aprilli urb,
 laps lustiline, ära iial küsi,
 miks olen kurb.
 Las tantsivad su kergemeelsed jalad
 las tantsivad —
 oh, oleks lahti neil kõik mängu alad
 ja päik'semad!
 Kuid vägitöö on leina naerdes kanda,
 kuid vägitöö
 on vilistades käia Lehte randa,
 kui langeb öö.

ROOSIDE ELEGIA I.

Käes käsi samu teid me ikka käinud
 rohtaias oleme keskpäevil neil,
 kui roosid valged hõõgel õitsma läinud
 ja lõhnad raskeks keetnud päik'seileil.
 Ei kaunimalt me paindund oksi näinud
 veel olnud õitsmisest neil aia teil.
 Ei kõnelda, ei meeli pöördä täinud
 sest uimast, üksi aimatavast meil.
 Nii helget õnne, magust valu läitis
 tumm õite härdus, südameid meil täites
 kui ohvri hõõgmine, kui palve uhk.
 Kui esimesi õisi tuule puhk
 siis väristas, ihk tundus imeline:
 üksteise armus ärapillamine.

KERKO-KELL.

Nii vaikse kodokülä talo,	lää lõunevahel lämmäl sääl.
kui undse Vooremäe pääl.	Oh kuule: kerkokellä
Teed kabelihe üle palo	lүүväs,

see lööja om so oma lell!
Heng niikui taiva poole
püvväs,
nii rasselt kaibap, ikep kell.

Om asja ilman imelise
teed toda kävven mõtli ma:
sääl saatva kooljat peijelise,
siin jooksva latse lustiga.

Om asja ilman imelise,
nii jäi ma veelgi mõtlema:
sääl hauda kandva inemise
siin mõteten veel astu ma!

Kõrd, talvel, kerkokellä
löödi
ja lööja olli oma lell.
Mo emä aus sis joodi, söödi —
see mälestüs om mulle hell.

Ma tulli, kui so vaene korjus
jo külmän lautsin magasi.
Maa pääl kui lõpnu oll' so
orjus,
so emäs võitsi tagasi.

Es kaiba enämb huule hätä
ja kadonu so tõbe lõhn.
Nii rahulik ja uhke nätä
so nägu olli kirstun kõhn.

Oh kuule: kerkokellä
lüvväs,
see lööja om so oma lell!

Heng niikui taiva poole
püvväs,
nii rasselt kaibap, ikep kell.

So käe oma ohtjit kaknu
ja sälgä tõstnu toobripuud.
So kässi lehmä, peni laknu,
so oma poig es anna suud.

Poig harva üle kodo läve
so manu jõudse kooli teelt.
Sis tuuli, pilvi perän käve,
es kuule emä lihtsat meelt.

Kui imelik! om armastanu
nii kavva, kavva emä arm.
Kui valulik: veäp havva manu
liig hilda elo saatus karm!

Kõrd talvel kerkokellä löödi
ja lööja olli oma lell.
Mo ema aus sis joodi söödi —
see mälestüs om mulle hell.

So havva päitsin orjavitsa
nüüt kate puu all häitsevä.
So poja tee om ollu kitsa,
vast laja küll na näitsevä.

Kas kõrd ka kerkokellä
lüvväs?
ei löö vist enämb oma lell!
Kas kõrd mo aus ka juvvas,
süvväs —
Oh kerkokell, oh kerkokell!

SAAREMAA RANNAL II.

Ea kalju seinale kirjutada ma oma mälestust mõtlegi.
Nüüd ranna liivasse oma jälge ma astun, mujal' ei tõtlegi.
Ei tulesambana juhatama ma Tõot'ud maale ka olnud mees.
Nüüd jälgin, mähitud mühasse, ranna viiru keerlevat oma ees.
Ei vii see kuhugi välja vistist! Ehk Hundvaninale jõuan ma.
Oh, tulge, tuuled, ja laulge, lained! Teid olen tervitand lauldes ka.
Käin palja jalu, aeg-ajalt tunnen nii laine löökide riivamist.
Hallrohelise vee veerul lahes näen laeva ankrute hiivamist.

VÄRISEVATE HAABADE ALL.

Ma kõnnin värisevate haabade all,
ma kõnnin ja mõtisklen, vaikne ekstaasist,
väsind lugemast kuulsaid unistuši.
Päikest kaugete metsapalangute vinesse vajuvad saagapunaselt
näen vaesete palavikuliste silmadega.
Järel puhangud vakatavast õhtu tuulest
haabade ladvus.
Üle niidetud luha hilised puhangud Tuulemaalt
aeg-ajalt haabade latvu veel libistavad.
Üle niidetud luha õhtu roidumuses heinalised
koju lähevad rippuvate kaskede keskel.
Hing hapras kehas, puudutatud Tuulemaa kaugustest,
omataolisele olevusele end tahaks teatada.
Olge tervitatud, haavad, mu vennad, mu õed!
Ma kõnnin värisevate haabade all,
tumm, tõsine maapaolase sammudega.
Mind võtke oma värisemisse, haavad!

PRIMITIIVID.

Uusi keeli vanal kandel.

I.

Astsin aeda kõndimaie
varasella valge'ella,
karedalla kaste'ella.
Mis ma leidsin aiastagi?

Leelo, leelo leidsin jäljed,
siit on läinud sirgu jäljed,
läbi aia linnu jäljed,
väiksed kipelkinga jäljed.

II.

Värv pangem väätidesse,
uksed ummislukkudesse,
istugem oma igada,
kasvagem oma kasuda,
hoielgem oma iloda,
vaaligem oma varada.
Hooned olgu otsetigi,

õige kallakile katus,
ilo tulnud taeva'asta,
kullasta kõrendat mööda,
laulu laia välja mööda,
lehti lehtind uue õnne.
Ei me sünni suurte hulka,
mahu ei rikaste majasse!

IV.

Oh meid kahte kaelastikku,
oh meid ühte üksipäini,
oh neid pihtu peenikesi,
õlanukke õrnakesi:
hoiame üksiteist hüvasti,
kaisutame kalli'isti.
Koos ju käinud tüki teeda,
istunud ilomäella,

murepuklaid peossa,
istunud muremäella,
ilokarikad käessa.
Nii need pävad viibinevad,
viibinevad, viitunevad
õunapuude õite alla,
kirsipuude keske'ella,
sinililled seassa.

TÕSTA LIPP!

Tõsta lipp! Las aja käänul
lehvib tõotus tuulte väänul
üle mandri, üle vee:
tund on tulnud vannet vandu',
et ei iial enam andu
ikke alla rahvas see!
Tõsta lipp! kesk vaenu rägu
kerki nagu unenägu,
Eesti oma trikoloor!
Vaata, vastu ristsisõitjaid,
uusi maade, vete võitjaid
astub vägi, vapper, noor.
Tõsta lipp! Mis kaitsnud isad,
matnud muistsed sõjakisad,
näitku, täitku meie põlv:
omaks maa see saatus juba,
tööle, määramiseks luba.
harijale nurmenõlv!

Tõsta lipp! Et teiste tuluks
merel siin ei elu kuluks,
oma plagu kannaks laev;
teist et rahvas see ei orjaks,
et ta ise tõuseks, korjaks,
mida oma loonud vaev.
Tõsta lipp! See lühendagu
lahukaugust, ühendagu
peremeheks kandimeest,
kaua võõrandatud hõimu,
pühendagu punast lõimu
maa ja vabaduse eest.
Tõsta lipp! see vestku, vestku
töotusest, mis kestku, kestku,
sinisega viiratud.
Musta mulla põimuline,
lehvi, valge võimuline,
tormatud ja piiratud!

Ernst Enno.

IGATSUSE LAUL,

mere kõrgel rannal laulda.

O hing, kas tunned, kuhu surevad
kõik sihita teed?
O hing, kas tead, kuhu lõpevad
kõik teeta sihid?
Vaata mulle silmi, armas otsatus!
Vaata mulle silmi, minu sõber!
Sinu kõne on kui naer saatuseks
minu kurvale küsimise-laulule;
sinu kõne on kui nutt kostuseks
minu ärdsele pärimise-mõttele:
midagi ei jõua pärrale!
Kõik on seotud iseendasse:
meri ja maa, taevas ja päike,
kõik, mis elab ja on —
otsata, lõpmata!

O, viige tervisi, viige tervisi,
Jumala randadele, valged lagled!

O, viige tervisi, viige tervisi,
valguse vainutele, valged purjed!
Kõik need tunded kogusin lagledeks
laiale küsimise-lagendikule!
Kõik need mõtted punusin purjedeks
lugemata pärimise-paatidele!
Sind ma armastan, Jumala rand,
kihlatud üheks mere ja päiksega
minu hinge kõrgemaks eneseks
läikide läigiks, helkide helgiks,
koduta igatseda,
üksi igatseda !

O. minu kauge, kauge Jumala rand!
Viige tervisi, valged lagled!
Viige tervisi, valged purjed!
Sinna surevad kõik sihita teed,
sinna lõpevad kõik teeta sihid —
ja laul, see lendab üksi!

JUTLUSE AJAL.

Heinalõhn magus lendab niidu päält,
metsas kumin, äostus, lindude laul,
põllul sõusleb õitetolm,
kiirtesse vaibund maailm.

Tasane sumin kasel, niinepuul —
isa sõnad kõnnivad Jumala teed,
väsis kuulates minu meel,
muinasjutt üksi veel jäi...

Haldijas tasa tuleb niidu poolt,
kaarnakivi kannab ta sammaldund käes.
Surub kivi mu südame —
kivi, see minule jääb!...

KOJU IGATSUS.

Nüüd õitsvad kodus valged ristikheinad,
tuul mängib lilledõhnaga —
mu ümber sala laulvad vaiksed leinad.

Ja sääl, kus tee nii pikk ja tolmune,
viib sinimetsa poole kaugele,

sääl kasekõne loob kui pilvi teele,
et kanda kojukutset minu meele.

Ja sala laulvad minu vaiksed leinad,
et õitsvad kodus valged ristikeinad.

ÕHTU KODUTALUS.

Õhtu köitis jutuheidet
unejätkuks puhkama,
pimedus käib väljas ringi,
laulab, nutab tuulega.

Tiksub kell ja ahju taga
kilgid tasa laulavad,
vanaema kustund silmad
hangund pilgul vaatavad.

Puhkab isa, puhkab ema,
kuulda üksi hingamist,
nagu unenäo sõudu
taluhaldja liikumist.

Peretoas kõnnib keegi,
tuli nagu vuhises,

keegi nagu vaatab aknast,
tares nagu kõlises...

Pimedus käib väljas ringi,
laulab, nutab tuulega —
ööde varjud täitvad südant
üksilduse tundega.

Tiksub kell ja ahju taga
kilgid tasa laulavad —
kadund aastasajad tõusvad,
pikas reas rändavad.

Aastasajad kõnelevad —
kuulda üksi hingamist,
nagu unenäo sõudu,
taluhaldja oigamist.

REHETARE.

Nad vanaks, suitsend urkaks nimetavad sind;
kuid tuhat rahvapõlve, kõiki oled näinud;
neil aastasadadel jäi kätteks sinu rind.

Nad kõik su sees ja ümber nagu kantsiks käinud,
sind vanaks vaevand nende mure otsata
ning nende valus mustaks sinu seinad läinud;

ja sinu parte taga säde hõõgaja
kõik vermed võttis, kuivatas kõik pisar-palged, —
kõik suureks koiduks laulis rinda salaja.
Su ülenduseks tõusku looja-tuled valged!

NII UINUSIN MAGAMA.

„Sa olid nii armas, nii armas,
mu kuku emake!

Ühe silma ma annaksin sulle,
et näeksid jällegi.

„Et näeksid, kuidas nii ilus
on sinitaeva võlv,
kus kõnnivad valged pilved —
kui ilus on niidunõlv —

„ja kuidas kõik lilled on õitel —
ja kaugel valge tee
viib kaugele kiriku poole
kesk nurmesid, emake...“

Ja sügavad kustunud silmad
nad löid kui särama, —
mu juukseid ta silitas tasa —
mind kaisutas uinuma, —

„„Öö ette ja päevade taha —
nii otsib armastus;
tuhat muinasjuttu on tiivad,
kõik kutse ja igatsus.

„„Kõik kutse ja igatsus ikka —
kes läks, ei jätta saa, —
see armastus üksinda otsib
ja leiab nii üksinda.

„„Sa otsi ja leia, mis ilmas
need üksi leiavad,
kes teadvad päevade taha,
öö ette kõik tunnevad.

„„Kes väliselt pimedad läevad,
kui nad ei lähekski,
ja südames nägijad tundvad,
kui nad ei tunnekski.

„„Sa otsi ja leia, kus kaarnad
on kivi kätkinud,
mis avab kõik hangund silmad,
kõik südamed tuimunud.

„„Öö ette ja päevade taha
see kaaren pesa löi, —
tuhat silma ta ristis ju valgeks,
tuhat südant uueks löi...““

Ja sügavad kustunud silmad,
nad jäid nii särama, —
mu juukseid ta silitas tasa —
nii uinusin magama.

VÕIKS OTSAST ALATA.

Vokk vuriseb, vuriseb, otsata pikk
on õhtu talvine —
nii endamisi tasa laulab eit,
vokk vuriseb unine. . .

„Mis laulad sa, emake, laulad sa nii,
nii pikalt, otsata?
See ujub kui kuldne lõng läbi öö,
mind nõiub kuulama.“

„„Lõng kullane, imelik kullane lõng —
mu heie, pojuke;
öö takkudest pool, päeva linadest pool, —
nii kedratud südame.

„„Kõik linad mul olivad valged kui päev —
nii läksin ketrama;
mu palged kui koit suve valgel ööl
ja süda kui õnnemaa.

„„Ja siiski see heie nüüd hall, nõnda hall,
kui tehtud takkudest —
Võiks ümber kõik, kõik veel kedrata kord
kuldmõtete lõngadest. . .““

Vokk vuriseb, vuriseb, otsata pikk
on õhtu talvine —
nii endamisi tasa laulab eit,
vokk vuriseb unine.

Ja läbi öö ujub kui kullane lõng —
võiks otsast alata —
kuldmõtetest pool, õnneõndsusest pool,
nii pikalt, otsata.

KOLM EITE.

Kui nad istusid koos — kui nad istusid koos,
siis tuli nii vubises,
Kui ujuks ta mure varjude voos,
mahamaetud südames.

Üks neist õhtuni käind oli vaevalist teed,
last seitse kasvatand,
last seitse — kes kogub kõik silmaveed,
mis eluteed tasandand!

Teine sedagi teed oli üksinda käind,
töö tehtud õhtuni, —
ei olnud ta kuskil midagi näinud,
mida soovi' võiks tagasi.

Ja kolmas see käind oli sedagi teed,
kõik matnud magama —
nii unustand elu, nii silmaveed,
nii isegi uinuda.

— Kõik on muld, ütles üks, kõik on vaev ja muld
nii ikka, nii edasi, —
ei tule ju öö, ei kustuta tuld —
Vaev valvanud õhtuni.

— Kõik on vaev, ütles teine, kõik muld ja vaev,
ma jääksin magama, —
et randa ei jõua ju ükskord laev,
vaev isegi uinuda.

— Ei ole, ütles kolmas, lõpp ammugi veel,
tee pikk veel puhkele, —
veel tahaks viibida murelik meel
nii iseenele,

viibida istudes koos, veelgi kedrata koos,
särki valget linadest, —
öö hauas on päev, öö elu ei vii,
kord tõuseme kalmudest.

Ja nad istusid koos, nad nii istusid koos
ja tuli see vubises,
kui ujuks ta mure varjude voos,
mahamaetud südames.

VANAISA SURM.

Külm köitis kõik väljad, köitis kõik veed,
kõik valge linaga kattis,
jäid üksinda vaiksed südamekeed,
kui hinge tagamaa õitsvad teed,
mis ori endasse mattis.

Surm heinale sõidab küliti reel —
Surm tuleb, isa viib kaasa —
kaks väetit üksi istuvad leel,
veel üksi nuuksuda usalda meel —
ja haige naeratab tasa.

„Mis on kõik elu kesk vaeva ja ööd?
Kõik elu — ahelad, valu.
Üks naeratus: vööle kinnita vööd,
nii astu ja mõista tasaste tööd,
käi okasteed ummisjalu...“

Surm heinale sõidab, tuleb ju säält
üle vainu õue poole.
„Kui kuuled, pereeit, tibude häält,
kas teri annad neil' laudi päält —
kas võtad neid oma hoolde?...“

„„Kes meitest on kaua armastust näind,
teel koju, kalmude linna, —
eks teise tiiva all minagi käind,
eks teisigi minu tiiva all läind —
võid Issanda rahus minna.““

Surm sõidab õue, koputab lund,
mis täitnud viiskude servi.
„„Sul Issand andku magusat und,
et mitmevõrdne oleks su pund —
vii naisele palju tervit. —

„„Mis on kõik elu? Kõik mure ja vaev,
üks tere ja jumalaga;
ja vabaneb vaevalt kalju seest kaev,
ja vaevalt merele purjetab laev,
ju tere ja jumalaga.““

„Et õnnistaks Issand su kuldset suud.
Küll soe on täna ja ilus.
Tee lahti uks, toeks kinnita luud, —
kui ilusti õitsevad õunapuud —
läen kõnnin oksade vilus...“

VAENELAPS JAANIÖÖL.

Vaenelaps nutab üksinda jaaniöö, —
öö emaks tal, emaks ja isaks;
kõht tühi, väsinud, terve päev oli tööl,
pidi öödki veel võtma lisaks.

Heliseb ümber nüüd suve magusam viis,
käib vainupäält rõõmsasti kaja —
täis kuminat, rõõmu kordab hiis —
oo valge öö meelitaja!..

Vaenelaps nutab üksinda — vainu pääl
kõik teised on piduehtes,
neil isa, neil ema, nad mängivad säääl —
laps nutab — ei kajagi lehtes.

„Tule, tuuleke, tule, paita mind,
tee maimule mulda tuba;
säääl, armas, ma võtan kaissu sind,
eit ootab, taat ootab juba.“

Tuul ei tule, ei paita tuul jaaniöö, —
tuul kõrgele kõndis ära, —
tuul kõnnib kõrgel, vöö pilvedest vöö, —
kõrgel, kõrgel kesk õhkude sära.

„Tule, eideke sina, mind ehi sa,
mind jaaniöö tasases ilus, —
vii mind ühes, sind ootan ma —
taat rõõmustab kalmu vilus.“

Eit ei tule, ei tulla saa kalmu seest,
muld lilleks lõi eide silmad,
lõi kõrtteks kõrvad, — kes mulla viib eest? —
Ja kaugel on manala ilmad... —

RÄNDAJA ÕHTULAUL.

Ma kõnnin hallil lõpmata teel
kesk nurmi, täis valmivat vilja,
ma kõnnin ja kõnnin otsata teel,
ju lapsena teesid armastas meel —
teed laulavad õhtu hilja.

Need teed, kuis on nad nii kõvad kui keed,
need otsata kutsuvad jooned, —

ma kõnnin ja kõnnin, teed kõvad kui keed,
nii hallid ja tolmused kõik need teed,
need rändaja eluhood.

Ju lapsena teesid armastas meel,
ju lapsena kuulda tee juttu —
ju lapsena kõndi' armastas meel,
oma laulu nii laulda hallil teel,
kui polekski ilmas ruttu.

Tund hiline nüüd, laulab lõpmata.
Meel igatseb tolmuta randa,
tund hiline, tee on kõva kui kee,
mind hoiab kui mõrsjaks enesele —
ei siiski saa pärale kanda.

Ma kõnnin hallil lõpmata teel
kesk nurmi, täis valmivat vilja,
ma kõnnin ja kõnnin otsata teel,
kui teede laul, tee helisev meel,
ja kõik on nii õhtu hilja.

HÕÕGAMINE.

Kuldkeeled on tõmmatud üle vee,
üle laia ja sügava mere,
kuldkeeled, kuldkiired, üks õnnis tee,
kuldkiired kui päikse helinast kee —
üle elu, see sügava mere.

Kõik otsijad minema peavad sääl
üle elu, see sügava mere;
kõik üksi, kõrvus Jumala hääl
ja tuleleek täheks päade pääl,
üle ilma, see sügava mere.

Ja upub neid tuhandeid minnes teel,
üle laia ja sügava mere,
on elule iluks kõik uppunult veel,
neist saared ja rannad seisavad eel —
üle ilma, see sügava mere.

ÕÕ VALGE ON ÕNN...

Nii pehme on valge õõ hämaram tund.
Nii pehme ja sügav ta meel —

üks ööbik on siin ja teine on sääl,
ja kolmas on enese südame hääl, —
kel sõnu siin leiaks veel keel.

Kus on su kallas ja kauguse rand —
silm, miks sa ei leia veel und?
Pool valgust, pool varju, see südame tee;
pool rõõmu, pool muret, nii heliseb see —
on üürike õnnestav tund.

Kepp kätte ja rända, öö valge on õnn —
veel kuskil on otsata hää —
kõik kordub, ons kordaja isegi uus,
see küsimus heliseb mõnegi suus —
las mõtetest vabaneb pää.

Las olla kõik kallas ja kauguserand —
ööl tuhat on paitavat kätt;
käi tasa ja laula nii üksinda teel,
et vabaneks kõigest kord kütkenend meel —
ööl tuhat on aitavat kätt.

Käi tasa ja laula ja unusta kõik;
las magada udu ja ilm —
üks ööbik on siin ja teine on sääl
ja kolmas on enese südame hääl —
las särada õnnelik silm.

VARI.

Rong ruttas, päike paistis
ja vaikus iga jutt,
jäi üksi sõidukõrin
ja ratta raiuv rutt.

Jäi igaüks nii üksi,
jäi iseendaga,
nii igaüks ja vari,
rong mõtteid mõtelda...

See oli kord, ei tea,
vist olid õied puul,
tuld võttis iga vaade —
see oli lehekuul.

Ta istus üksi nurgas,
ei tea, kes ehk kust —

üks meri armsust, õnne —
ja seinal vari must.

Mul oli, nagu oleks
ma pidand hõiskama.
Kuid oma varju musta
ta vastu nägin ma.

Nii vari varju vastu,
nii ligi suu ja suu —
oo varju õnn ja ilu,
oh maine lehekuu! —

Oh varju õnn ja ilu
ja ratta raiuv rutt —
see oli kord, ei tea —
see oli muinasjutt.

MEIL KÕIGIL ÜHINE ON PULMAPIDU EES...

Meil igavikud ees ja igavikud taga,
kui siia jõudsime, eks edasi ka veel,
sa vaata kõik, mis ümber, neist ei ükski maga,
nad kõik on omal astmel, kõik on omal teel.

Kõik on üks südamlane sisustuse lugu
ja hingest hinge kostab julgustuse jutt:
vend muld, vend kivi, lill, lind, loom, me ühte sugu,
meid kõiki kasvatand, veel kasvatamas nutt.

On, nagu paistnud oleks päike meie meelde,
mis nüüd kui kauge helin kostab ikka sees;
kui kuulas, sügav sõna endast kukub keelde —
meil kõigil ühine on pulmapidu ees,

kus sulab armastuses kõik, mis lahku läinud,
kus otse päikse poole tõttab maa;
kõik, mis nii kaugelt ilmas üksi ringi käinud,
ei enam külmalt enda ette käia saa.

Siis surub kivi rinna naale inimese,
muld linnukesel teretades annab suud;
loom võtab käe kõrva väikse lillekese —
on kõik siis tuleleegi sulatusel truud.

Mis keegi õppind, mis iial näinud keegi,
üksteisele nii tähtis jutustada see —
et kui kord kustutame säälpool ainet leegi,
siin elu jätkates meil ühisem on tee.

KODU IMELISEM TÖÖ.

Ava aken põhja poole,
lase tupp tulla öö!
Sügav, valgemeelne, vaikne,
kodu imelisem töö.

Vaata vari, koduvari
mustav kulla põhja pääl,
kaevurakk ja metsaladvad,
põuapilved siin ja säääl.

Vaata sügavuse siidis
kõige üle kesköö paar —

see on kodu, see on kodu,
soode taga oma saar...

Soode taga — sammal pehme,
sõnajalad, kitsas tee —
sine tegi hinge silla,
muinasjutt jõi ära vee...

Ava aken põhja poole,
lase tupp tulla öö —
säääl on kuskil teiste keskel
vanemate kaunim töö.

Villem Ridala.

KEVADTUNNE.

Midagi helendab, helgib ja tuikab
kaugete kinkude takka;
kaugete metsade takka
midagi kutsub ja hüüab ja huikab.

Taevas sätendab, särab ja selgub
õilmetes aasade kohal;
õitseval lõhnaval luhal
tundmatut puhmastes huljub ja pelgub.

Midagi helendab, helgib ja tuikab
kaugete kinkude takka;
kaugete metsade takka
midagi kutsub ja hüüab ja huikab.

Südames midagi salaja tärkab,
paisuvat, vallalepüüdvat;
midagi õrnasti hüüdvat
hellana hingesse helama ärkab.

LUITEL.

Õhtu maile alla vajub päike verevana, —
istun üksi luite sõmeral, —
kevadine meri eemal sinkjas-tumedana
kustub kaugemeelsel kohinal.

Üle laidude, veel eha kullast kumavate,
lendab kisal ulgumerele
kajakaid ja kaadruid läbi avaruste hämarate,
üle õhtu tumeneva vee.

Järge päik'sele kui kauge puri kahvatades
horisondil keset hämarat
mõõnab meel, kui öine laine vahus tuhistades —
kaugele täis iha videvat.

TALVINE ÕHTU.

Üle hämara, varjudest tume, heidab veerev, kustuv päike
õrna ja sinava lume punava läike.

Üle ääretu lumise välja,
nii tühja ja palja,
viib üksik tee
üle jõe,
kus pruunikad pajud
on unesse vajund.

Mööda lõpmata teed
lähevad reed
kuu kahvatul kumal,
eha punal
kaugele.

SÜDATALVE ÖÖ.

Hõbedalt särab kuu üleval, aeglaselt sõuavad pilved;
tasa huljutab tuul oksasid kõledaid puul.
Sügavas taevas põlevad arvuta leekivad tähed;
kaugusest siit ja säält ei kõla ainustki häält.
Eemal nii kaugel, kui ulatub silm, on sätendav lumi:
hääbunud möllune voog, raugenud marude hoog.
Kalamees ammu on jätnud mudased võrkmajad maha,
harva ta piki jääd unnale minevat näed.
Heledalt vilguvad kaugete külade hilised tuled
põigiti unelevat lumist ja kiirgavat maad.
Kaugusest kostavad kajavas õhus koerade hauked;
väsinud tumedalt teel heliseb kelluke reel.
Tardunud südaöö vaikuses aegade kaduvust kõlab
tornist löökidel kumedail vaskine kell.

NOORUSMAA.

Kuis olid kaunid noorusrajad,
mäed, kingud, murud, metsakajad!
Ei iial unuma küll saa
need ajad!

Rand kuldne unistustega,
mu kodumaa!

Kui armas oli üksik palu,
niit, männik, laas ja kauge salu
ja vaikne hämar metsatee,
koivalu,
mis kustus õhtul üle vee,
kuis unuks see!

Täis õnne näitsid väinad, lahed,
roo ääred, pangad, saarte vahed
ja meretuule kauged hood,
nii mahe'd,
ja vete välge, tüüned vood.
Kui kallid nood!

Oh kuldsed ajad, õndsad päevad,
mis meelde kustumata jäävad,
või olgu muutusi, mis ka
kõik näevad.
Ei iial unustama saa
sind, noorusmaa!

LUIGED.

Päev raugab külmalt kevad-halli uttu,
mis mähib taevaid, kaugeid vesi, maid;
veel haimab mõni mets ja kivisaid
ja öine kahu, pime jõuab ruttu.

Siis kuuled äkki nagu lapse nuttu,
see kostab pilvilt, mere seljalt vaid,
kus mustab sinav vesi, jääne laid.
Jääd kuulatama öösist halajuttu.

Need — luiged kaugel väina ajujää!,
kes ärkasid kesk külma vaikust, und,
need nende kaeblik-kurvad hüüud sää!.
Ja meele valdab juba kahjutund:

on, nagu halaks inimeslik hääl
kesk ööde õudu, vastu võigast lund.

KEVAD.

Veel ruskab puna läänetaeva rajal.
Õhk hämar, põuaaurune ja sume,
ja auru kadarik on videv, tume;
vaid laulurästas hõiskab surnuaial.

Ja kaasiklennud laul'vad eha ajal;
alt loigult kostab kiive hüie kume,
kui kaugelt kuulatama seisahtume;
ja vaikust konnad täitvad valjul kajal.

Löüb kõrgel helendama tähti tara
ja linnuteede hõbe helkjas uju,
kui eha sülle vajub Veenus vara.

Veel paist'vad orupered läbi uju,
veel kuuleb eemalt mõne hääle ara,
siis vaikus langeb, kujub kullast kuju.

SUVI.

Täis hõite küllust ujub metsa vari
ja heina kallistusis nõtkuv aas;
ja laulust helgib hõhk puil, põõsail maas,
roog, rannad, lilleline kalda hari.

Ja mesihõngu hoovab hõilme sari
kui üle ääre voolav kallis vaas;
ja kuumust, kirge hõhkub ranna paas,
kus vara küpseb mahl ja valmib mari.

Kõik on nii hele, selge, tüün ja soe:
maa, metsad, meri, päiksest joobnud, tumm,
kesk roo ja tederikkaid randu tal.

Vaid väsimata saalib *) viire summ.
Ja armsust täis on suve pilve keel
Ja avar taeva hõhuline kumm.

KAKS PIHLA.

On õhtu! päev lä'eb looja,
Lä'eb looja pihlakasse.
Ta punab, õhkub sooja,
Ta läik on verev, vase!

Ei võinud käsitada
Veel lapse aru väike,
Kuis lõpetada rada
Võis pihla punav päike.

„Läks pihla otsa looja,“
Jäi mõte mõlgutlema,
„Kuldratas, õhtu tooja,“
Pää vastu hoidjat, ema.

Silm vaatles õhtust lõõska
Ja puna pihla palgel,

Ja põllu haljust rõõska,
Merd hiilges chavalgel.

Nii ime täitis meele,
Jäi tummaks sõna suhu,
Viis päike mere teele.
„Kuldratas, ütle kuhu?“

Jäi purpurtera silma,
Kuldõhtu lapse meele,
Lõi ime väikse ilma;
Ju kustus valgus veele.

Kaks pihla rannal laotus,
Rand teispool põldu, kallet,
Pihl eaks meelde vaotus
Kesk puna, kõlda, hallet.

1) Lendab edasi-tagasi.

Fr. Tuglas.

Katkend „Felix Ormussonist“.

Kespäeval ei või tööd teha. On liig valge ja soe. Ma jätan raamatud ja käsikirjad sinna paika, tõmban kaabu pähe ja lähen välja.

On mõnus võõras kohas: igapäeva jaoks jätkub veel uusi sihte, ja kõik teerajad pole veel tuttavad. Õnnelikul päeval võib veel eksidagi.

Mida rutem ma talu õuest läbi pääsen, seda parem. Ma pole nende inimestega veel sõnagi rääkinud, ei tunne neist ühtki ega tahagi tunda.

Mulle on loodus, mis ei räägi, palju huvitavam. See ei ole rumal, toores ja ahne. Nurmed, niidud ja karjamaad on sõbralikud ning vastuvõtlikud.

See on väheldane talu. See on üks neist küngaste keskel kaduvaist vanamoelisist taludest, lühikeste pruuniks põlenud inimeste ja madalate õlekatuseliste hoonetega.

Kuid nagu kuningriigil ulatuvad ta rajad üle mägede, orgude ja metsade, — nii nagu kõigil taludel siin väikeses mägesitikus, kus rebaseliivaga kaetud teedel sõitja vanker ühel pool ja hiirekarva hobune teisel pool mäge öeldakse olevat.

Need on põllud, mis sellepärast ei rukist, ei kartuleid, ei suvi ega talivilja ei kasvata, et nad ühes kohas liivased, teises savised, siin tolmkuivad, sääl aga uputav-mädad on.

Isegi palusibul ja tolmseen ei kasva neil tulipunastel, lõhkevate paisepäade taolistel harjadel.

Nende äkilistel külgedel, kus ader kündes hobusele kaela ähvardab kukkuda, leemetavad allikate leetud külma vett savikihtide vahelt.

All nurme ääres on põld purpurpunase madala samblaga kaetud, nagu oleks keegi verd maha valanud.

Ja sügavate orgude põhjas heinamaadel kasvavad roosad tõrvlilled, puuvillased ilvesed ning roostevärvilised kuivad orasheinad, mis nagu mõõgad isegi koertel käpad veristeks lõhuvad.

Kuid ometi elab talu. Perenaine lõkendab kui jaanituli. Õhtuti laulab tüdruk õues. Öösiti mängib sulane kannelt.

Inimesed askeldavad, tõstavad käsi päikese varjuks silme ette ja õhkavad jumala poole. Ja jumal on nende poolt.

Kuid eemale matsist ning tema jumalast! Kui ilus on rohi, kui magus on suve tuul, kui kaunis on kaugus!

Ja ma lähen, esiti aeglaselt, siis aga kiiremini ja kiiremini. Ah, ma tahaksin linnu tiivul rutata, joobudes loodusest ning omist meeoleudest.

Rohu- ja mullalõhn tungib pähe. Mõne jändra oksa joonistus meeldib mulle ärarääkimata. Ja siis äkki näen ma mäe kohal lumivalgeid suuri pilvi. Miski magus aimus valdab mind.

Koju jõudes ei tunne ma enam oma tuba. Kõik on uus, mina ja mu tuba, sest ma olen mõttes hulga elu läbi elanud, me oleme teisteks saanud. Ma istun ja imetlen ning olen õnnelik.

Õrn, kinnipüüdmatu, sõnul seletamatu nägemus avatleb mind õhtupooliku ruugetes varjudes. Nagu suitsuvina sinetab ta vaevalt õhus, heljub siia ja sinna, võtab uusi kujusid — petlikum ja ebamäärasem kui uni.

Otsekui nähtavaks saanud tuule lained ümbritsevad mind selle nägemuse kontuurid. Ma tunnen teda kõigi meeltega, otsekui mere lainesse süüvides vee õrnu paitusi kõigi meeltega tuntakse.

Puhkevad pungadest meeolul lilled, lõhnavad suured unistuste buketid. Ma hingan nende südantpigistavat aroomi, oma palge surun ma neisse nagu naise pehmeisse juukseisse.

Milline unistuste ookeani tõus ja mõõn, misuke piltide kosk!

Ah, see on mürk, see on oopium! Ah, ma ei kannata seda välja, ei kannata enam!

Ääretu valu pigistab mu rinda. Ma pean liikuma, et võidelda selle valusmagusa kire vastu.

Kuid mida nobedamini ma käin, seda kiiremini lendavad mu mõtted. Nad lükkavad mind kui tuuled, ma kuulen otsekui inspiratsiooni tormi kohinat ja eksin sümbolite rabisevasse metsa.

Misuke oleks see keel, millega neid meeolusid tõlkida! Millised need sõnad, mis ei murduks nende piltide kohutava kiiruse all!

Oh ei, oh ei! Iga abinõu on liig inimlik. Olen unistanud millestki üliinimlikust, millestki, mis väljaspool inimlikku, kuid mul on ometi ainult lapse keel.

Miski hoog on must üle läinud nagu saamum. Ma tunnen roidumust nagu pika teekonna järel kuumal suvipäeval.

On õhtu, ja me istume jälle all saalis.

Akende ümber helendab midagi oranživärvilist, otsekui oleks loiult rippuvatele eesriietele pronksipuru riputatud. Saalis sünnivad violetsed varjud ja inimestel on nagu portselanist näokatted.

Kuid ma ei näe neid. Mis on mul tegu inimestega, kelle mõtted homme vahest samma paika tagasi tulevad, kus nad eile olid! Kui elu sisu selle järele kujuneb, kui palju on kellelgi fantaasiat, siis ei tahaks vähemalt mina nende asemel olla.

Võib-olla pole kogu elu muud, kui ainult ettekujutus. Kui palju peab siis neid olema, kel mingit elu pole, kes elu surro-

gaadi, võltsitud elu, elu kümnendate trükkidega läbi peavad ajama! Kuid mina ei taha leppida tõlgitud maailmaga.

Aeg on meil selleks, et avarusi uute maailmadega täita. Päev, mil sa midagi pole leidnud, on igavesti kadunud. Suur hulk harib aga vanade maailmade kesamaid.

Ma laman natuke aega uneta voodis. Ma kuulen, kuis sulane õues kannelt mängib ja kuidas teda ta oma kandle hääl ikka kaugemale ja kaugemale meelitab. Kuid minu unustuste saar, mu Patmos magab.

A. H. Tammsaare.

Jõuluõhtu.

(Katkend „Tõest ja õigusest“.)

Mäel töid poisid juba varakult õled sisse — eeskambri sooja müüri äärde ja kõik noored valmistusid kirikusse minema, sest ilm oli ilus ja pehme, hoiu hobuohje kas või paljakäsi. Ja ei olnud Vargamäel midagi veetlevamat kui rakendada hobused jõuluõhtul pikkade regede ette, mis valgeid õlgi täis, õlekubu istekski, laduda lapsi pääle, niipalju kui mahub ja niipalju kui hobune veab, — sest selleks jätkus lapsi Vargamäel — ja siis minna mäelt alla ikka sinneroole, kus helisevad talvises karges õhus kumedad kellad, üle sooode ja rabade, üle väljamägede ja hoonete, üle soosaarte ja nende metsatukkade, mis lumikatte all vastu ei helise, vaid pisut ainult mütsuvad, nagu löödaks raske asjaga kuhugi pehmesse paika.

Tänavu sõideti Eesperest kahe hobusega ja reega ning sõitajaks olid vanuse järele: Liisi, Maret, Andres, Indrek, Ants ja Liine. Tiiu ja Kadri pidid koju jääma — isale ja emale appi ahju kütma ja vorste kerisele panema, sest ei võinud ju ometi toad sellepärast ilma magusa haisuta ja kõrvad meelitava särinata jääda, et kõik tahtsid minna lähedalt kuulama kirikukelli. Nõnda seletas Mari kahele väikesele nende kodujäämist jõuluõhtul.

Suuremad aga asusid regedele — Liisi, Andres ja Liine ühele, Maret, Indrek ja Ants teisele ja esimeste regi sõitis noore hobusega ees, teistel polnud muud kui las vana mära lõikab noorele järele, nii et polnud teda vaja sundida ega juhtida. Liinele ja Antsule aeti isa ja ema suured kasukad selga ja nende raskuse all istusid nad regedel nagu kägarad. Aga sest polnud midagi, hää oli ikkagi sõita ja nad asetati keset rege suuremate vahele, et nad pimedas kogemata ühes kasukatega ei kaoks. Kiriku juures pugesisid nad putukatena oma raskest kestast välja ja läksid kirikusse — võimalikult altarile lähemale, et näeksid ligidalt jõulupuud ja tunneksid põlevate küünalde magusat lõhna.

Liine oli täna esimest korda kirikus ja temal oli siin palju vahtida, nii et ta ainustki sõna õpetaja suust tähele ei pannud, isegi siis mitte, kui ta üksisilmi tema suu küljes rippus. Orelil mängima hakates püüdis ta oma silmi koori poole pöörata, aga ei saanud — nii paksult oli ema talle kodu mitmesuguseid ritikuid-rätikuid ümber sidunud. Katsus kogu keha, aga kirik oli sedavõrd täis kiilutud, et seisti kui silgud tunnisis. Nõnda ehk oleks pidanudki ta kuni lõpuni seisma, ilma et oleks näinud orelit ja selle kõrval seisvat suure häälega meest, kes laulis, nagu puhuks ta karjapasunat. Õnneks oli Liisi tema kõrval ja Liisi kõrval Oru Joosep, et Liisiga ühest raamatust jõuluõhtul laulda, ning Joosep see oligi, kes Liinele parajal ajal appi sai, nii et ta nägi orelit ja kõike. Selle eest poleks aga Joosepi oma väike vend mitte kui midagi näinud. sest Joosep oli tema Liisi pärast sootuks unustanud. Kuid temale sai appi Liisi ja nõnda maitses ka Joosepi väike vend õiget jõulurõõmu.

Vahtis Liine niipalju kui vahtis, aga miski ei pannud teda nõnda imestama kui altari ees seisev suur kuusk üleni küünlaid täis. Kuidas oli küll nii suur puu kirikusse saadud ja kuidas oli ta siin püsti aetud? Küünaldepanemine oli juba kergem töö, sest seda võisid teha väikesed poisid, kes selleks ronisid kuuse otsa. Jah, seda oleks võinud teha nende Ants ja Indrekki, ehk küll viimane tahtis juba liiga suur olla. Aga nii suurt kuuske kirikusse tuua ja ta sinna püsti panna, seda ei suutnud Ants ja Indrek kahekesigi. Võib-olla said ehk Andres ja isa niisuguse kuuse vastu, nemad ehk kahekesi küll, aga teised mitte.

Väljas ootas Vargamäe rahvast imelik üllatus. Kui Andres hakkas hobust teiste vahelt lasila äärest välja lükkama, helisesid aisades kellad. Andres jahmatas. Oli ta ehk võõra hobuse omaks pidanud? Oli keegi ehk eksikombel omad kellad tema ree aiasse sidunud?

„Mis see siis peab tähendama?“ küsis ta imestunult.

„See tähendab, et pea suu ja istu peale,“ vastas Liisi naerdes, kes mõistatust näis mõistvat.

„Sa siis teadsid sellest?“ päris Andres.

„Teadsin,“ vastas Liisi.

„Joosepi töö, eks?“ küsis Andres.

„Mis sa veel pärid,“ vastas Liisi, „lase sõita, muidu jääme teiste jalgu.“

Lastigi minna, nii et kellad paukusid. Pääle nende kuuldi veel ainult ühel kellal pääl olevat.

Nagu tuldi kirikusse, nõnda mindi ka koju tagasi — Liisi, Andres ja Liine oma reega ees, teised neile järele. Aga mis oli kirikusõit kosjasõidu vastu! Hää meelega oleks tee kas või kümme korda pikemaks veninud, kui ta tõelikult oli, nii ilusasti helisesid aisades kellad. Nagu oleks kummalgi rangiroomal mingi-

sugune väike kirikumees istunud ja Vargamäe noortele aina helistanud, kui need sõitsid valgete ja õlgpehmete regedega jõuluõhtul, väiksemad kägaratena isa-ema raskeis kasukais suuremate keskel.

Mõisa soo pääl oli nelja Vargamäe ree ees terve voor teisi regesid ja saane.

„Tõmma mööda!“ hüüdis Oru Joosep tagant Mäe Andresele. „Lumi on ju madal ja soo kõva.“

Andres tõmbaski viibimata noore mära kõrvale ja pingutas ohje. Kolm teist Vargamäe rege vuhisesid temale järele. Kellad paukusid. Võib-olla oleks ehk mõni teinegi voorist mööda ajanud, aga ei maksnud, polnud ju kelli pääl. Vargamäelased üksi sõitsid täna õhtul mõisa soo pääl kelladega. Teised ainult vaatasid, kuidas kelladega sõidetakse, ja nii mõnigi lausus oma kaastastele:

„Vargamäe vägi läheb.“

Aga kui jõuti hää vutiga oma välja alla, siis peeti hobused kinni, võeti kellad päält ära ja Oru Joosep pistis nad oma rekke õlgede alla. Nüüd lasti hobused tasahilju väljamäest üles ronida, sest sõitmiseks polnud enam tungivat põhjust: polnud helisevaid kelli kihutajaks.

„Alles nüüd saab õieti aru, kui ilusad nad olid,“ ütles Liisi teistele.

„Aga lapsed,“ pöördus Liisi väiksemate poole, „pidage oma suu, et isa kelladest ei kuule, siis sõidame teine jõululaupäev jälle nõnda.“

„Kas emale võib rääkida?“ küsis Liine.

„Emale võib,“ vastas Liisi.

„Siis räägime salaja emale,“ arvas Liine, sest muidu ei võinud ju, sellest pidi kellelegi rääkima.

Marie Under.

SININE TERRASS.

Täis roosat eha sinine terrass,
Kus punast tülli laotand akendelle
Ning purpurrätiku mu õlgadelle
Päev loojaminev, kaunilt kustumas.

Kui verev roosikimp veel hõõgumas
Ta taevas — õde lilledelle,
Kes armust haiged. Aldis lõhnadelle
Ma trepi vanal astmel istumas.

Siin halli kivi pudenevas praos
Nõrk kummel argsi valgeid õisi ajab
Ja kressid rohu niiskenevas vaos

Kui leegid üle-roomlevad mu kingi,
Ent põõsalt, peenralt lõhnu, lõhnu sajab,
Mis meeli hämmastab kui õndsus mingi.

A REBOURS.

Ja nii olnd ikka, et und ei iial mu lauge vahele palju mahu.
Ja nii jääb ikka: mul pole rahu, mul rahu pole, mul pole rahu.
Ma rüüpan rõõmu, ent miski minus, see tahab kannatada nõnda.
See kavalam kui mina ise: see kurnab õnnest vaid piina mõnda.
Mus aevu süüdetud kõik tuled, kui oleks püha, kui oleks pidu,
Kuid pigemini: see tulikahju! see leekiv häving! see tore kidu!
Ah, uude sülelussöösti heita tung jälle nagu roosipuhma,
Et okkaist lasta end veristada, all helbetuisu, täis julma uhma!
Ja keset imalat õnneläägust, täis enesekiusu suurt ekstaasi,
Siis tühjaks kallata sajaseguse kahtlusist kihava mürgiklaasi.
Ja äkki üht roosilist meeoleolu kui pehastund niiti rebida puruks,
Ja jälle keerduda tumedust hõõguvaks, kauakssuletud süngeks
kuruks.

Ja hooletumalt peod valla lasta, kui nendes kuhjund kirjud
kannid:
Et saada vaeseks ja seega vabaks, seks lasta langeda kõik annid.
Ja ehtida end uhkuse nii särav ei-millegiga.
Ja pillata naerdes öid-päevi maha ja kogu see üürike lilleiga.
Ja himu tunda nii käega lüüa ja mitte juua sest kuldsest kannust,
Ja pöörda selg ning minna jälle ja olla üksi ning surra janust.

AKNAL.

Kui okstes täiskuu löi valla,	Me jälgi, mis ammugi
Ma saatsin lahkudes su	kustund.
Siit selle määratu kuu	Me sinikoppade väli,
Ja väikeste tähtede alla.	Mis suvel meid suitsuna
End aknal pöörda ei kehta:	mattis,
Veel paistab su murelik suu,	Nüüd määnduv udu ta
Kui tagasi vaatad, ja muu,	kattis, —
Mis igapäev näos ei nähta.	Säält möödud sa üksijäli.
Kui paljaks me lõhmused soet!	Me mehitseheina nurm —
Su jalge ees lehtiloog	Kui kaugel, kui kaugel nüüd
mustund,	siit!
Kust asjata otsid ja loed	Ja lahkumine, ja surm —

alla siin astus ta ometigi,
omane oli ja hingeligi :
inimeses ju Jumala juur.

Siin oli kõik põliselt kindel,
tähed kui terasest, sõnad rauast:
julgemana siit tõusis laup.
Lootus tõstis, kui tiivalööök lindel,
soov-ulmad ürgsed ülegi hauast —
igavikuga sõlmiti kaup.

Usku nii kanget, usku nii kivist,
päritud esihõimude rivist,
voogab: ma sirgun kui puhastusveest.
Kes on kärstand vaheriide?
Olen kui astunud püha iide,
kus ka ohverdet minu eest.

Nemad mõlemad, sõrmed kelle,
silmad kelle veerind neid halle
tähti — nemad on läinud siit.
Siiski ma läbi Kirja selle
nihkusin neile lähemale:
raamat see siin kui uksepiit.

NAHAKAUPLEJA PONTUS.

Sõdalasel Pontusel käis kummaline kihu:
Langenute nahad nülgis, jättes paljaks lihu.

Nahkureil neid parkida ja pehmitada lasi:
Inimnahast teha — iga nahasttehtav asi.

Inimnahast vammus selga, vöö ning mõõgatupp ja -tutt,
Laengutask ja täkupäitsed, sadul, selle veerisjutt,

Saanikori, tõllapadi, paun ja kukkur kapis
Ja veel pühakirja köide, kullat särjesapis.

Parktoas auras anumaid ja tõrsi: lehku maani
Lepakoore, tammelahu, kasetõrva, traani;

Pajuoksaväge sekka; sulateti maarjajääd,
Pargivihas, nahahappes, lehelises kümned käed.

Aga nagu tihti juhtub, just kesk õitsvat elutööd
Tuli surm, ja meie parkal kohendagu viimset vööd.

Kuid sääil teiseilma ukstel, kus ta nägi pika rea
Sisse astuvat ju teisi, valvur tõrjus käega: „Pea!

Sul jäid kodus terved tõrred inimnahku likku,
Enne milgil kombel ei sa pääse igavikku,

Kui sa maha müünud pole kõik nood kallid nahad,
Müügingimused aga, need on veidi pahad:

Ainult südaöösi pead sa kaubitsema Lasnamäel,
Kuni koidupilul kostab esimene kukehäääl.“

Mõtles mees, et pole viga, kulub paar ööd kõigeaks;
Olen enne öösi uitnud, sellega saan õigeks.

Uitis öö ja uitis teise, uitis kolmandama,
Aga iga, iga öösi ikka lugu sama:

Harva mõni üksik liikus, harvem hulgakaupa,
Läheneski mõni ostja, aga ei saand kaupa.

Otse ostja näkku viskus hingematvalt ilge pais:
Tõusis nahapuntrast vänge inimliha-, verehais.

Põgenes see peatamata, kuidas kandsid jalad. —
Järves, haisu lähenedes, kuhtusidki kalad.

Uitis aasta, uitis teise, uitis kolmandama,
Harva mõni läheneski, aga lugu sama.

Läksid kevaded ja suved, tulid vihurid ja saod:
Krabisesid nahad tuules nagu plekk ja kuivand raod.

Pakasest ei tulnud puudu, vahel rahe ropsis.
Aga ikka koidikuni hobu kapju kopsis.

Vees või poris, pimeduses, ikka käima hoolas,
Või kui nägu liivatuisus kipitas kui soolas.

Sõtkus, nõtkus tuimund loom nii tolmus, lumelubjas:
Ikka igavesti taga nägematu kubjas.

Alla linna vaatas mees, kus majad kambreid täis ja und,
Millal, millal saabub meile kahele kord rahatund?

Udishimus tuli kuu, ja tähed järel rabinal.
Ratsur pööras ära palge, üpris piinlik hakkas tal.

Aga järvest paistis vastu tema kurblik kuju:
Seljas kõrge nahaküür — ja hoopis langes tuju.

Oli tüdind nõnda väga, oli tülpind sootuks.
Hobunegi ristluist lohus, luiseks muutund, hootuks.

Nõnda matkas aastakümneid, kolmat inimpõlve teps.
Sää! siis ühel ööl — kas tõesti! — oh, mis vilgas sammekeps!

Vana ratski turtsatas, lõi peruks, ajas püsti:
Äkki nagu maa alt mees neil' teele ette risti.

Koonukas ja habe itsi, käsivartes rataskaar,
Mustad silmad siia-sinna hüplesid kui kirbupaar.

Pontus aga lootused kõik kohe langetas ja
Mõtles, pettumustest küps, et ega's sestki asja.

Kuid, oh ime! see ei pagend, pani kauba külge käe,
Tõstis üsna silme ligi nagu see, kes küll ei näe.

Hõõrus nahku sõrmi vahel, mõnuga, nii paistis;
Sõõrmeid laiutas ja väga himutsevalt haistis,

Neelaskles, ja matsutas, ja võttis maha kinda
Ja nüüd katsus paljakäsi, viimaks küsis hinda.

Pontus vastas: „Ega ma neist suuremat ei nõua,
Saaksin ainult mulla alla — kauem ma ei jõua.“

„Kui see nii, siis lööme käed,“ nii ütles ostjaherra,
„Võta nahakimp ja tule, kõnni minu perra.“

Nii nad läksid, kuni jõudsid — — otsekohe põrgu:
Lävel näitas ostja juba sabagi ja sõrgu.

„Pontuse poolt nülit poisid, tulge korraks siia!“
Hüüdis ja neid tuli, tuli vast või üleliia.

Tuli sinepunetavas neid siis verilihas:
Küüntekriimud, väitsetäkkes reitel, krammid pihas.

Vana aina ässitas, et „kes teist nahast lage,
Tulge, Pontus nülgige ja nahka venitage!“

Oi-eh! hakkasid siis venitama, põsed punnis:
Visa oli järgi andma: vast paar vaksa tunnis.

Vintske oli: igamees nii sikutas ja katkus,
Kuni, millal, jumal teab, neil' kõigil' katet jatkus.

Henrik Visnapuu.

EEOKENE EO-EO.

Sina oled imeline talleken,
Malleken!
Valge väikse punsund käega,
Väega
Mõistmatumaga sa mulle ütlemata armas.
Ah, sa väike, väike, valge inimese narmas.

Sina oled imeline lilliken,
Tilliken!
Õitsed ainult suve päikses,
Väikses
Ilus anemoonega ja sõnajalgadega.
Ah, sa takjas, hakjas väike tantsujalgadega.

Sina oled suliseja jõeken,
Õeken!
Vulised ja laulad, hullad.
Kullad
Sinu juuste udemetest pudenevad õhku.
Ajad taga liblikaid ja kardad kurja tõhku.

Tilli-illi lilli-line lilliken,
Illiken!
Tiuda-tiuda tiokene,
Ene!
Eekene eo-eo, äokene äo!
Öö koob unekanga, katab sinu valge näo.

JÕULUÖÖ.

Taevan särasid tähed. Polnud kuud.
Lumihärmatisen olid puud.
Oli külm, oli vaikne, oli õhtu.

Sõitsid kiriku vaikiden reed.
Tõusin kõrvalist tähtesse teed.
Olid jõulud, oli laupäev, oli õhtu.

Tõusten mäkke nägin paistma tuld.
Suland lumest paistis havvana muld.
Oli külm, oli tuli, oli õhtu.

Tuli praksuden põles. Olin mäel.
Magas sündinu näitsiku käel.
Oli vaikne, olid jõulud, oli õhtu.

Olin imestet, tulbastin, olin tumm.
Mis näen, mõtlin olevat lumm.
Oli õudne, oli külm, oli õhtu.

Ütles kurblikul häälel ema suu:
„Magab. Poeg. Pole paika. Puudub muu!“
Säras täht üle pää, oli õhtu.

Ja ma kummardin käele, andsin suud.
Hõbehärmatisen olid puud.
Oli neitsi, olid jõulud, oli õhtu.

KÜMNES KIRI.

Mäletad, Ing, seda alleed,
seda üksikut lumist teed?
Kuused olid kui suhkrupääd,
suhkrupäie all sina lääd.

Kuused latvadel kandsid kuid,
lumilinnud painutid puid,
unen nägid nad unest und,
langeden peksid tiivuga lund.

Mäletad, Ing, seda alleed,
seda üksikut lumist teed,
kust me jooksimel kinni käest
lume lennaten alla mäest?

Ühel ristteel lumme sa
kiskusid mino endaga.
Mäletad, veersime alla mäest
võet kinni kaelast ja käest?

Hiljem leidsime metsa seest
igalt poolt „armas“ eest.
Kuused olid kui suhkrupääd,
Suhkrupäie sean sina lääd.

Nüüd olèn sinõta siin,
südamen sõnata piin.
Mäletad, Ing, seda alleed?
Sa midà minõta teed?

VILJAPEKSUMASIN.

Suhti! auru, vett ja auru korruga.
Tõrde tõstetakse jooki karraga.

Ahju-uksest sisse turbaid puiega
heidetakse murdmatute luiega.
Masina ma käima lasin.

Rattad keerlevad, veet ümber rihmaga,
teri sõeladele langeb vihmaga.
Tuulajatest kümne palli rõhuga
aganaid koos viskab põhuga.
Ikka hoog veel nõrk ning kasin.

Jõurab vägevasti, kõmab bassina
ning siis kurrutab ja ketrab kassina,
sügavasti veeturbiinina,
sekka heliseb raudsiinina
viljapeksumasin.

Uusi koormaid tuleb. Lõuad pärani,
kisub trummel jõriseva käraga.
Põhust mäed tõstavad taeva laeni,
kotti terad raputab, ei vaegi
rehepeksumasin.

Pihlamarjad pää pääl juba punased,
salve viiakse kui külvid tunased.
Sügis põllult tuleb täie kõhuga,
udu, roostega ja külma õhuga,
magab talve õlesasis.

KODUMAA-LAUL.

Maarahva, talupoega vaba maa,
jääd vabaks sa, jääd seisma sa!
Mis keegi künnab, külvab — lõigaku,
tööd ainult omaks hõigaku!
Jääd vabaks sa! Jääd seisma sa!

Tööliste, meremeeste vaba maa,
jääd vabaks sa! Jääd seisma sa!
Mis eales keegi loob siin vaevaga,
või randa juhib laevaga,
on kõigile. Jääd vabaks sa!

Töö, mure, laulu vaba kodumaa,
jääd vabaks sa! Jääd seisma sa!
Kus kohal eales taevakaartega
või meredega, saartega
maa ühineb, jääd vabaks sa!

OLE TERVITET, TERVITET.

Noorte langenud sõdurite mälestuseks.

Nii ilus on surra, kui oled noor,
nii päikesen magama minna.
Su ümber on sõprade leinai koor,
sa nende südamen igavest noor,
said ruttu ju jumala linna.

Ole tervitet, tervitet, vaba maa!
Ei mineja unusta suuda
maad seda, mis armastas noorena.
Jää igavest, igavest õitsema!
Haud sureja armu ei muuda.

Ole tervitet, tervitet kodumaa!
Surm kõiki me mehi ei murra:
Kes üle jääb, vabalt võib elada.
Õnn igavest olgu sinuga!
Nii magus on sinu eest surra.

Nii ilus on surra, kui oled noor,
nii päikesen magama minna.
Su ümber on sõprade leinai koor,
sa nende südamen igavest noor,
said ruttu ju jumala linna.

ÜLE KODUMÄE.

Üle kodumäe kumera kupli
suviöö sumestav valu.
Toomingad valvavad talu.
üle ussaia vaatavad kopli.

Aian õunapuud punasest lõngast
ketravad magusaid palle.
Vaatavad armuga põlle
nurmeid visaten rohelist rõngast.

Oja leppade jalg nüüd peseb
kivile kivi päält asten.
Odrapäa mahedan kasten
kaera pehme sarviga puseb.

Maja vajunud rõõmsasse unne.
Murupääl magavad rohun
isegi haldijad rahun.
Silmik seinakell üksik teeb tunne.

LAUL LUMEST.

Istus Jeesus-laps, nooruke veel,
taeva aknal ja mängis
kling-li! nii kandlega kling-li!
Väikesed vallatud inglid
uinusid hullaten süngi,
väsis laulmast kui keel.

Kling-li! nii kandlega: kling-li!

Aga talv oli külmaga eel,
sildu seadman neid nähti
hõbeda hapramast klaasist.
Maanteede porisest paasist
kabi lõi tuliseid tähti
pikal, pikal ja põhjatul teel.

Kling-li! nii kandlega: kling-li!

Mängis Jeesu-laps langema lund
mahedan helinan maale,
üle tee, põõsaste, puude,
üle vee, allika suude.
Sellest sai helendust raale,
majja magusat und.

Kling-li! nii kandlega: kling-li!

Noorte mändide tumedaid päid
laanen otsi, kui leiad.
Pehmed neil lumised tukad,
jalangi räitsakaist sukad,
aste all palakad laiad,
valged, villased, näib.

Kling-li! nii kandlega: kling-li!

Istus Jeesus-laps, nooruke veel,
taeva aknal ja mängis
kling-li! nii kandlega kling-li!
Ja kui need ärkasid inglid,
nägid, et valgesse süngi
maetud metsad ja teed.

Kling-li! nii kandlega: kling-li!

Õnnis helendus maailma pääl.
Meeled, vabastet ängist,
otsekui valguse ingli.
Kling-li! kuulake: kling-li!
Langevan lumen kui mängiks
kandle kumisev hää.

Kling-li! nii kandlega: kling-li!

Johannes Semper.

KÄSI ÕHTUSSE KADUV.

Viimne käeheid läinud rongist...
Hinge vangistav ling ongi vist
käsi läbi vaguni akna:
Ah, oli õrn, oli kabe see!

Nüüd, nüüd vaid hakkab ma
mõistma selle ilu, selle hõbese
käekoti haaret ümber randme,
sirguva jumalagajätteks.

Maha jäet tunnen nüüd end ma
igatsusi kandma.
Mind ainult kadunud käed teeks
terveks, teeks teerajad kergeks.

Ah, olen lasknud kaduda
õhtusse kallima.
Tahaksin tagasi hüüda ta
ööst.

Kuid öö kristalline,
jäät.

ÜRGMETS.

ma olen,
oksad täis lindude vilet,
soravalt voolavat melodiid,
millele rähnid taovad takti.
Taamal, säääl, kus tüvede sambad
samblaga kaovad tagapõhja,
kiiguvad oravad nõtkeil oksil.
Õhust ümbert, ei tea kust, kuid
kuuleb kurgust kutruvaid mehikuid,
teisi teadmata nimega, just kui
sõrmega tõmmataks ruutusid pestes,
kuskil nagu hõöveldataks laaste.
Piirat ma õtsevaist ümber ülastest,
rinnuni lopsaka lehtede vahel,
mille ladvult haljana sajab
muusikavihma rütmikaid tilku:

Logloblüüdi gii gii
viliküüt viuhüüt
torogeogeo bii bii
tiu tiu tirigüüt
bibigöök, bibigöök
tsiut tsiut
vrlt vrlt
öö
gee
giits.

KOJUTULEK.

Oli päikest üle kaste
vaid kraaviperveni.
Ees võõrsilt tulnu aste
näeb talu terveni.

Ei amata tea keegi,
kuid miks nii ootel kõik?
See hommikrõske teegi
kui kaugelt kojuhõik.

Ju esimese tere
üks pääsu vihvatab.
Ja äkki läbi vere
kui leili kihvatab,

kui maharännat kaugus
jalgväravasse kaob.
Siin peatun. Mingi raugus
mu ümber maha vaob.

Veel magab, unes veetlik,
õu, karjatara, ait.
Tamm valvab majesteetlik
kui valatuna vait.

Ma ainult möödatuuleks,
rändlinnul siin vaid õrs,
kuid imelik, kuis luuleks
saab iga rohukõrs!

Ja ülal pilvenarmas
kesk sinist otsatust
näib kahekordselt armas...
Tss... liigutati ust!

PÄEV LAULAB ÕITES.

Päev laulab õites tuhat viit
ja õitseb ümberringi tuhat õunapuud.
Ei taha enam kuulda muud
kui seda surinat, mis säält, kord siit
õislehte lennates teeb mumm
või mesilane, parm või teine tiivuline.
Ja üle kõlakoja siniviiruline
on kaares katus taevakumm.
Ning läbi puuri' musikaalse oherdina

üks lõo näib tahtvat selle sina.
Oihoo! Kuis rõkkab hinges tuhat kaja!
Oihoo! Mul pääle kevade ei miskit vaja!
Maailm kui vallatu mu ümber kilkab.
Päev helgib minusse kui kastetilka,
võib igast sädemest nüüd tõusta lõõm.
On joovutav sest õhust iga sõõm.
Kas siin või mujal — ümberringi rõõm.

EKVAATORI ALL.

See taevas, ookeanist üles hargnev aurus,
kel ülal silm sind puurib nagu tulitäpp,
on nagu mingi painajalik dinosaurus.
Sa tunned, kuis su õlale ta vajub käpp.

Su tahe lameneb kui üle mereturja
need taltsutatud lained. Oled laisk ja loid
ning elad muretuna teispoole hääd ja kurja.
su tunnetel on väänlev-liibuv kehahoid.

Siin keerleb lehvikuid, sa nende tuult ei tunne,
ei meelita sääli mõne hinge poekvil luuk,
sa oled avasilmi unustunud unne,
maailma mahlusse end imedes kui puuk.

Kõik muu näib nõnda ülearune ja tüütu
kui liigsed riided. Oled veel vaid nugistaim,
kes oma seemnete ja juurtega on süütu,
kel oma saatusest on ainult umbne aim.

All kasvuhoonelikult kuumutava kaane
saab lihavaks ja lamesklevaks iga kõrs.
Ja kui su hinge metsas lookleb vaid liaane,
ükskõikselts kannad neid kui selleks määrat õrs.

Ei ühtki mõttelõnga kerra sa ei kerri,
end välja laotada — see vaid jäänud kihk.
Nii lamad madalalt ja maialt nagu meri,
ei annuks-võtuks, kompamiseks lahti pihk.

Ah, tõusta äkki püsti nagu mõõkjas mõte
ja purustada ümbert kõik see lämbne pain!
Ja olla vastuhakk, ei enam vastuyõtt,
protest ja tuleheit, Prometheus või Kain!

Johannes Barbarus.

VALMIV RANNAHOTELL.

2.

Ei täna rahutus mind aja tülli,
võin pisilinna nautida idüllil,
kui juba kaldale kord maandund-laskund
mu vaim, eluvaistu hüdroplaan.
Nüüd olen telliskivi-vormi raskund,
koos rakmetega lennata kas saan?
Kui valat süda, liikmed raudbetooni,
— pean tunnustama teiste tõmmat jooni.

Pean kaasa elama su surmad, sünnid,
kõik sinu uudismaade külvid, künnid,
kui vete kohal kumerduvad sillad
poemiks raudseks, mille rütm ja riim
mus äratanud ellu luulekillad,
et mägleb veres kujutluste kiim.
Noh! las siis elu ümbiv ¹⁾ mindki vormib,
ja määrab värsijala asted — normid.

Arhitektuuris, luule seadus kehtiv,
et iga ehitis on ühtlasi ka ehtiv:
näen tõusvat kumerrinnalist fassaadi,
et merevete tõrjuda kaskaadi,
kui ründavad kord lained vahuhoos,
— siht: alusmüüri õõnestada, uhtu;
on kindel: üritus see äpardub ja luhtub.

Las vingub tuul, las vilistab iil roogu,
voog — kaareks niidet variseb siin loogu,
ning laibana jääb maha leeteranda
kõik avamere vete raisat ulg.
Kus inimene kinnitanud kanda,
kus luidetest on kerkind ette sulg,
ei enam linnud vurahta sääil kõrkjast,
peab loodus rahulduma võidust mõrkjast.

Vaat! pääletungi täheldavad toodrid,
kus merre jooksvad muulid-kaldavoodrid,
sääil vaimu ringutavat tajun indu

¹⁾ ü m b i v — painav, piirav, pääletükkiv.

ja tõmbejõudu, mida laevatee
küll omab: seni hing ei kuhtu, vindu,
kui puri, mast veel kandub üle vee,
kui aurikust jääb järel suitsuplagu
ja valges vahus küntud vete vagu.

Nii mõni unistus on võrsund lihav
sel kaldal, kus nüüd elu tuikab, kihab,
maast trepid tõusvad, nagu heliredel
on astmestik, — ees ikka kõrgem noot.
Näe! vormiks angund-valat tsement vedel,
ja jooneks sirgund raua ühtejoot...
Silm uue tõe kui ukse endas avaks:
saab tõusev telling minu kondikavaks.

August Alle.

LEGEND.

Käib lapsuke Jeesus maailmas,
tal kevade naeratab silmas;
käib, õnnistab kevade ilu,
kui kaste on õiel liig vilu.

Käib hommiku varakul, hilja,
teel õnnistab rohelist vilja;
käib, puistab vainule lilla
ja silitab tallede villa.

Käib õnnistab linnukest pesal
ja põllumeest adraga kesal,
maad, metsa, allika vett,
mesilinnukest korjajat mett.

Käib lapsuke Jeesus maailmas,
kui kevade naeratab silmas.
Kui leiab ta lapsi teil häid,
neil silitab õnnistes päid...

EESTI PASTORAAL.

Vihma küll valab ju pilvede vinas,
taevas kui maa sügisudude tinas.

Pilvi rebides vilistab tuul,
kari on väljas veel mihklikuul.

Karjalaps vaeneke kuhja all kükib,
kaelani märg, külm kallale tükib.
Tuule ja vihma käes elajad norus,
karjakrantsilgi saba on sorus.

Tarvis on hoolega kuhjasid vahti,
peremehe hääl ei anna mahti:
„Sihändsel karjasel' vaja on malka,
kuhja on pusatu — massa veel palka!“

Tuleks kord õhtu, poeks ahjule tarre,
rätid ja pastlad riputaks parrel';
peagi süüa saaks soendud suppi,
paelu veel pastlal' punuks hää jupi.

Õhtu nii veniks... käes uinaku tund.
Varakult peremees peletab und:
„Latse, maast valla — rei tuleb maha,
tõistre perest nii jääme taha.“

Tahes või tahtmata üles punni:
karjast ja koera võib igäüks sundi!
Rehi on maas — ei ole sul vahet:
tarvis on valgeni lõpeta ahel!

Puru veel suus — pead võtma märsi,
perenaine ei oodata kärssi:
„Karjalaps nooruke — ega ta väsi!...“
Nii käib sügisel karjase käsi.

EGOGEEINIUS.

Eestis egogeeniust
noorelt põevad poeedid.
Trummid, fanfarid, trompeedid —
nii võib muusat teeni just!

Pisut Liivi juubeldust,
mikro-, makro-, nekroloogid
ja proloogid, kohvid, koogid,
ripatspiitsa liputust.

Jaan Kärner.

VARASÜGIS.

Päevad õitsvad:
kanarbik on nõmmes lilla,
puhub pehmet pilvevilla
tuulehõng, mis leebe, lõunast.
Punaküpselt suviõunast
killud maitsvad
rohus laste noorte põsed,
mesilased
sumisevad nende juustes,
kanarbikus.

Päike hele
värvib kuldseks maa ja taeva,
kased kõik on kullas aeva,
kummatagi kaunis looris.
Sisaskid ei enam kooris
laulaskete —
puudel kükitab kaval nugis,
varasügis,
puistab lehti maale alla
mängitelles.

Varistavad
mehed, naised nurmil vilju:
kostab eemalt tasahilju
niitja käes kõrte sahin.
Kilasilmis kirk ja ahin,
koristavad
noored neitsid kokku kaari,
pääsupaari
vidistades möödalenul
siniõhus.

Kurblik ilu
kõikjal nüüd ja lange-aimus.
kaunis nukrus meeles, vaimus.
Käies kaudu põllu, laane.
kõik nii vaikne, kõik nii vaane,
veetlev-vilu.
Helendades sureb suvi,
lendab tuvi,
taandub päike lõunakaare
helendades.

VÄIKE TÜDRUK.

Ei kuidagi keeldu kuula sa,
vaid lähed ja kehitad õlgu,
ja tuled siis katkise huulega,
ei emale vastust jää võlgu.

Sul ikka midagi haaravad
käed,
ja pilgud kui sikusarved:
nad pusklevad kõike, mida
näed.
ja aru teeb kiirest arved.

Ei loe sa kooliraamatut,
ka piiblitoo nurka pillud;
kord tutistad õde saamatut,
säälsamas klaasist sul killud.

Ei isalgi lase teha tööd —
su küsimused kui orgid,
ja lauaski rohkem kilkad kui
sööd
ja maad ning ilma torgid.

Ei lähe sa enne magama,
kui tuba on pahurpidi,
ja tuleb siis ema pragama,
sul viskamiseks on padi.

Kes iganes sulle itsitas,
sa sellele kargad harja, —
ja küllap kord hambad kui
kutsikas
lööd elule sääremarja.

Arthur Adson.

KEEMISEN TASASEN 7.

Pään Sul mütsükene mütä nahast,
Kaalani kaskakene loomast ahast.

Rõõmus paar kaep mütsü veere alt
Nigu pääsülinnu kaarte alt.

Huuli ristikhaina häiermist —
Ei: kui karbist vereväst

Paistva hamba läbipaistva ehte —
Kallis! Sul on suu täus tähti.

POISIKENE.

Säält klassitarest mulle kõlap viil
Üts tsõõrimängu viis.
Jäll ole mina kõndman latse tiil,
Ma poisikene-miis.

Suur akan värvilisi kruutega
Nink pinke rida pikk,
Kon istemi mi ommi pruutega —
Kel naar, nink kellel ikk.

„Sis Joosua läts üle Jordanist
Nink võitse Jeeriku.“
Mi pääkese' täus kirja kõrdamist
Kui väiku' keriku'.

Ent kenämb olli, kui sai mässädä
— Kuulmeisteri är kui läts —,
Tõist pulgakesega sai tüssädä,
Kui vahetusen väits.

Vai täditütär mängse organit,
Sis mina polkat lei.
Vai Vidrik sellät mulle „Morganit“,
Et henge kinni pei —

VANAESÄ.

Üts lumihapen, kulupää,
Üts vanamehekene
Lääp omma Luujat tennämä,
Käen laululehekene,
Sääp klahve pääle nõdra' käe',
Et katap kõllast kõllaus;
Silm häste sellüta ei näe,
Ent kõrvun vana hõllaus.

Lüüp sirgu aastakümne küür,
Pilk lendäp kaugusehe,
Et kaop lagi, vaop müür,
Viip palge valgusehe:
Nii paistap temä otsa iin
Üts pärisvalu vagu,
Kon kaivet kogu elu piin,
Tä lõpmatus nink agu.

Oll egäpäiväst muret küll,
Mis toonu leivä orjus —
Kuis lõõmas rinnan mäss nink müll,
Kui kässil latse korjus!
Kuis tormas lumme hamme väel,
Es alla hiitä taha,
Ent satte haavu haavu pääl,
Et kummole vaot maha.

Jäll nõsep üles rüüpää,
Kui torm on läünü ära,
Nii inemine maha'i jää,
Tä nõsep, silmän sära
Tost viist, mis süäme nõrgass süüp
Nink alandlikuss henge:
Kõrd Esä peris maha lüüp,
Om seni pruuvnu enge!

VÄIKU SÕSAR VELLEGA.

Kes sääl kõnnib kellega?
Väiku sõsar vellega,
Veli vähämb sõsarast,
Sõsar veidü korgemb maast.

Joba tühü rutas toitja,
Pidi latse' ütsi jätmä.
Sõsarast sai velle hoitja,
Niikui nakas taipu võtma.

Kohe kisup veli väiku,
Sinnä sõsaragi sammu',
Vellel sada suuvi, käiku,
Sõsar ommist valla ammu.

Loigust läbi saama peäp,
Mehe jaoss on õkva tii.
Joba veli vette veäp,
Sõsar kandku tagasi.

Kannap nii kui Voonakene,
Ke läts ilma pattu kandma.
Vellest saap kõrd moonakene,
Jonnakas on perrä andma.

Kes sääil kõnnip kellega?
Väiku sõsar vellega,
Veli vähamb sõsarast,
Sõsar veidü korgemb maast.

Vellel põse' veretävä,
Sõsar valgekene näost.
Katekese teretävä
Niikui „kuku“ ütest käost.

Sõsaral nii sille' patsi',
Vellel nõnakene must.
Niida kõndva ikes katsi
Niikui pildiraamatust.

Veli tüküp tüllü pääle,
Sõsaral on vaga miil,
Ikes käänäp halva hääle,
Kõnnip ikes targal tiil,

Nink kui õdang jõvvap kätte,
Sängü nõstab vellekeist —
Veli taade, sõsar ette —
Unengi viil hoiap tõist.

Hendrik Adamson.

MULGIMAALE.

Om maid maailman tuhandit
ja rahvit mitmit miljunit —
üitsainus Mulgimaa.

Ää kuri kui las olla ta —
ku Pikässillast üle saa,
suud annan mullal ma.

Ja üte aindsa mõttege
ma eidä õhtu magame
ja tõusu ommuku:

Oh kunas ma su jälle näe?
oh kunas kodun tõusup päev
ja õhtu pas'tap kuu?

Üits einanutt ek kõrreke,
ku' kodust siia kaugele
lind noka otsan tuuss —

ma ikess pääl tal otseldi
ja ütsi pisare kik vii
ta küllest ärä juuss.

LAGE MAAILMA PÄÄL.

Taevas olli tähelage,
mõts olli must ja lehelage,
süä olli sünk ja laululage,
ilm olli ümmer ilulage.

Uisa-päisä ullustuse,
tühjä-tähjä tallituse
väsitive väekaupa,
tõe võtiv' tõekaupa.

Tähe kiss'tev' tähekaupa,
lehe kisti lehekaupa
laulu kat'tev' laulukaupa
ilu üte ilu kaupa.

Vinta-väntä viletsuse,
kinta-köntä kõveruse
panniv' selgä pardikaupa,
tulliv' selgä tordikaupa.

Kaksiv' sule sulekaupa,
puhksiv' tule tulekaupa,
ääle vait jäiv' äälekaupa,
kisti kiili keelekaupa.

Sellest siib on sulelage,
sellest silm on tulelage,
äkki suu mul äälelage,
kenä kannel keelelage.

KILLEVERE-KULLEVERE.

Killevere kilises,
Kullevere kõlises
rõngasrüüde rüseledes,
soomussärkide sagides.

Kullevere kuked laulsid,
Killevere kiivalt vaikis.

Mäelt „Mändide Mühavi“
kärkis Kullevere Kules,
määratu mehemürakas:
„Killevere kiipsukesed,
Näljavere nääpsukesed,
tulge mu vastu taplema!“

Esmakorda seda hüüdes
Killeveres ei kihkugi.

Teisikorda nõnda nõudes
vastust ei tule tuhkagi.

Kolmandama kutse korral
Killeveres kiljahtati,

Kulleveres kurjustati,
nähti siis ep Kääbus-Killest
amb õlalla astuvada.
Kules kurjasti tänitas:
„Oi hiidu, tohoh tohutut,
kes see minda nii kohutab!“

„Ära nobetse nöökama,“
Killevere Killes keelas
ambu õlalta haarates.

Nooli nöörilta vihises,
rauda hame raksahтели,
Kullevere Kules kooles
mööka tupest tõmbamata.

Killevere kikkad kiresid,
Kullevere kurvalt vaikis.

Rüseledes rõngasrüüde,
sagides soomussärkide,
Killevere vaid kilinaid,
Kullevere ei kõlinaid.

Juhan Sütiste.

PÖÖRIÖÖL.

Pööripäeva päikese palges
langedes veretas kiir.
Saabus jaaniöö valge,
sumestus vaateviir.

Õhtune aovalu
hõõgus veel Koiva jõe voogel.
järsku kui mõirgasid salad
ja kuuliprits irvitas loodes.
Langes lõplikult liisk
vahel elu ja surma:
maad ründas raudne diviis —
me isade põline murdja.

Nüüd sirgusid poegade pihad
ning raksus püssilukk,
kuulid vingusid põlisviha —
oli valida võit või hukk.

Ahelik tormas,
ahelik roomas,
soomusrongide
kõmasid suud.

Põuane maa
verd valmis oli jooma
ja langenute palgeid
vaid silitas suveöö tuul...

Ning uue koidangu algel
tõusime võitjaina ööst,
vihaste tulede ööst.
Täna on jälle pööriöö valgus
kumamas kodumere rahutuil
voogel.

Tuleme kokku salgus,
tuled taas süütame idas ja
loodes.

Süütame neile, kes surid
sünnimaa eest,
süütame neile, kes murdsid
vabaks Väina jõe vee.

Ning kodumaa rajal
kingult kingule
paistab tõrvaste helk
meie ühiseks liiduks.

Samal ajal
ringi end pöörab
maakera telg.
Südaöö

püsib vaid viivu
ja hommik taeva
jälle hõõguma lööb.
Kasteted põllud
meid tervitavad
uudismaa vabastet
pinnal.

Uduvinetus
orgudes hõljub —
maa sügava rinnaga hingab.

Tuul laineid virgutab rannal
ning kaasa mühiseb laas.
Ühes meiega meri ja maa
võidumälestust sügavat
kannab.

Ja kerkiva päikese palgel
lööb põlema kollane kiir —
maailm on korruga valge
ning helendub vaatepiir.

Valmar Adams.

EESTI HING.

Me rahva hing kui eesti loodus:
Ükskõikne, rahulik ja kurb.
Tas — põlist nukrust, häda ootust,
Ta — igatsuse sulet urb.

Siin päike pole liiga helde
ja kallast uhub laine külm,
Kuid talvel langeb lumehelbeid,
Mis puhtad nagu pestud tüll.

Siin igavust on tunnud isad,
Kui lõppes rännakute ring —
Vaid jonnis. ootamises visas
On suureks kasvand eesti hing.

Su ümber ainult tuul ja raba,
Su parim sõna — vaikus mõrk.
Hing, püsiv orjuseski vaba
Ja alanduses rangelt-kõrk.

A. Gailit.

Toomas Nipernaadi.

(Katkend novellist „Pärlipüüdja“.)

Pärast mitmepäevast rännakut mööda maanteid ja metsi jõudis ta kõrgustikule, kust avanes vaade alla lasku. Päike säras libamisi üle õhtuste põldude ja niitude. Kaugete metsade taga sinendas meri. Leppade ja toomede tihnikus lookles jõgi ta poole kui suilas tütarlaps koduteel. Raagus puude all paistsid talu hoonete punased katused, — pääsude parved tiirlesid üle nende. Eemal sirgus valge kirikutorn ning haabadega varjatud häärber. Kevadine õhtu oli täis õite tolmu ja vaigu lehma.

Ta vaatas mõtiskelles sinna. Naeratas koguni ning laskus siis kiiresti alla.

Ta oli pikk ja kuivetonud, nägu oli põlenud ja soonine, suur kõver nina oli ees kui põiki kirves. Ta käis harakana edevalt hüpates ja kareldes, pikad käed vehklesid kui lipud tuules. Jalas olid tal säärikud, suured ja lohisevad kui harmoonikad. Kaelas rippus tal kannel, ning muud varandust kaasas polnudki. Lai rind oli eest lahti, must kaabu oli visatud kuklasse. Ning ta läks vilistades ning trallitades.

Talu õue jõudes peksis kaabuga tolmunud jalad puhtaks ning istus kivile. Taevasse kerkisid pilved, võttes tuld. Kukkus kägu kui hoolas kellamees tagudes laupäeva-õhtule. Aknad leegitsesid õhtusest palangust.

Nurmelt tuli tüdruk ning võõrast silmates jäi ta ette järsku seisma. Tal olid valged ning kõõrdi silmad, punased põsed olid söödud rõugearmidest. Valkjad juuksed tolgendasid määrinud suu ümber. Undruk oli üles keeratud põlvini, porised suuad olid suured kui süstad.

— Kuidas on sinu nimi, armas laps? päris võõras.

Tüdruk peitis häbelikult silmi.

— Tralla, vastas ta ning paksud huuled tõmbusid lollakale naerule.

— Vaata ometi, kui kena ja ilus nimi, kes seda oleks võinud uskuda, imestas võõras. Oled ehk koguni selle talu peretütar?

— Hoopis mitte, vastas Tralla, — mina olen siin teenijaks ning karjaseks, nii nagu leidub tööd ja kästakse. Mind sõimatakse siin koguni lollakaks. Totter-Tralla, hüüavad nad mind. Aga peretütre nimi on Ello ja ta on preili. Ning uhke ja rikas, — peremehe põllud sirguvad mereni ning isegi nood kauged metsad on tema omad. Ja lehma ning mullikaid on sedavõrd palju, — tüdruku kõõrdsilmad venisid suuriks, suuriks — et keegi neid lojuseid ei jõua lugedagi, hoopis mitte.

Tüdruk viskas korraga kahtlustava pilgu poisile otsa ning lausus tõsinedes:

— Egas tost enam kasu ole midagi: preili läheb kirikhärrale mehele, kõik saab too endale. Aga kirikhärra on väga tõsine mees ega naera hoopis mitte. Ta lonkab ühel jalal, — kas pole naljakas?

Ning siis, otsekui ehmudes oma avameelsusest, pöördus ta järsku ringi ning hakkas liduma lautade poole. Säält vaatas ta veel kõõrdsilmaga vargsi nurga tagant poisile poole ning jooksis siis tillerdades minema.

Võõras naeratas ning astus tallu. Tupp jões lausus:

— Mu nimi on Toomas Nipernaadi, ehk on peremehele pakuda mingisugust tööd, kas künda, aeda parandada või midagi sarnast. Siia tulles märkas, et aed on lagunud, aga õu on täis virtsa kui mõnel pöpsil. Egas sedaviisi suurt talu saa pidada!

Oli pühapäev, peremees istus laua taga ajalehte veerides. Perenaine kükitas ta kõrval ning vaatas laiskade silmadega õue. Venis tükk aega, enne kui peremees lugemise lõpetas, prillid kõrvale pani ja üles tõusis. Ta avas akna ning karjus õue:

— Tralla, Tralla, sunniku tüdruk, kus sa ometi aeled, härg lõhub kaevu ära!

Kui õuest mingisugust vastust ei kostnud, istus ta uuesti pingile ning pöördus lõpuks võõra poole:

— Kust sa siis tuled ja kes sa siis oled, ninakas mees?

Toomas pani kandle nurka ja istus lauda.

— Tulen kaugel, vastas ta rõõmsalt, ei peremees noid kohti tea. Olen samuti rändamas ringi, käin siin ja sääli ning vahel lõhun teha ka tööd. Aga palka ma suuremat ei tahagi, küll näeme, kui kord siit edasi liigun.

— Ei mul ole sinuga siin midagi teha, vastas peremees süngelt.

— Võiks ikka jääda, lausus perenaine kui unest ärgates, — ei tea kuhu see inimlaps ikka peaks minema!

— Mina mõtlen samuti, ei tea kuhu ta ikka peaks minema! ütles Toomas ruttu vahele. Ning otsekui kartes pikemaid arutusi, võttis ta pilli ning hakkas mängima lustlikke lugusid. Ning sest küsimusest juttu enam polnudki.

Nii jäi ta tallu.

Kirjandust.

- Eesti Entsüklopeedia.
Eesti biograafiline leksikon I—IV.
Ajakiri „Noor-Eesti“.
„ „Vaba Sõna“.
„ „Eesti Kirjandus“.
„ „Looming“.
„ „Olion“.
„ „Eesti Kool“.
„ „Varamu“.
Noor-Eesti albumid I—V, 1905—1915.
Kümme aastat, Noor-Eesti 1905—1915, 1918.
Raamatu osa Eesti arengus, 1935.
400-aastane Eesti raamat, 1935.
Aavik, Joh. — Puudusi uuemas eesti luules, 1921.
Aspel, A. — Tuglase novellisüsteem („Looming“, 1936, lk. 330).
Hamburg, P. — Eesti uusromantismi lüürikuid, 1934.
— Eesti tänapäeva lüürikuid, 1935.
Kallas, A. — Noor-Eesti. Soome keelest tõlk. Fr. Tuglas, 1921.
Kampmaa, M. — Eesti kirjandusloo peajooned IV, 1936.
Kangro, B. — Ernst Enno (teoses „E. Enno valitud värsid“, 1937, lk. 9).
Kärner, J. — Eesti uuemad luuletajad, 1925.
— Lehed tuulde, I — 1924, II — 1937.
Linde, B. — Noor-Eesti kümme aastat, 1918.
— Omad ja võõrad, 1927.
Mihkla, K. — Eesti kirjanduse ülevaade III, 1. ja 2. vihk, 2. tr., 1935—1938.
Raudsepp, H. — Mait Metsanurk ja tema aeg, 1929.
Ridala, V. — Ernst Enno, 1925.
Roos, J. — Kirjandusteose analüüs.
Semper, J. — Meie kirjanduse teed, 1927.
Sillaots, M. — A. H. Tammsaare looming, 1927.
Suits, G. — Noor-Eesti nõlvakult, 1931.
Säärits, A. — Ernst Enno („Eesti Kirjandus“, 1934, lk. 203).
Tuglas, Fr. — Kriitika I—VIII, 1919—1936.
Viires, P. — Friedebert Tuglas. Elu ja looming, 1937.
Visnapuu, H. — Vanad ja vastsed poeedid, 1921.
— Enno tee („Looming“, 1934, lk. 318).

Sisukord.

	Lk.
Saateks	2
VI. NOOR-EESTI-AEGNE KIRJANDUS (1905—1917)	5
A. Ülevaade Noor-Eesti liikumisest	5
B. Noor-Eesti-aegne lüürika	15
1. Gustav Suits	16
2. Ernst Enno	30
3. Villem Ridala	42
4. M. Heiberg	48
C. Noor-Eesti-aegne jutukirjandus	49
1. Fr. Tuglas	49
2. A. H. Tammsaare	62
3. Muid noor-eestlasi	85
Jaan Oks	85
A. Tassa	87
Joh. Aavik	87
K. Ast-Rumor	88
VII. REVOLUTSIOONI- JA ISESEISVUSAEGNE KIRJANDUS (ALATES 1917)	89
A. Sissejuhatus	89
B. Luulekirjandus	92
1. M. Under	92
2. H. Visnapuu	100
3. J. Semper	105
4. J. Barbarus	109
5. A. Alle	111
6. J. Kärner	113
7. A. Adson	116
8. H. Adamson	120
9. Teisi kaasaja noorema generatsiooni luuletajaid	122
J. Sütiste	122
V. Adams	125
E. Hiir	125
C. Jutukirjandus	126
1. A. Gailit	126
2. R. Roht	131
3. M. Metsanurk	134
4. O. Luts	143
5. K. A. Hindrey	148
6. Pilk noorema generatsiooni proosaloomingule	150
A. Kivikas	150
P. Vallak	152
A. Jakobson	152
A. Mälk	154
J. Jaik	155
M. Järna	155

D. Näitekirjandus	Lk.
H. Raudsepp	155
ÜLDINE TAGASIVAABE	158
Lisa: Valimik kirjandust	165
G. SUITS,	
Elu tuli	165
Mehed	165
Kevade laul	166
Noorte laul	167
Noored sepad	167
Tulevik	167
Ühte laulu	168
Oma saar	168
Tuulema I	169
Laul Eestist	169
Eesti elu	169
Nebuloosa	170
Sügiselaul	170
Ühele lapsele	170
Rooside eeleegia I	171
Kerko-kell	171
Saaremaa rannal II	172
Värisevate haabade all	173
Primitiivid I, II, IV	173
Tõsta lipp!	174
E. ENNO,	
Igatsuse laul	174
Jutluse ajal	175
Kuju igatsus	175
Õhtu kodutalus	176
Rehetare	176
Nii uinusin magama	176
Võiks otsast alata	178
Kolm eite	179
Vanaisa surm	180
Vaenelaps jaaniööl	181
Rändaja õhtulaul	181
Hõõgamine	182
Öö valge on õnn	182
Vari	183
Meil kõigil ühine on pulmapidu ees	184
Kodu imelisem töö	184
V. RIDALA,	
Kevadtunne	185
Luitel	185
Talvine õhtu	185
Südatalve öö	186
Noorusmaa	186
Luiged	187
Kevad	187
Suvi	188
Kaks pihla	188
FR. TUGLAS,	
Katkend „Felix Ormussonist“	189

	Lk.
A. H. TAMMSAARE,	
Jõuluõhtu (katkend)	191
M. UNDER,	
Sinine terrass	193
A rebours	194
Aknal	194
Vanemate piibel	195
Nahakaupleja Pontus	196
H. VISNAPUU,	
Eokene, eo-eo	199
Jõuluöö	199
Kümnes kiri	200
Viljapeksumasin	200
Kodumaa-laul	201
Ole tervitet, tervitet	202
Üle kodumäe	202
Laul lumest	203
J. SEMPER,	
Käsi õhtusse kaduv	204
Ürgmets	204
Kojutulek	205
Päev laulab õites	205
Ekvaatori all	206
J. BARBARUS,	
Valmiv rannahotell	207
A. ALLE,	
Legend	208
Eesti pastoraal	208
Egogeenius	209
J. KÄRNER,	
Varasügis	210
Väike tüdruk	210
A. ADSON,	
Keemisen tasasen 7	211
Poisikene	211
Vanaesä	212
Väiku sõsar vellega	212
H. ADAMSON,	
Mulgimaale	213
Lage maailma pääl	213
Killevere-Kullevere	214
J. SÜTISTE,	
Pööriöö	214
V. ADAMS,	
Eesti hing	215
A. GAILIT,	
Toomas Nipernaadi (katkend)	216

HIND 2 KROONI

A
12393
160970i